

משמר העמק - המוסד החינוכי תיק תיעוד

אפריל 2013

מדידות: מודדי טבעון

המזמין: קיבוץ משמר העמק

RUTH LIBERTY-SHALEV Architecture & Conservation
18 KADIMA ST. HAIFA 34383 rlshalev@gmail.com

רות ליברטי-שלו אדריכלות ושימור
קדימה 18 חיפה, 34383 טל 04-8360332 פקס 04-8361604 FAX

מסמך זה הוכן על פי הנחיות מינהל תכנון משנת 2008 להכנת תיקי תיעוד, ובהזמנת קיבוץ משמר העמק

הכנת סקר התיעוד: אדר' רות ליברטי-שלו

אדריכלית אחראית: אדר' עדי הר-נוי

אדר' הדר יונה

צבא ניקולא

טל אלמליח

מדידות: מודדי טבעון

צילומים ומסמכים היסטוריים: ארכיון משמר העמק, ארכיון שומריה, הארכיון הציוני, מרכז מיפוי ישראל, ספריית המדיה אוניברסיטת חיפה, ביתמונה

תודות: לרינה גורן מארכיון שומריה

לרונית אגיב ונאוה לין מארכיון משמר העמק

ליעל ועמוס הרפז על הראיון

לאמרי רון על חומר רקע

לעמרי רון, עמי שיטרית, גיל , יעל ועילם , חברי צוות ההיגוי

תודה מיוחדת לרן גולן שחיבר בינינו לבין הבית הגדול לפני כעשר שנים, על ההתלהבות והדבקות בהם הוא יזם, מלווה ומקדם את שיקום הבית הגדול.

ולכל האחרים שהתלהבו, היפנו, העירו ותמכו באיסוף המידע המובא כאן.

כל הזכויות על מסמך זה שמורות לרות ליברטי-שלו אדריכלות שוימור ולקיבוץ משמר העמק. אין להעתיק, לצלם או לעשות בו שימוש במסמך זה או בחלקים ממנו ללא

אישור מפורש מבעלי הזכויות.

"הבית הגדול", הוא המבנה המרכזי של המוסד החינוכי במשמר העמק, אשר תוכנן ע"י האדריכל המודרניסטי יוסף נויפלד בראשית שנות ה-30, ונבנה בשנים 1933-1937. חשיבותו של המבנה כיצירה אדריכלית ייחודית הוכרה כבר בסיום בנייתו. עד שנות ה-80 של המאה ה-20 שימש הבית למגורי חניכי המוסד החינוכי "שומריה". בשלהי שנות ה-90 הוחלט על העברת פעילותו של בית הספר של המוסד החינוכי מהמתחם במשמר העמק אל בית הספר "הרי אפרים" בסמוך לעין השופט. הבית הגדול נותר עומד במקומו, אך הפעילות בין כתליו הצטמצמה מאד, ושאלת תחזוקתו והשמשתו מחדש החלה להתעורר. בשנת 1994 זוהה המבנה במסגרת סקר של המועצה לשימור אתרים כמבנה לשימור.

ראשיתו של תיק תיעוד זה במסמך ראשוני שהוכן בחורף 2003, לבקשת חבר הקיבוץ רן גולן, על ידי האדריכלית רות ליברטי-שלו, אז בוגרת טרייה של תכנית התואר השני בשימור וחידוש מבנים באוניברסיטת אוקספורד ברוקס באנגליה. מסמך זה, שהוכן ללא תמורה וללא מעמד רשמי כלשהוא, הציע להפוך את הבית הגדול לספריה וארכיון, והוצג בכמה פורומים בלתי רשמיים בקיבוץ. אומדן ראשוני לביצועו הוכן לבקשת הקיבוץ בשנת 2005 ע"י האדריכליות רות ליברטי-שלו וליבנה רונן. בסיומו של הליך זה החליטה אסיפת הקיבוץ שבשלב זה לא יושקעו משאבים כספיים בשיפוצו של הבית הגדול. הבית קיבוץ משמר העמק מכיר בחשיבותו ההסטורית והאדריכלית של המוסד החינוכי ומעוניין מזה מספר שנים בשיקומו.

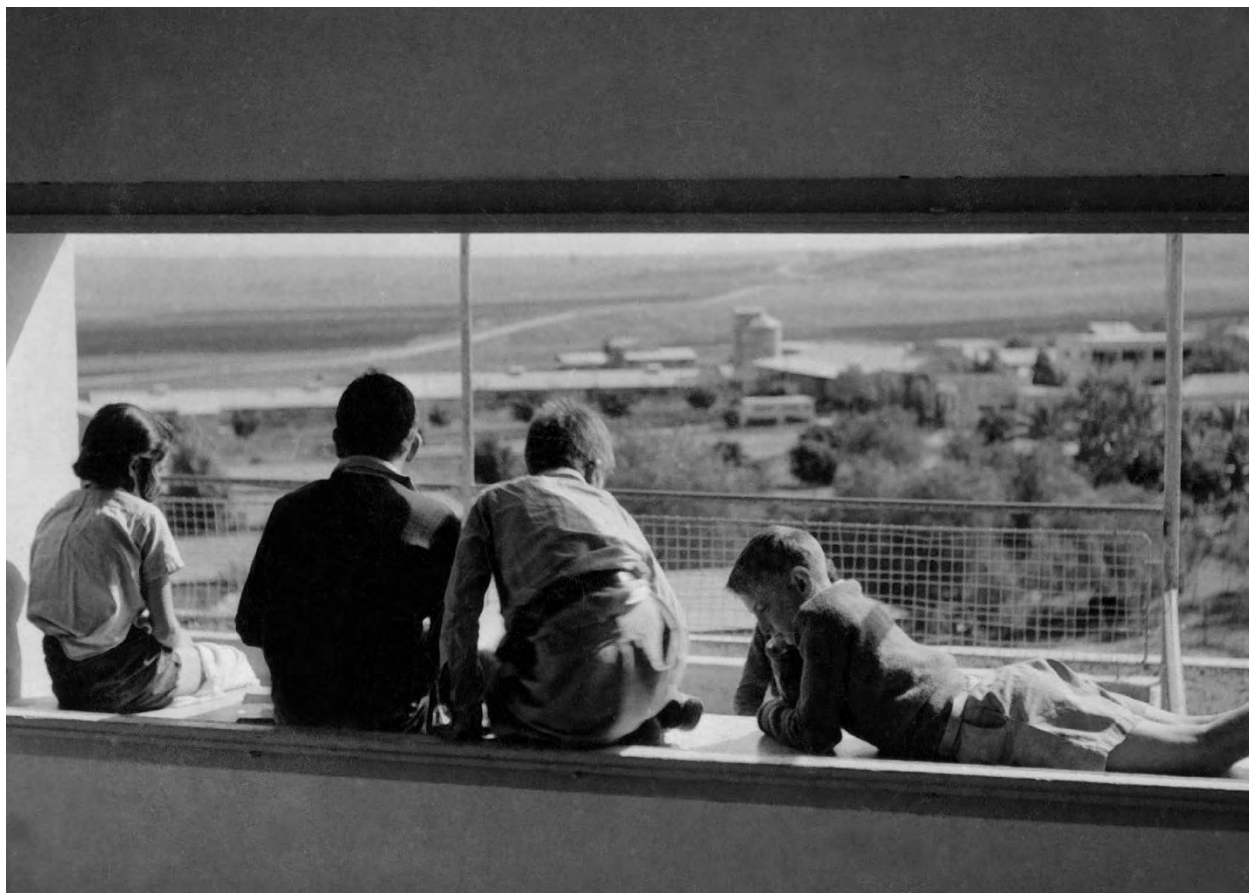
מהלכים קונקרטיים ראשונים לקידום שיקומו של הבית הגדול החלו בשנת 2008: נוצר קשר עם המועצה לשימור אתרים, והתקיימו מספר פגישות עם נציגיה. פרוגרמה ראשונית לשימור והשמשת הבית הגדול כמוזיאון ומרכז מבקרים הוכנה ע"י אורי אברהמסון מחברת 'מבטים' בע"מ בין השנים 2008-2010. פנייה להכללתו של הבית הגדול בתכנית המורשת הלאומית של משרד ראש הממשלה (תמ"ר) בוצעה בשנת 2011. מהלך זה הגיע לשיאו באסיפת קיבוץ שהתקיימה בשנת 2011, בה הוחלט שהפרוגרמה המוצעת אינה מתאימה, ושיש לקדם הכנתה של הצעה נגדית ע"י אגף הבינוי של הקיבוץ.

לצורך כך נשכרו שירותיה של האדריכלית רות ליברטי-שלו לגיבוש פרוגרמה ותכנון ראשוני, וכן להכנת תיק תיעוד מקדים. עם אישורה של תכנית באסיפת הקיבוץ בשלהי נובמבר 2012 וקבלת אור ירוק לקידום תכנון וביצוע של שימור ושיקום הבית הגדול, הוחל בהשלמתו של תיק התיעוד המקדים לכדי התיק המלא המוצג במסמך זה. תיק זה כולל:

נתונים כלליים והסטוריים (פרק 1+2), רקע הסטורי על נסיבות הקמת המוסד החינוכי והמבנה בהקשר לתנועה המודרניסטית ותנועת השומר הצעיר, והשתלשלות קיומו לאורך השנים (פרק 3), ניתוח של מאפייניו האדריכליים, שלבי הבנייה, מצב קיים ושיחזור למצבו בשנות ה-40 (פרק 4), והצהרות משמעות ומסקנות באשר לשימורו ושיקומו (פרק 5).

במקביל להכנת תיק התיעוד מקודמת גם תכנית לשימור, שיקום והשמשה מחודשת של הבית הגדול כארכיון, ספריה, ומשרדי מוסדות הקיבוץ. התכנית מתבססת על לימוד ההסטוריה של הבית הגדול ונסיבות הקמתו, הבנת ערכיו האדריכליים, והצמחת התכנון המוצע מתוכם. עם יישום תכנית זו יקבל מבנה המוסד החינוכי חיים ומשמעות חדשים. לא עוד פיל לבן במרכז הקיבוץ, כי אם מרכז חדש-ישן של פעילות, ונקודת ציון בחיי התרבות של הקיבוץ.

הערה כללית: התיק תוכנן ונערך על פי גודל גליון של 3A. לקבלת הדפסה עם שרטוטים בקנה המידה הנכון יש להדפיס את המסמך כולו בגודל המוגדר בקבצי ה-pdf.

ילדים על אדן החלון בבית הגדול, 1944. מקור: ספריית המדינה, אוניברסיטת חיפה

פרק 1:	נתונים כללים	עמ' 1.1 - 1.3
פרק 2:	נתונים סטטוטוריים	עמ' 2.1 - 2.5
פרק 3:	רקע היסטורי תרבותי	עמ' 3.1 - 3.36
פרק 4:	מצב קיים	עמ' 4.1 - 4.59
פרק 5:	ניתוח אדריכלי ומצב משוחזר	עמ' 5.1 - 5.28
פרק 6:	הצהרת משמעות ומסקנות	עמ' 6.1 - 6.5
פרק 7:	נספחים	עמ' 7.1 - 7.8

1. אברהמי א. (עורך) (1998), **לקסיקון הקיבוץ**, הערך "הקיבוץ הארצי", יד טבנקין, רמת גן
2. אשל, נ. (2010), **בגלבוץ יסדנו את חברת הילדים**, פנים - הקרן לקידום מקצועי, גליון 513.
3. בורוכוב ב. (1944), **ההתפתחות הכלכלית של העם היהודי**, כתבים א', בעריכת ז' רובשוב, עם עובד, תל-אביב.
4. בר אור, ג. (2010), **חיינו מחייבים אמנות: בניין תרבות כבניין חברה: מוזיאונים לאומנות בקיבוצים, 1960-1930**, הוצאת מכון בן-גוריון, הנגב
5. גולן, ש., ב. חזן, י. חזן, י. פולסיוק, ר. שפירא, א. שמידברג (עורכים) (1948), **דור לדור: ספר המוסד החינוכי של השומר הצעיר במשמר העמק**, ספריית הפועלים, מרחביה
6. גולן, ש. (1961), **החינוך המשותף**, ספריית פועלים
7. גורדון א.ד. (1951), **האומה והעבודה**, כרך א' של כתבי א"ד גורדון, הספריה הציונית, ירושלים
8. גורן ר. (2002), **המוסד החינוכי "שומריה" 2002**, ארכיון שומריה
9. דר י. (1995), **הזהות המשתנה של החינוך הקיבוצי**, שורשים, קבצים לחקר הקיבוץ ותנועת העבודה, ט', יד טבנקין, רמת גן
10. הילל, ע. (1989), **תכלת וקוצים - זכרונות ילדות בעמק**, ספריית פועלים, תל אביב
11. זילברשייד א. (1994), **משנתו החינוכית של קארל מארכס**, בתוך: עיונים בחינוך, חוברת מס' 59-60, ספריית חינוך
12. טל, ע. (1991), **התכנון האדריכלי של הקיבוץ 1920-1930: דמותו הצורנית של הקיבוץ בהתהוותו**, הוגש לסנאט של אוניברסיטת תל-אביב לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", תל-אביב
13. כהנא, פ. (2011), **לא עיר לא כפר האדריכלות של הקיבוץ 1910-1990**, הוצאת יד טבנקין, רמת גן
14. לוין, מ. (1984), **עיר לבנה - אדריכלות הסגנון הבינלאומי בישראל - דיוקנה של תקופה**, הוצאת מוזיאון תל אביב.
15. מאיר א. (2006), **תנועות הנוער והפילוג ההתיישבותי**, מכון בן גוריון לחקר ישראל, אונ' באר-שבע; יד טבנקין; יד יערי, אונ' תל-אביב
16. מצגר-סמוק, נ. (1994), **בתים מן החול: אדריכלות הסגנון הבינלאומי בתל-אביב 1948-1931**, הוצאת קרן תל -אביב לפיתוח ומשרד הביטחון, תל-אביב
17. ניצן שיפטן, א. (1994), **מחלוקות באדריכלות הציונית: אריך מנדלסון וחוג האדריכלים של תל אביב**
18. פלטק י. (1989), **המוסד: בית הספר הראשון של השומר הצעיר במשמר העמק 1931-1940**, יד טבנקין ומרכז תיעוד וחקר גבעת חביבה
19. (1950) **משמר העמק במערכה**, ספריית פועלים, הוצאת הקיבוץ הארצי -השומר הצעיר, תל אביב

20. Buras, N. (2000), *Josef Neufeld in Eretz Israel: Romanticism in Modernism*, submitted to the senate of the Technion for the degree of Doctor of Philosophy, Haifa

21. Sartoris A. (1957), *Encyclopedie De L'architecture Nouvelle: Ordre Et Climat Mediterraneens*, published by Ulrico Hoepli, Milan

האדריכלית רות ליברטי-שלו הוסמכה באדריכלות ע"י המחלקה לארכיטקטורה בבצלאל בשנת 1994, ובשנת 2002 סיימה בהצטיינות באוקספורד, אנגליה, לימודי תואר MA בשימור וחדוש מבנים ומרקמים אורבניים. רות היא אדריכלית רשומה בישראל ובאנגליה, ובעלת כ-17 שנות ניסיון עבודה בשימור ושיקום מבנים, אתרים ומרקמים הסטוריים בארץ ובחו"ל, חלקן הגדול כמנהלת פרויקטים במשרדי תכנון אחרים: מ. טרנר ושות' (3 שנים, ירושלים), CCH Architects (3 שנים, ניו ג'רסי, ארה"ב), AB&A Architecture & Environment (שנתיים, אוקספורד, אנגליה), (1 Montgomery Architects שנה, אוקספורד, אנגליה). בשנים אלה עסקה בתיעוד, שימור ופיתוח אתרים ארכיאולוגיים, שיקום מבני ציבור היסטוריים, הכנת תוכניות אסטרטגיות ותכנון מפורט למבני חינוך, ובנייה חדשה של מבני ציבור אקולוגיים ('ירוקים').

מאז שובה ארצה בקיץ 2005 מנהלת רות משרד אדריכלות עצמאי המתמחה בכל טווח העשייה האדריכלית הקשורה בשימור, מכתיבת מסמכי מדיניות ותכניות מתאר ועד תכנון מפורט והכנת תכניות עבודה למבנים הסטוריים פרטניים. החל מינואר 2010 מכהנת רות כיועצת השימור של תכנית מתאר חיפה מטעם עיריית חיפה, וכיועצת הראשית למסמך המדיניות העירונית לשימור, שהכנתו בעיצומה הימים אלה.

ביולי 2008, ביוני 2009 וביוני 2012 השתתפה רות, כחברת המשלחת הישראלית, בוועידות המורשת העולמית של אונסק"ו בקוויבק סיטי, קנדה, בסביליה, ספרד, ובסנט פטרבורג, רוסיה.

בקיץ 2011 זכה המשרד בציון לשבח על פרוייקט "מבואה ומעלון באתר השחזור בראש פינה" שהוגש לתחרות בהובלת עמותת האדריכלים ובמועצה המקומית ראש פינה (ראו תחת פעילות מקצועית/ תחרויות באתר עמותת האדריכלים: <http://www.isra-arch.org.il>). הפרוייקט המוצע נרכש ואומץ על ידי המועצה לשימור אתרים.

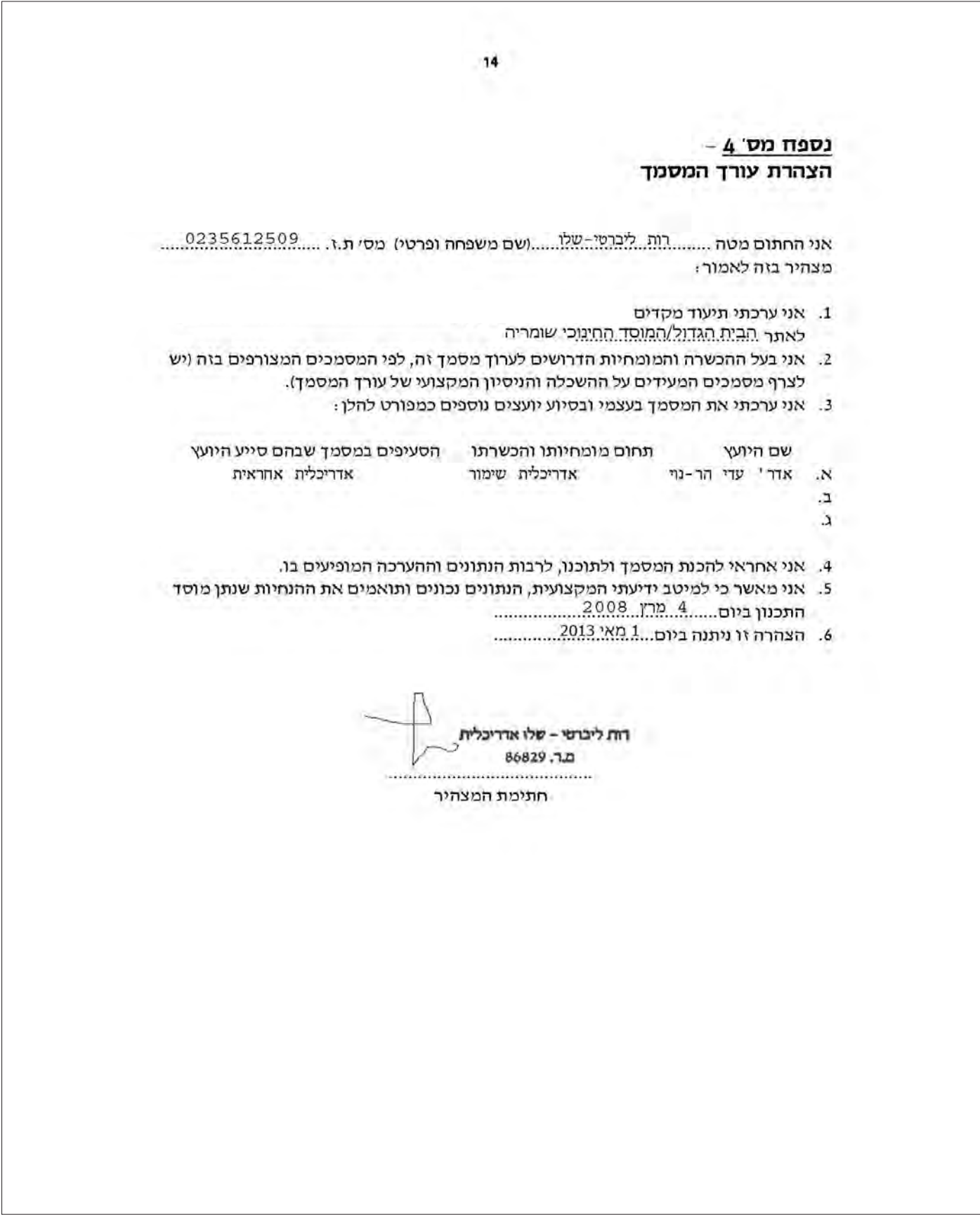
בנוסף, נמנית רות מאז 2005 על סגל המרצים בתכנית ללימודי תואר שני בשימור אדריכלי ובלימודי תואר ראשון בפקולטה לארכיטקטורה ובינוי ערים בטכניון. בספטמבר 2008 אירגנה והובילה, בשיתוף פעולה עם בית הספר לשימור Ecole de Chaillot פאריס, סמסטר קיץ לתלמידי התואר השני בשימור בפאריס. החל משנת 2012 עומדת רות בראשה של תכנית זו.

האדריכלית עדי הר-ני היא מנהלת פרויקטים הבכירה במשרד החל משנת 2009. עדי סיימה בהצטיינות את לימודי האדריכלות בפקולטה לארכיטקטורה ובינוי ערים בטכניון בשנת 2000, ובעלת תואר שני באדריכלות עם התמחות בשימור מבנים בטכניון משנת 2013. עדי היא אדריכלית רשומה בעלת כ-11 שנות ניסיון עבודה בהן עסקה במגוון רחב של פרויקטי תכנון מתחום הבניה הציבורית והפרטית, תוך התמחות בפרוייקטים מתחום השימור החל מתכנון מבנים פרטניים לשימור ועד תכניות מתאר, החל מתיעוד ועד לקביעת מדיניות ותכנון מפורט.

תחומי העיסוק של המשרד: המשרד מתמחה בפרוייקטים אדריכליים בתחום השימור, השיקום והמיחזור, מתיעוד ותכנון מפורט לביצוע של עבודות שימור במבנים ועד הכנת מסמכי מדיניות ומפות לתכניות מתאר.

התכניות האדריכליות שמפיק המשרד כוללות את כל או חלק מהמרכיבים הבאים: מחקר רקע, תיעוד ושיחזור, פיתוח רעיוני ופרוגרמטי, הגשת היתרי בנייה, תכנון מפורט, הכנת תכניות למכרז, פיקוח עליון. המשרד פעיל במתכונתו הנוכחית משנת 2009.

- לקוחות ופרוייקטים עיקריים:
- 2012-2013 - טחנת הנזירים בנחל ציפורי- תיעוד, תב"ע ותכנון מפורט לשיקום מבנה טחנה מהמאה ה-18 וסביבתו (עבור רשות ניקוז קישון)
 - 2012 - מינוי כיועצות לתכנית אב לשימור עמק יזרעאל (הועדה המקומית לתכנון ובנייה יזרעאלים)
 - 2011-2012 - הכנת מסמך המדיניות העירונית לשימור של העיר חיפה, כולל הנחיות והבנייה של מנגנון השימור העירוני (עבור עיריית חיפה).
 - 2012 - תחנת רכבת חדרה מזרח: תכנון מפורט לשימור מבני התחנה והכנת תכנית מפורטת למתחם (עבור חברת כביש חוצה ישראל בע"מ).
 - 2010-2012 - בוסתן כיאט בחיפה- הכנת תיק תיעוד, ייעוץ לתכנית מפורטת, תכנון לביצוע של שיקום חלקי (עבור החברה להגנת הטבע + המועצה לשימור אתרים ועיריית חיפה).
 - 2010-2012 - הכנת וליווי תיק מועמדות לאתר מורשת עולמית של אונסק"ו 'פרהיסטוריה בכרמל: נחל מערות' (עבור מועצה איזורית חוף כרמל + רשות ניקוז כרמל)
 - 2010-2011 - הכנת נספח השימור בתכנית המתאר של חיפה (עבור עיריית חיפה).
 - 2011 - הכנת תיק תיעוד לתחנת רכבת זכרון יעקב, כולל ייעוץ לתכנון תחנה חדשה (עבור רכבת ישראל)
 - 2009 - תחנת רכבת חדרה מזרח- הכנת תיק תיעוד מתחמי למכלול תחנת רכבת מנדטורית כולל ייעוץ לתת"ל 22 (עבור רכבת ישראל).
 - 2009-2012 - תכנון פנים למעבדות מחקר, אונ' תל אביב (עבור יחידת הבינוי, אוניברסיטת תל אביב).
 - 2009-2010 - בית אונגר בולדהיים/ אלוני אבא- תיעוד, בקשה להיתר ותכנון מפורט למגורים (עבור לקוח פרטי).
 - 2008 - כתיבת מחקר יישומי בנושא תוספות בנייה בעיר העתיקה בעכו (עבור רשות העתיקות)
- לקוחות נוספים: עיריית תל אביב, המדעטק, הקואליציה למען בוסתן כיאט, עיריית רחובות, עמק איילון ניהול פרוייקטים.

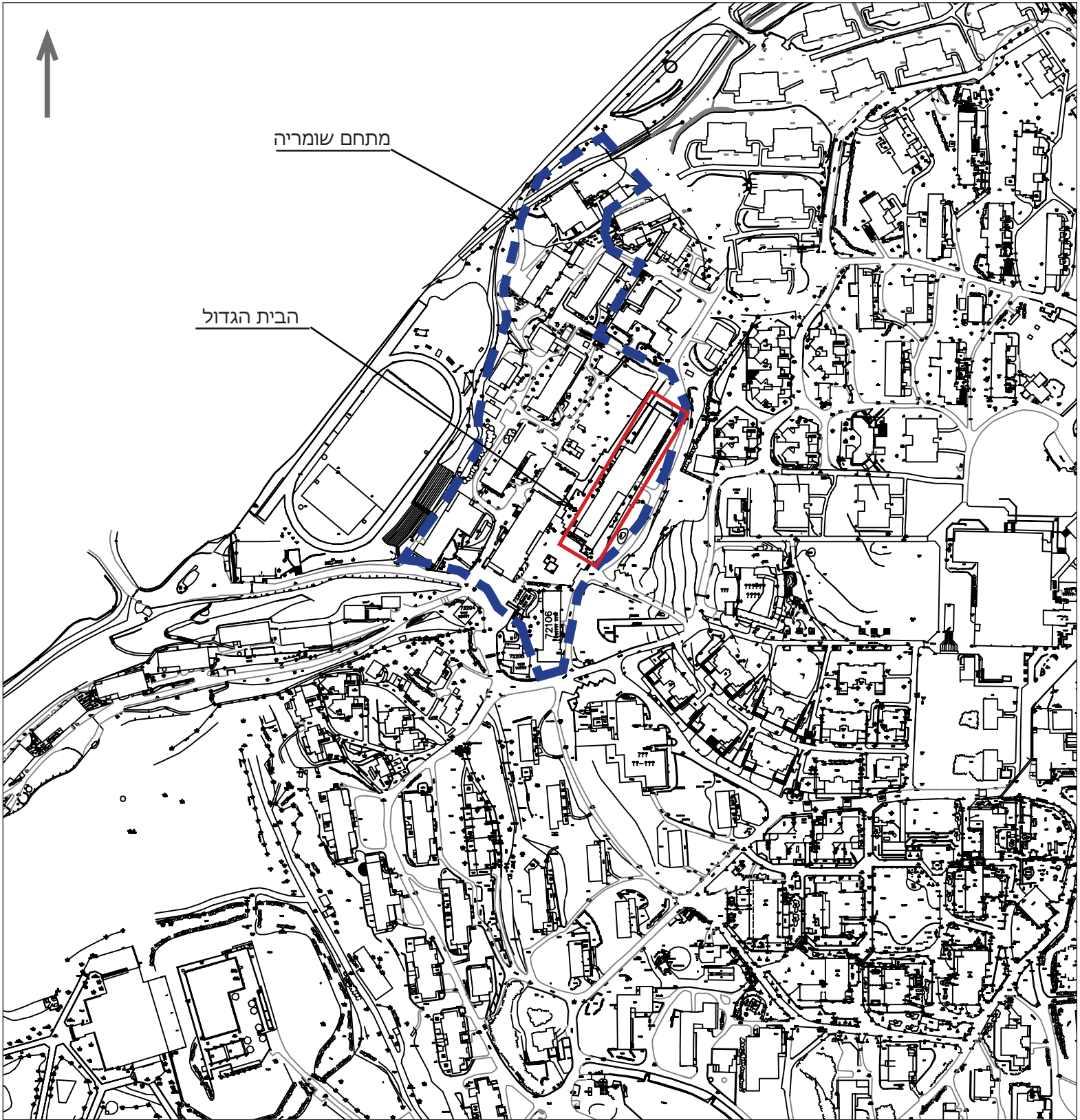

פרק 1:

נתונים כלליים

תיאור האתר וסביבתו

פרק 1: נתונים כלליים

תוכנית סביבה קנ"מ 1:2500

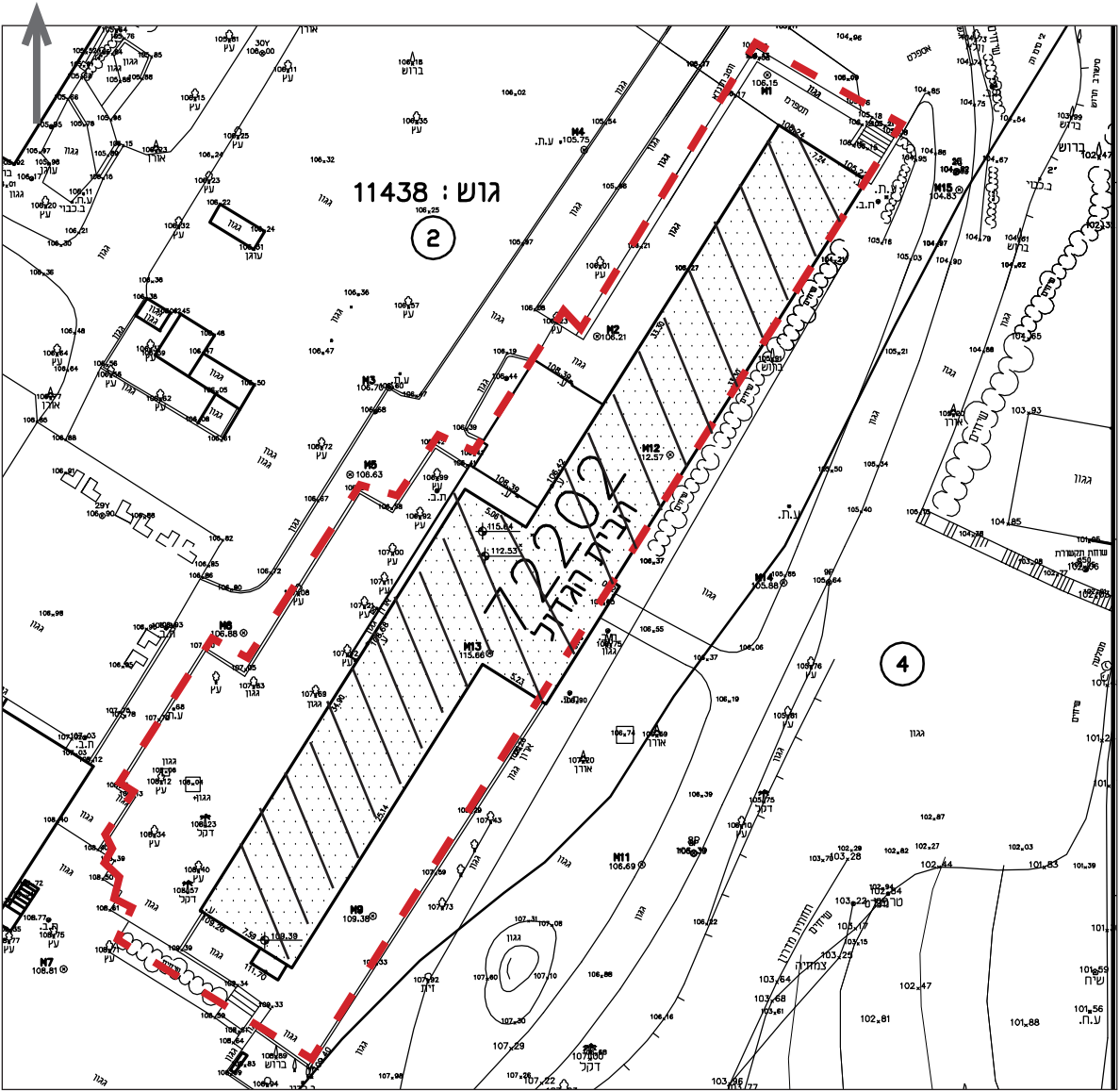
1.3

אפריל
2013

- 1.1 האתר נמצא בחלקו הצפון מערבי של קיבוץ משמר העמק, בתחומי המוסד החינוכי שומריה.
- 1.2 גוש: 11438 חלקה: 2 (בחלק)
- 1.3 גבולות האתר:

בצפון-מזרח: כביש 66, האתר נמצא בין קיבוץ הזורע לבין מושב מידרך עוז
בצפון-מערב: כביש 6953, רמת השופט ועין השופט
בדרום-מערב: נחל משמר העמק
בדרום מזרח: מידרך עוז ומגידו

- 1.4 בעלות על הקרקע: קיבוץ משמר העמק. 'שומריה' הינה יישות ניהולית עצמאית השייכת לקיבוץ משמר העמק. בעבר היה המוסד החינוכי בבעלות הקיבוץ הארצי, ומשנות ה-60' של המאה ה-20' בבעלות משותפת של הקיבוצים משמר העמק, הזורע, גבעת עוז ומגידו. בשנות ה-90' נקנה מוסד ע"י משמר העמק.
- 1.5 מבנה המוסד החינוכי (הבית הגדול) ממוקם במתחם שומריה. המבנה ממוקם על גבעה, צופה בצידו המזרחי לקיבוץ ובצידו המערבי למתחם שומריה. מבנה דו-קומתי, שטחו כ-1000 מ"ר, בעל שני אגפים (צפוני ודרומי) וקומת מרתף, שמחברים בחדר מדרגות מרכזי.

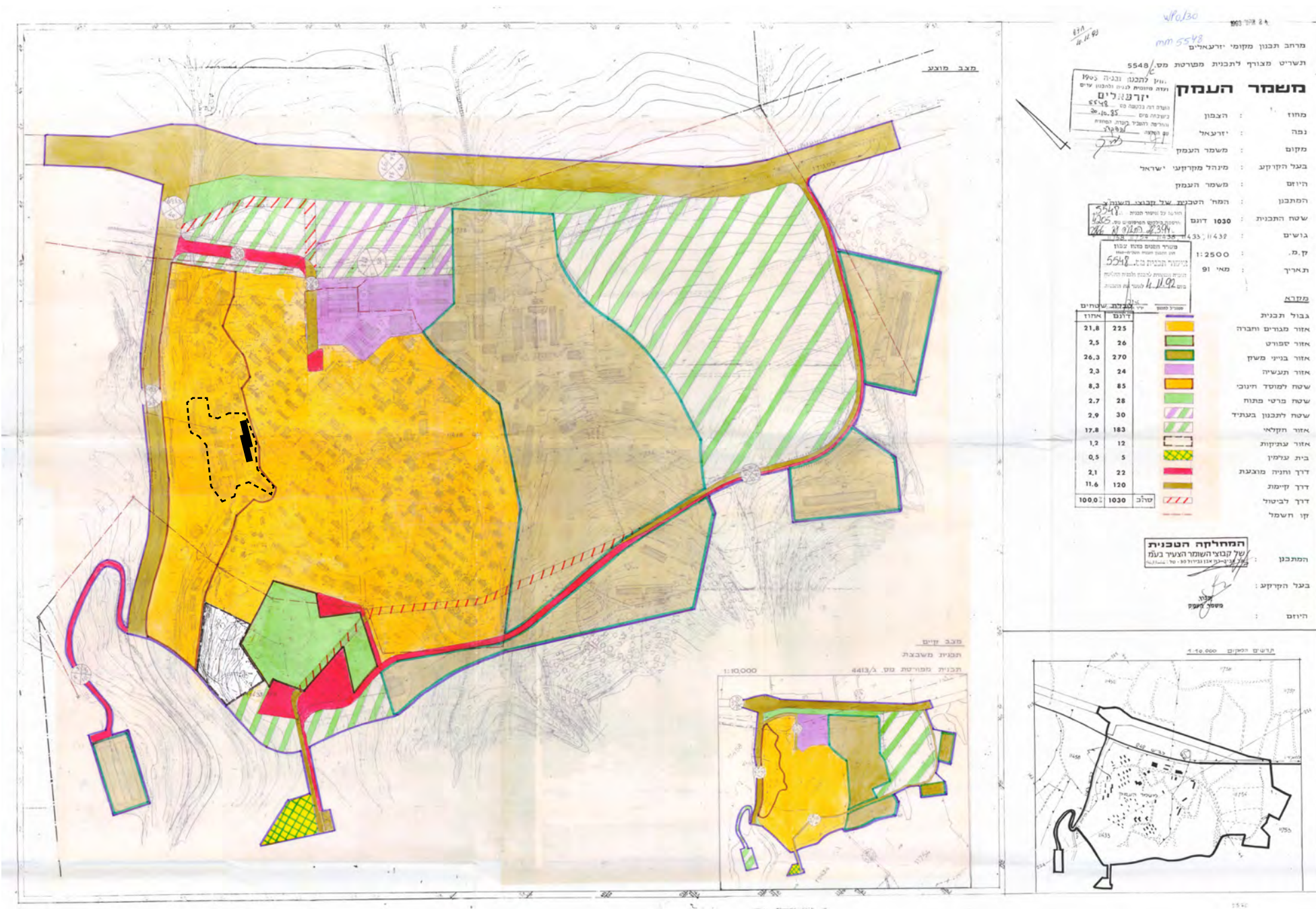
תוכנית גגות -הבית הגדול- קנ"מ 1:500

קיבוץ משמר העמק: משמר העמק - המוסד החינוכי
רות ליברטי-שלו אדריכלות ושימור

פרק 2:

נתונים סטטוטוריים

פרק 2: נתונים סטטוריים

בתוכנית זו מיועד כל חלקו המערבי של הקיבוץ הגובל בכביש 6953 כ'שטח למוסד חינוכי' שומריה.

2.1 תוכנית מפורטת של משמר העמק מס. ג/5548 לשנת 1994.
2.2 שטח התוכנית כ-1030 דונם.

2.3 שטח בנוי קיים - חלוקת השטחים הכוללים בגבול התוכנית:

היעוד	הסימון בתשרית	השטח בדונם	השטח באחוזים
מגורים וחברה	בצבע כתום	225	21.8
ספורט	בצבע ירוק מותחם בחום	26	2.5
בנייני משק חקלאי	בצבע חום מותחם בירוק	270	26.2
תעשייה	בצבע סגול	24	2.3
מוסד חינוכי	בצבע כתום מותחם בחום	85	8.3
שטח פרטי פתוח	בצבע ירוק	28	2.7
שטח לתכנון בעתיד	בפסים אלכסוניים ירוק וסגול	30	2.9
אזור חקלאי	מבפסים אלכסוניים בירוק	183	17.8
אזור עתידות	מותחם בקו שחור מרוסק	12	1.2
בית עלמין	בצבע צהוב ומשובץ אלכסוני בירוק	5	0.5
דרך וחניה מוצעת	באדום	22	2.1
דרך וחניה קיימת	בחום	120	11.6
סה"כ		1030	100%

2.4 טבלת זכויות והגבלות בניה:

שם האזור	גודל מגרש מנימלי (במ"ר)	קוי בנין			אחוזי בניה, שטח בניה מקסימלי				גובה בניה
		צדדי	אחורי	קדמי	מעל למפלס הכניסה	מתחת למפלס הכניסה	סה"כ	לכיסוי קרקע	
מגורים וחברה	300	3	3	3	20%	10%	40%	20%	3 ק'
תעשייה	1000	3	3	3	50%	10%	60%	50%	12 מ'
בנייני משק	1000	3	3	3	50%	-	50%	40%	10 מ'
ספורט	500	3	3	3	40%	10%	50%	40%	3 ק'
מוסד חינוכי	300	3	3	3	30%	10%	40%	20%	4 ק'

2.5 ייעוד הקרקע עפ"י תוכנית תקפה הוא שטח למוסד החינוכי

2.3

תוכניות מתאר ויעודי קרקע: ג/13905, 2005

פרק 2: נתונים סטטוטוריים

- 2.1 תוכנית מפורטת מס. ג/13905 לשנת 2005, הרחבת אזור המגורים בקיבוץ משמר העמק.
- 2.2 שטח תוכנית 29.84 דונם, 32 יחידות דיור.

2.3 שטח בנוי קיים - חלוקת השטחים הכוללים בגבול התוכנית:

יעוד	מצב קיים		מצב מוצע	
	שטח בדונם	(%) שטח	שטח בדונם	(%) שטח
אזור מגורים א	-	-	21.32	71.47
שטח למוסד החינוכי	27.83	93.27	-	-
שטח פרטי פתוח	-	-	8.51	28.53
אזור חקלאי	2.01	6.73	-	-
סה"כ שטח התוכנית	29.84	100	29.84	100

2.4 טבלת זכויות והגבלות בניה:

שם האזור	גודל מגרש מינימלי (במ"ר)	קווי בניין (במטרים)			מרחק מינימלי בין מבנים סמוכים	שטח בניה מרבי במ"ר ליה"ד מעל מפלס הכניסה
		צדדי	אחורי	קדמי		
מגורים	20,320	5	5	5	8 מ'	7800 שימוש עיקרי 1200 שימוש 7300 תכסית 9000 סה"כ

מתחת למפלס	מס' קומות	במטרים	צפיפות ממוצעת
			יה"ד לדונם
-	2	8.5	2

2.5 ייעוד הקרקע בתוכנית ג/13905 שונה משטח למוסד החינוכי לשטח מגורים

תוכנית בינוי מנחה - קנ"מ 1:1000

תוכנית זו מקטינה את מתחם שומריה, ומייעדת את מרבית חלקו הצפון-מזרחי לאזור מגורים בן 32 יח"ד, על שטח של 29.84 דונם.

מצב קיים 1:2500

בתוכנית מספר ג/14445 לשנת 2006, בה מוטמעים שינויי תכנית ג/13905, ניתן לראות את מתחם שומריה מוקטן וביעוד של 'שטח למוסד', ואילו האזור הצפון-מזרחי שהיה כלול מתחם שומריה מופיע כאזור מגורים א'.

קיבוץ משמר העמק: משמר העמק - המוסד החינוכי

רות ליברטי-שלו אדריכלות ושימור

פרק 2: נתונים סטטוריים

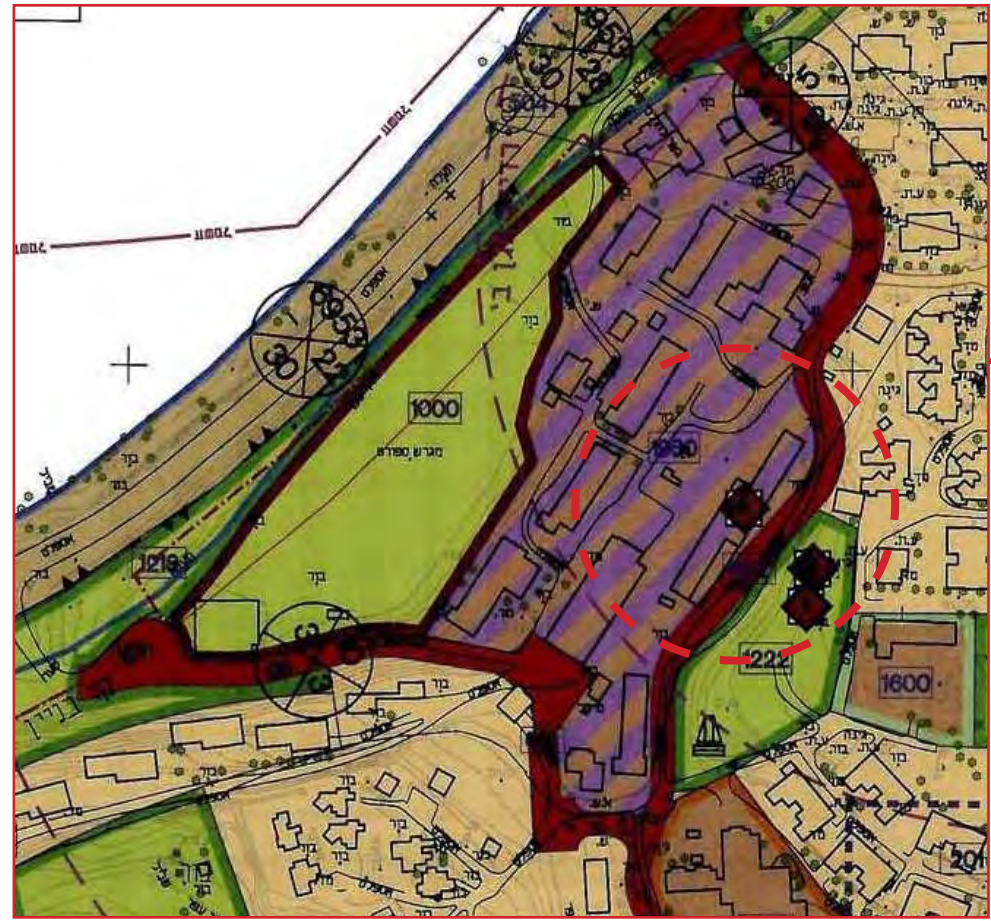
2.1 תוכנית מפורטת מס. ג/17937 לשנת 2012, תכנית מפורטת מתאמת לתכנית האב שאומצה ע"י קיבוץ משמר העמק
2.2 שטח תוכנית 1202 דונם

בתכנית זו, שאושרה לאחרונה (שלהי 2012), ניתן לראות את המשך מגמת ההקטנה של מתחם שומריה והגמשת השימושים בתחומו. התיחום של איזור שומריה כ'מוסד' נעלם, והתכנית מייעדת את חלקו המרכזי של מתחם שומריה בתכניות קודמות כ-'מבנים למוסדות ציבור ומשרדים', ייעוד המאפשר את המשך קיומו של מוסד חינוכי במקום, אך גם פותח את האפשרות לקיום שימושים ציבוריים ומסחריים אחרים. מבנה הבית הגדול מסומן כמבנה לשימור, אם כי בהקשר לייעוד זה מפרטות הוראות התכנית מפרטות רק כי "תתאפשר בנייה מצומצמת עפ"י טבלת זכויות הבנייה שתכליתה מבנים המשרתים את הפעילות במבנה".

6.15 מבנים לשימור

- א. בתא שטח 1222 (שפ"פ) אנדרטת זיכרון לשואה (1) וצריף עתיק ע"ש נשיאת הדסה העולמית ז"ל (2).
- ב. בתא שטח 1227 (שפ"פ) מגדל המים של הקיבוץ (3) וכן אנדרטת זיכרון (4).
- ג. בתא שטח 1207 (שפ"פ) עמדת תחבורה מלפנית השואה (5) ומבנה מנהל (6).
- ד. בתא שטח 1900 (מבנים ומוסדות ציבור ומשרדים) מבנה מרכזי של חמוסד החינוכי מראשית הקמת הקיבוץ הארצי (6).
- ה. בתאי שטח אלה תתאפשר בנייה מצומצמת עפ"י טבלת זכויות הבניה, שתכליתה מבנים המשרתים את הפעילות הנעשית במבנה – תחכסות, אחסון ציוד לטקסים וכד'.

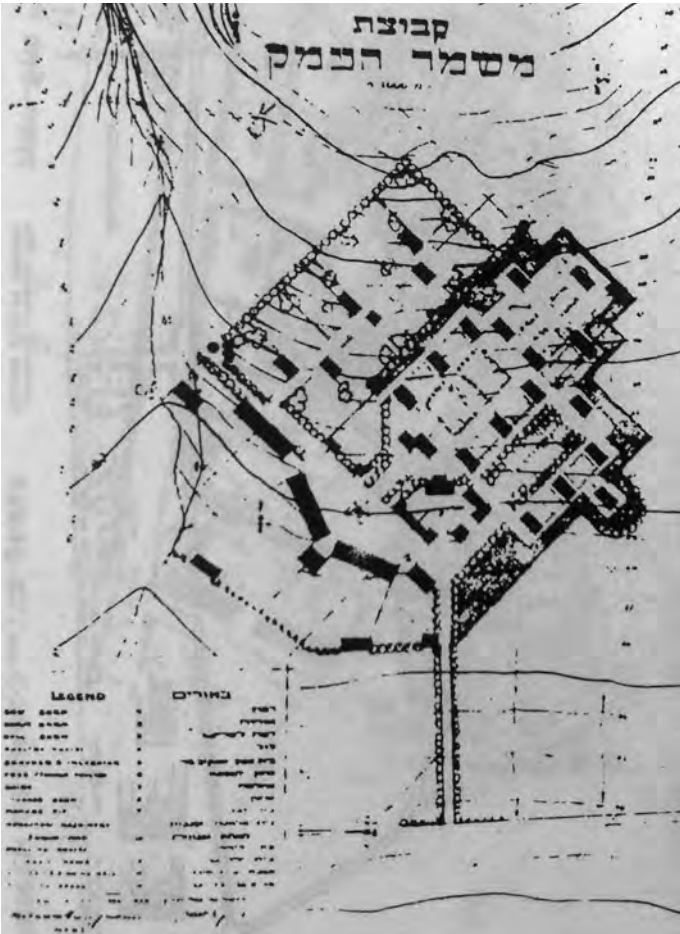
6.16 חלוקה

פרק 3:

רקע היסטורי תרבותי

פרק 3: רקע היסטורי תרבותי

תכנית קאופמן למשמר העמק, 1929. מקור: הארכיון הציוני

קיבוץ משמר העמק מצוי בשוליו המערביים של עמק יזרעאל, בין תל מגידו מדרום-מזרח לעיר יקנעם מצפון-מערב. הקיבוץ נוסד בשנת 1922 על ידי גרעין של השומר הצעיר, חלוצים מפולין וגליציה, מרביתם יוצאי גדוד 'שומריה' של העלייה השלישית (שהוקם בשנת 1920 וקיבץ, תחת הנהגתו של מרדכי שנהבי, קבוצות של אנשי השומר הצעיר שהגיעו מערים שונות במזרח אירופה). משמר העמק הינו קיבוץ ב', דהיינו הקיבוץ השני של תנועת השומר הצעיר בישראל. קדמה לו במספר חודשים הקמת קיבוץ א', בית אלפא, במזרח עמק יזרעאל. עד שנת 1926 התגוררו חברי הגרעין המייסד במחנות ארעיים בחיפה, נהלל ועפולה, ועסקו בייבוש ביצות והכנת הקרקע להתיישבות. לאחר מספר שנים של התגבשות הגרעין המייסד עלה הקיבוץ לקרקע במקומו הנוכחי בנובמבר 1926. באותה עת היה הקיבוץ מרוחק מנקודות ההתיישבות הציונית שהתרכזו ברובן במזרח עמק יזרעאל, ושכניו היו הכפר אבו שושא מצפון והכפר רוביה אל-פוקא ומנסי מדרום. בין חבריו נמנו כמה מהדמויות המובילות של התנועה הקיבוצית בראשית ימיה, כגון יעקב חזן ומרדכי שנהבי.¹ חברי הקיבוץ באותה תקופה עבדו בהכשרת הקרקע ובנטיעת יערות של הקרן הקיימת לישראל.² בשנת 1926 נוסדה תנועת 'הקיבוץ הארצי' על ידי קיבוצי השומר הצעיר של התקופה, אז עדיין במחנות ארעיים: קיבוץ ב' (משמר העמק), קיבוץ עין גנים (עין שמר), קיבוץ ג' (מעברות), קיבוץ הרצליה (מרחביה). הקיבוץ הראשון של תנועת השומר הצעיר, בית אלפא, לא הצטרף לאיחוד זה. עד לשנת 1928 התווספו לקבוצה זו גם הקיבוצים מזרע, גן שמואל, ושריד.³ ראשוני הילדים נולדו לחברי משמר העמק כבר בשנת 1922, ובשנת 1927, עת החלו הדיונים בדבר הקמת מוסד חינוכי משותף לילדי התנועה, כבר מנה 16 ילדים, יותר מכל יתר קיבוצי הקיבוץ הארצי. יתכן שההחלטה להקים את המוסד החינוכי בסמוך למשמר העמק היתה קשורה הן לדומיננטיות האידיאולוגית של חברי משמר העמק והן לעובדה זו.⁴ בשנת 1929 נסלל כביש 66 מצפון לקיבוץ, המשמש עד היום כדרך הגישה העיקרית לקיבוץ. עוד באותה שנה, בעקבות התקפות על הקיבוץ בזמן מאורעות תרפ"ט, עזבו החברים את הקיבוץ לעפולה והותירו בו מבנים ושטחים חקלאיים שנבזזו על ידי תושבי הכפרים הסמוכים. ב-1930, שנה לאחר המאורעות, שבו לקיבוץ כמאה אנשים, נשים וטף והחלו בשיקום הקרקע ובבנייתם של מבני קבע חדשים, הראשונים שבהם בית הילדים ומגדל המים.⁵ כיום מונה אוכלוסיית קיבוץ משמר העמק כ-1200 איש, והוא ממשיך להתקיים במתכונת של קיבוץ שיתופי מסורתי. ענף הפרנסה העיקרי של הקיבוץ כיום הינו מפעל הפלסטיק תמ"ה.⁶

1. מתוך אתר השומר הצעיר gro.riaztah-remohsah.www
2. מתוך אתר מערכת הפלמ"ח (www.palmach.co.il).
3. מתוך אתר הקיבוצים: li.gro.ztubbik.www
4. פלטק, עמ' 3-11
5. מתוך אתר העמקים (www.amakim.co.il).
6. מתוך אתר המוצצה האיזורית מגידו: li.aro.odiaem.www/

יער משמר העמק בראשיתו, אחד הייערות הראשונים שקק"ל נטעה. מתוך: ארכיון הצילומים של קק"ל

מבט לעבר השדות במשמר העמק. מתוך: אתר הספרייה ומרכז ההנצחה, קרית טבעון

מבט לעבר הקיבוץ, וברקע המוסד החינוכי על הגבעה, 1936. מתוך: אתר הספרייה ומרכז ההנצחה, קרית טבעון

הקמת קיבוץ בית אלפא. מקור: האתר "נוסטלגיה אונליין" www.nostal.co.il

קיבוץ בית אלפא בשנת 1935. מקור: האתר "תפוז" www.tapuz.co.il

תנועת השומר הצעיר, אשר חבריה הקימו את קיבוץ משמר העמק, נוסדה בגליציה שבפולין בשנת 1913 על ידי בני נוער יהודים אך בהשפעת תנועות נוער לא יהודיות - הוונדר-פוגל הגרמנית והסקאוטס (הצופים) הבריטית. בראשית דרכה, עסקה בתכנים ציוניים ובשיטת החינוך הצופית, ללא מחויבות להשקפה פוליטית קונקרטית וללא דרישה מעשית כלשהי מבוגריה. בהיותה תנועת הנוער היהודית הראשונה בעם היהודי, היא היוותה בית גידול לתנועות נוער שונות שעתידות היו לקום בעתיד, כגון בית"ר, השומר הדתי והצופים העבריים.

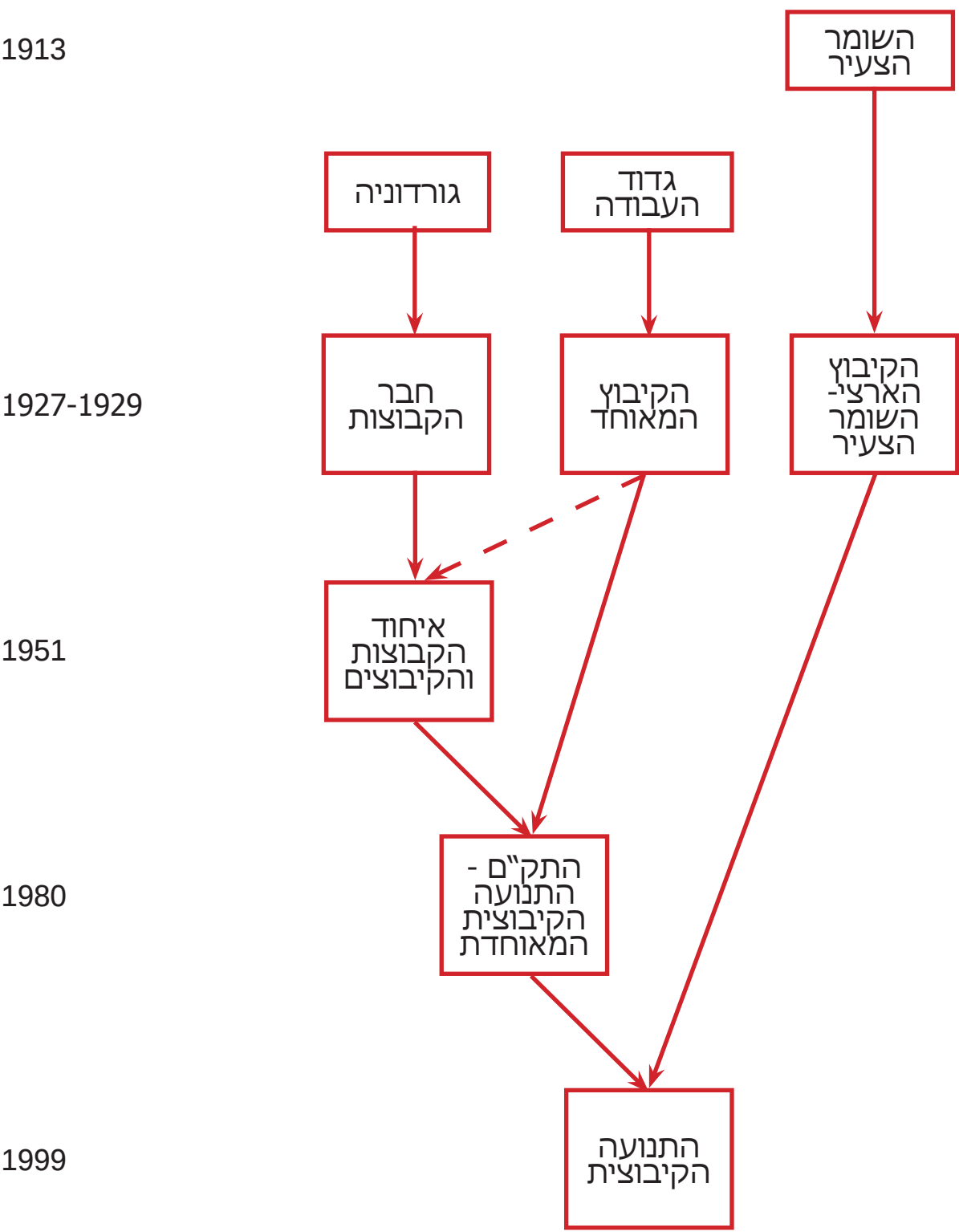
הוויית תנועת הנוער בשנים שלאחר הקמתה הייתה כולית, כלומר היא הקיפה את חיי חבריה, תוך שהיא יוצרת בקרבם זהות 'שומרית' חזקה וקודמת לכל זהות אחרת. הקן התנועתי פעל כחברת נעורים אוטונומית, שחבריה עוסקים בלימוד, טיולים, יצירת תרבות ועוד, כשהם מובילים מרד בעולם המבוגרים ומכוננים את עצמם כנוער עצמאי, נאמן להשקפות ציוניות ולערכים השומריים, שהתגלמו ב'עשרת הדיברות' של התנועה, שביקשו ליצור 'יהודי חדש', שונה מהווי החיים הגלותי שנתפס כמנוון.

שנים ספורות לאחר הקמת התנועה, עם הגיע מקימיה לגיל 18, עלתה לסדר היום שאלת ההגשמה של הבוגרים. חלק גדול מהבוגרים סיים את פעילותו בתנועת הנוער, השתלב בעולם העבודה או החל בחיים סטודנטיאליים. במקביל עלה קול חזק, שתבע להציב דרישה ברורה ומחייבת לגבי החיים הבוגרים של חניכי התנועה. בוועידת טארנוב שהתכנסה בשנת 1919 נדונה לראשונה אפשרות העליה לארץ ישראל והקמת צורת חיים שומרית חלוצית, ושנה לאחר מכן, בוועידת לבוב (1920), הוחלט שבוגרי התנועה יעלו מיד ארצה, ובכך קבעו כי זו תהיה צורת ההגשמה האולטימטיבית של השומר הצעיר.

השומרים הרבים שעלו לארץ לאחר שנת 1920 התפזרו ברובם, ורק כמה עשרות מהם התאספו בשני מוקדים עיקריים. ב-1921, במחנה אוהלים על הכביש בין חיפה לעפולה, נוסד קיבוץ א' של השומר הצעיר. ב-1922 עלה הקיבוץ על הקרקע והיה לקיבוץ בית אלפא. באותה שנה הוחלט על הקמתו של קיבוץ ב' של התנועה, אשר לאחר עלייתו על הקרקע נקרא קיבוץ משמר העמק. עד שנת 1927 הוקמו שלושה קיבוצים נוספים (מרחביה, עין שמר ומעברות), ובאותה שנה הוחלט שקיבוצים אלה (מלבד קיבוץ בית אלפא, שהצטרף מאוחר יותר) יתאגדו לתנועה קיבוצית שתיקרא 'הקיבוץ הארצי-השומר הצעיר'. בשנת 1930 הוחלט בוועידה העולמית השלישית של התנועה כי ההגשמה בקיבוץ בארץ ישראל הינה צורת ההגשמה היחידה של בוגרי השומר הצעיר. בשנת 1929 הוקמה תנועת הנוער השומר הצעיר בארץ ישראל והיוותה עתודה נוספת של שומרים שהצטרפו אל הקיבוץ הארצי.

התבססות בוגרי השומר הצעיר בארץ בקיבוצים ובתנועה קיבוצית המאגדת אותם לוותה בהקמת שלושה ממסדים כלליים: ממסד פוליטי, ממסד תרבותי וממסד חינוכי-רעיוני. ממסדים אלו קיימו את תנועת השומר הצעיר מבחינת מעורבות בחברה היישובית, השגת משאבים, יצירת חיים תרבותיים בקיבוצים וחינוך הנוער בתנועה לחיי קיבוץ. הממסד החינוכי-רעיוני של השומר הצעיר התחלק לשני תחומים: מבוגרים ונוער. בתחום המבוגרים פעלה מערכת תרבותית מסועפת.¹ הממסד החינוכי-רעיוני לנוער הורכב מתנועת הנוער שפעלה בעיקר בערים, וממוסדות חינוכיים שפעלו בקיבוצי התנועה.

1. אלמליח טל, הקיבוץ הארצי-השומר הצעיר ומפ"ם 1956-1977: יחסי גומלין בין כלכלה, פוליטיקה ותרבות, חיבור לשם קבלת התואר דוקטור, אוניברסיטת חיפה, 2013.

הממסד החינוכי שהקים השוה"צ השתייך לזרם החינוך הקיבוצי שהיה חלק מ'זרם החינוך לעובדים' של ההסתדרות, שבמקביל לו פעלו זרמי החינוך 'הכללי' וה'מזרחי'. כל זרם התנהל באופן עצמאי יחסית וכך התאפשרה למקימי הממסד החינוכי של הקיבוצים חופש רב בפעולתם. החינוך הקיבוצי, אליו השתייך החינוך 'השומרי' צמח בהדרגה. הקיבוץ הראשון, דגניה, הוקם ב-1910 ועד אמצע שנות העשרים נוספו אליו קיבוצי קבע בודדים, שעדיין לא השתייכו למסגרות חברתיות ופוליטיות שונות (כלומר תנועות קיבוציות נפרדות) ולכן הממסד החינוכי בראשית דרכו היה משותף, ללא הפרדה כלשהי. ב-1913 החל בדגניה הטיפול המשותף בתינוקות, שהתמסד רק בפגישת כל הקבוצות בדגניה ב-1923. בתי התינוקות והגנים הראשונים נפתחו באותו עשור. בית הספר הקיבוצי הראשון נוסד בכפר-גלעדי ב-1921, וכן הוקמו בשנות העשרים בתי ספר נוספים: בית הספר של עין-חרוד (1924) ודגניה, שהיה לבית החינוך של קבוצות עמק הירדן (1926) וכן "חברת הילדים לרגלי הגלבוע" (1926).

"חברת הילדים לרגלי הגלבוע" הייתה הניסיון הראשון ליצור שיטה חינוכית ברוח ההתיישבות החלוצית והקיבוצים הראשונים. מוביליה היו אנשי השומר הצעיר מבית אלפא (הקיבוץ הראשון של בוגרי השומר הצעיר שבו נולדו גם הילדים הראשונים), שיישמו בה לראשונה את תפיסותיהם החינוכיות על 'החינוך המשותף'. מאחר ובבית אלפא לא היו מספיק ילדים להקמת חברת ילדים, צורפו גם ילדים מהקיבוצים השכנים, חפצי-בה ותל-יוסף. גם ילדים מהעיר שהוריהם רצו שיתחנכו לפי שיטת החינוך החדשה, הצטרפו. לאחר תקופת התהוות ונדודים בשנים 1924-1926, הוקם בסיס קבע למוסד חינוכי זה למרגלות הגלבוע ולמנהלו נקבע דוד אידלסון, איש חינוך וותיק ומוערך ביישוב ובתנועת העבודה. חברת הילדים התקיימה רק שלוש שנים, ובשיאה מנתה כ-60 בנים ובנות, בגילאי 7-17. על פעולתה העיקה מאד אווירה גרועה בצוות החינוכי שנבעה מהשקפות עולם שונות בתוכו, שהתקשרו גם לוויכוחים הפוליטיים של תקופת היישוב. לאחר הקמת תנועת 'הקיבוץ הארצי' התגבשה בקרב מובילי חברת הילדים מ'השומר הצעיר' ההכרה כי הם מעוניינים במוסד חינוכי תנועתי משלהם. מאורעות שנת 1929 הביאו לקשיים מעשיים בפעילות חברת הילדים כאשר הילדים הועברו ממקום למקום ובנוסף ילדי החוץ עזבו והצטרפו אל קרוביהם. בקרב מובילי חברת הילדים לא נמצאה המוטיבציה והיכולת להמשיך בפעולתה, וכך למעשה התפורר הניסיון החינוכי הקיבוצי המשותף הראשון.¹

בשנים 1910-1927 התקיימו אפוא שיתופי פעולה מקומיים בנושא החינוך הקיבוצי, אך בשנת 1927 הוקמו, במקביל, שתי תנועות קיבוציות- 'הקיבוץ הארצי - השומר הצעיר' וה'הקיבוץ המאוחד', ובשנת 1929 הוקמה תנועה קיבוצית נוספת - 'חבר הקבוצות והקיבוצים'. התנועות נבדלו ביניהן במקורות ההזנה האנושיים שלהם (הקיבוץ הארצי - השומר הצעיר ינק מתנועת הנוער שלו בלבד, 'הקיבוץ המאוחד' מתוך שלל תנועות נוער שונות, וחבר הקבוצות בעיקר מתנועת 'גורדוניה'); בדגם הקיבוצי אליו שאפו ('הקיבוץ השומרי האורגני', 'הקבוצה הגדולה' וה'קבוצה הקטנה', בהתאמה); ובשייכותן המפלגתית ('הקיבוץ הארצי- השומר הצעיר' היה עצמאי מבחינה פוליטית, 'הקיבוץ המאוחד' הזדהה עם 'אחדות העבודה' ואחר כך מפא"י, וחבר הקבוצות עם 'הפועל הצעיר' ואחר כך מפא"י).²

הפיצול האנושי, ההתיישבותי והמפלגתי הכריע על פיתוחן של מערכות חינוך נפרדות, על אף שמקורות הניקה הרעיוניים של כולן היו דומים: התשתית הערכית של החינוך ינקה קודם כל מהמזיגה הרעיונית הציונית-סוציאליסטית, שהדגישה תחיה לאומית בדרך של פרודוקטיביזציה וחזרה אל הטבע, ותוך יצירת חברה שוויונית ושיתופית. מלבד לערכי היסוד של השוויון והשיתוף, אומצו מהמרכיב הסוציאליסטי שבמזיגה זו שתי תפיסות אחרות: תפיסה של משפחה המבוססת על קשרי רעות, בניגוד למשפחה הבורגנית המחושקת על ידי קשרי רכוש ויחסי סמכות, ותפיסה של "אדם חדש" משוחרר, בריא בגופו וברוחו, חרוץ, משכיל, מוסרי ושומר צדק, רגיש לזולת ולצרכי הכלל ונכון לשתף פעולה עם חבריו. יש מידה של התניה הדדית בהגשמת התפיסות הללו: רק אדם חדש יצליח לכונן את החברה החדשה, אך לא ניתן לחנך אדם חדש במסגרת של המשפחה הישנה. יתרה מזאת, גם אם תשנה המשפחה את אופייה היא תוסיף להיות מוקד של נאמנויות פרטיקולריסטיות המתחרות עם הנאמנות לקולקטיב. כדי לחנך אדם חדש, מחויב לקומונה, יש אפוא להפקיע במידה רבה את החינוך מהמשפחה.³

סכמת התפלגות התנועות הקיבוציות

1. אשל, פנים-הקרן לקידום מקצועי, גליון 51.
2. מאיר, עמ' 315-334.
3. דר, עמ' 26-45.

תפיסת החינוך בקיבוצים: השפעת תיאוריות חינוך מהמאה ה-19 והמאה ה-20

גם ללא עדויות להשפעה ישירה, ניתן להבחין בחינוך הקיבוצי בהשתקפות התפיסה החינוכית של קארל מרכס, שבמרכזו טיפוח הילד כאדם יצירתי רב צדדי. תפיסה זו מתבססת על שתי הנחות: האחת, כי ילדים דומים זה לזה בכישורונות טבעיים וכי ההבדלים המתפתחים ביניהם ברבות הימים הם פרי חלוקת עבודה מתמחה וצרת אופק של הייצור הקפיטליסטי; ושניה, כי פעילויות שכליות וגופניות אינן זרות זו לזו כל עוד אין העבודה נשלטת על ידי תכליות אינסטרומנטליות.¹ משתמע מכך ביטול ההפרדה בין לימודים ועבודה במסגרת חינוך המשלב מגיל צעיר עבודה יצרנית, עיון והתעמלות כשיטה להתפתחותו של אדם רב צדדי. שילוב של חינוך רוחני, חינוך גופני והשתלמות פוליטכנית, קשור גם בביטול התחילה בין מדעי הרוח, מדעי הטבע, לימודי ההנדסה, האומנות וכו'. כל זאת כבסיס להפיכת העבודה לפעילות יצרנית בעלת ממד רוחני, הקשורה לכל תחומי הדעת האנושית. רעיונות אלה משתקפים ברב הממדיות של מטרות החינוך הקיבוצי, בגישה האינטר-דיסציפלינרית בעיצוב תוכניות הלימודים, ובמקום המרכזי של העבודה בחינוך.²

למרכס ניתן ליחס רק השפעה עקיפה. מקור השפעה ישיר יותר נמצא למעצבי החינוך הקיבוצי בהגותם של א"ד גורדון ובר בורוכוב אודות מקום העבודה, עבודת הכפיים בראש ובראשונה, בתנועת התחיה הציונית. גורדון הדגיש את הממד הרוחני של העבודה, את הריפוי האישי והלאומי המושג באמצעות חזרה אל הטבע ואל עבודת האדמה.³ בורוכוב ראה בעבודה מכשיר לפרודוקטיביזציה חברתית ולהפיכת "הפירמידה" התעסוקתית של היהודים מעם של סוחרים ונותני שירותים לעם של יצרנים-חקלאים ופועלי תעשייה.⁴ תפיסות אלה חברו אל דימוי החלוץ הכובש את ארץ-ישראל בעבודתו ומממש את עצמו באמצעותה וביססו את המעמד הסמלי של העבודה בקיבוץ ובתוך כך את מרכזיותה בחינוך. התשתית הפדגוגית של החינוך נשאבה באופן ישיר יותר מכמה מקורות המתכנסים תחת הכותרת של "החינוך החדש" - מגוון של רעיונות וניסיונות חינוכיים שעלו בשלהי המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20 באירופה ובארה"ב במטרה לקרב את החינוך לצרכים הנתפסים של הילד והחברה על פי ההארה של מדע הפסיכולוגיה החדש ושל תפיסות חברתיות רדיקליות וסוציאליסטיות. החינוך החדש הדגיש את כוחה החינוכי של חברת הילדים ושל קבוצת הנוער העצמאית ואת הכוח המחדש, מתקן העולם, של תרבות הנוער, כניגוד לחברת המבוגרים הבורגנית המתנוונת. בנוסף נתן מקום מרכזי לחינוך העמלני, המציב את העבודה ואת הלמידה באמצעות התנסות מעשית כדרך המלך של החינוך. עקרונות אלו באו לידי ביטוי בכל ביטוי של החינוך הקיבוצי לגווניו, מחברת הילדים בבית אלפא ואילך.⁵

ילדים עובדים במשק החי. מקור: פלטק, 1989.

ילדים עובדים במטבח. מקור: פלטק, 1989.

1. זילברשייד, עמ' 373-390.
2. שם.
3. גורדון.
4. בורוכוב.
5. דר, עמ' 26-45.

תפיסת החינוך בקיבוצים: "חברת הילדים"

בין הממסדים החינוכיים הקיבוציים היה הרבה מן המשותף, ובאשר לחינוך לגילאים צעירים כמעט ולא היו חילוקי דעות ביניהם. בנוגע לגילאי בית הספר, התקיימו חילוקי דעות מסוימים, שנבעו בעיקר מתפיסה שונה ביחס לקשר שבין חברת הילדים לחברת המבוגרים: ב'חבר הקבוצות' וב'קיבוץ המאוחד' רווחה תפיסה כי יש לבסס את החינוך על הדוגמא המחנכת של המבוגרים, מתוך שילוב מרבי של הצעירים במערכות החברה כמות שהן. ביטוי מובהק לכך הייתה המגמה ב'קיבוץ המאוחד' לקיים בית ספר מקומי של י"ב שנות לימוד גם עם מספר תלמידים קטן ביותר. 'הקיבוץ המאוחד' דגל גם במערכת חינוכית שלמה, מהגיל הרך ועד כיתה י"ב, בכל קיבוץ כ"יישוב מחנך"; "חבר הקבוצות" רצה בתי ספר הסתדרותיים אזוריים, המשותפים לכל צורות ההתיישבות – אך התפשר עם המציאות והקים שותפויות בתוכו ועם התנועות האחרות בהתאם לתנאים בכל אזור. ב'קיבוץ הארצי' שימש המוסד החינוכי הפנימייתי הממוקם מחוץ לקהילה קיבוצית מסוימת (תחילה, מוסד אחד – 'שומריה' - לתנועה כולה ולאחר 1946, מוסדות על בסיס אזורי), שדה ניסוי לממש אוטונומיה של נעורים תוך ריחוק כלשהו בין האוטופיה החינוכית לבין הגשמת הרעיון הקיבוצי בפועל. מחנכיו דגלו ב"חברת ילדים" צעירה – בית-ספר יסודי בן שש כיתות בכל קיבוץ – ובמעבר ל"מוסד החינוכי" פנימייתי מרכזי בגיל הנעורים, שבו "גוף צעיר" (מקביל לחטיבת ביניים) ו"גוף בוגר". התנועות הקיבוציות הקימו כל אחת "תנועת מחנכים" נפרדת, שטיפחו את שיטותיהן בכנסי מחנכים ומורים בחופשות וצוותים מתוכן פיתחו תכניות לימודים ייחודיות. ב-1939 קם בתל-אביב "סמינר הקיבוצים" המשותף לשלוש התנועות דאז, אך מרבית לימודי החינוך והפסיכולוגיה שלו התקיימו בכיתות תנועתיות נפרדות.

שמואל גולן , אשר היה איש חינוך, מתרגם ופסיכואנליטיקאי, ממנהיגי תנועת "השומר הצעיר", ממייסדי קיבוץ בית אלפא, תאורטיקן של החינוך המשותף ומאבותיו וממייסדי ומכווני מפעל החינוך בקיבוץ הארצי השומר הצעיר¹, מסביר בספרו "החינוך המשותף" משנת 1961, את הרעיון של "חברת הילדים":
*"חברת הילדים זהו קיבוץ בזעיר אנפין ו"קיבוץ בדרך", כלומר מסגרת המחנכת לקראת הקיבוץ של תוכנו וחיויו של הקיבוץ לשפת החינוך. חברת הילדים עוצבה לפי דמותה של החברה הקיבוצית. היא נוטלת את חיויו של הקיבוץ ומתרגמת אותם לשפת הילדים והנוער; היא מגלמת בקרבה את השאיפה לדמוקרטיה קיבוצית ומחנכת לקראת עיקרון של העזרה ההדדית"*².
כוחה המחנך של חברת הילדים מותנה בראש ובראשונה ברוח העצמאות. הנוער רוצה לחדש, לשנות, לשכלל, להציע וליזום. הנוער הוא מהפכני מטבעו. החינוך לא שואף להכניע את התכונות הללו ולחסל אותן, אלא שואף להטות אותן לכיוונים חיוביים.³ חברת הילדים נותנת לכל פרט אפשרות לפעול וליצור, מחדירה בו רגשי אחריות כלפי החברה, ונותנת לו רגשות של אושר וסיפוק ממילוי תפקידו בשירות החברה.⁴ חברת הילדים מתבססת על כך, שאם יתנו לילדים ולנוער לחיות חיים שלמים בהתאם לצרכיהם - ללא כפייה מצד המבוגרים - הם ייגבשו את חייהם, בתיהם ומפעלם על יסודות בריאים והגיוניים.⁵ אם החברה המבוגרת תכבד את הנוער, לא תתייחס אליו באי-אמון, זלזול וחשדנות ותראה בו שותף ליצירתה החברתית ובמשקית - בני הנוער יתגלו ככוחות בונים ויצירתיים.⁶

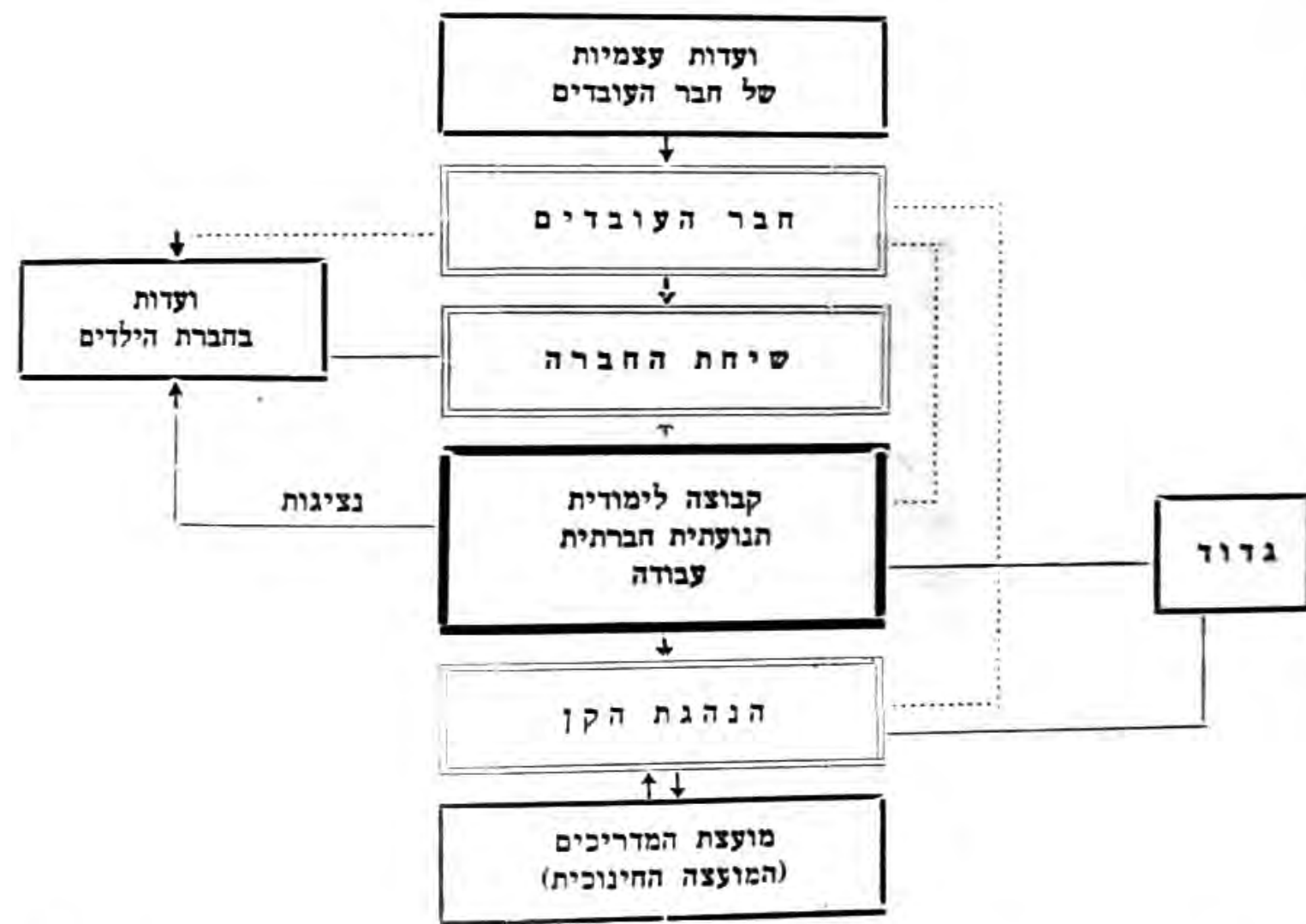
חברת הילדים במוסד החינוכי במשמר העמק, 1940. מקור: אוסף רפי רמון

התכנסות חברת הילדים ברחבה שמול חדר האוכל במשמר העמק, 1945. מקור: ארכיון שומריה

- 1. מתוך: ויקיפדיה.
- 2. גולן עמ' 177.
- 3. דור לדור, עמ' 64.
- 4. שם.
- 5. גולן עמ' 178.
- 6. שם.

3.7

== מראה את הגוף אשר לו כפוף הגוף ממנו יוצא החק. הגופים במסגרת כפולה הם גופים בעלי סמכות והכרעה, גופים מרכזים. החק בקו מסורג → מצביע על נציגות חבר העובדים בועדות חברת הילדים והנהגת הקן.

המבנה האירגוני של חברת הילדים. מקור: דור לדור, 1948.

יחידת המבנה היסודית בחברת הילדים היא "הקבוצה":

"הקבוצה היא יחידת-חיים, יחידה לימודית ויחידה תנועתית כאחד. היא מורכבת מ-15-20 חבר, ויש לה מחנך שהוא משמש גם כאחד המורים בקבוצה. מלבד זה יש לכל קבוצה עד גיל 15 גם מדריך, שהוא חבר באחת הקבוצות המבוגרות, ותפקידו להדריך את הילדים בפעולות התנועה והקן."¹

חיי הקבוצה בחברת הילדים זורמים ב-4 אופקים:²

- בלימודים** - חברי הקבוצה מהווים כיתה לימודית המנוהלת ע"י מורים (שאחד מהם הוא גם המחנך).
 - בעבודה** - חברי הקבוצה מפוזרים בקבוצות עבודה, שחבריהן בני גיל שונה. כך יכולים חברי הקבוצה המבוגרים יותר להשפיע מבחינה חינוכית על החברים הצעירים. כל קבוצת עבודה כזו, פועלת יחד במשך מספר חודשים. לאחר מכן הקבוצות מתפרקות ונוצרות קבוצות עבודה חדשות. דבר זה מאפשר ליצור קשרים חבריים בלתי אמצעיים בין חברי קבוצות שונות.
 - בפעולה הציבורית-חברתית** - חלק גדול מבני הקבוצה חברים גם בוועדות שונות כגון: וועדת עבודה, וועדת תרבות, מערכת העיתון, קק"ל ועוד. כל וועדה נפגשת במשך שנה שלמה ולאחר מכן חבריה מתחלפים. גם כאן נפגש בן קבוצה עם חברי קבוצות שונות ומחנכים שונים.
 - בקן** - הקן הוא חלק של הגדוד, שהוא יחידה הגדוד הארצי של תנועת השומר הצעיר. בהגיע הקבוצה לגיל מבוגר, חלק ממנה מדריכים את הקבוצות הצעירות.
- הקבוצה מפתחת גם פעולה חינוכית פנימית ומטפלת בבעיות החינוכיות שלה באופן עצמאי. "שיחת החברה" הוא המוסד העליון בענייני חברת הילדים, המברר את הבעיות המשותפות לכל החברה, והמאפשר את פעולת הוועדות ומכוון את חייה. מוסד זה מתאסף לעיתים תכופות.
- המבנה החברתי לא בנוי כך שכולם נתונים לסמכות עליונה אחת. יתרונו הגדול של מבנה אירגוני זה הוא שהפרט חי במסגרות שונות - חברתיות כלליות, או מיוחדות שיכולות לפתח את כשרונותיו.³ המסגרות הללו שונות גם מבחינת הסמכות שלהם: בעניינים משותפים - שיחת החברה היא הסמכות העליונה, ואילו בחיים הפרטיים - הקבוצה היא שקובעת.

1. דור לדור, עמ' 71.
2. שם.
3. דור לדור, עמ' 72.
4. שם.

הסגנון הבינלאומי הוא סגנון באדריכלות ועיצוב שהתפתח מתוך הזרם המודרניסטי באדריכלות המאה ה-20. הסגנון הבינלאומי התפתח באירופה ונתן מענה לבעיות חברתיות בתקופה שלאחר מלחמת העולם הראשונה כגישת בנייה זולה ופשוטה. מאפייניו האדריכליים הבולטים של הסגנון הם הפונצקיונליזם והאוניברסליות. הסגנון פסל קישוטיות מיותרת ודגל בצורה ובאסתטיקה הנובעת מתוך השימוש במבנה, זאת בניגוד לסגנונות אדריכליים מסורתיים שהתאפיינו בין השאר בקישוט החזיתות.¹ חוסר מסורת בניה הקל מאוד את קליטתה של האדריכלות המודרנית בארץ ישראל בשנות ה-20 וה-30 של המאה ה-20, והעדר סגנון ודפוסים מחייבים מנע במידה רבה את ההתמודדות עם תפיסות אדריכליות מיושנות.² התפיסות החברתיות של סגנון זה יחד עם החיסכון הכלכלי שבו, התאימו מאוד לישוב היהודי בארץ ישראל. הסגנון זכה להצלחה רבה בארץ ישראל והיה סגנון הבנייה המוביל בתקופת היישוב. מבנים בסגנון הבינלאומי נבנו בתל-אביב, ירושלים וחיפה כמו גם בקיבוצים ובמושבים בכל רחבי הארץ. מרבית המבנים היו מבני מגורים אך נבנו גם מבני מסחר ותעשייה, חדרי אוכל ובתי ילדים, בתי מלון ובתי חולים. רוח בניין הארץ והגעתם של אדריכלים אירופאים רבים עם רעיונות חדשים השתלבו היטב ומימשו את רעיונות המודרניזם האירופאי בצורה ייחודית ומשמעותית. הסגנון עבר שינויים קלים שהתאימו אותו לבנייה בארץ. נעשו ניסיונות להתאים את עקרונות האדריכלות המודרנית אל האקלים הארץ-ישראלי החם, ולשלבם עם אלמנטים מן הסגנון המקומי האוריינטליסטי, תוך מציאת פתרונות פשוטים לבעיות אקלימיות (שימוש בחצרות פטיו, אוורור דרך חלונות גבוהים, ארכדות ומשרביות). השילוב של השפעות אירופאיות שונות, ומוטיבים מקומיים יצרו שפה מקומית עשירה ושונה ממרכזים מודרניים אחרים בעולם.³

1. סמוק (world heritage), עמ' 14-15.

2. העיר הלבנה, עמ' 10.

3. סמוק (world heritage), עמ' 14-15.

בית אנגל. אדר' זאב רכטר. 1933.
מקור: העיר הלבנה

בית בנדורי. בית הבראה של קופ"ח (מלון טלטש). אדר' ליאופולד קרקאור. 1934-35.
מקור: העיר הלבנה

הסצנה האדריכלית בא"י בשנות ה-20' וה-30' - חוג האדריכלים

פרק 3: רקע היסטורי תרבותי

האדריכלים שפעלו בארץ בשנות ה-20 וה-30 היו ברובם מהגרים אשר עלו לארץ ממזרח ומרכז אירופה. אדריכלים אלה רכשו את השכלתם באירופה וחונכו בבתי ספר לאדריכלות שדגלו בעקרונות המודרניזם. הסגנון הבינלאומי נתפש כביטוי לקשר עם תרבות המערב, ורבים מהאדריכלים לא חסכו במאמצים לשמור על קשרים עם אירופה, באמצעות ביקורים או קריאה בספרות ועתונות מקצועית. אדריכלים רבים שכבר פעלו בארץ בשנות העשרים, יצאו לתקופות לימודים, השתלמות או עבודה באירופה.¹ ב-1932 התאגדה קבוצה של אדריכלים צעירים ופעילים והקימה בתל אביב את "חוג האדריכלים". חברי ה"חוג" האמינו ביכולתה של האדריכלות להשפיע על הסדר החברתי, ושאיתם הייתה ליצור עולם חדש המושתת על חברה חילונית, חופשית וסוציאליסטית. חברי החוג ביקשו לשלב בין השקפתם האידיאלוגית לבין הבנה מעשית של הצרכים המקומיים ביישוב הארץ.² את הגרעין הראשון של חוג האדריכלים בארץ ישראל הרכיבו יוסף נויפלד, זאב רכטר ואריה שרון, אליהם הצטרפו לאחר מכן בנימין צ'לנוב, ישראל דיקר, אריה אלחנני, ג'ניה אוורבוך, דב כרמי, שמואל (סם) ברקאי ועוד. מטרת החוג הייתה, מעבר להחלפת דעות בנושאים מקצועיים בקרב חבריו, הפצת דבר האדריכלות המודרנית לידיעת הגופים העוסקים בנושא והציבור כולו וכן השפעה על מדיניות התכנון כפי שהוכתבה על ידי הגופים המוניציפליים בארץ. לשם כך, ייסדו חברי החוג כתב עת שיצא לאור לראשונה ב-1935 ונקרא במתכונתו הראשונה "הבניין במזרח הקרוב". לאחר מכן חל שינוי במערכת וכתב העת יצא לאור בשם "הבניין". שלוש חוברות בלבד של "הבניין" פורסמו בשנת 1937, כל אחת מהן עסקה בנושא מסוים: בתי דירות קואופרטיביים, וילות וגנים ובניין בכפר ובקיבוץ.³ (בכתב עת זה אף פורסם מבנה המוסד החינוכי. ראה עמוד 25).

חוג האדריכלים היה מקורב להנהגה הסוציאליסטית של היישוב ושיקף את ערכיה. "החוג ופעילותו היו חלק בלתי נפרד מן המהפכה שהובילה הנהגת היישוב כדי לקדם את התחייה היהודית בארץ-ישראל: שלילת הגלות וההתגייסות להקמת "בית לאומי", שלילת הבורגנות לטובת חברה חקלאית עובדת ושלילת האוריינטליזם (לנוכח הלאומיות הערבית המתעוררת) והמרתו בדימוי קיבוצי שממנו התפתח מיתוס ה'צבר'".⁴ בעיני החלוצים של שנות ה-20, ובהם מרבית חברי החוג, החיים בגולה זוהו עם התרבות הבורגנית, אשר שלטה באורח החיים היהודי באירופה. ואילו אורח החיים היהודי בארץ ישראל נקשר בקשר ישיר לאדמתה.⁵ חברי החוג טיפחו והובילו את המעבר מהאקלקטיקה לסגנון הבינ"ל בתל אביב ובכל רחבי הארץ. הם חדרו לגופים מוניציפליים, השפיעו שם על קביעת תקנים חדשים ומקצועיים יותר של בנייה וחזיקו את השפעת הסגנון המודרניסטי. הם המשיכו והשפיעו במידה ניכרת על מדיניות התכנון שהונהגה במוסדות התכנון בארץ גם לאחר קום המדינה.⁶

1. לזין (העיר הלבנה), עמ' 10
2. סמוק (world heritage), עמ' 8.
3. לזין (העיר הלבנה), עמ' 47.
4. נצן שיפטן עמ' 207.
5. נצן שיפטן, עמ' 208.
6. סמוק (world heritage), עמ' 8.

אדריכל זאב רכטר. מתוך: אוסף משפחת רכטר-פרי

אדריכל דב כרמי. מתוך: אתר עכבר העיר

אדריכל אריה שרון. מתוך: אתר ויקיפדיה

3.10

מתכננים באותה התקופה- יוסף נויפלד 1898-1980 - מתכנן המוסד החינוכי במשמר העמק

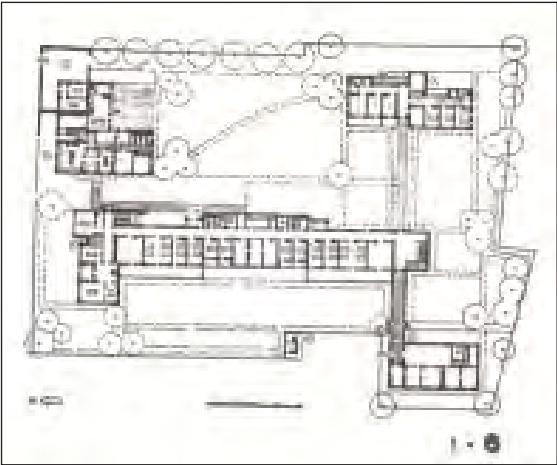
פרק 3: רקע היסטורי תרבותי

יוסף נויפלד נולד בשנת 1898 במונאטרייסקה שבגליציה, ועלה לפלשתינה בשנת 1920 כחלק מתנועת השומר הצעיר. בתקופה הראשונה בארץ הוא עבד כחלוץ, בסלילת דרכים, וגם עבור סולל בונה¹, ומאוחר יותר במשרדו הארץי של הארכיטקט יוסף ברלין (1922-1923)². ב-1923 נסע נויפלד לוינה ללימודי אדריכלות. משם עבר לרומא, שם למד באקדמיה לאומנות ובבית הספר הגבוה לאדריכלות. עד סיום לימודיו בשנת 1927, ביקר נויפלד בארץ מספר פעמים *"כנראה כדי לממן את לימודיו בעבודה"* אצל *"יוסף ברלין ופסובסקי"*³. בתקופה זו (שנת 1925) תכנן נויפלד בתי מגורים ברח' אלנבי בתל אביב. לאחר מכן ובמשך של כשלוש שנים עבד נויפלד במשרדו של אריך מנדלסון בברלין, וב-1929 הוא עבד במשרדו של ברונו טאוט במוסקבה. ב-1932 חזר לארץ. באותה עת הוא תכנן את המוסד החינוכי במשמר העמק, וגם *"פתח משרד פרטי בתל-אביב ברח' מזא"ה 18 בשותפות עם יעקב ירוסט, אוטו שילר וישראל דיקר"*⁴. נויפלד היה אחד ממובילי הסגנון הבינלאומי *"International Style"* או התנועה המודרנית *"Modern Movement"* בפלשתינה בין השנים 1933-1939. יחד עם אריה שרון וזאב רכטר ייסד את חוג האדריכלים. נויפלד גם היה פעיל ב"אגודת המהנדסים והאדריכלים" בתל-אביב וחבר *מערכת בעיתון "הבנין במזרח הקרוב"*⁵. בשנת 1935 תכנן את בית החולים אסותא, ואת המוסד החינוכי בקיבוץ מזרע בשנת 1939. בשנת 1940 הוא עזב את הארץ ועבר לניו יורק, שם לימד באוניברסיטת ייל ובקולומביה. את בית החולים האוניברסיטאי הדסה בעין כרם תכנן בשנות ה-50 וה-60⁶, בעודו מתגורר בארה"ב. רוב הבניינים שנויפלד תכנן היו מבני ציבור או בניה קואופרטיבית עבור מעונות עובדים, ביניהם מספר רב של מבנים עבור תנועת העבודה⁷. נויפלד הושפע מסגנונו של מנדלסון *"שגרס כי אדם בן זמננו מתוך אי-השקט של חיינו המהירים מבקש איזון באופקיות ללא סייג"*⁸. אחד האלמנטים הבולטים בעבודתו של נויפלד הם הקווים האופקיים המתמשכים עד אין סוף. הבניינים שתכנן נויפלד התאפיינו ברציונאליות, ואסתטיקה מינימליסטית של פתחי החזית, ושימת דגש על יצירה של גושים בעלי פרופורציות נכונות.

- 1. מצגר-סמוק, עמ' 312-313.
- 2. בורס, עמ' 1.
- 3. מצגר-סמוק, עמ' 312-313.
- 4. שם.
- 5. שם.
- 6. שם.
- 7. בורס, עמ' 1.
- 8. מצגר-סמוק, עמ' 312-313.

בית חולים אסותא, שנת 1934. חזית הצופה לרחוב ז'בוטינסקי.
מתוך: מצגר-סמוק, 1994.

בית חולים אסותא, שנת 1934. תוכנית קומה ראשונה.
מתוך: מצגר-סמוק, 1994.

בית חולים אסותא, שנת 1934. חזית מערבית הצופה לרחוב קורדובה. מתוך: מצגר-סמוק, 1994.

בית חולים הדסה עין כרם, שנת 1960.
מקור: hadassa.org.il.

בית חולים הדסה עין כרם, שנת 1960. מרק שאגאל ויוסף נויפלד שנת 1962. מקור: hadassa.org.il.

מרכז קופ"ח, שנת 1937. מבט מהמרפסת שבקומה העליונה.
מתוך: מצגר-סמוק, 1994.

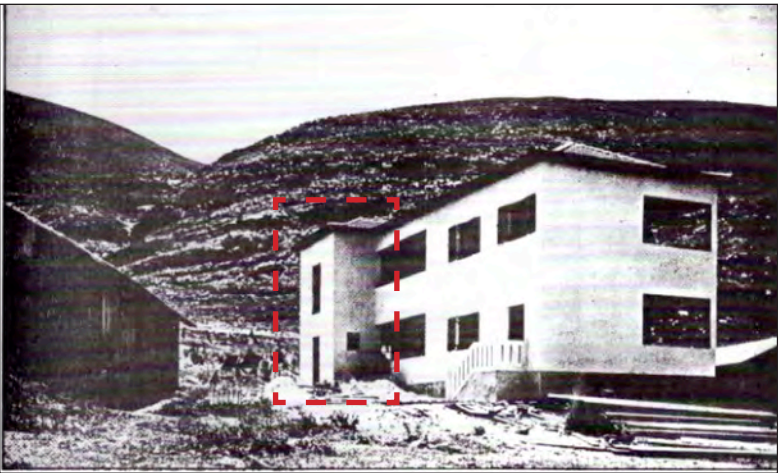

מרכז קופ"ח, 1937.

פרק 3: רקע היסטורי תרבותי

מבני בתי החינוך שנבנו בקיבוצים בשנות ה-30, מראים את השילוב בין העקרונות האידיולוגיים החינוכיים של הקיבוצים ובין עקרונות התנועה המודרניסטית. להלן מספר דוגמאות של בתי ילדים אשר נבנו באופן זה:

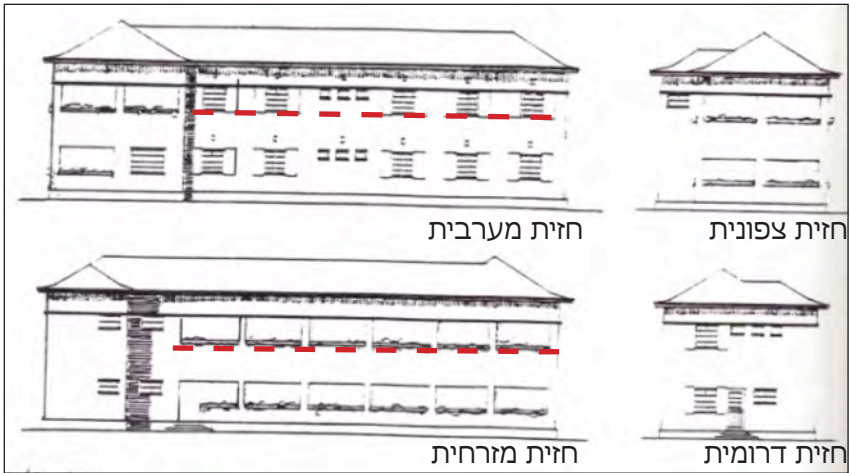
בית-הילדים בחפצי-בה 1926-1928: תוכנן ע"י ריכרד קאופמן ובהמשך ע"י לוטה כהן. מבנה דו-קומתי: קומת הקרקע היא קומה ציבורית שכללה את גן הילדים, והקומה העליונה היא קומה פרטית שכללה חדרי שינה לפעוטות ולתינוקות. התכנון שם דגש על הנושא האקלימי, כגון: "מרפסות מצלות" בחזית הצפונית ובחזית המזרחית, שמאפשרות מעברים לחדרים, וכן מיקום חדרי השינה בקומה העליונה מתוך מחשבה "שאוויר הקומה העליונה צח יותר". הבניין מורכב מ-8 מודולים, מתוכם שני מודולים וחדר המדרגות בולטים החוצה. לבניין יש חזיתות ארוכות למזרח ולמערב, והפתחים בחזיתות שומרים על "קווי-גובה אחידים". בשל בעיות בתקציב ומרצון לחרוג מהסכמה המקובלת ("שמירה קפדנית על מפלס פתחים אחד ועל ניסיון להבליט את תפקודי הבית כלפי חוץ"), חלו מספר שינויים במבנה, למשל, מספר החדרים במבנה צומצם ל-5 מודולים, הבליטה של שני המודולים בצד הצפוני בוטלה, ופתחי המבנה "תוכננו הפעם באופן חופשי"¹. קאופמן תכנן את הבית עם גגות שטוחים "אך בכוח האילוצים שממוניו כפו עליו, נמנע הדבר ממנו ומשותפתו לוטה כהן".²

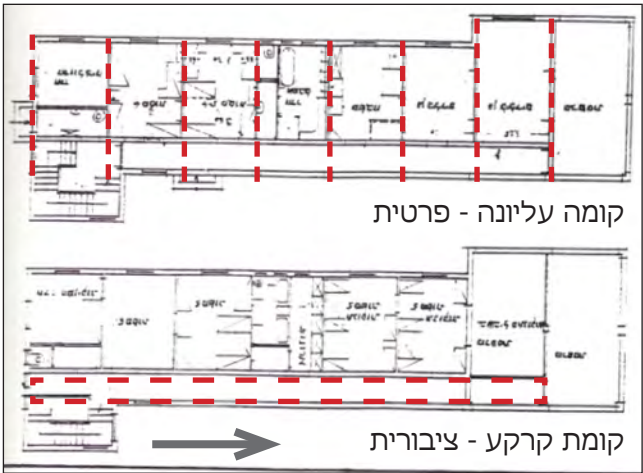
מבט על החזית הצפון-מזרחית, רואים תכנון חופשי לפתחים ואת בליטת המדרגות, 1928. מתוך: טל, 1991, תמונה מס' 106. מקור: ארכיון התצלומים

תוכניות לאחר צמצום החדרים, 1926. מתוך: טל, 1991, תמונה מס' 104.

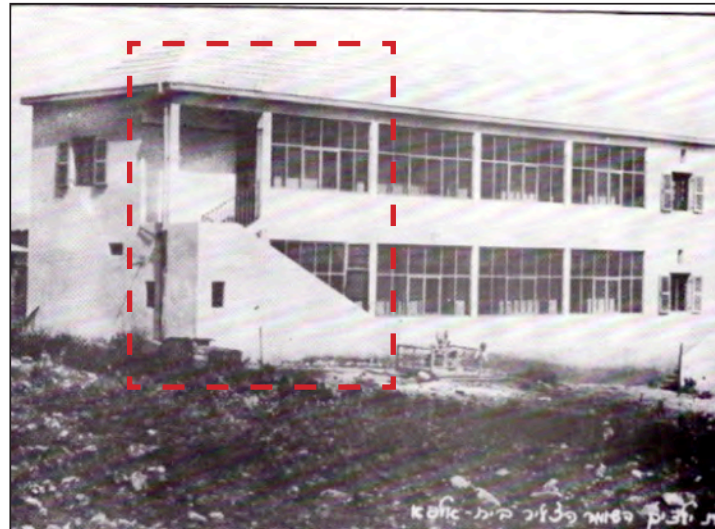
חזיתות ראשוניות, רואים את הפתחים בקו גובה אחיד, קצב ושפה משותפת, 1926. מתוך: טל, 1991, תמונה מס' 102. מקור: אצ"ם

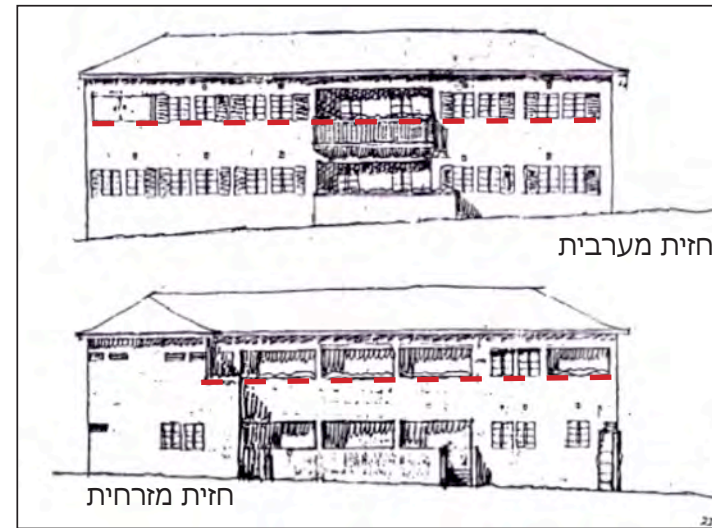
תוכניות ראשוניות, רואים את המסדרון בצד המזרחי, ואת 8 המודולים, 1926. מתוך: טל, 1991, תמונה מס' 101. מקור: אצ"ם

1. טל, עמ' 152-154.
2. טל, עמ' 162.

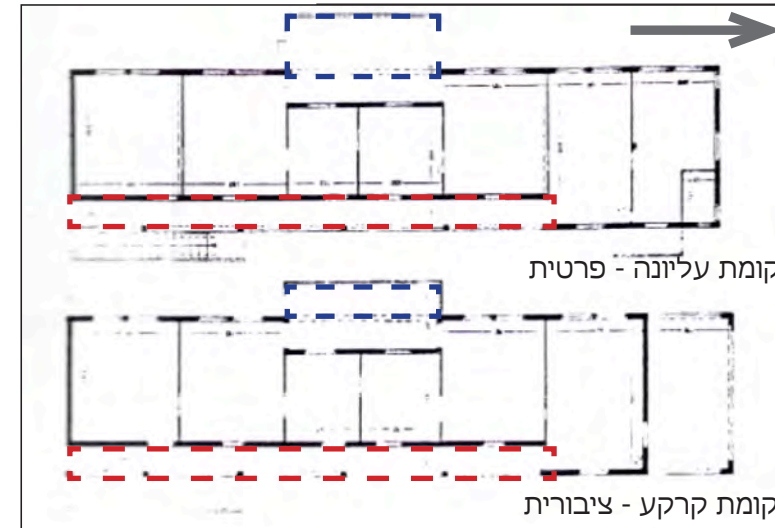
בית-הילדים בבית-אלפא 1926-1928: תוכנן ע"י קאופמן, במקביל לתכנון בחפצי-בה, מבנה דו-קומתי: קומת קרקע ציבורית שהכילה גן ילדים, חדר בידוד, ומטבח; וקומה עליונה הכילה חדרי שינה לפעוטות ולתינוקות. המסדרון מוקם בצד המזרחי, כמרפסת פתוחה שמובילה לחדרים בצד המערבי. תוכננו בחזית המערבית תוכננו מרפסות במפלסים שונים ובחזית הצפונית "חדר-מרפסת הצמוד לגן הילדים". חדר המדרגות תוכנן כחדר פנימי בתוך המבנה. לבניין יש חזיתות ארוכות למזרח ולמערב, "פתחי הבניין שמרו על קווי-מפלס אחדים". בעת הביצוע חלו מספר שינויים, כגון: חדר המדרגות הפך לחיצוני, גודלם של החדרים נקבע לפי הפונקציה, ולא לפי מודול, ו"לפתחי הבית נהיו גבהים שונים, שנקבעו לפי הצרכים". גם במקרה הזה השינויים התבצעו מהרצון לחרוג מהסכמה המקובלת.¹

מבט על הפינה הדרום/מזרחית, רואים את חדר המדרגות החיצוני, ואת הפתחים בגדלים וגבהים שונים. מתוך: טל, 1991, תמונה מס' 109. מקור: אצם

חזיתות, רואים את הפתחים בקו גובה אחד, וקצב ושפה משותפת, 1927. מתוך: טל, 1991, תמונה מס' 107. מקור: אצ"ם

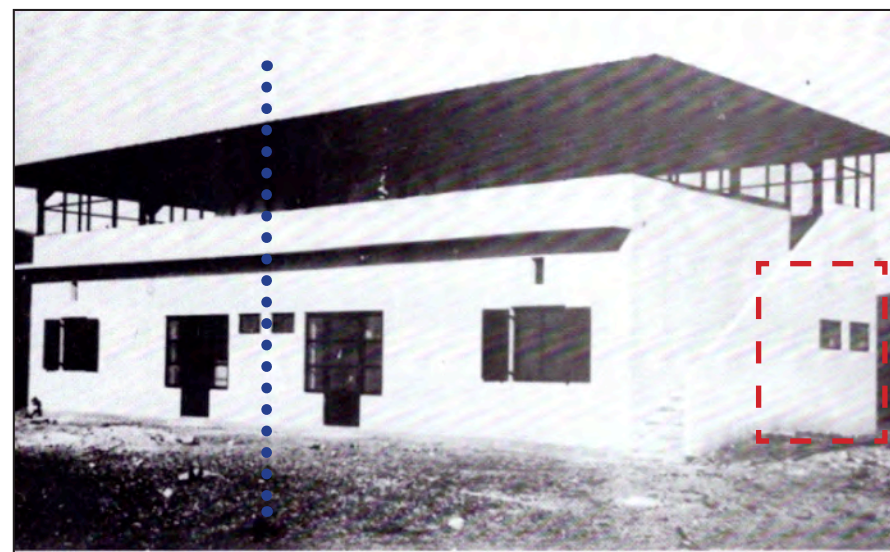

תוכניות, רואים את המסדרון בצד המזרחי, ואת המרפסות בצד המערבי, 1927. מתוך: טל, 1991, תמונה מס' 108.

1. טל, עמ' 154-155.

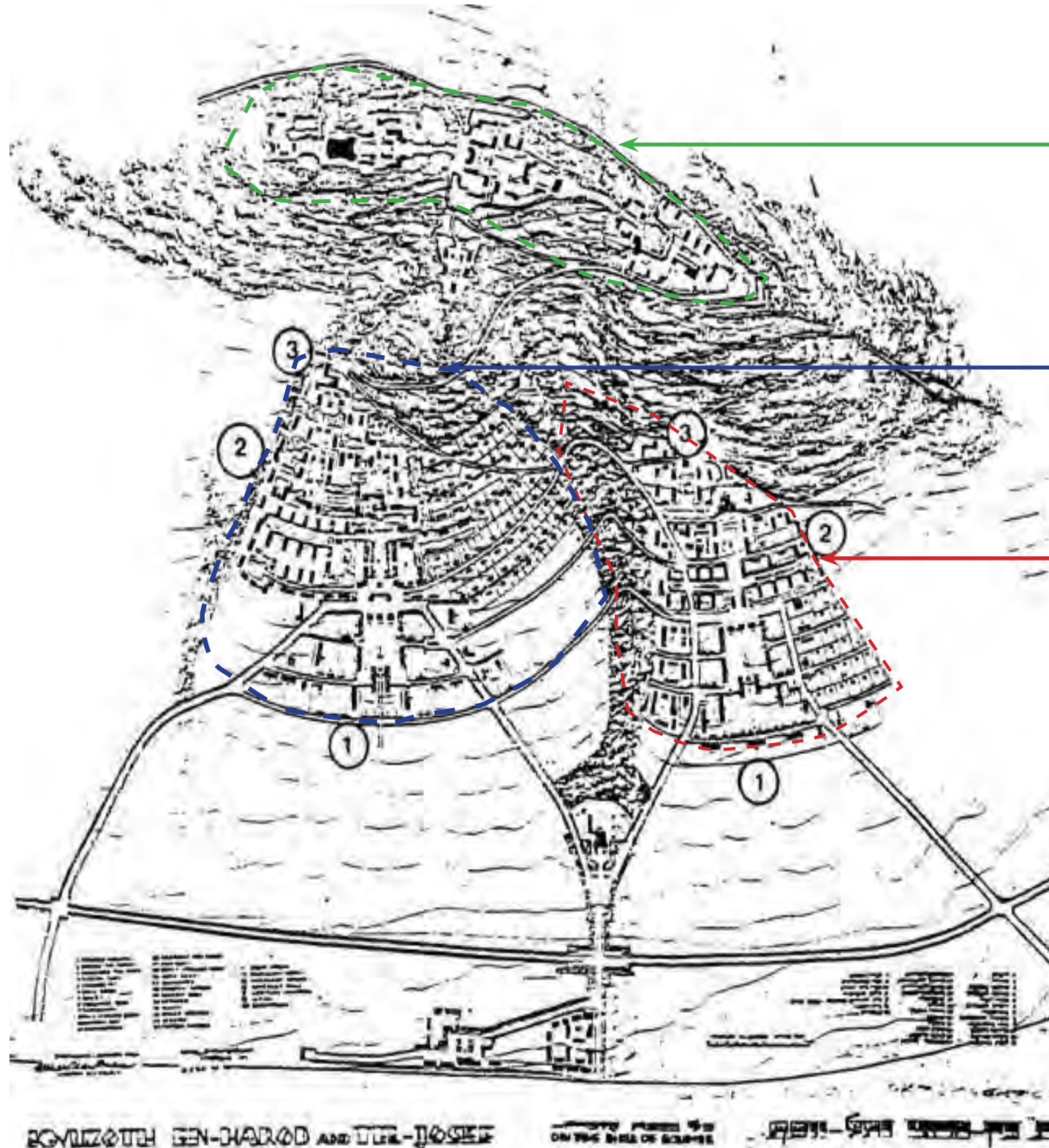
בית ב', רואים את גג ההצללה, 1930. מתוך: טל, 1991, תמונה מס' 113. מקור: ארכיון בית-זרע

בית א', רואים את חלל האחסון מתחת למדרגות ואת קו הסמטריה בחזית, 1930. מתוך: טל, 1991, תמונה מס' 112. מקור: אצ"ם

בתי-הילדים בבית-זרע 1929-1930: תוכננו ע"י קאופמן, "שני בתים חד-קומתיים (בית ילדים א' ו-ב'), עם גגות הצללה עליונים מעל גגותיהם השטוחים" לשיפור האקלים בתוך הבית. גגות אלו שימשו גם לפעילות חוץ. "החלל הבנוי שמתחת למעלה המדרגות בצד הצפוני, נוצל עי ידי קאופמן לשירותים או כשטח אחסון". שיטת החינוך בבית-זרע היא שונה מחפצי-בה ובית-אלפא, היא שיטה שמבוססת על "חלוקת הילדים לקבוצות גיל קטנות ופיזורם בבניינים אחדים", דבר שמתבטא "במיקומם של פתחי הבניין המעיד על מערך זוגי וסימטרי".¹

1. טל, עמ' 155-157.

גבעת קומי

עין חרוד

תל-יוסף

עוד בתחילת דרכם בהתיישבות, התלבטו חברי הקבוצות בנוגע לשאלת חינוך הדור הצעיר. עיקר ההתלבטויות נגעו לפתרון בעיות החינוך היומיומיות: האם הילדים צריכים ללון בחדרי ההורים או בבית ילדים משותף? כיצד ניתן לאפשר לנשים לקחת חלק שווה בעבודות השדה והשירותים? איזה משטר להנהיג בבית הילדים? ועוד.¹ במועצה מיוחדת שנערכה בשנת 1924, והוקדשה לשאלת החינוך, הוחלט על הקמתו של מוסד חינוכי מרכזי, בו כל ילדי הישובים אמורים להתחנך. אחת השאלות המרכזיות בדיון הייתה - היכן צריך להקים את המוסד החינוכי? האם יש להרחיקו מסביבת המגורים או שמא יש לקרבו לחברה הבוגרת? בסיום הישיבה, הוחלט להקים חברת-ילדים עצמאית.² המקום שנמצא מתאים ביותר לצורך הקמת המוסד היה הרכס הגבוה של גבעת קומי, שנמצא מעל האזור שיועד להקמת המגורים בתל-יוסף ובעין-חרוד. התכנית הפרוגרמטית למוסד, היתה מיועדת לחברת ילדים בת 1,200 ילד. המוסד, עפ"י הפרוגרמה החינוכית, היה מתוכנן להקיף את כל השלבים של התבגרות הילד - מימי ינקותו ועד הגיעו לגיל 18.³

איזור בנייני הציבור של גבעת קומי תוכנן ע"י האדריכל ריכרד קאופמן כחלק בלתי נפרד מתכנית המתאר המשותפת של עין-חרוד ותל-יוסף. קאופמן הכיר את תורות החינוך החדשות עוד מתקופת לימודיו בגרמניה, וכרבים מבני דורו הוא ראה בחינוך הדור הצעיר את אחד האתגרים החשובים ביותר של החברה החדשה, וכן ראה בארכיטקטורה אמצעי ראשון במעלה לכך.⁴

קאופמן סבר כי יש לבדוד את בתי הילדים מאיזור המגורים של המבוגרים. השקפה זו באה לידי ביטוי בהצעות לישובים נוספים אותם תכנן, כדוגמת ההצעה שהציע לתכנונה של קריית ענבים, שבה מכלול הילדים, אשר כלל בתחומיו את כל הגילאים ואפילו את התינוקות והפעוטות, זכה לבינוי מרוחק משיכוני המבוגרים, ובהצעה דומה לתכנון של קיבוץ גניגר. לפי קאופמן המקום אשר היה ראוי לכל מוסדות החינוך היה גבעת קומי, אשר היתה מבודדת ממגורי הישובים.⁵

קאופמן הציע שתי הצעות לתכנון מבני הציבור בגבעת קומי. בתכנית הראשונה משנת 1925, הציע קאופמן למערכת החינוך בגבעת קומי שתי גזרות נפרדות ומרוחקות זו מזו - האחת לילדים הקטנים והשנייה לילדים בגיל בית ספר יסודי ומעלה. בין שתי הגזרות לא היה קשר אורגני. בתי הילדים היו מרוחקים ומבודדים מבתי הישובים, ניתוק שהתבטא הן במרחק גיאוגרפי והן בהפרשי גובה. מערך המבנים אמור היה לכלול בנוסף לכיתות הלימוד גם סמינר להכשרת מורים, וכן את כל התפקודים הנחוצים לצרכי היומיום של הילדים ומחנכיהם לרבות בתי מגורים, חדר-אוכל, שירותים וכדו'. בתכנית השנייה לגבעת קומי משנת 1926 חל שינוי מכריע בתכנון. שכונת בתי הילדים המשותפת לשתי הקבוצות (תל-יוסף ועין-חרוד) בוטלה, ובנייניה הועברו לאיזורי המגורים של שתי הקבוצות. מיקום בתי הילדים היה אחד הנושאים שהעלה מחלוקות כבדות בין צוות התכנון והמתיישבים, שהתנגדו לניתוק הילדים הקטנים והשארתם על ההר ובמרחק רב מעיני הוריהם.⁶

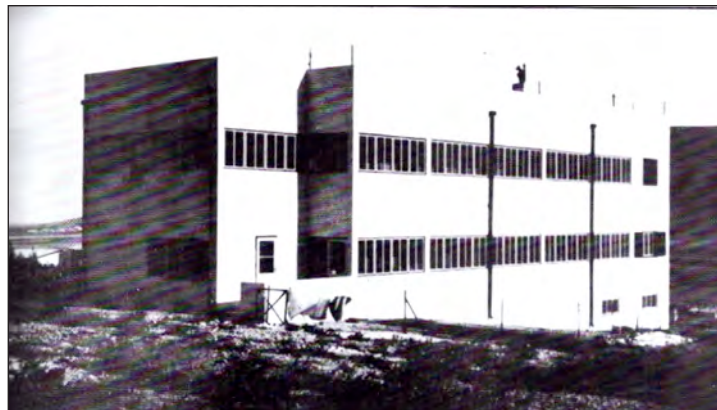
תכניות אלו של קאופמן לבניין גבעת קומי לא יצאו לפועל.

1. טל, עמ' 108.
2. טל, עמ' 109.
3. שם.
4. טל, עמ' 112.
5. טל, עמ' 113.
6. טל, עמ' 116.

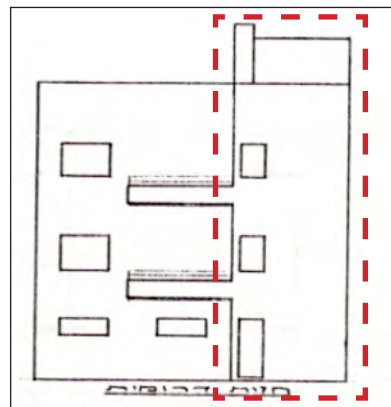
תכנית קאופמן לעין חרוד ותל יוסף. מקור: פרדי כהנא

פרק 3: רקע היסטורי תרבותי

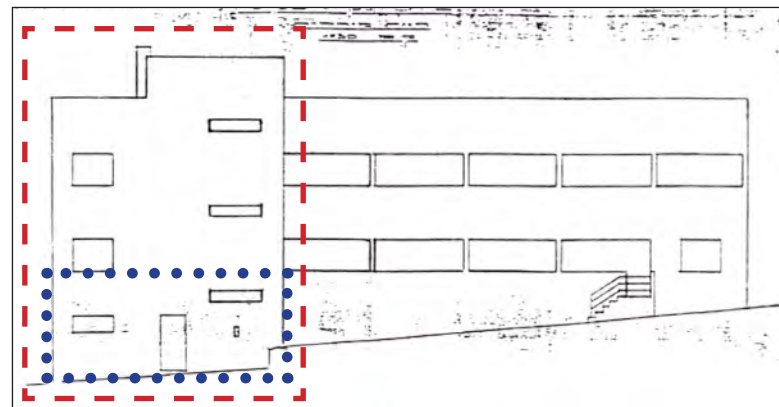
בתי-התינוקות בעין-חרוד ובתל-יוסף 1929-1930: תוכננו ע"י דב קוצ'ינסקי, שני בתי דו-קומתי, נוסף על כשליש קומת מרתף מאילוצי השטח. קומה זו הכילה חדר מנוחה לאמהות המניקות ומטבח, לשני הבתים האלה ישנה סכמה משאר הדוגמאות: קומת קרקע פרטית אשר הכילה חדרי שינה לפעוטות, וקומה עליונה ציבורית אשר הכילה חדרי עיסוק וחדר אוכל. בדומה למסדרונות המוסד החינוכי במשמר העמק, "מרפסות סגורות ע"י חלונות רשת" מקיפות את המבנה שימשו כמעברים לחדרי המבנה וכחללי מנוחה לילדים. חדר המדרגות בצד המזרחי בולט ונראה לעין, לשני המבנים חזיתות ארוכות למזרח ומערב, ישנו שוני בגודל וצורת הפתחים בחזיתות השונות, פתחים אופקיים וארוכים בחזית המערבית וחלונות מרובעים וקטנים בחזית הדרומית,¹ דבר המשותף לשאר הדוגמאות שמאופיינות בחזיתות ארוכות למזרח ומערב בעלות פתחים אופקיים ארוכים, ובחזיתות צרות לצפון ודרום בעלות פתחים קטנים לפי הצורך.

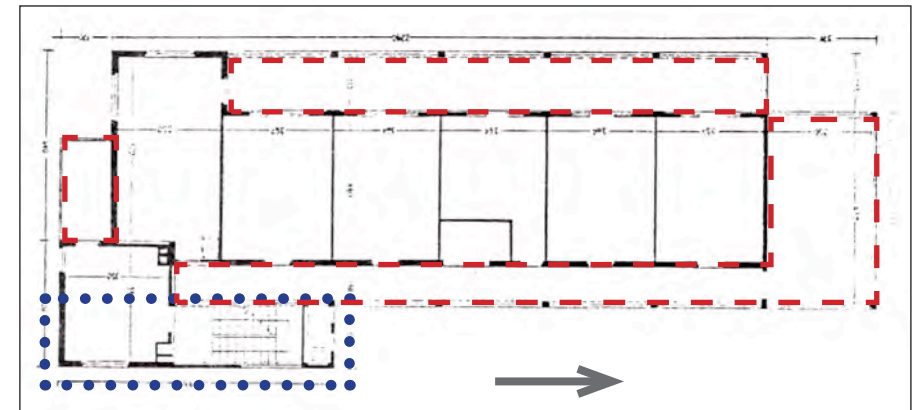
מבט על החזית הצפון-מערבית, רואים את החלונות האופקיים הארוכים בחזית המערבית. מתוך: טל, 1991, תמונה מס' 114. מקור: אצ"ם

חזית דרומית, רואים חלונות מרובעים, ואת בליטת חדר המדרגות, 1930. מתוך: טל, 1991, תמונה מס' 118. מקור: ארכיון תל-יוסף

חזית מזרחית, רואים את החלונות בקו ובקצב אחיד, את קומת המרתף ואת בליטת חדר המדרגות, 1930. מתוך: טל, 1991, תמונה מס' 117. מקור: ארכיון תל-יוסף

תוכנית קומה עליונה, קומה ציבורית, רואים המרפסות מקיפות את החדרים, ואת בליטת חדר המדרגות. מתוך: טל, 1991, תמונה מס' 116.

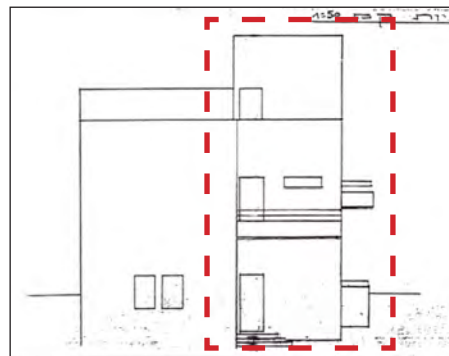
בתי-הילדים בעין-חרוד ותל-יוסף 1929-1930: הדומה ביותר מבין מבני החינוך בקיבוצים למוסד החינוכי במשמר העמק הוא ללא ספק המודל אותו יישם קוצ'ינסקי בעין-חרוד ובתל-יוסף. שני בתי (אחד לתינוקות ופעוטות והשני לילדי הגן) דו-קומתיים ללא קומת מרתף, אשר תוכננו במפלסים שונים ומתחברים באמצעות חדר המדרגות. "שני חלקי הבניין שונים זה מזה לא רק בגובה קומותיהם, אלא גם בקו האורך של החזיתות שלהם". שני אגפים בעלי 8 חדרי שינה בכל קומה שמיועדים לשתי קבוצות שונות, האגף המרכזי בולט והכיל חדר מדרגות ומטבח קטן. מרפסות סגורות אשר שימשו למעבר בין חדרי המבנים מוקמו בצד המזרחי. לשני המבנים חזיתות ארוכות למזרח ולמערב, גודל הפתחים וקצבם הושפעו מהפונקציה, בחזית המערבית חלונות מרובעים לחדרי השינה וחלונות ארוכים לחדר המדרגות. בזמן הביצוע גודל ומיקום הפתחים השתנה מעט.² ניתן לראות כאן בבירור רעיונות שבהמשך מופיעים, בקנה מידה גדול יותר ובעיצוב בשל יותר, אצל נויפלד: ההסטה האופקית והמפלסית, מסדרון מזרחי. מגדל המדרגות המרכזי המשמש כציר ההסטות, והחלונות הפס בחזית המזרחית.

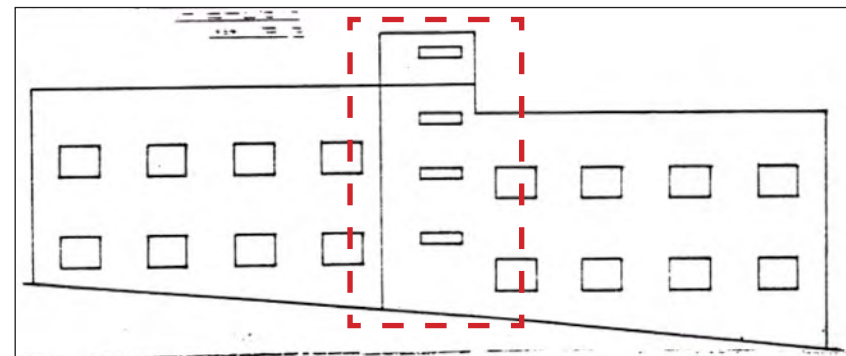
תל-יוסף, מבט על החזית הצפון-מערבית. מתוך: טל, 1991, תמונה מס' 123. מקור: ארכיון התצלומים

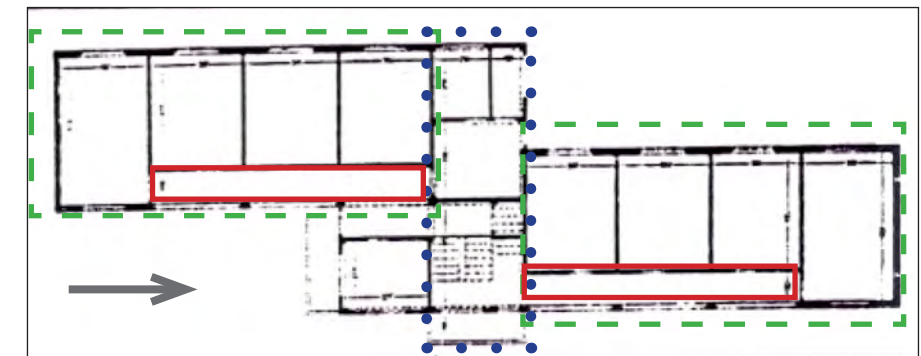
עין-חרוד, מבט על החזית הצפון-מזרחית. מתוך: טל, 1991, תמונה מס' 124. מקור: ארכיון התצלומים

חזית דרומית, רואים את בליטת חדר המדרגות שבאגף המרכזי, 1930. מתוך: טל, 1991, תמונה מס' 125. מקור: ארכיון תל-יוסף

חזית מערבית, רואים את השוני בגודל ומיקום החלונות בין שני האגפים של חדרי השינה ובין האגף המרכזי, 1930. מתוך: טל, 1991, תמונה מס' 121. מקור: ארכיון תל-יוסף

תוכנית קומה עליונה, רואים שני אגפים בעלי 4 חדרים כל אחד ואגף מרכזי שמכיל חדר מדרגות ומטבחון, מסדרון בצד המזרחי. מתוך: טל, 1991, תמונה מס' 120.

1928: בחירת מיקומו של המוסד החינוכי

פרק 3: רקע היסטורי תרבותי

כפר אבו שושה

מתחם שומריה והבית הגדול

קיבוץ משמר העמק

מספר הילדים בקיבוצי השומר הצעיר ערב הקמת המוסד

כמה ילדים היו בקיבוצי השומר הצעיר ערב הקמת המוסד והיוו חיו מרכזיים? להלן מספרי חבריה בקיבוצי הקיבוץ הארצי משנת היווסדו.

1927	-	286 נפש וי
1929	-	850 נפש
1931	-	1242 נפש
1933	-	2009 נפש

בשנת 1931 היו בקיבוץ הארצי 21 קיבוצים. רובם היו עדיין מפורזים במושבות ולא התיישבו במקומ קבוע. בשנת 1933 היו רק 7 קיבוצים של השומר הצעיר בחתישות קבע. בקיבוץ הארצי בשנת 1927 היו בדרך כלל ילדי שנת 1900 בקירוב. נגל הגדול של אנשי הקיבוץ הארצי הגיע לארץ־ישראל בעליית החמישית. שיאו ב־1931. היו אלה בעיקר צעירים ילידי שנת 1910 בקירוב.³ ברוב הקיבוצים של השומר הצעיר היו בסוף שנות השלושים ובראשית שנות השלושים אנשים צעירים שהיו בגיל עשרים בקירוב.

שניים מילדיה הראשונים ללמוד במוסד, לא היה אז בית־ספר אחר הסמוך לקיבוץ, ושני הילדים למדו במוסד במשך שנים אחדות מאמצע שנות השלושים.¹ קיבוצים אחרים של הקיבוץ הארצי שלחו את ילדיהם למוסד רק בראשית שנות הארבעים (שעברות, נגבה, עין החורש, שערי הנגל, עין המפרץ, בית זוע).

מספרים מדויקים של ילדי קיבוצי הקיבוץ הארצי בשנות העשרים ויגליהם אי־אפשר היה למצוא בשם מספר רשמי. בעדות מגהלי הארכיונים בקיבוצים ביכלנו את התגובות הבאים לגבי מספר הילדים ויגליהם.²

שם הקיבוץ	שנת לידה	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
עין שמר		1	2	1	3	2	2	1	1
נן שמואל		1	2	1	2	3	2	2	1
מזרע		3	2	1	2	1	2	1	1
מרחביה		2	2	3	2	3	2	3	2
שירי		2	2	4	2	3	2	3	2
משמר העמק		2	2	4	2	3	2	3	2

מספר הילדים בקיבוצי השומר הצעיר. מקור: פלטק, 1989

קיבוץ משמר העמק, והבית הגדול. מקור: "דור לדור", 1948

מבט לעבר הבית הגדול וברקע רואים את כפר אבו שושה, 1938. מקור: ארכיון שומריה

המפעל החינוכי נחשב בעיני אנשי השומר הצעיר כעתידה וכהמשכה של התנועה. במקור, תכננו אנשי השומר הצעיר להתיישב בקיבוצים סמוכים זה לזה, וליצור 'עדה' טריטוריאלית שבה יהיו מוסדות כלכליים, חברתיים, תרבותיים וחינוכיים משותפים. תכנית זו לא מומשה בשל אילוצים שהציבו המציאות והממסד הציוני, והקיבוצים פוזרו ברחבי הארץ. בתנאים האלה היה צורך לשמור על זיקה בין הילדים בקיבוצים השונים, והפתרון היה לרכז אותם במוסד חינוכי אחד. כאמור, לאחר הקמת תנועת 'הקיבוץ הארצי - השומר הצעיר', החלה הקמת ממסדים חינוכיים נפרדים של התנועות הקיבוציות וכחלק מכך הוחל בייסוד המוסד במשמר העמק. ההקמה הייתה דחופה משום שבקיבוצים שבהם היו ילדים שכבר בגרו והגיעו לגיל חטיבת הביניים, החלו לחפש פתרונות מקומיים בשיתוף עם קיבוצים שלא מהשומר הצעיר. בהנהגת 'הקיבוץ הארצי' ביקשו להימנע מכך, שכן הייתה עלולה להיגרם פגיעה באחדות החברתית והרעיונית של התנועה, במידה ובניה יתחנכו ב'שדות זרים'. ערב הקמת המוסד היו בקיבוצי השומר הצעיר כ־46 ילדים, כאשר הבוגרים ביניהם היו בני 7-8. לקיבוץ משמר העמק היה אז מספר הילדים הגבוה ביותר. עובדה זו מסבירה את דרישת הקיבוץ שהמוסד החינוכי יוקם בקיבוץ.⁴ ההחלטה להקים את המוסד החינוכי על גבעה שממוקמת 200 מטר מערבה מקיבוץ משמר העמק התקבלה בשנת 1928. לצורך העניין מונתה ועדת חינוך שעל חבריה נמנו: יעקב חזן (ממייסדי השומר הצעיר והקיבוץ הארצי, ויו"ר מפ"ם), מאיר יערי (אחד מראשי תנועת השומר הצעיר ומפ"ם), צבי זוהר (היום החינוכי הראשי של המוסד החינוכי במשמר העמק), מרדכי שנהבי (ראשון חברי השומר הצעיר שהגיע לפלשתינה, ממקימיו של המוסד החינוכי במשמר העמק) ושמואל גולן - מילק (מורה, מחנך ופסיכולוג, עבד כמורה ומחנך בחברת הילדים הראשונה, מנהלו הראשון של המוסד החינוכי).⁵ ועדת החינוך שהוקמה, החליטה שצריך לאזן בין סביבה שבה הילדים יוכלו להתפתח בחופשיות ולהגיע לפוטנציאל שלהם, ובין סביבה שבה יוכלו הילדים לספוג את ערכי החלוציות הציונית מהבוגרים.⁶ הגבעה שמשקיפה אל קיבוץ משמר העמק הציעה את התנאים המתאימים לכך ולכן נבחרה כמקום משכנו של המוסד החינוכי.⁷ המוסד הוקם בסמוך לקיבוץ, כדי שהקיבוץ ישמש דוגמה לעיצוב דמותם של הילדים על חיי החברה והעבודה. האתר ממוקם במדרון הצפון-מזרחי של הר הכרמל, תחום ממערב ע"י ואדי עמוק, שמעבר לו היה כפר אבו שושה. האתר היה פנוי, וללא תשתיות קיימות.⁸ המוסד החינוכי תוכנן בפסגת הגבעה, בדומה לקונספט התכנוני שהוצג על ידי קאופמן למוסד החינוכי המרכזי של גדוד העבודה בגבעת קומי, סמוך לעין חרוד וגבעת יוסף.⁹

1. פלטק, עמ' 11.

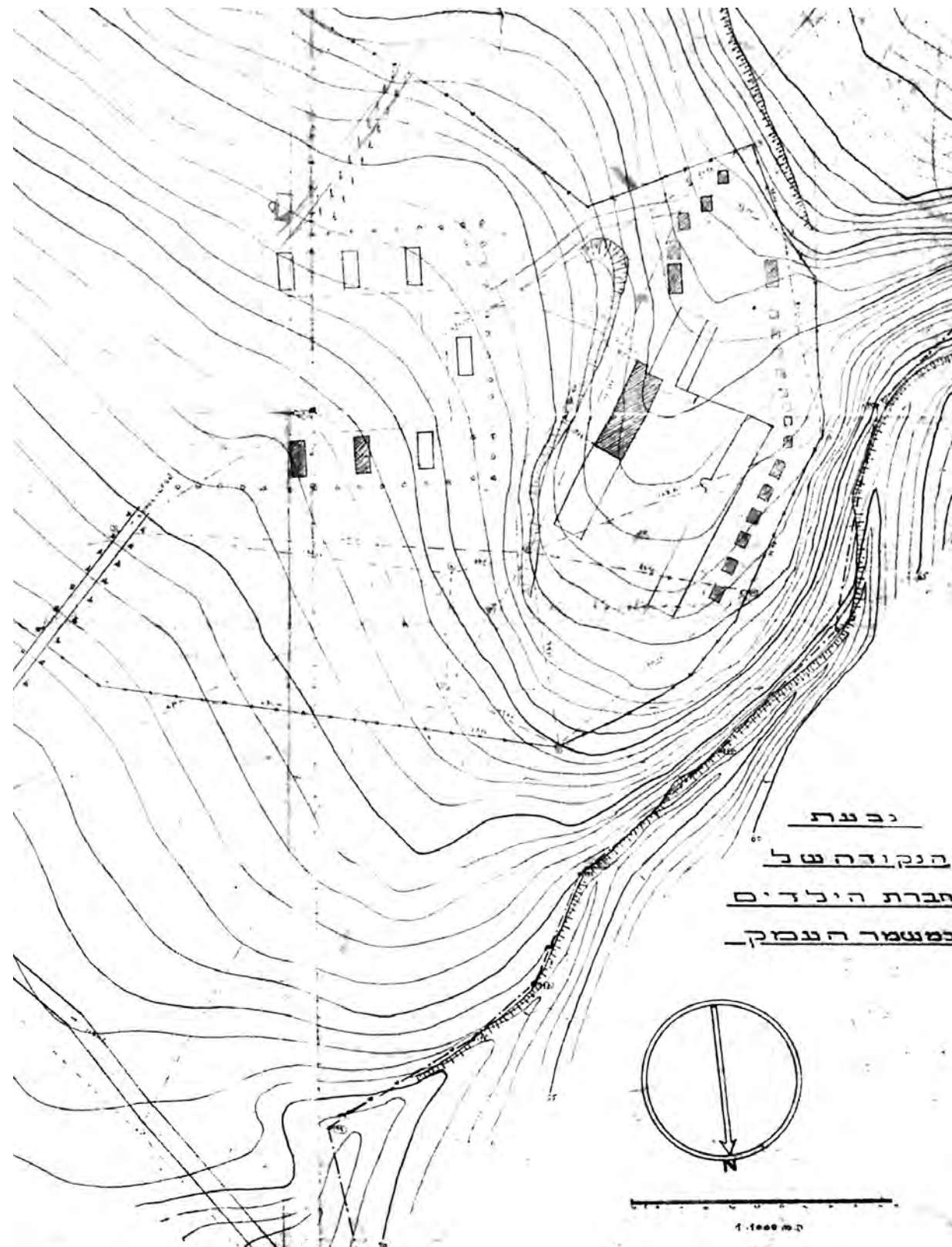
2. עפ"י רינה גורן (ראה פרק נספחים).

3. בורס, עמ' 194.

4. שם.

5. בורס, עמ' 202-203.

6. טל, 108-128.

תכנית המראה את מיקום המוסד החינוכי על הגבעה הקיבוץ משמר העמק, 1934. מקור: ארכיון משמר העמק

באפריל 1931 נפתח המוסד החינוכי במשמר העמק, בהשתתפות 19 ילדים אשר באו מהקיבוצים משמר העמק, מזרע, מרחביה, שריד, גן שמואל וכן היו גם 3 ילדי-חוץ.¹ בתחילת דרכו, כלל המוסד 2 צריפים רעועים לרגלי הגבעה השוממה, שעתידה הייתה לשאת עליה את מוסדה המרכזי של תנועת השומר הצעיר.² המוסד התבסס על חברת ילדים אוטונומית בעלת סדר חיים ומבנה חברתי, תרבותי, כלכלי ומשקי עצמי. העצמאות התקיימה תחת עינו הפקוחה של מנגנון הקיבוץ הארצי, שליווה את המוסד צעד-צעד בכל שנותיו הראשונות. הילדים חיו חיי שיתוף כהכנה לחיי הקיבוץ, ולמדו נושאים שקשורים לחיים אלה ולעבודת האדמה. בנוסף, עבדו במשק הילדים על מנת להתרגל לעבודה הפיזית ולהתמקצע בתחומיה השונים. הלימודים נערכו ב'שיטת הנושאים', כלומר עיסוק בחטיבות תוכן נפרדות, וזאת מתוך השפעת החשיבה המרקסיסטית, שהתנגדה להפרדה המלאכותית בין תחומי החיים הנלמדים.³

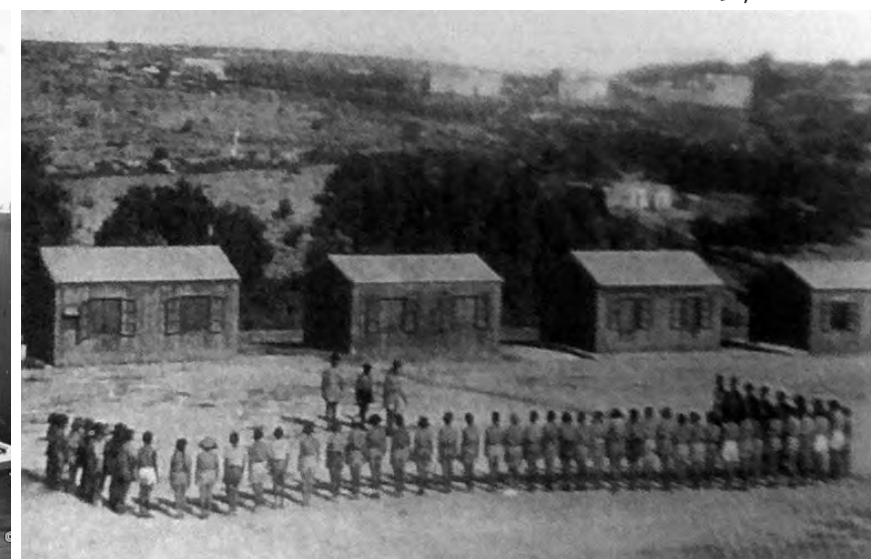
בשנים הראשונות היה קשה למצוא מורים למוסד החינוכי. כולם רצו להגשים את ערכי העבודה בפלחה, ברפת, ואילו להיות מורה לא היה במרכז העניין.⁴ חבר העובדים של המוסד החינוכי גויס כולו ע"י תנועת השומר הצעיר מקרב הקיבוצים הסמוכים. בראשיתו כלל המוסד 5 עובדים ומחנכים, מספר שגדל יחד עם הגידול במספר הילדים המתחנכים במוסד. העובדים והמחנכים שגויסו, לא היו מורים לפי מקצועם, אלא, קודם כל, חברי התנועה בעלי יחס ער לבעיות החינוך, ודרכים רצון עז לקיים גם בתחום הזה את שליחותה של התנועה.⁵ המחנכים גרו עם הילדים, אכלו בחדר אוכל של הילדים ולא בזה של הקיבוץ, ולמעשה היו חלק מהמוסד החינוכי. בנוסף, הקיבוצים השונים היו חייבים לתנועה ימי עבודה, וחברי הקיבוץ היו באים לעבוד במוסד.⁶

המוסד החינוכי נבנה ע"י חברי קיבוץ משמר העמק וכן ע"י חברי הקיבוצים שמסביב. מכל קיבוץ התגייסו חברים - הן ותיקים והן צעירים, הן מומחים והן פועלים פשוטים, ויחד בנו כולם את מבני המוסד החינוכי - גם את הצריפים והראשונים, ולאחר מכן גם את מבני הקבע שלו.⁷

1. משמר העמק - כנס בוגרי המוסד (50)
2. דור לדור, עמ' ז'.
3. זילברשייד, עמ' 373-390.
4. מתוך ראיון עם יעל ועמוס הרפי, ראה פרק נספחים.
5. דור לדור, עמ' ז'.
6. מתוך ראיון עם רן גולן, ראה פרק נספחים.
7. דור לדור, עמ' ח'.

המוסד החינוכי בשנים הראשונות. מקור: פייסבוק

המוסד החינוכי בשנים הראשונות. מקור: משמר העמק - המוסד החינוכי כערך, 2000

הקונספט של מתחם המוסד החינוכי: סידור נפחים סביב חצר מרכזית

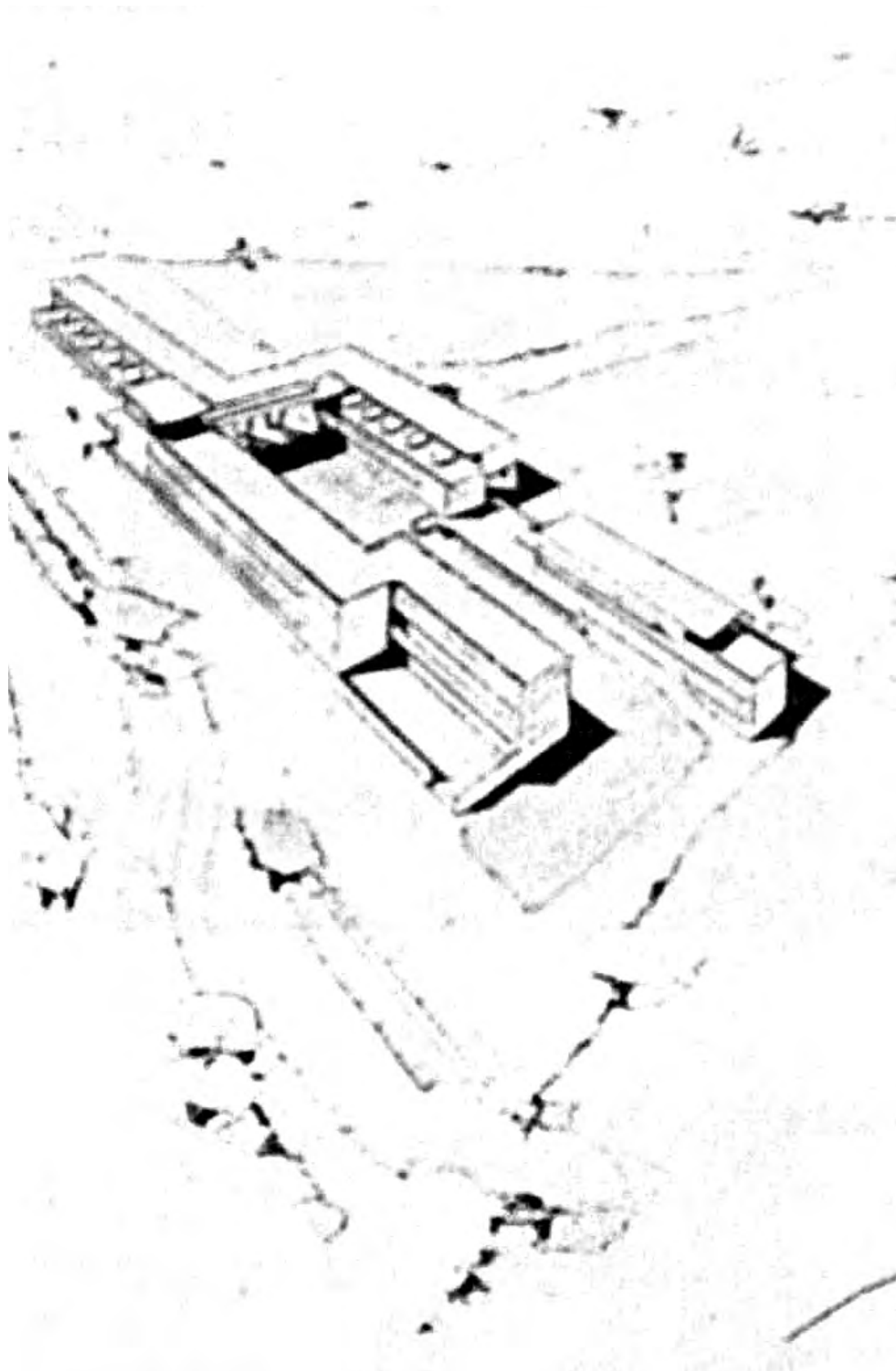
ככל הנראה, צבי זוהר מונה על קידום התכנית האדריכלית למתחם המוסד, שכן הוא זה שהציג את הקונספט הראשון. הקונספט הראה חצר מרכזית, שסביבה יהיו ביתנים, שמיועדים כל אחד לקבוצת גיל אחרת. הוא פיתח אותה יחד עם האדריכל יעקב פינקרפלד, שהיה חבר ב"קיבוץ הארצי".¹ עפ"י סקיצה זו, הביתנים צריכים להיות בעומק של חדר אחד, ולכלול חדרי שינה וחדרי כיתות, ואלו יהיו מוקפים בטרסות של עבודה ומנוחה. כמו כן, על פי סקיצה זו על המוסד לכלול מגדל שימש כמעבדה, תחנה מטאורולוגית ומצפה כוכבים ומעבדות לנגרות, מתכות וקרמיקה.² עד 1929 הכינו צבי זוהר ויעקב פינקרפלד מספר סקיצות לרעיון - אך אלו לא התקבלו.

החיפוש אחר ארכיטקט לתכנון המוסד החינוכי החל בשנת 1931, במקביל להקמתם של הצריפים הראשונים של המוסד החינוכי על הגבעה. הוועדה הממונה הייתה מעוניינת במתכנן מחברי התנועה או באחד מהקרובים אליה, ועל כן פנה זוהר לשני אדריכלים: יוסף נויפלד, שבאותה עת עבד בברלין במשרדו של אריך מנדלסון, ואריה שרון שבאותה עת עבד בברלין במשרדו של הנס מאייר. שני האדריכלים שהיו חברי השומר הצעיר בעבר, אך שנהבי העדיף את נויפלד, ולכן הוא נבחר לתכנון המוסד החינוכי.⁴ נויפלד הכין בתחילה תוכנית עקרונית למוסד החינוכי כולו, ובהמשך לבית הגדול. במאי 1931 נויפלד התחיל את התכנון המקדים עם שנהבי ומילק בברלין.³ "הרעיון היה ליצור יישוב עצמאי של ילדים, סביבה שתאפשר את מימוש הפוטנציאל של הנוער ובמקביל קליטת ערכי החלוציות הציונית. בבסיס התכנון היו רעיונות ואידיאלים של קומונה סוציאליסטית עצמאית. תוך הזדהות עם המקום והתבססות על מודלים חינוכיים מתקדמים שפותחו בויה".⁴

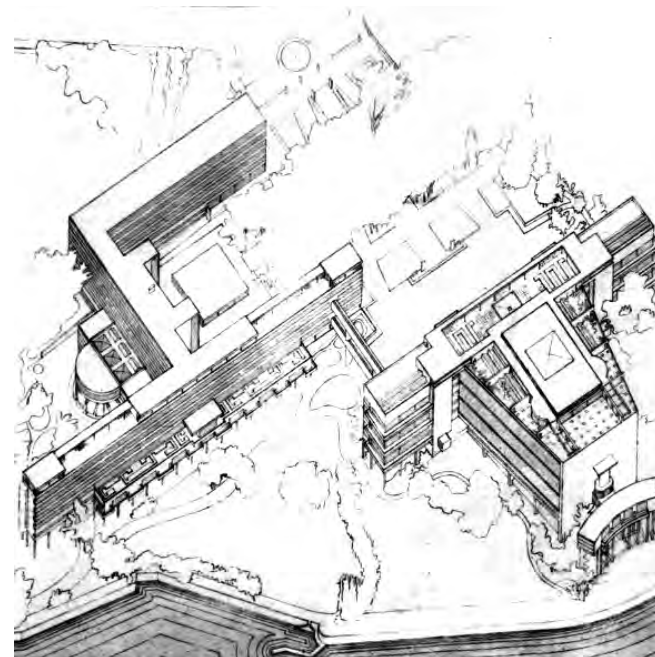
גם התכנית של נויפלד היתה מורכבת מסידור חללים סביב חצר מרכזית. בניגוד לסקיצות שהכינו זוהר ופינקרפלד, סביב החצר היה מבנה אחד גדול והמשכי, מכיוון שמבנה כזה היה כלכלי יותר מבניית ביתנים.⁵

עיצוב המתחם התבסס על תכנית חצר. טיפולוגיה זו אמנם נגזרת מטיפוסי בנייה עתיקים של מנזרים וקמפוסים, אך במקרה זה יש לייחסה, ככל הנראה, לארגון הרציונלי של קומפלקסים מוסדיים מהמאה ה-19, ולעיצובים המסחריים והמוסדיים באירופה, ובפרט בגרמניה, משנות ה-20 וה-30 המוקדמות. החצר הארוכה נמצאת גם בפרוייקטים של לה-קורבוזיה כגון: League of Nations מ-1927, וגם בפרוייקטים שתכנן אריך מנדלסון, בזמן שנויפלד עבד במשרדו, כגון: Königsberg Jewish Cemetery מ-1927, ו- WOGA מ-1928.⁶

1. בורס, עמ' 197.
2. שם.
3. בורס, עמ' 199-200.
4. עפ"י רינה גורן (ראה פרק נספחים).
5. בורס, עמ' 205.
6. בורס, עמ' 222.

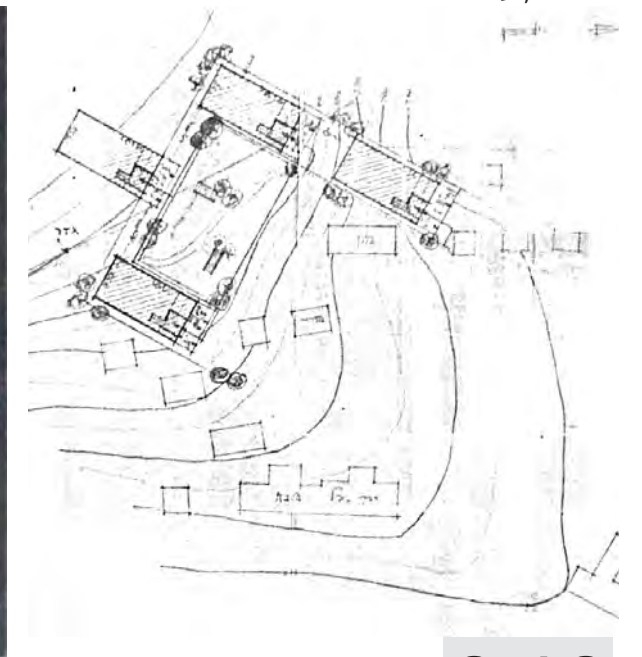
פרספקטיבה ראשונית של מתחם שומריה, יוסף נויפלד.
מקור: L'architecture D'aujourd'hui, שנת 1937, עמ' 8.

Le Corbusier - League of Nations, 1927.
מקור: האתר sciencedirect.

Mendelsohn, WOGA, 1928.
מקור: בורס, 2000.

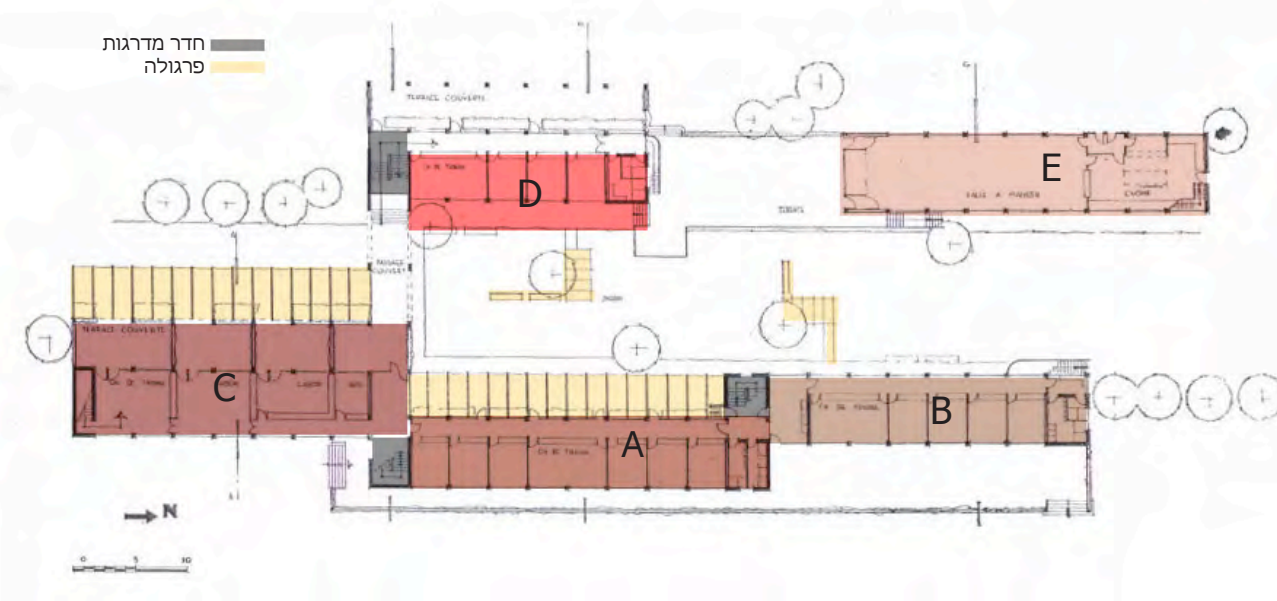
תכנית נויפלד שלא בוצעה.
מקור: ארכיון שומריה

3.18

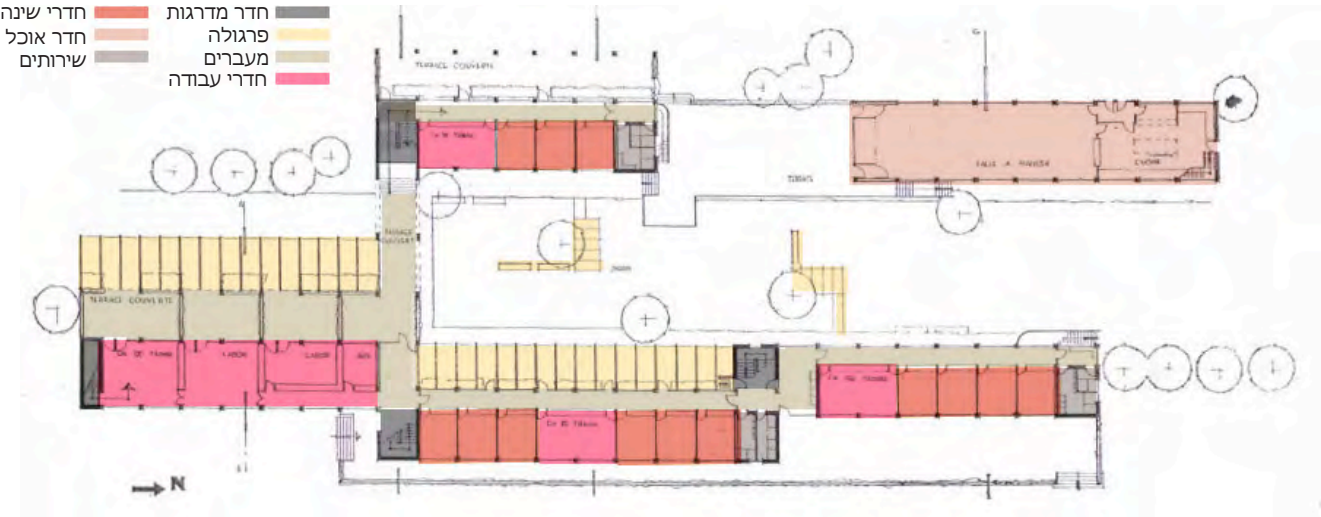
קיבוץ משמר העמק: משמר העמק - המוסד החינוכי

רות ליברטי-שלו אדריכלות ושימור

פרק 3: רקע היסטורי תרבותי

תכנון ראשוני, מתוך החוברת הראשונה של נויפלד שנת 1931. מקור: *L'architecture D'aujourd'hui*, שנת 1937, עמ' 8

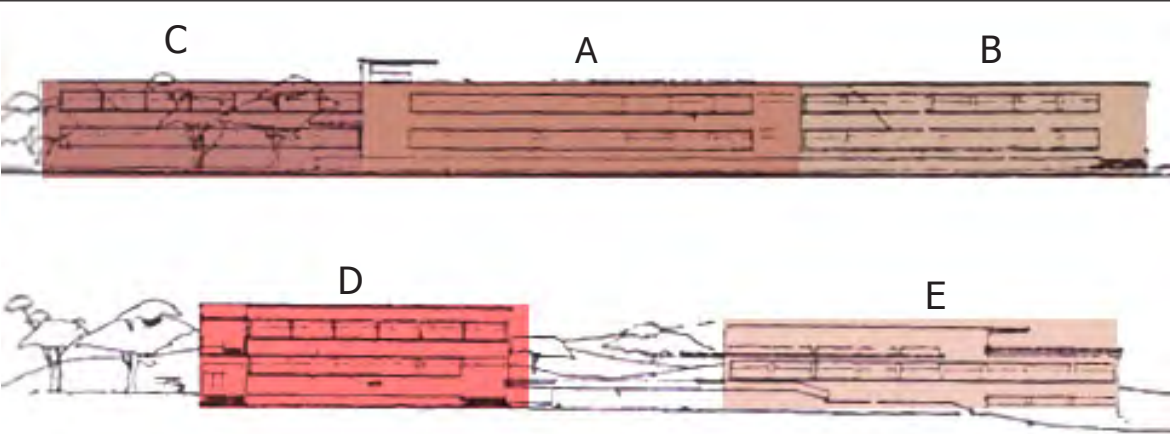
סכמת פונקציות, תכנון ראשוני, מתוך החוברת הראשונה של נויפלד 1931. ניתן לראות כי חדרי השינה ממוקמים בצד המזרחי, והמעברים והפרגולות ממוקמים בצד המערבי. מקור: *L'architecture D'aujourd'hui*, שנת 1937, עמ' 8

נויפלד הציג את התכנון הראשוני במשמר העמק באוגוסט 1931, והועדה ביקשה את הסכמתם של קראקאויר, קאופמן ואחרים.¹ התכנון היה מורכב מאוסף של נפחים שמקיפים חצר פנימית, והוא הכיל, חמשה בניינים, A-E, אשר חולקו באופן הבא:

בניינים A,B ו-D - חדרי שינה
בניין C - חדרי עבודה ומלאכה
בניין E - חדר אוכל ומטבח

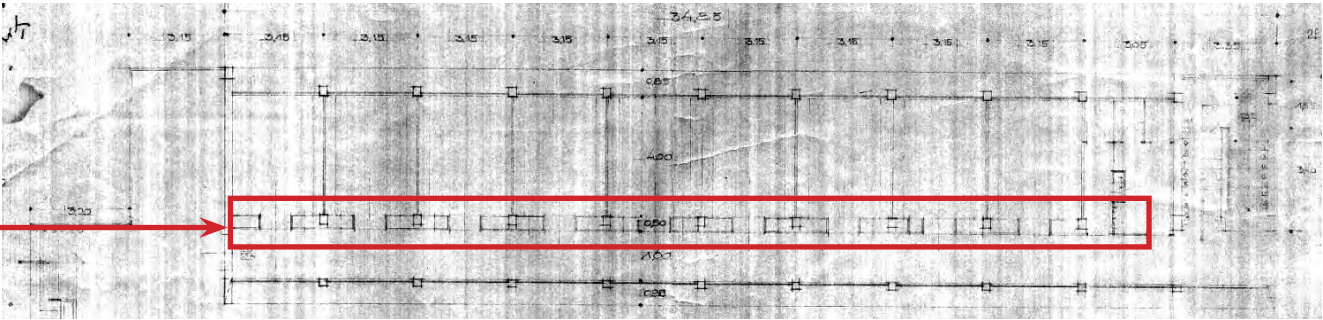
התכנון הראשוני קיבל ביקורת מכל מיני גורמים. אחת הביקורות, הייתה החשש שהאגף המערבי יחסום את הבריזה הקרירה שמגיעה מכיוון זה. ביקורת נוספת הייתה מופנית כלפי הטרסות, שנחשבו יקרות ויקרתיות מידי (למרות שהובן כי ביטולן ידרוש הרמה של יסודות המבנה).² הייתה כוונה לבנות מחיצות פנימיות ניידות קלות וטרומית. קירות אלה היו אמורים להכיל ארונות עבור אזורי המחיה והעבודה משני הצדדים. חלונות אופקיים היו אמורים להיות מותקנים במסדרונות לשם אוורור. הבניינים היו אמורים להכיל 39 חדרי שינה של שתי מיטות בכל חדר עבור הילדים והמבוגרים, 6 חדרי עבודה ומעבדות, תחנה מטאורולוגית, שירותי אוכל, משרדים, חדרי אמבטיה ושירותים, וכן אמצעים מיוחדים לקומונה, כגון: מכבסה ומקום לאחסנת הבגדים המשותפים.³

מחנכת מלונדון, שבאה לביקור בארץ, ראתה את התוכנית והציעה שחללי האחסון צריכים להיות בנישות מתחת לחלונות וכמו כן היא הצביעה על הצורך בחדר מוסיקה, ספרייה פדגוגית וחדר מורים ותמכה ברעיון הגמישות של נויפלד בכך שהציעה שהחדרים יכולים להיות לעיתים לשני ילדים ולעיתים לארבעה.⁴

- 1. בורס, עמ' 208.
- 2. שם.
- 3 בורס, עמ' 206.
- 4 בורס, עמ' 209.

חזיתות מערביות, תכנון ראשוני. מתוך החוברת הראשונה של נויפלד שנת 1931. מקור: בורס, 2000.

תכנית בניין A, שנת 1933. מקור: ארכיון שומריה.

שלבים בתכנון ובניית מתחם המוסד החינוכי

גיוס כספים וגיבוש התכנית לקראת הבניה

פרק 3: רקע היסטורי תרבותי

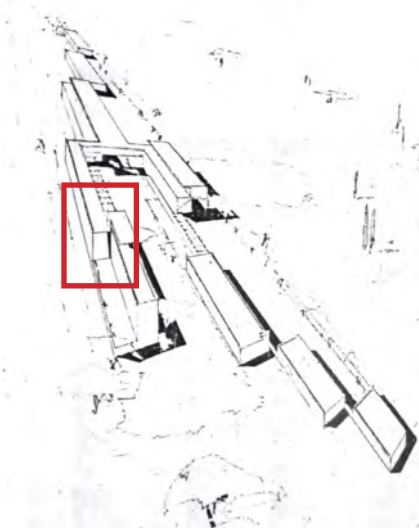
בין השנים 1931, עת הוצגה תוכניתו הראשונה של נויפלד, לבין 1933, עת התחילה הבנייה באתר, הוחלט לבצע את בניית המוסד החינוכי בשלבים: ראשית יוקם מבנה A, תוך כדי בנייתו יגויסו משאבים לבניית בניין B, ואילו שאר המבנים המתוכננים למתחם יבוצעו לאחר מכן. נושא זה מוזכר במכתבו של שנהבי, "באם לא נגש בזמן הקרוב ז"א השנה לבנין המוסד, יש לחשוב שצריך לוותר על התוכנית הגדולה ולהסתפק בבנין בית ספר כפרי קטן דבר אשר לו התנגדנו והגנו מתנגדים. הפרספקטיבה להצלחת המגבית אם גם אין גדולות ביותר מבטיחות בכל אופן את האפשרות לאסוף את הסכום הדרוש לבנין הראשון (בערך סכום של 1200 לא"י). תוכנית המוסד אשר הוכנה בינתיים ע"י הארכיטקט נויפלד נראתה לנו כמתאימה ונכונה, בכל אופן אפשר היה להתחיל לברר את שאלת התוכנית לאור הצעה קונקרטיית.¹ ישנה חשיבות רבה להקמת המוסד החינוכי, שנהבי מתאר אותו כ"חלום", בשל חוסר בתקציב לא יכלו להתחיל בבניית הבניין הראשון שצרך 1200 לא"י כמו שאומר שנהבי במכתבו. הסכום הנדרש לבניית המוסד החינוכי גויס ממספר מקורות - חובות ישנים, תרומת ימי עבודה של חברי הקיבוץ הארצי, וגיוס כספים במדינות שונות באירופה.

הקמת המבנה החדש שנדרש להגשמת חזון המוסד החינוכי היתה כרוכה בעלויות גבוהות, ושנהבי יצא על מנת לגייס תרומות אלה ברחבי אירופה. בתקופה זו, ואחרי שנויפלד הגיע לפלשתינה בדצמבר שנת 1932 הוא עשה שינויים משמעותיים בתוכניות. התכנון המקורי שלו הצביע על הבנה של האקלים בצורה שונה ממה שהיה מקובל אז בפלשתינה. מדרישות הועדה אימץ נויפלד את המוסכמה המקובלת בפלשתינה שהיא מיקום החדרים במערב כדי שיתקררו ע"י הבריזה. הוא "הפך" את התוכנית, העביר את המסדרון לצד המזרחי של הבניין, וביטל את הפרגולות במערב.² כמו כן, ההחלטה על בנייה בשלבים גרמה לנויפלד להעביר את מגדל חדר המדרגות לאזור המפגש בין בניין A ו-B, כדי להקל על התכנון באופן זה.³

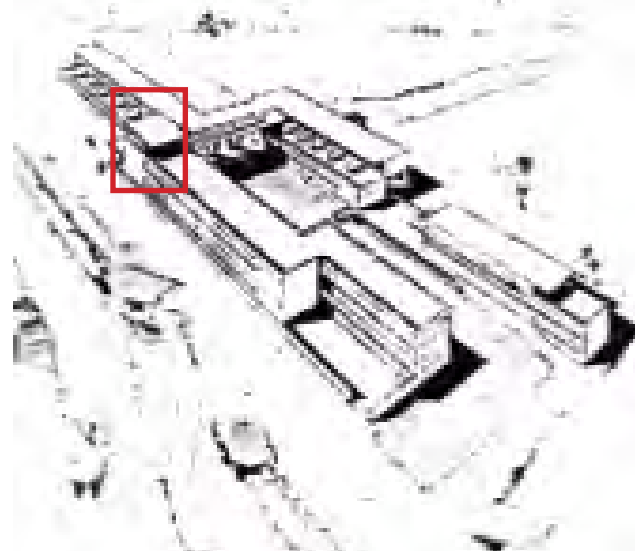
- 1. מכתב אל הקיבוץ ממרדכי שנהבי הנמצא בשליחות באירופה לשם גיוס כספים להקמת המוסד, שנת 1931.
- 2. בורס, עמ' 209.
- 3. בורס, עמ' 213.

תוכננו כמה אפשרויות למיקום חדר המדרגות, בקצה בניין A או בין בניינים A ל-B. בפועל, נבנה חדר המדרגות בין בניינים A ל-B, כנראה בכדי להקל על הבנייה בשלבים.

פרספקטיבה למתחם מתוך חוברת של נויפלד. חדר המדרגות בין בניין A ל-B. מקור: ארכיון המוסד החינוכי.

פרספקטיבה למתחם. חדר המדרגות בקצה בניין A. מקור: L'architecture D'aujourd'hui, שנת 1937, עמ' 8.

המגבית אם גם אין גדולות ביותר מבטיחות בכל אופן את האפשרות לאסוף את הסכום הדרוש לבנין הראשון (בערך סכום של 1200 לא"י). תכנית המוסד אשר הוכנה בינתיים ע"י הארכיטקט נויפלד נראתה לנו כמתאימה ונכונה. בכל אופן אפשר היה להתחיל לברר את שאלת התכנית לאור הצעה קונקרטיית.

הגענו לנקודה מתה ברגע שעלתה על הפרק שאלת האדם אשר יקבל עליו את עבודת המגבית הזו. משך כל השנה לא הזכיר אף אחד מהאנשים שהשתתפו בישיבה הזו, שעלי יהיה לעשות עבודה זו, אחרי עוזבי את העבודה בגרמניה. נהפוך הוא: אני כל הזמן הודעתי על זה שבחודש אוגוסט ובכן שנה אחת לעבודתי בגרמניה, אשוב ארצה. את זה הודעתי פעמים רבות וגם לה"הע. כל הכנותי היו בכיוון זה. את זה ידעו גם צבי זוהר וגם מילק כל הזמן. אף פעם לא הגיבו. אני הייתי עייף עד מות מכל אשר עבר עלי בגרמניה. הן את כל העבודה שמה עשיתי יותר מתוך הכרח מאשר יכולת. משך הזמן חדלתי גם לחשוב על כך שעלי יהיה לעסוק גם בעיני המוסד. מצב בריאותי גם הוא לא הרשה לי לחשוב על שטרפצים חדשים. לכן בבוא מצדם ההצעה שעלי לקבל את העבודה הזו, ענית בשלילה. האמינו לי שלא בלב קל דחית ממני את העבודה הזו. מי כמוני מעונין למעשה בהקמת המוסד. הרי אין אני צריך לבוא לפני הקיבוץ ולספר על יחסי למפעל הזה. וכך הגענו לנקודה מתה. אני עמדתי על שלי. המה שאין לחשוב על משיהו בתנועה מילק וצבי את העבודה הזו אינם יכולים לעשות, אין לכן אלא להוציא את המסקנה היחידה: צריך למחוק את התוכנית הגדולה. המוסד מתוך הכרח יהפך לבית ספר לוקלי. אין טעם להוליד הלאה שולל את עצמנו ואת התנועה.

קיבוץ בית אלפא בסכום של יותר מ-400 לא"י. סכום זה צריך להכנס משך שנתיים הקרובות. באם לא יקומו קשיים בלתי נראים מראש הרי ממקור זה נקבל במשך השנתיים הקרובות עוד סכום של 400 לא"י. בערך ואם נקח בחשבון את עזרת הק"האר ע"י ימי עבודה וכבר תהיה האפשרות לגשת לבנין הראשון. עד היום באנו בקשר עם שתי הארצות: צ'כיה והונגריה. באם גורא יעמוד לנו לעזרה (גם גדעון ויתר הצ'כים יוכלו הרבה לעזור לנו, אך על זה באופן ישר) הרי יש להניח שצ'כיה תתן מינימום של 300 לא"י והונגריה חושבת שתצליח לאסוף סכום אל 100 לא"י. הגנו עומדים בקשר עם יוגוסלביה וצרפת. שתי הארצות הללו גם הן תשתתפנה בערך באותם הסכומים. אמנם קשה עתה לקבוע בדיוק איך כספים אלו יכנסו כי בהרבה ארצות האקציה צריכה להעשות בו בזמן, מה שמחייב כמובן לותר על ארץ אחת ולדחות את הפעולה בה לתקופה אחרת.

אנו למעשה חושבים הפעם לפסוח על ארץ אחת וכאלה ישנן הרי רבות עוד. באם נתמסר בכל המרץ לעבודה ובאם יעמדו לעזרתנו כל הבאים בחשבון, אזי תקוותנו גדולה שלמרות המצב הכלכלי הקשה עוד יעלה בידינו לאסוף את הסכומים הדרושים לנו עבור הקמת המוסד. הנני אומר באם יעמדו לעזרתנו כל הבאים בחשבון, ואני רוצה שתבינו שהרבה תלוי גם מקשרים אשר יתקומו עתה ביני ובין הקיבוץ וועדת מוסד ומוסדות הק"הא. כשם שחוסר אינפורמציה עלולה להרוס בהרבה כל עבודה, כך יש כוח קשרים קבועים ואינפורמטיביים לשמש יסוד להצלחת הפרט בעבודה, והרי מזה תלויה גם העבודה כולה.

מתוך מכתב אל הקיבוץ ממרדכי שנהבי, הנמצא בשליחות באירופה לשם גיוס כספים להקמת המוסד, שנת 1931.

תעודת תורם לחברת הילדים של השומר הצעיר.
מקור: סמואל, 1945

קיבוץ משמר העמק: משמר העמק - המוסד החינוכי

רות ליברטי-שלו אדריכלות ושימור

1933: הנחת אבן הפינה לבניין A, הבניין הראשון של המוסד החינוכי

פרק 3: רקע היסטורי תרבותי

אבן פינה למוסד החינוך של השומר הצעיר

ביום א' ב-8 נפתחה במשמר העמק חגיגת המוסד החינוכי של השוה"צ. החגיגה התלה בפתיחת תעודת רוכת המוסד. ילדי המוסד הלכו בסך בשירה מתודת האוכל אל התל שעליו יוסם המוסד. הצטרפו אליהם ילדים אורחים מכיה"ס מכפר יהושע עם מוריהם. אחריהם כל הקהל.

האדריכה יוסף נויפלד נתן ביאורים על התכנית הכללית של בניני המוסד ועל הכית הראשון שבו מתחילים. קראו את מגילת הבנין. חתמו עליהם ב"כ המוסדות המומונים וגם אחד מחברת הילדים. במגלה מסופר, כי הבנין מוסם בעורתו הפעילה של ד"ר ח. וייצמן באמצעי המכבים הקדמונים באנגליה (תרמו אלף לא"י) ובסיוע יהודי צ'יכיה ויגוסלאביה. בטסם יציקת היסוד לסחף חלק גם הילדים.

בחורשת הסה"ס ע"ש השוה"צ היו שולחנות ערוכים. שם נאמו: שנהבי, מי שהיה שליח הקבוצה בחו"ל בעניני המוסד, צפור בשם הועה"פ של הקבוצה הארצי, חתולי בשם עובדי חברת הילדים, ביסטריצ'קי בשם הסה"ס, מר סורטמן בשם המכבים הקדמונים, ובנאלי בשם ועד מוסדות החנוך, לנקובסקי בשם משמר העמק.

כתבה המתארת את טקס הנחת אבן הפינה למוסד החינוכי. מקור: עיתון "דבר", 6.4.1933.

בניין A בזמן הבנייה, 1934. מקור: ארכיון שומריה.

בנין המוסד מתקרב לגמר

4000 ימי עבודה - 3200 מטר טיח. העברת הצריפים נמשכת. היבנה בנין שני?

מחנה הצריפים עובר לעט לעט. הועברו כבר 7 צריפים ובימים הקרובים יעבירו את יתר הששה. נתקבלה טלגרמה מחו"ל שיש סכויים עוד לקבל 1000 לירות לבנין בית שני למוסד באם הוא יוח - ייב לקבל בסוף השנה הבאה עוד 30 ילדי גרמניה נוסף על ה-30 שצריכים להחל - קבל השנה. הוחלט להתחייב לקבל את הילדים הנוספים רק בסוף 1936.

בנין המוסד מתקרב לגמר. ימי"כ הושקעו בו 4000 ימי עבודה מהגיוס בקבוצות. נגמר כבר כל הטיח - 3200 מטר מרובע, הרצוף - 900 מטר, ועבודת האינסטלציה. מלבד עבודות גמר הקטנות נשארו עוד עבודות הנגרות והצבע אשר תמשכנה זמן מה. למען לא לעכב את פתיחת המוסד חמסר לילדים אחת הקומות ובינתים יגמרו את הקומה השנייה.

בניין A לאחר הבנייה, 1934. מקור: ארכיון שומריה.

1. הילל, עמ' 43.
2. בורס, עמ' 209.
3. בורס, עמ' 212.
4. הילל, עמ' 43.

שלבים בתכנון ובניית מתחם המוסד החינוכי

1936: הנחת אבן הפינה לבניין B, הבניין השני של המוסד החינוכי

פרק 3: רקע היסטורי תרבותי

לאחר שאוכלס בניין A, והחל לתפקד כבניין הראשון של המוסד החינוכי, הוכיח הבניין כי הוא ממלא את ייעודו, וב-1935 הוחל לתכנן את מבנה B, בעיצוב דומה לזה של מבנה A. אבן הפינה של מבנה B הונחה ב-1936, ובנייתו הושלמה באפריל 1937. העבודה על בניין B הייתה יותר מאורגנת. היא החלה כל יום מוקדם בבוקר, ונמשכה ללא הפסקה עד חצות.¹ על התפתחותו של המוסד והישגיו עד לרגע הנחת אבן הפינה לבניין B, ניתן ללמוד מתוך מכתב שכתב בנימין עומר² לכבוד האירוע, המופיע בגיליון זה.

בניינים A ו-B חוברו יחד בחדר מדרגות, ונתפסו כבניין אחד.³ מבנה המוסד, שכונה 'הבית הגדול', המחיש את התפיסה האחדותית של הלמידה והחיים הקיבוציים, בכך שמקום המגורים והלימודים לא הופרד, והחיים הרעיוניים והחברתיים התנהלו תחת קורת גג אחת. סגנון הבנייה המודרני, החדשני, שיקף את יומרתו החדשנית של הניסיון הפדגוגי החלוצי של 'השומר הצעיר'.

1. בורס, עמ' 213.
2. מראשוני מתיישבי הקיבוץ, המורה למוסיקה במוסד החינוך, ואביו של ע. הילל, ידוע גם בכינויו "חתולי".
3. בורס, עמ' 215.

מקרה המלכיות. קדוש וטוב הענין להיה יצ
והנהגת הנהגת ה' הענין והמלכות הנזכרת
ומעולם זה המלכות המלכות המלכות
כיב יכלול הבנין והפועל המלכותי - הן המלכות
המלכות והן הישירות המלכותית.
26.I.36.

הברית בין בני ישראל

ורבים מאתנו וקרה כי הקוצה העיר זרע
 את תפוחי התבואה השונים והצומחים על אדמת
 לחם את הארץ הזה הפני של לחם אצורה.
 ואין הפקדים מאורים אחרים ההצמאות אן
 ההתמסרות הפנה אשר השקיע חבר העלונים
 בפרט זה, על אף התנאים הקשים. וכן לא
 נעלמו גזיני הקנף ההישגים המסודרים אשר
 האילו כהן במשך חול שנות קיום האס-
 ודל שלם ההישג הצדור של קיום חברה
 נפרד מצבאית מחלפת אפואת פשוט חנוך
 חלם אשמות. אולם נראה לנו כי קשה אפואת
 החמכי חולים פי כזה על תפוחי האשפוזים
 זו, שהרי אם הם אורז החזית של אפואת
 הקנזי והאשפי העל צומחים זשנז חוסר
 של צמחה אשר אונה נאלץ אפואת - הרי כחן.
 בפרט החמכי השלם האשפוז של תפוחתני.
 נצטופפול. נקוצה אחת של קשה החלוציות.
 ויש להחזיר את התורה העצמאית אל
 אבותינו, שאם על ידן נכלית להצבור
 את האצות. התקוצה שלם אבסוסה השלם של

[illegible]

בניינים A ו-B לאחר סיום הבנייה. מקור: הבניין במזרח הקרוב, 1937.

מכתבו של בנימין עומר לרגל טקס הנחת אבן הפינה לבניין השני של המוסד החינוכי. 26.1.1936. מקור: ארכיון שומריה

3.22

קיבוץ משמר העמק: משמר העמק - המוסד החינוכי

רות ליברטי-שלו אדריכלות ושימור

אפריל
2013

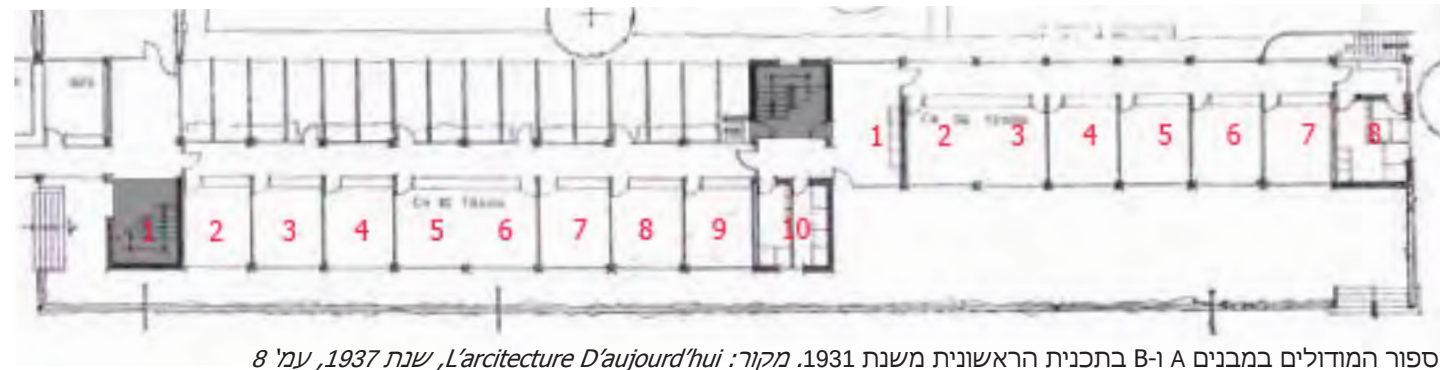
שלבים בתכנון ובניית מתחם המוסד החינוכי

שינויים שחלו בתכנית מבנים A ו-B במהלך הבנייה

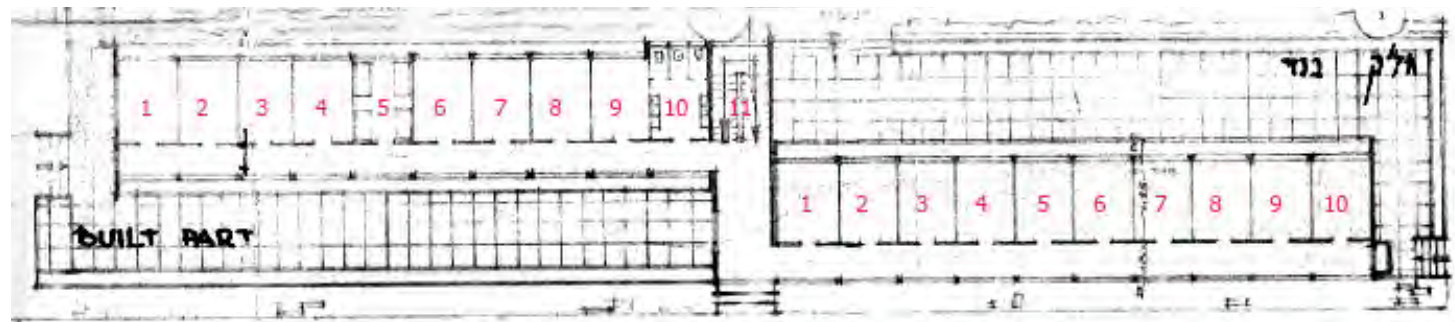
שינויים רבים חלו על שני הבניינים A ו-B גם בשלבי התכנון וגם בעת הבנייה.

שינוי במספר המודולים: מבנה A הוארך תוך כדי עבודה מ-10 מודולים ל-11 מודולים ברוחב 3.15 מ' כל אחד, שיצרו 13 חדרים ל-4 ילדים כל אחד, ובנוסף מרפאה.¹ המרתף שנוצר בגלל הבדל בין המפלסים שימש למקלחות. ביולי 1934 קליפת המבנה הייתה מוכנה, ובנובמבר 1934, נויפלד ואדריכל הנוף שלמה וינברג² תאמו את תכנון הנוף לקמפוס והאזורים הסמוכים.

כמו בניין A, גם תכניתו של בניין B שונתה תוך כדי הבנייה. התכנית הראשונית ב-1931 הראתה 8 מודולים, תכנית הבנייה הראתה 9 מודולים, ואילו בפועל נבנו 10 מודולים.³ שינוי נוסף ומשמעותי שנערך בבניין B תוך כדי בנייה הוא שהוא נבנה בקומה 1 נמוך יותר מאשר בניין A, כחלק מההתמודדות עם הטופוגרפיה.

מספור המודולים במבנים A ו-B בתכנית הראשונית משנת 1931. מקור: *L'architecture D'aujourd'hui*, שנת 1937, עמ' 8

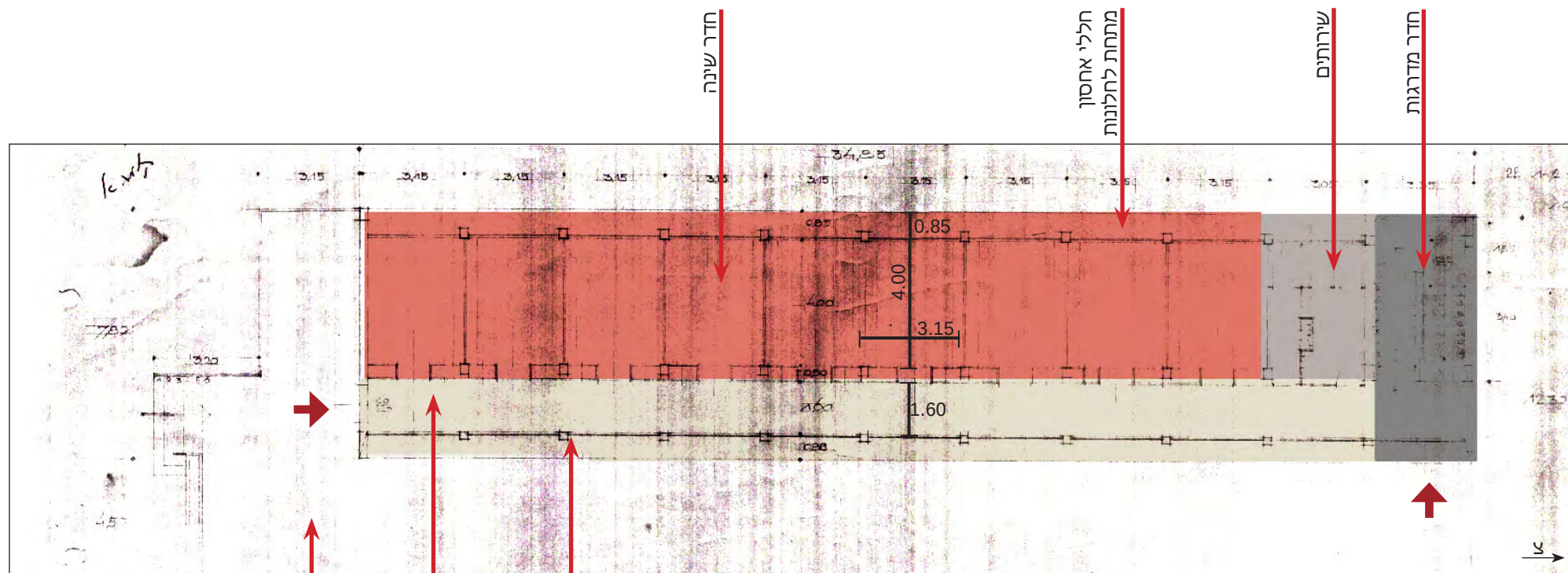

מספור המודולים במבנים A ו-B עפ"י מה שנבנה בפועל, משנת 1938. מקור: ארכיון שומריה

1. בורס, עמ' 213.
2. אחד הדמויות המרכזיות בתחום עיצוב נוף בפלשתינה. היה חבר של ריצ'רד קאופמן, למד בבית הספר בנהלל, ובסביבות השנים 1935-1936 הפך לחבר בקיבוץ יגור.
3. בורס, עמ' 213.

שינויים במבנה A: בשלבי תכנון בניין A הועדה של הקיבוץ הכתיבה לנויפלד את רוחב המסדרון, ותוספת מעקה סביב הגג. הרבה מהאלמנטים שנויפלד פירט באירופה לא היה ניתן להשיגם בפלשתינה, לכן במקום שמחיצות הפנים יבנו בבנייה טרומית הם נבנו מבלוקי בטון.¹ נויפלד גם ביטל את הלוקרים שהיו מחיצה בין החדרים למסדרון שהיו חלק מהקונספט של בנייה טרומית בשלבו הראשוני של התכנון.²

לבניין A ישנן שתי כניסות, אחת מהצד המזרחי ואחת מהצד הדרומי. החלונות בחזית המזרחית והמערבית שקועים פנימה וכוללים חללי אחסון.

תוכנית הבניין בניין A, שנת 1933. מקור: ארכיון שומריה

1. בורס, עמ' 612.
2. בורס, עמ' 312-212.

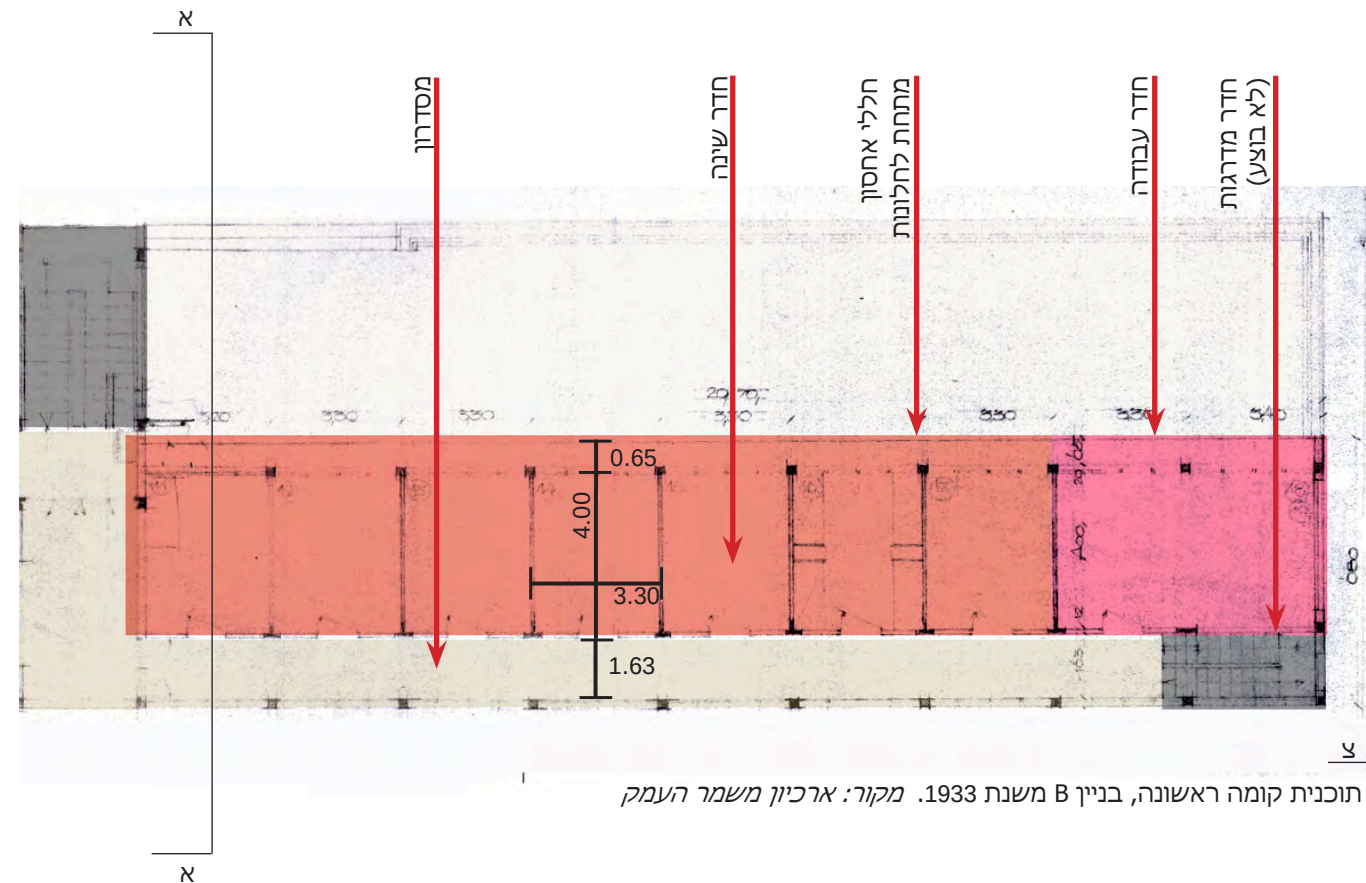
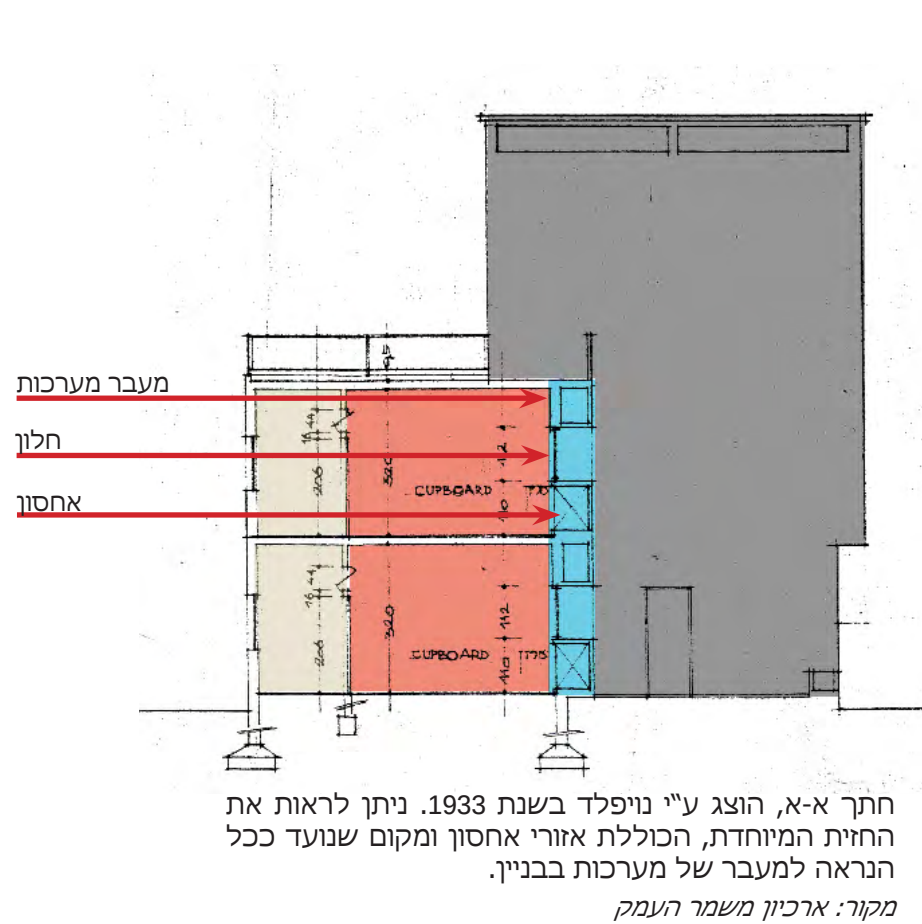
3.23

אפריל
2013

קיבוץ משמר העמק: משמר העמק - המוסד החינוכי

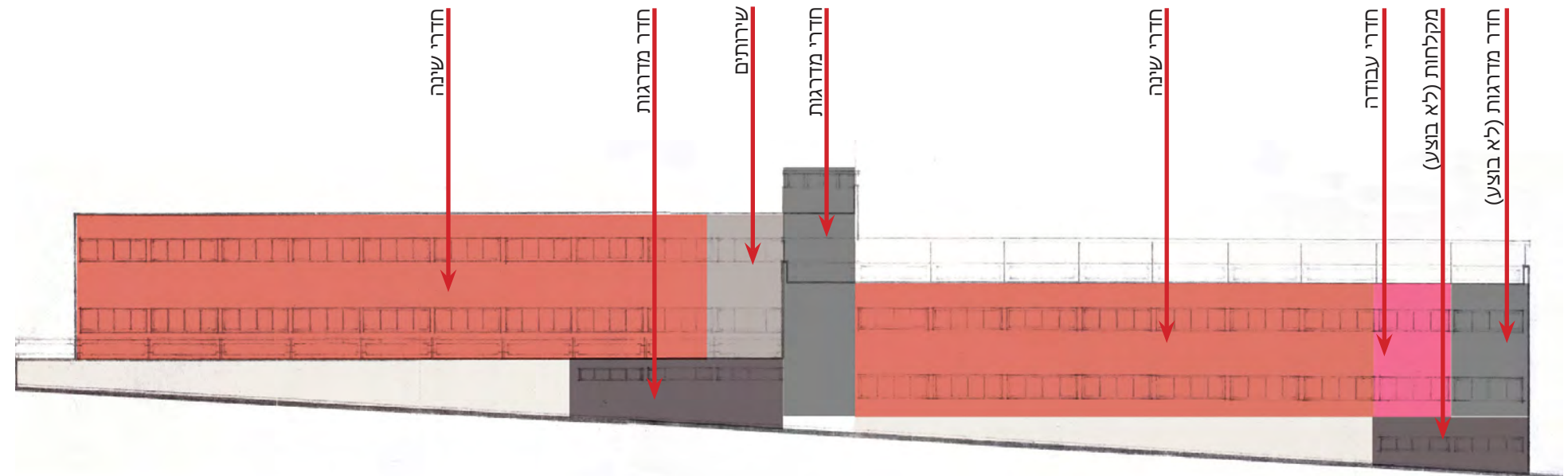
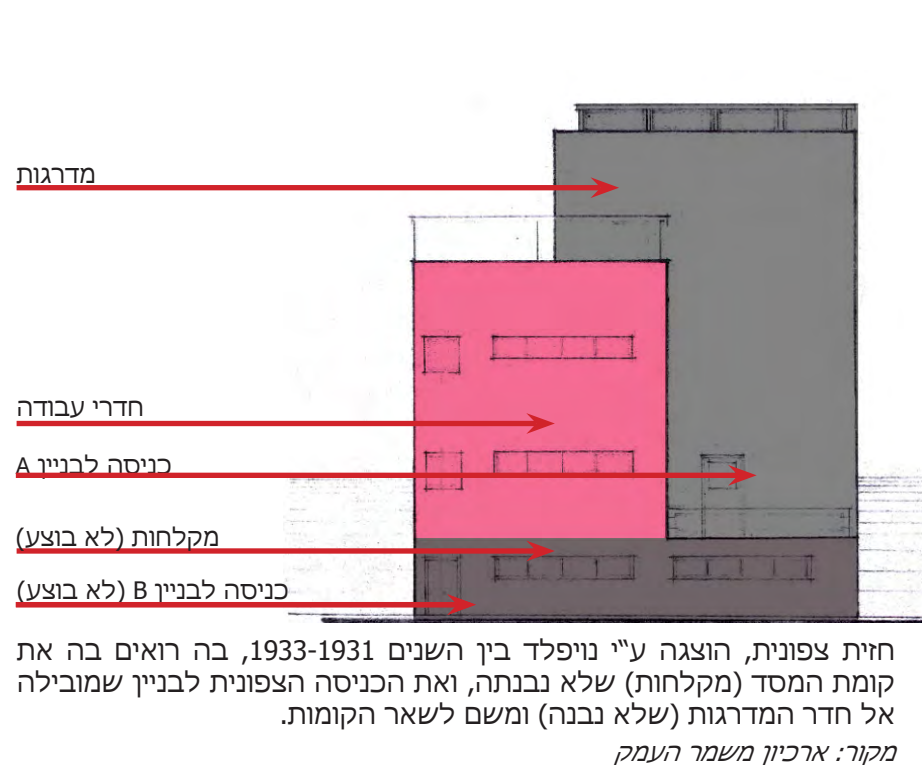
רות ליברטי-שלו אדריכלות ושימור

פרק 3: רקע היסטורי תרבותי

שינויים במבנה B: בתקופת התכנון של בניין B, בקצהו הצפוני היה מתוכנן חדר מדרגות פנימי. חדר מדרגות זה לא בוצע, ובמקומו נבנתה מרפסת קטנה. מרפסת זו נחסמה בשלב מאוחר יותר, וזאת כי ילדים קפצו ממנה, דבר שהיה לא בטיחותי.¹ חדר מדרגות זה הוביל לקומת מסד שבה היו כנראה מקלחות נוספות מלבד אלה שבבניין A. קומה זו לא בוצעה ככל הנראה גם כן עקב קשיי טופוגרפיה.

1. בורס, עמ' 213

3.24

מבנה המוסד החינוכי לאורך השנים

1937: פרסום הבניין - "הבית הגדול" כמבנה מודרניסטי איקוני

לאחר הקמתו של מבנה המוסד החינוכי הוא זכה לפירסומים בעיתונות האדריכלית המקצועית של התקופה. בשנת 1937 התפרסמה בעיתון האדריכלות הצרפתי *L'architecture D'aujourd'hui* כתבה בנושא האדריכלות בפלשתינה. הכתבה, מאת האדריכלים ברקאי ופוזנר, סוקרת ומקיפה נושאים עיקריים באדריכלות בפלשתינה בשנות ה-30, ביניהם הבנייה בהתיישבות הציונית העובדת במושבים ובקבוצות (כולל תכניות של קאופמן לנהלל ולתל יוסף), מבני מגורים משותפים בתל אביב, חיפה וירושלים, מבני תעשייה, בתי מלון ובתי חולים. במאמר קיים אף פרק שסוקר את הבניה המקומית והבית הערבי המסורתי בארץ ישראל. "הבית הגדול" מופיע בכתבה לצד בתי הילדים שתכנן קאופמן בדגניה ובתל יוסף. בכתבה מופיעים מבנים שהפכו עם השנים למבנים איקוניים באדריכלות הישראלית כדוגמת מבנה הטכניון הישן בחיפה ועוד.

באותה שנה התפרסם המבנה גם בעיתון של חוג האדריכלים בישראל "הבניין במזרח הקרוב" במסגרת כתבה שהוקדשה למבני בתי ספר בארץ ישראל.

הבנין במזרח הקרוב

Hahinjan Bamisrah Hakarov		
March 1937	624	הוצא לאור: מ. סילברשטיין
הוציא: מ. סילברשטיין Publisher: M. Silberstein	624 העריכה והניהול: תל אביב, ת.ד. 624 Editor and Administration: Tel-Aviv, P.O.B. 624	עורך: ג' דיקר Editor: J. Dicker
Editors: S. Ginzburg, J. Dicker, B. Tschlenov, A. Sharon		

הבית הילדים המסוּמָה ביום קי שבע שנת התשפ"ח. יוסף נירלי בנה עד סוף 1937 - 19

במהלך בית הספר

בית הילדים המסוּמָה ביום קי שבע שנת התשפ"ח. יוסף נירלי בנה עד סוף 1937 - 19
במהלך בית הספר

בית הילדים המסוּמָה ביום קי שבע שנת התשפ"ח. יוסף נירלי בנה עד סוף 1937 - 19
במהלך בית הספר

בית הילדים המסוּמָה ביום קי שבע שנת התשפ"ח. יוסף נירלי בנה עד סוף 1937 - 19
במהלך בית הספר

בית הילדים המסוּמָה ביום קי שבע שנת התשפ"ח. יוסף נירלי בנה עד סוף 1937 - 19
במהלך בית הספר

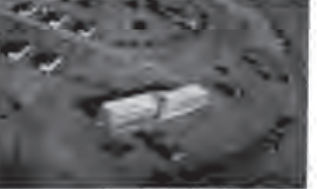
בית הילדים המסוּמָה ביום קי שבע שנת התשפ"ח. יוסף נירלי בנה עד סוף 1937 - 19
במהלך בית הספר

בית הילדים המסוּמָה ביום קי שבע שנת התשפ"ח. יוסף נירלי בנה עד סוף 1937 - 19
במהלך בית הספר

בית הילדים המסוּמָה ביום קי שבע שנת התשפ"ח. יוסף נירלי בנה עד סוף 1937 - 19
במהלך בית הספר

בית הילדים המסוּמָה ביום קי שבע שנת התשפ"ח. יוסף נירלי בנה עד סוף 1937 - 19
במהלך בית הספר

בית הילדים המסוּמָה ביום קי שבע שנת התשפ"ח. יוסף נירלי בנה עד סוף 1937 - 19
במהלך בית הספר

ECOLE DE MISHMAR HAEMEK

ARCHITECTE: JOSEPH NEUFELD

l bâtiment dominant la kvonzah n'est que le quart à peu qui a été projeté et qui sera construit plus tard. L'idée remonte à 1927, où un concours fut ouvert par le groupe uz Arzi», fondateur de la colonie de Mishmar Haemek. primé (Neufeld) fut un projet de propagande, assez conour que les moyens nécessaires fussent alloués au groupe. ux ne provenant pourtant pas de quelques mécènes, mais res du groupe même ou de ses amis, il a fallu attendre 932 avant de commencer la moitié de la construction acete construction fut exécutée par les membres du groupe, s agricoles, sans formation professionnelle dans le bâti-furent guidés par quelques contremaîtres maçons, béton-uisiens. Tous les travaux, y compris les travaux de finis-

sage, portes, fenêtres, placards, furent exécutés ainsi.

L'école est un internat. Les élèves habitent à trois dans des pièces de 4 × 3,10 m. qui communiquent avec des larges couloirs par des portes à deux battants (2 m.). Lits rabattables. Le programme entier comprend : internat pour 130 élèves, 40 professeurs ; salle à manger avec cuisine-école pour 200 personnes ; laboratoires, ateliers, y compris atelier de menuiserie et de serrurerie ; école de nurses ; école agricole. L'école prépare des jeunes gens aux nouvelles professions qui seront leur occupation en Palestine et joue un rôle considéra-ble dans « l'immigration de jeunesse ».

Construction à double paroi, la distance entre parois étant de 80 cm., ce qui égale à peu près l'épaisseur du mur arabe.

פרק 3: רקע היסטורי תרבותי

L'ARCHITECTURE D'AUJOURD'HUI

REVUE MENSUELLE — 5, RUE BARTHOLDI, BOULOGNE-SUR-SEINE (SEINE) — TELEPHONE: MOLITOR 19-90

7me ANNÉE

9

SEPTEMBRE 1937

SOMMAIRE

ARCHITECTURE EN PALESTINE par S. BARKAI et J. POSENER

L'EXPOSITION DE PARIS 1937 :

Porte de l'Alma: 35 — Passerelle quai de la Conférence: 39 — Pavillons étrangers: Tchecoslovaquie: 40 — Japon: 42 — Navigation italienne: 44 — Palestine: Yougoslavie: 45 — Pavillon des Temps Nouveaux: 46 — Club des Architectes: 50 — Ecoles: 52 — Luminaire, Jouets: 53 — Mobilier, Artistes Décorateurs: 54. Eaux et Forêts: 56 — Radio: 57 — Tourisme, Beaux-Arts: 58 — Police, P. T. T.: 59 — Ferronnerie: 60 — Porte quai d'Orsay, Marine Marchande: 63 — Présentations intérieures: 65.

ACTUALITÉS :

Immeubles à Saint-Cloud, L. Faure-Dujarric, architecte: 68 — Une technique constructive moderna: 73 — Informations: 77.

3.25

אפריל 2013

קיבוץ משמר העמק: משמר העמק - המוסד החינוכי

רות ליברטי-שלו אדריכלות ושימור

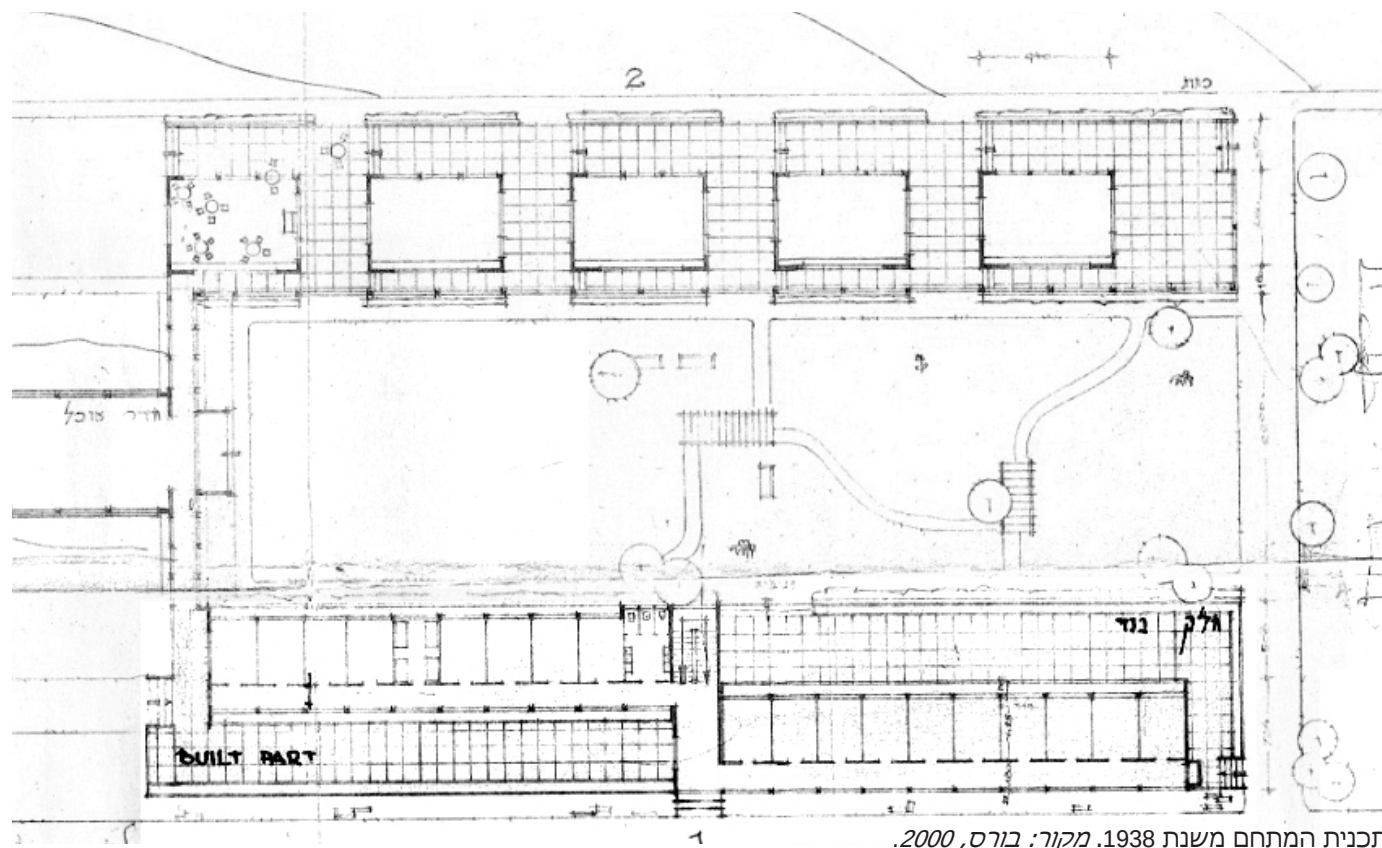
שלבים בתכנון ובניית מתחם המוסד החינוכי

1938: עדכון תכנית המתחם בשנת, ובניית חדר האוכל

בתחילת שנת 1938 שורטטה תכנית אתר מחודשת. היא הראתה את חדר האוכל במיקום חדש בדרום הקומפלקס. הכנף המערבית שונתה כך שתכיל 5 ביתנים קטנים, במקום 2 מבנים שמחוברים באמצעות שטח פתוח.¹ הבניין הבא שנוסף למתחם היה בניין חדר האוכל. עד 1938, השתמשו באחת מהבקתות הישנות כחדר אוכל. בשנה זו נשרפו חדר האוכל והמטבח, ומיד נשלחו מכתבי בקשת עזרה לתורמים. נויפלד, שהיה אז בארצות הברית, שלח סקיצות של התכנון החדש לאדריכל בליצמן בת"א.²

1. בורס, עמ' 217.

2. בורס, עמ' 218. ככל הנראה הכוונה היא לאדריכל איליה בליצמן, שעבד באותה התקופה במשרדו של זאב רכטר.

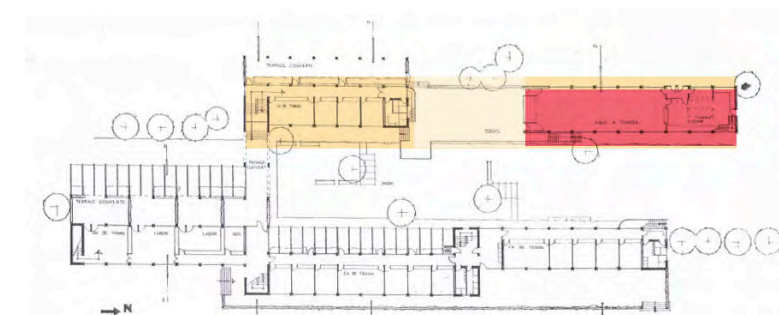
תכנית המתחם משנת 1938. מקור: בורס, 2000.

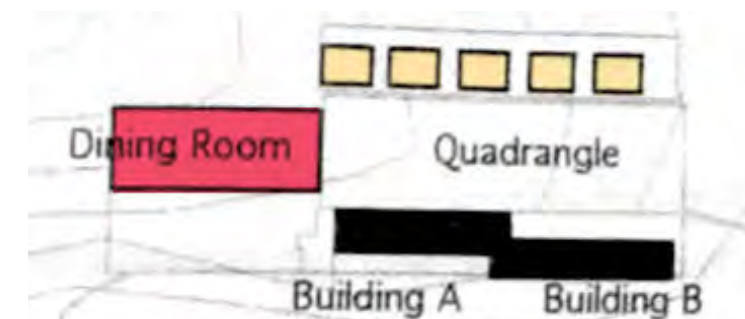
חדר האוכל לאחר סיום הבנייה, 1940. מקור: ארכיון שומריה.

חדר האוכל בבנייה, 1938. מקור: ארכיון שומריה.

מיקום חדר האוכל, וסידור המבנים בכנף המערבית, בתכנית משנת 1931. מקור: L'architecture D'aujourd'hui, שנת 1937, עמ' 8

מיקום חדר האוכל, וסידור המבנים בכנף המערבית, בתכנית משנת 1938. מקור: בורס, 2000

סידור מבנים בכנף המערבית

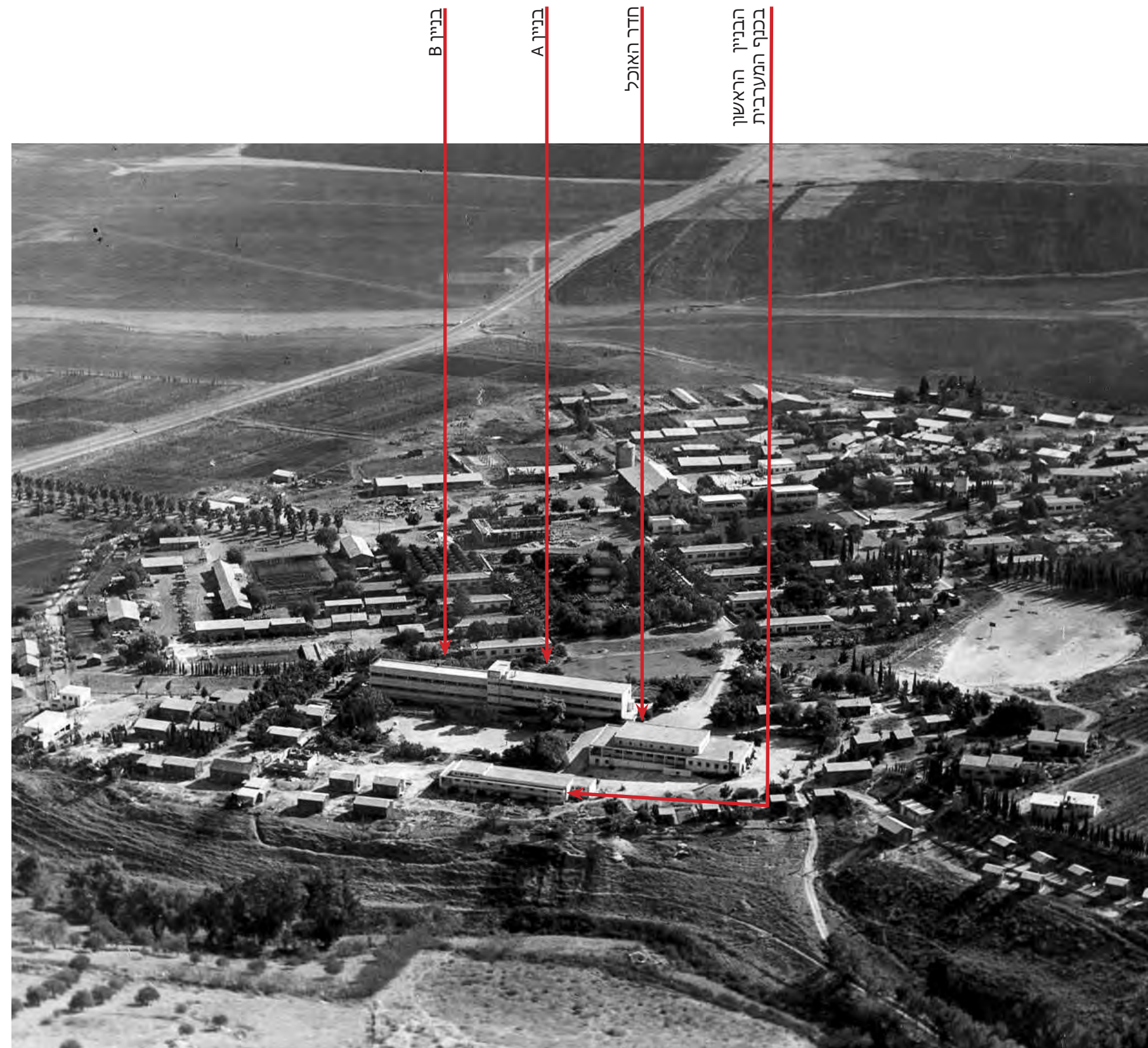
חדר האוכל

3.26

קיבוץ משמר העמק: משמר העמק - המוסד החינוכי

רות ליברטי-שלו אדריכלות ושימור

אפריל
2013

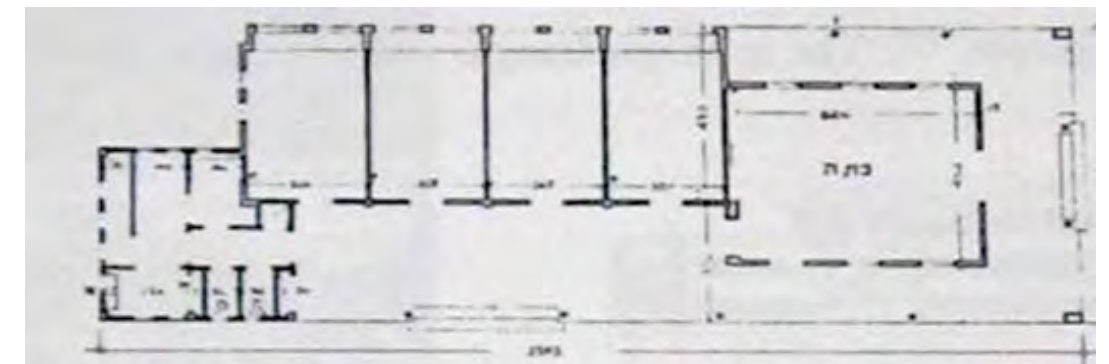

3.27

מבט על אל המתחם, תאריך הצילום לא ידוע, ככל הנראה בסביבות שנת 1946. מקור: הארכיון הציוני

במהלך שנת 1938 ואחריה היה מעט מאוד פיתוח של מתחם הקמפוס. תרומתו של נויפלד הייתה עקיפה בלבד, מכיוון שהוא לא שהה בארץ בתקופה זו. במקום חמשת הביתנים הקטנים שתוכננו בכנף המערבית של הקמפוס, נבנו 2 מבנים, ע"י האדריכל בליצמן, אשר תוכננו עפ"י אבטיפוס שתכנן נויפלד עבור בית הילדים במזרע בשנת 1939.¹ בקיבוץ מזרע הכיל בית הילדים 4 חדרי שינה וחדר כיתה, ואילו במשמר העמק הורחב טיפוס זה ל 6 חדרי שינה.² עפ"י תמונות ותצאות אנו מסיקים כי המבנה הראשון מבין 2 המבנים בכנף המערבית, הוא המבנה הדרומי, נבנה ככל הנראה בין השנים 1940-1944 (המבנה קיים בתצ"א משנת 1944), ואילו המבנה השני בכנף המערבית, הוא המבנה הצפוני, נבנה בין השנים 1946-1949 (המבנה לא קיים בתצ"א משנת 1946 ואילו בתצ"א משנת 1949 המבנה כבר קיים).

1. בורס, עמ' 220.
2. שם.

תכנית בית הילדים בקיבוץ מזרע. מקור: בורס, 2000.

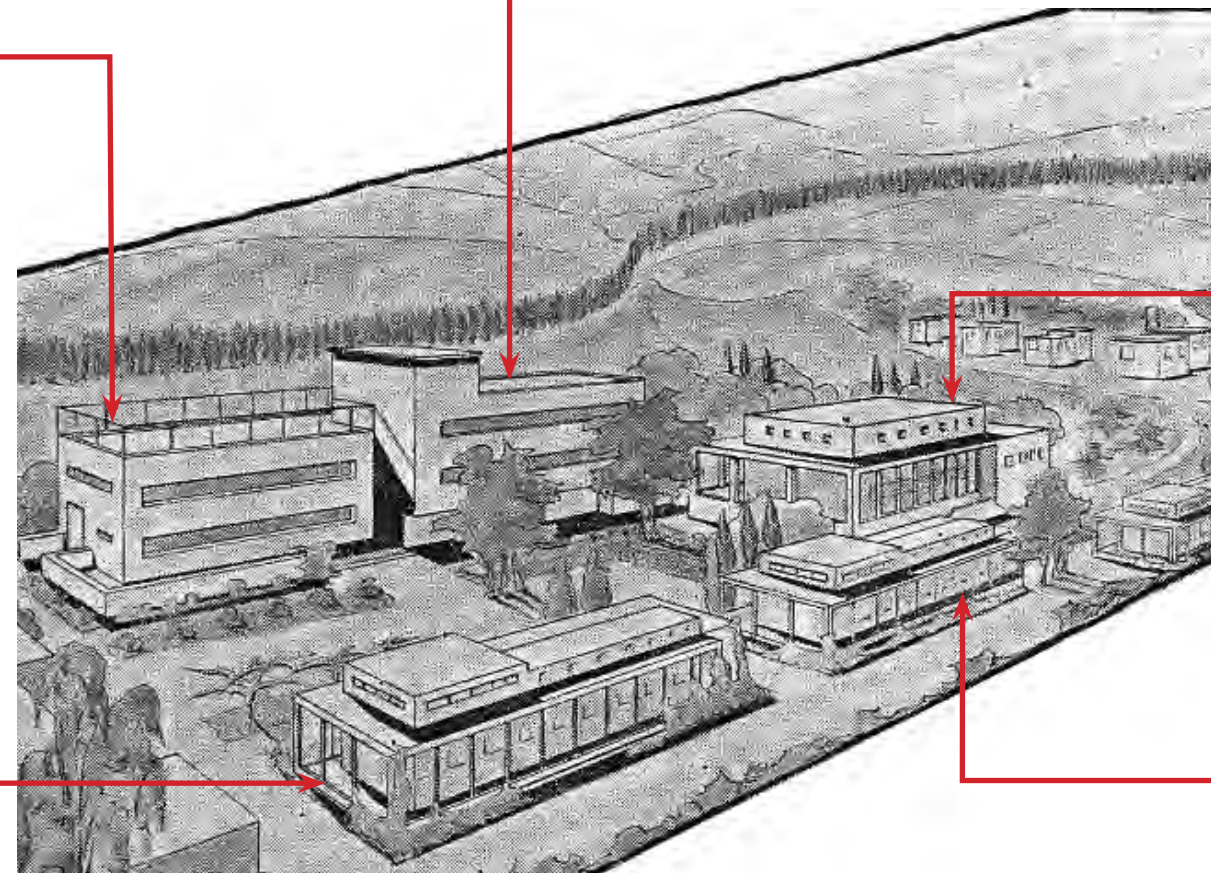
כל התמונות צולמו ביולי 2012, ומדגימות את מצבם של המבנים ההיסטוריים במתחם שומריה כיום

1. בניין A, הראשון שנבנה מתוך מבני המתחם. בנייתו החלה בשנת 1933, והוא אוכלס בשנת 1934. הוא נבנה באורך של 11 מודולים ברוחב 3.15 מ', ולא כפי שתוכנן באורך של 10 מודולים ברוחב זה.

3. מבנה חדר האוכל, המבנה השלישי שנבנה מתוך מבני המתחם. נבנה ככל הנראה בסביבות השנים 1939-1940, ע"י האדריכל בליצמן, עפ"י סקיצה שהכין נויפלד ששהה בחו"ל באותה התקופה. המבנה שינה את מיקומו מתכנית המתחם המקורים בה מוקם בקצה הצפון מערבי של המתחם.

4. מבנה חדרי מגורים וכיתות, המבנה הרביעי שנבנה מתוך מבני המתחם. לא ידוע התאריך המדויק בו נבנה המבנה, אך בנייתו החלה אחרי שנת 1940, והסתיימה לפני שנת 1944. המבנה נבנה כאשר האדריכל נויפלד שהה בחו"ל, ולכן נבנה ע"י האדריכל בליצמן עפ"י אבטיפוס של מבנה בית הילדים שתכנן נויפלד עבור בית הילדים בקיבוץ מזרע, עם התאמות מסוימות בגודל. תכנית זו שונה מתכנית המבנים בכנף המערבית שהציג נויפלד בתכנית של המתחם משנת 1938.

מראה כללי של המתחם. מקור: סמואל, 1948

פרק 3: רקע היסטורי תרבותי

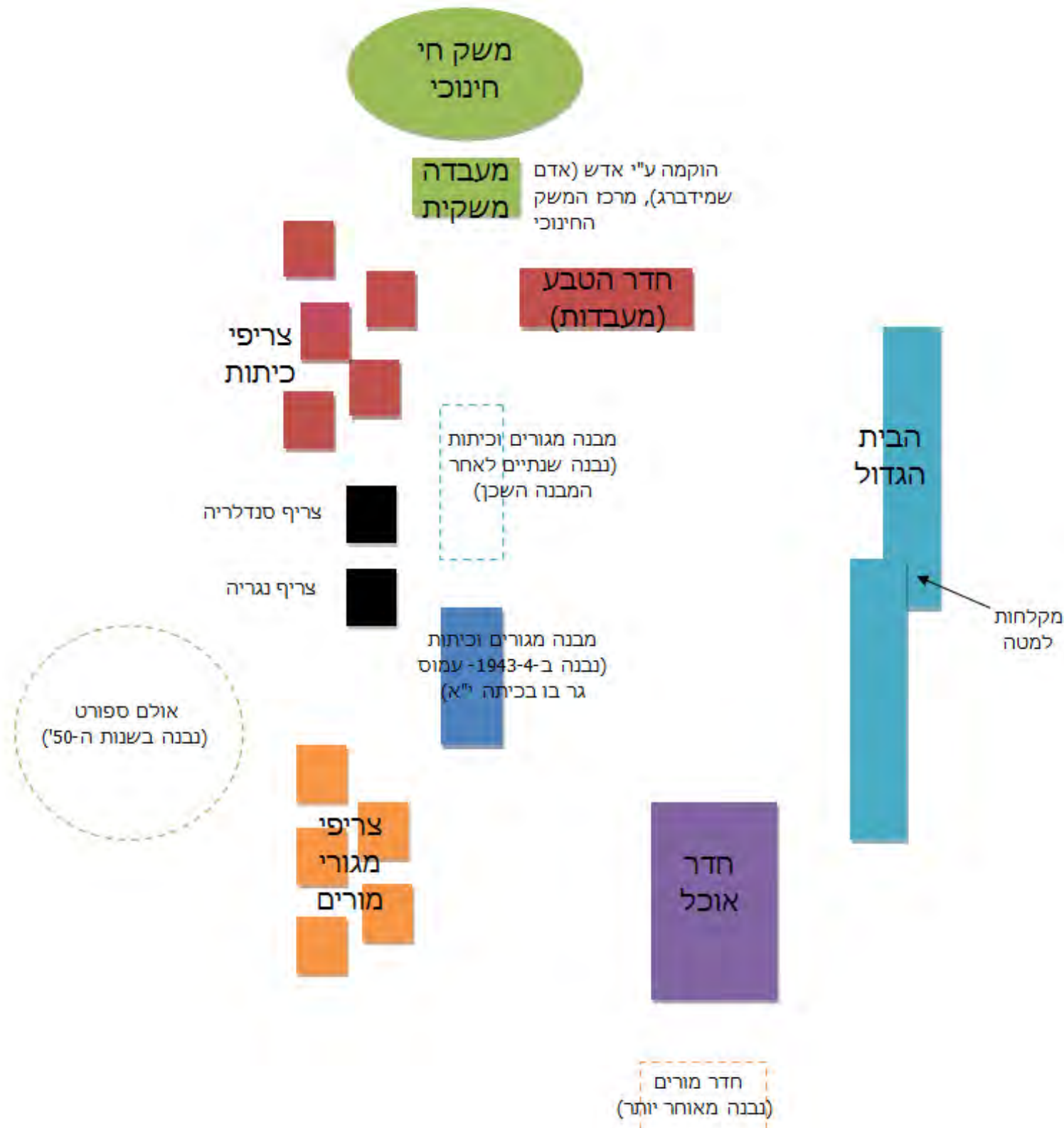

2. בניין B, השני שנבנה מתוך מבני המתחם. בנייתו החלה בשנת 1936, והושלמה בשנת 1937. הוא נבנה באורך של 10 מודולים ברוחב 3.15 מ', ולא כפי שתוכנן באורך של 8 מודולים ברוחב זה. כמו כן, הבניין נבנה בגובה של קומה אחת מתחת לבניין A, ולא באותו הגובה כפי שתוכנן.

5. מבנה חדרי מגורים וכיתות, המבנה החמישי והאחרון שנבנה מבין מבני המתחם. לא ידוע התאריך המדויק בו נבנה המבנה, אך בנייתו החלה אחרי שנת 1946, והסתיימה לפני שנת 1949. עם סיום בניית מבנה זה, הושלמה בניית המתחם ברוח התכנית שהציג נויפלד.

פרק 3: רקע היסטורי תרבותי

סכמה המתארת את תפקוד המוסד החינוכי בשנים 1942-1945, נעשתה עפ"י ראיון עם עמוס הרפז (ראה פרק נספחים).

בשנת 1929, ערב הקמת המוסד, היו בקיבוצי השומר הצעיר כ-46 ילדים, כאשר הבוגרים ביניהם בני 7-8. באפריל 1931 נפתח המוסד החינוכי במשמר העמק ובו 19 ילדים.¹ משמר העמק היה אז הקיבוץ בעל מספר הילדים הגבוה ביותר בקיבוץ הארצי. במוסד למדו עם פתיחתו ילדים מגיל 7-8 אשר גרו בו, כיון שבכל קיבוצי השומר הצעיר היו רק ילדים צעירים ובוגרים בכל שכבת גיל, ולא ניתן היה לספק להם מסגרת חינוכית בקיבוציהם.² בשל מיעוט הילדים בקיבוצים עצמם, בשנותיו הראשונות של המוסד היו הרוב המכריע של חניכיו ילדי חוץ, שהוריהם שילמו להנהלת השומר הצעיר שכר לימוד. בדרך כלל היה מדובר בילדים שהוריהם היו קרובים לעולם הרעיוני של השומר הצעיר או אנשים שהעריכו את הגישה החינוכית הפרוגרסיבית של המוסד החינוכי.³

המוסד החל לקלוט עליה בשנת 1934, כאשר הגיעה קבוצת ילדים ראשונה מגרמניה, שנקראה קבוצת 'עולים'. הקבוצה מנתה כ-20 בני נוער בגילאי 12-14, בעת הגעתם מסגרת המוסד כבר היתה מאורגנת, ו"הבית הגדול" היה בבנייה. מאוחר יותר קלט המוסד גם ילדים מפולין ומכל ארצות אירופה, מבין ילדי טהרן ומקפריסין. בשנת 1936 הונחו יסודות ראשוניים למשק העצמאי של הילדים. הפעם הילדים היו הבונים העיקריים. הם הקימו את כל הבניינים המשקיים.⁴ חברת הילדים גדלה והתפתחה עם גידולה של תנועת השומר הצעיר. הקיבוצים רבו והתרחבו, ואיתם גדל גם מספר הילדים. בשנת 1938 כבר מנה המוסד 7 קבוצות ובהם 140 חניכים, וקבוצת 'עולים' היתה לקבוצה הראשונה שסיימה במוסד החינוכי את חוק לימודיה ועבודתה.⁵

בשנות הארבעים היו הילדים שלמדו במוסד הבית הגדול בגילאי כיתות ה'-'א. ילדים צעירים, עד כיתה ה', למדו בקיבוצים שלהם. בכיתה י"ב היו עובדים במקום אחר על מנת לעזור לקיבוץ, כמו שנת שירות.⁶ במועצת תנועת השומר הצעיר, שנערכה בבית אלפא בשנת 1944, הוחלט על הקמתם של מוסדות חינוך נוספים למוסד החינוכי במשמר העמק. מוסדות חדשים הוקמו בבית אלפא, מרחביה, מזרע, שריד מעברות, גן-שמואל וקיבוצים נוספים. עם הקמת מוסדות אלו סיים מוסד החינוך במשמר העמק את תפקידו כמוסד המרכזי היחידי של תנועת השומר הצעיר, והפך לאחד ממוסדות המפעל החינוכי המשותף של השומר הצעיר.⁷

1. פלטק, עמ' 10-12.
2. מתוך ראיון עם יעל ועמוס הרפז, ראה פרק נספחים.
3. שם.
4. דור לדור, עמ' ח'.
5. דור לדור, עמ' ט'.
6. מתוך ראיון עם עמוס ויעל הרפז, ראה פרק נספחים.
7. דור לדור, עמ' ט'.

משמר העמק שוקט ודרור לבאות

ביקר סופרנו במקום המערכה

הצבאית, והמספר ממשיך: ברובם היו עיראקים שהשתלטו על כפרי הסביבה. הם היו לבושים כצבא סדיר, חמושים כהלכה ומצוידים בכל סוגי הנשק הקל והכבד, אך הכושר המלחמתי היה מועט. אנשי המ"גן, חובשי "הפוזמק", אנשי עבודה הם ולא ישישו אלי קרב: הם גם לא צוידו ע"י השלטון העויין, אך הם חוללו נפלאות והר"פו בגבורה רבה את המחנה העצום תוך אבידות מועטות לעצמם, ועשו שמות בקרב הנסוגים.

תוך כדי שיחה הוא מראה כובע-פלדה שנמצא בשדה, נקוב כדורים, ובפנים כת"מי דם – סימן לפגיעה. זה ימים שאין שומעים ירייה בסביבה. אנשי המגן הדפו את התוקפים הרחק מה"גבעות, וכידוחם המישלטים העיקריים בהרים. אך אנשי המשק אינם משלים את עצמם שהמערכה בחזית זו נסתיימה, ודאי יעשה האויב נסיון מחודש להתקרב ולת"קוף – אומר אחד החברים – ואנו מוכ"נים לכבדו ב"קבלת פנים" דומה. אנשי המגן דדוכים לקראת כל הפתעה ועוסקים במלאכתם וחלק מהכרי הקיבוץ חוזר למסלול העבודה במשק. עובדי הלול שוקדים על הטיפול בענף, פה ושם עור"רות הבנות בערוגות הירק, והממונים על השקאת העצים יצאו לעבודתם כחתאם לסדור. בשובנו נראים חברי "הזורע" משייכים בעבודת החצר, ואנשי יקנעם בשדות וב"משתלות הפרחים מרהיבי העין. סביבה הקלאית זו, שהופרעה שבועיים ימים ע"י מרצחים וצמאידם, חוזרת למס"לול חייה הרגיל. מחזיקי השלח נוטלים שוב ליריהם את אמת הבנין, חניתן להם לעסוק במלאכתם ללא הפרעה? ימים יגידו.

ורומם חכפר ולא נשאר בו מתום. עם כבוש כפר זה הוקל גם ליקנעם ולהזורע, וניתן מרחב-סחית למגנים. הטכנית מתקרבת לשער משמר העמק וחלב הולם עם כניסה לחצר. בחור חמוש פותח את השער, וותיק הקבוץ, ששערות שיבה עוטרות את רא"שו, מקבל את הבאים בידדות, מכבדם במייליוסון והפר"ז ומעיר: נעלה על גג בית המוסד החינוכי: משם תראו את עמ"דות ההתקפה של האויב. בסמוכים צבאיים מדויקים מתאר הוא ברוב רגש את פרטי ההתקפה וההתגוננות. מסביב למשמר-העמק כפרים ערביים מרו"בים, וכולם שימשו עמדות לאויב. הנה אבו-שושא מצד אחד ורוביה-אל-פוקה מצד שני. שניהם במרחק 300 מטר מגבולות הנקודה. בתוכם התבצרו התוקפים וירקן אש מנשק קל, ושם על הגבעה המרוחקת מרחק 2 ק"מ – הכפר מנסי, שממנו הרעי"שו אה המשק בתותחים. למטה במורדות ההר הכפר נרנריה, ששימש בסיס למחנה לקבלת אספקה וציוד צבאי. מכל עבדי הנקודה יתנוכל האויב והמסיר אש. בקטע אחד, ליד רוביה-אל-פוקה, התקברו התוק"פים באיסון ליל עד הגדר, אך נהרפו, ושם הסתערו בחורינו על הנבעה וכבשוה בגר"ים אבידות למתבצרים בה. האנשים מקשיבים בהתפעמות לב, ומבק"שים לדעת מאין היו התוקפים, ומה יכלתם

סופרנו בעפולה כותב לנו: הכביש למשמר העמק כבר פתוח זה ימים אחדים לתחבורה היהודית, ומכוניות עמר"סות מחיפה ומישובי העמק עוברות הוך בטחון מלא בסביבה. אכן, למאות הטבק"שים לבקר במשק זה, ש"נכבש ע"י צבא קאוקג'י, ברור כי לתנועה "אורחית" עדיין הדרך סגורה. הנסיעה למשמר העמק היא עדיין הרפת"קה למחצה, וביקור בנקודה זו, שהרפה בגבורה את צבא הפולשים, וטיהרה את הסביבה מכונופיות מרצחים, הוא חויה עמר"קה לאיש יהודי. עם קבוצת אנשי ההגנה יצאתי לדרך העינים נשואות לעבר הנבעות שמהן הרעישו תות"חי האויב את אנשי השלום והעבודה ובקשו להכניעם בכוח הנשק. הנה הכפר אבו זר"יק, החולש על הכביש בין "הזורע" ל"מש"מר-העמק", ושהטריד קשה את המגנים בסגור עליהם את התנועה. הוא נכבש בהס"תענות ובחין פוצצו בפעולת-עונשין. ריק אינפורמציה על המצב מטעם מדני מסלגת פועלי א"י הימסר ע"י ב"כ הלשכה ביום ד', 21 באפריל, ב"8.15 בערב באולם הגדול של בית הח"לוצות (רח' המלך ג'ורג' 37א'): עניני בט"חון, ענינים מדיניים, מומנים ב"כ הסניפים והמלצים והחברים מההתישבות שימצאו בו ביום בעיר.

משמר העמק בהתקפה. מקור: משמר העמק במערכה, 1950.

כתבה המתארת את המערכה במשמר העמק ואת מצב הקיבוץ מיד אחריה. מקור: עיתון "דבר" מה-20 באפריל 1948.

על תפקידו ומצבו של המוסד החינוכי בעת הקרב על משמר העמק ניתן ללמוד מתיאורים בספרים, קטעי עיתונות, שירים ראיונות עם תושבים ועוד. עמוס ויעל הרפי, אשר למדו במוסד החינוכי בשנות ה-40 מספרים שכהכנה לקראת הפגזה אפשרית בנו ל"בית הגדול" קיר מגן מתפסנות של עץ ומילוי חצץ. בהתחלה פגעו הפגזים באבו שושה, ואז התחילו לפגוע במבנה. הילדים היו במבנה כשפגעו הפגזים-בערך 10 פגזים.קיר המגן אכן ספג חלק גדול מהפגזים. כשפגעו הפגזים בקיר, אפשר היה לשמוע את החצץ נשפך מהם. הבית נפגע רק באגף הדרומי בגלל שהיה גבוה יותר וחשוף יותר. הייתה פגיעה במרפסת של פגז שחדר לתוך המקלחות. הנפגעים בהפגזה זו היו קוסטה (פרופ' לזאולוגיה ומורה במוסד) ואסתר (ילדה ממעברות/ קבוצת נשר). למחרת בבוקר הובילו את הילדים למערת הפלמ"ח. הילדים לא חזרו למוסד במשך שנה. כשחזרו המוסד כבר שופץ.¹ בהקדמה לספר "דור אל דור" שנכתבה ע"י ברטה חזן ב-5 באפריל 1948, יום אחרי תחילת ההפגזה, נכתב: "אנו עומדים בשנת 1948, בחודשי האביב, בימי המבחן ליישוב ולתקוות העם. המוסד חי במתיחות את קצב הימים המסוערים והגורליים. הלימודים לא פסקו, אך הילדים משתתפים בביצורה של הנקודה, ובדאגת ביטחונה....שעות רצופות ניתכים פגזי מרגמות ותותחים על המשק ועל המוסד. נפגענו קשה אך השיבונו מלחמה שעה. בתים רבים נפגעו וקשה מכל בניינו הגדול של המוסד, הוא הבית שתמונתו פותחת ספר זה ושהוא לנו סמל ביתנו במולדת."² בספר "משמר העמק במערכה", שיצא בשנת 1950 נכתב: "המבחן האמיתי היה ביום הפינוי. בשעת בוקר נתקבלה הפקודה: על הילדים לעקרו לחורשה, למערה³ בה יימצא מסתור ארעי. החשש מפני התחדשות ההרעשה והסכנה להימצא פעם נוספת בתוך הבניין אילצו את המפקדה להוראה זו. והדרך ארוכה: תחילתה בתוך תעלות חפורות עד לנקודה מסויימת - וממנה ועד התחלת החורשה ועציה המחפים - עוד כ-40 מ' שביל ללא מסתור ומחבוא, שצריך היה לעבור אותו בריצה מהר ככל האפשר. משנכנסו הילדים לתוך התעלות, בשורה ארוכה, ילד אחר ילד, החלו היריות".⁴ עוד מסופר כי 120 ילד עברו את 40 המטרים הפתוחים תחת יריות אש צולבת בריצה, כאשר הזניקו אותם אחד אחד.⁵ עוד ניתן ללמוד, כי חשיבותו וערכיו של החינוך במוסד החינוכי התגלו בעת המערכה: "מה נתן לנו המוסד החינוכי, מה הייתה להם החברה שחיו והתחנכו בה, כמה אהבום - נתגלה לנו רק בימים אלה. איך נבנתה אישיותם, איך שאבו עידוד מידידות וחברות נאמנה, איך גיבשו להם את השקפותיהם, איך שאבו ערכים והתמלא אידיאלים - היה אפשר ללמוד מפי אלה שהיו מסוגלים לתת ביטוי לדברים. לילדים אלה יוחזר ביתם, יוקם על תילו כמקודם. ויוסיפו ללמוד ועבוד בו. כה יהי ויקום!"⁶ על הבניין נאמר: "הבניין נפגע, כמוהו כפצע מכאיב".⁷

1. מתוך ראיון עם עמוס ויעל הרפי, ראה פרק נספחים.

2. דור לדור, עמ' י'.

3. הכוונה היא למערת הפלמ"ח.

4. משמר העמק במערכה, עמ' 145-146.

5. שם.

6. שם.

7. משמר העמק במערכה, עמ' 144.

זקי הבניין בעקבות המתקפה על משמר העמק, מבט אל אחד החדרים.
מקור: ארכיון משמר העמק.

זקי הבניין בעקבות המתקפה על משמר העמק, מבט אל המסדרון.
מקור: ארכיון משמר העמק.

זקי הבניין בעקבות המתקפה על משמר העמק, מבט מהחזית המזרחית.
מקור: ארכיון משמר העמק.

בעשור שלאחר הקמת מוסד 'שומריה' גדל 'הקיבוץ הארצי' – השומר הצעיר' באופן דרסטי. מחמישה קיבוצים המונים כמה מאות חברים בעת הקמת המוסד החינוכי במשמר העמק בשנת 1931, גדלה אוכלוסיית הקיבוץ הארצי ל-7,000 נפש ב-36 קיבוצים בשנת 1939. עד להקמת המדינה נוספו עוד 15 קיבוצים ומספר הנפשות בקבוצה"א בארץ הוכפל והגיע לכ-15,000 נפש.¹ לאחר מלחמת העולם השנייה לא יכול היה מוסד יחידי לספק את צרכי הקיבוצים, ומוסדות נוספים הוקמו על בסיס אזורי, למספר קיבוצים במשותף. 'שומריה', המוסד הראשון, היה אחד מבין מוסדות רבים, ומלבד זכות הראשונים, לא היה לו מעמד חריג לעומת המוסדות האחרים. הממסד חינוכי של השומר הצעיר הצמיח כ-3,439 אנשים בוגרים שהצטרפו אל חיי הקיבוץ.² כבוגרי המוסדות החינוכיים, היו החברים החדשים מוכנים ומוכשרים לחיי השיתוף והעבודה החקלאית של תנועה קיבוצית חלוצית. הממסד התרבותי-רעיוני המשיך לחנך חברים אלה גם בבגרותם, וחזיק את האידיאולוגיה הציונית-סוציאליסטית בקרבם תוך שהוא מגייס אותם למשימות השעה של הקיבוץ, התנועה והמדינה. פעילותה של תנועת השומר הצעיר בחינוך, בתרבות ובפוליטיקה השלימה את עצמה, עטפה את חייו את החבר מ'העריסה ועד המוות' ויצרה מבנה חברתי חזק ביותר, שהחזיק מעמד ללא שינויים כמעט במשך יותר מיובל שנים, עד שנות ה-70. 'מוסד שומריה', מלבד היותו המוסד הראשון, נותר במשך השנים סמל לאיתנות אידיאולוגית שיתופית, כחלק משייכותו לקיבוץ משמר העמק, שנודע באיתנות זו. כיום, בשנת 2013, הוא אחד המוסדות החינוכיים האחרונים שעדיין פועלים בקיבוץ 'השומר הצעיר', שנים רבות לאחר ש'הקיבוץ הארצי' ומפ"ם סיימו את דרכם ההיסטורית.

1. אברהמי, הערך "הקיבוץ הארצי".
2. רוזנר ואחרים, 1978, עמ' 17.

ילדים על רקע הבית הגדול, 1945. מקור: ארכיון שומריה.

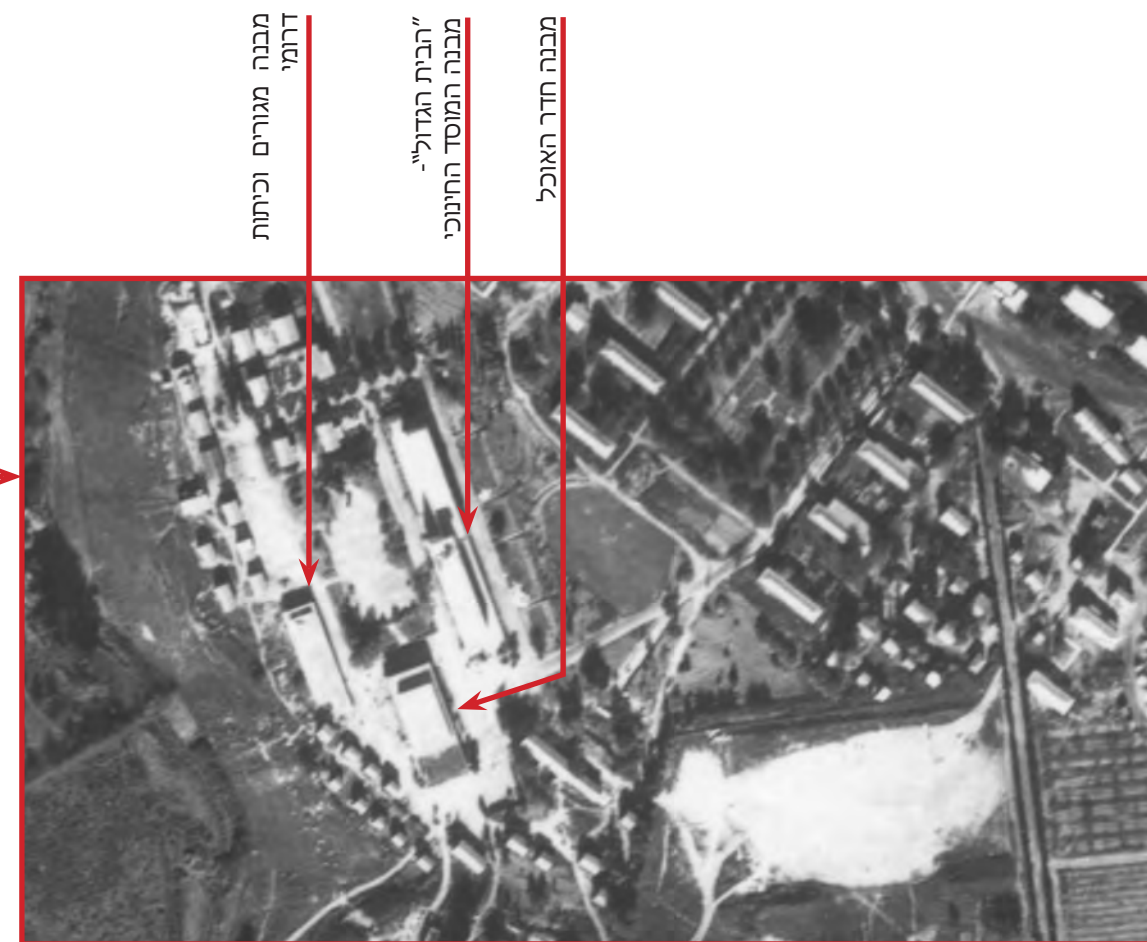

ילדים על רקע הבית הגדול, שנה לא ידועה. מקור: ארכיון שומריה.

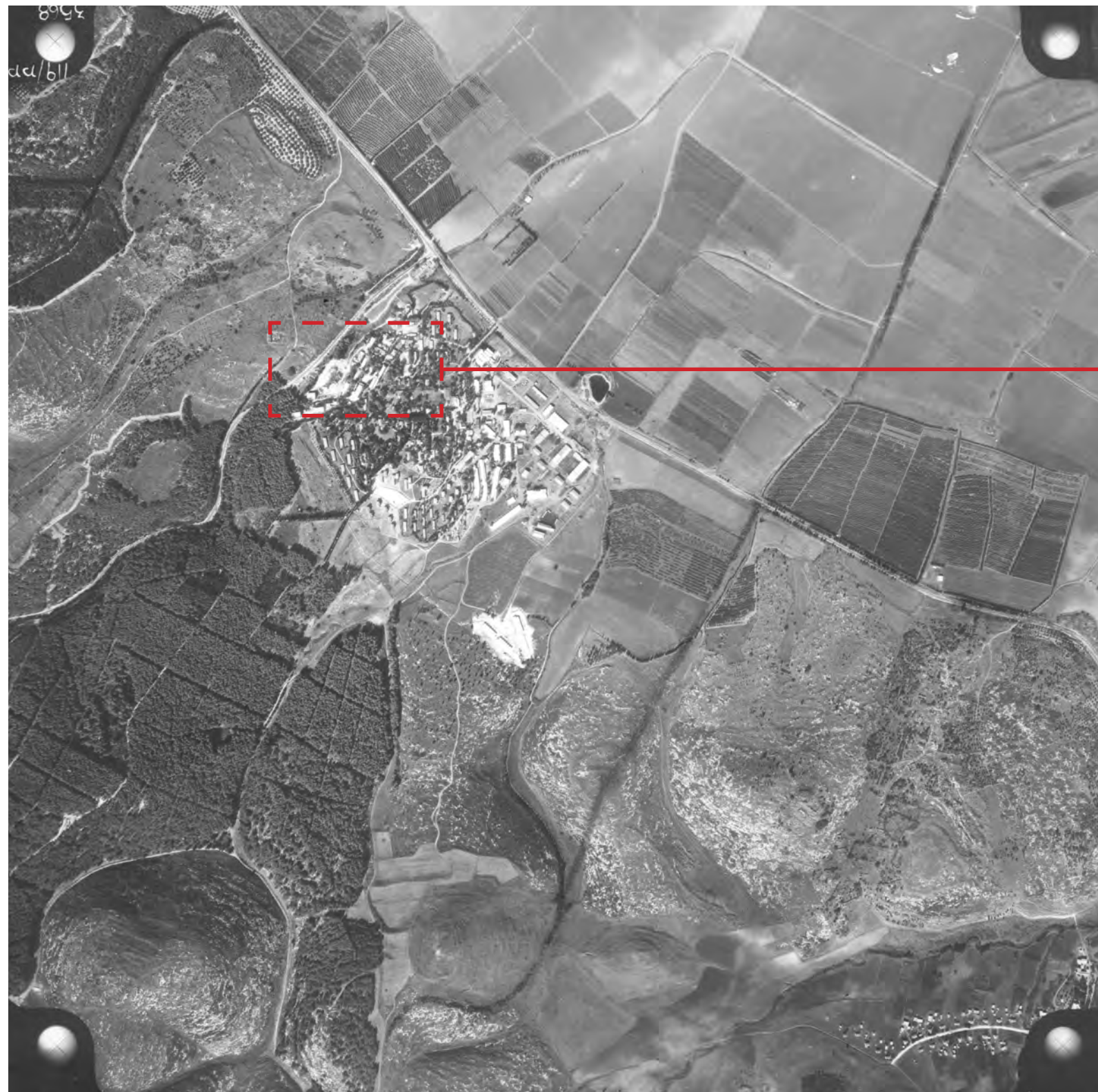
1946

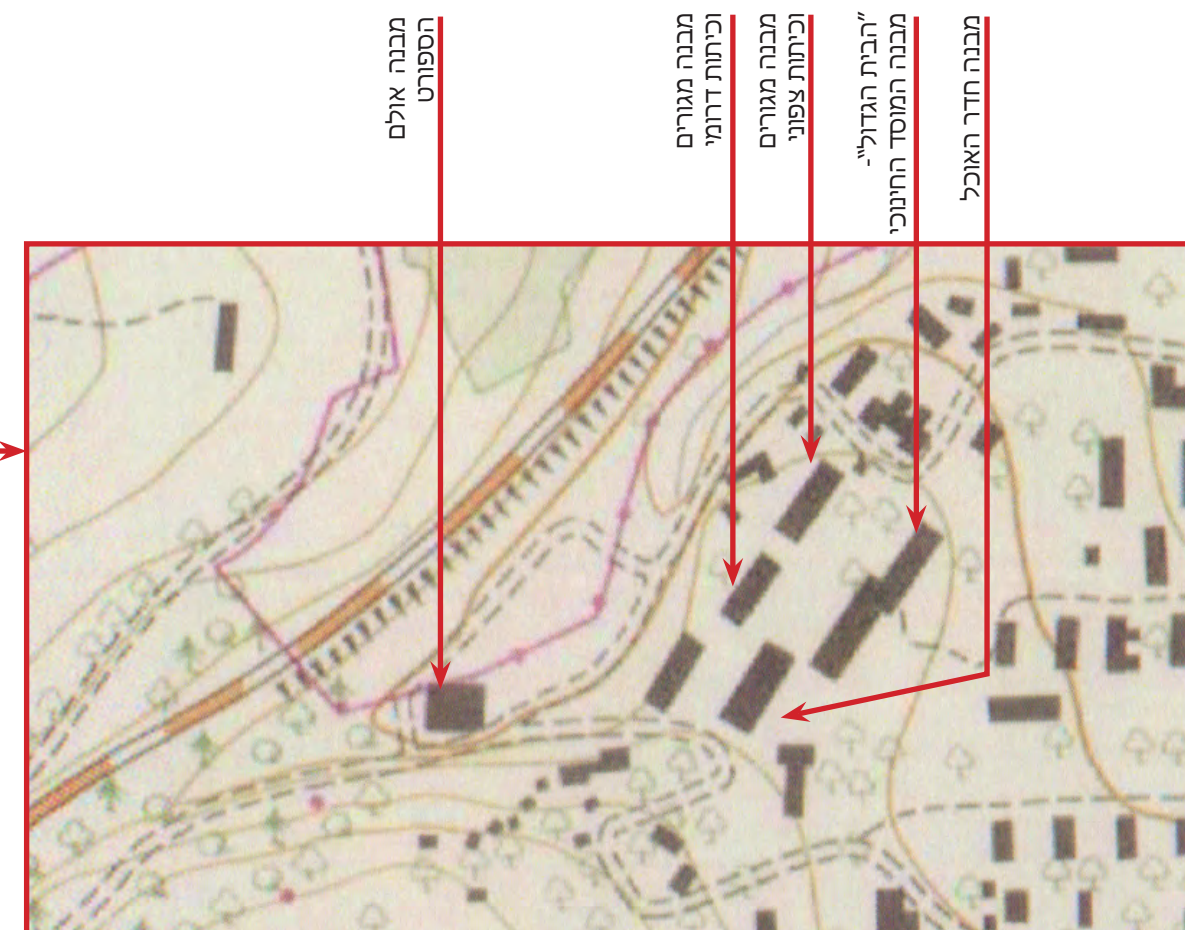
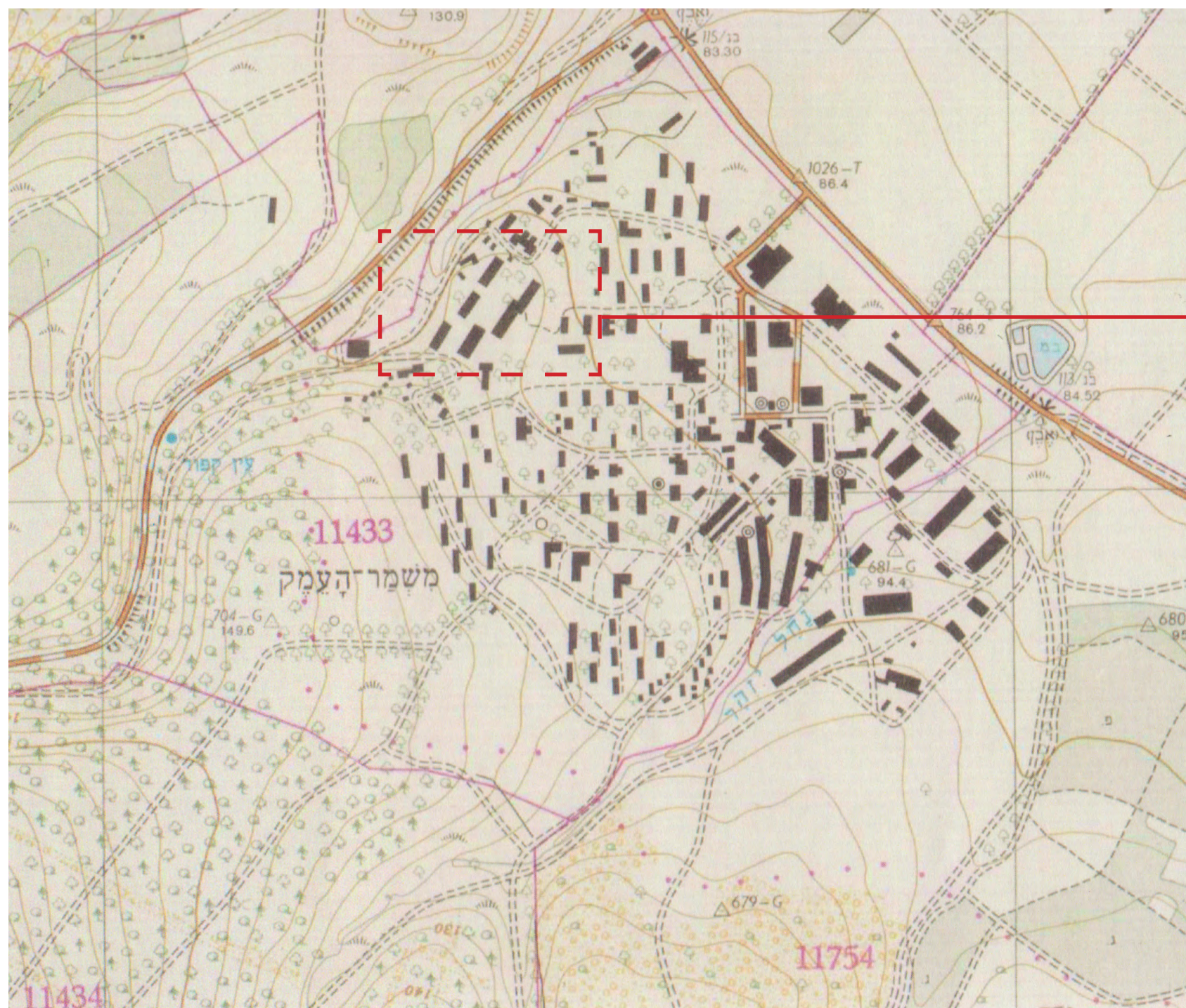
תצלום האוויר המוקדם ביותר שאותר על ידנו הינו משנת 1944 והוא זהה לתצלום האוויר המוצג בגיליון זה משנת 1946. בתצלום אוויר משנת 1949 ניתן לראות שנבנה מבנה נוסף של מגורים וכיתות בכנף המערבית של המתחם.

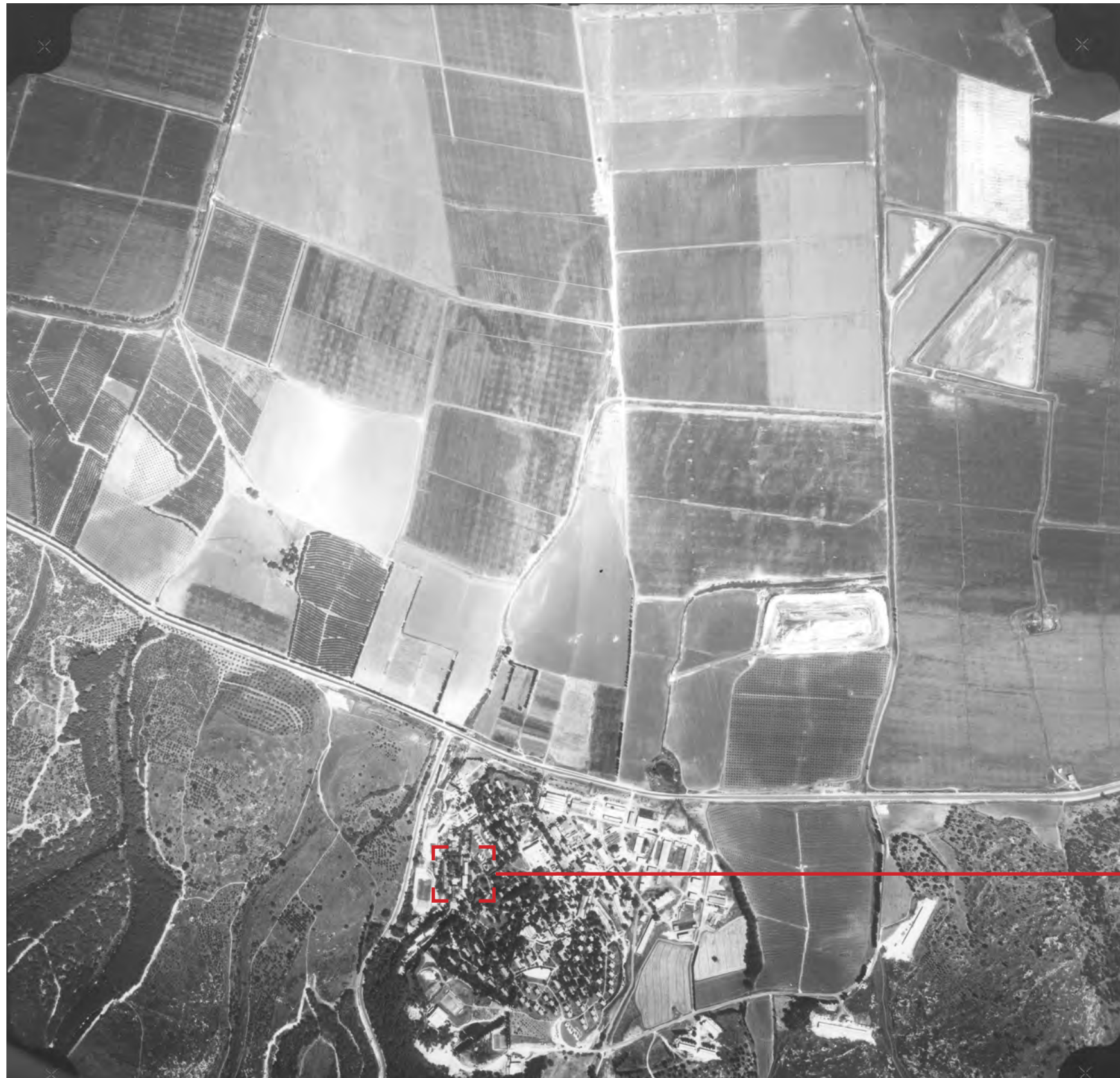
פרק 3: רקע היסטורי תרבותי

3.33

פרק 4:

מצב קיים

פרק 4: מצב קיים

כללי: מבנה המוסד החינוכי הוא מבנה בעלת שלד קונסטרוקטיבי מבטון וקירות בלוקים. זהו מבנה המורכב משני אגפים: אגף הצפוני בן שתי קומות ואגף דרומי בן שלוש קומות. בשל המיקום הטופוגרפי בו נמצא המבנה הקומה התחתונה באגף הדרומי היא קומה שקועה למחצה, וקיימת אפשרות כניסה למבנה הן ממפלס הקומה התחתונה והן ממפלס הקומה שמעליה. המבנה הוא בעל גגות שטוחים.

עמודים: העמודים עשויים בטון ומידותיהם בד"כ 40/20 ס"מ.

קירות חיצוניים: הקירות החיצוניים עשויים בלוקים ובטון. עובי הקירות 20-22 ס"מ. הקירות בגמר טיח לבן.

קירות פנימיים: קירות הפנים עשויים ככל הנראה בלוקים. עובי הקירות כ-10 ס"מ. הקירות בגמר טיח לבן.

גג המבנה: המבנה בעל גגות שטוחים.

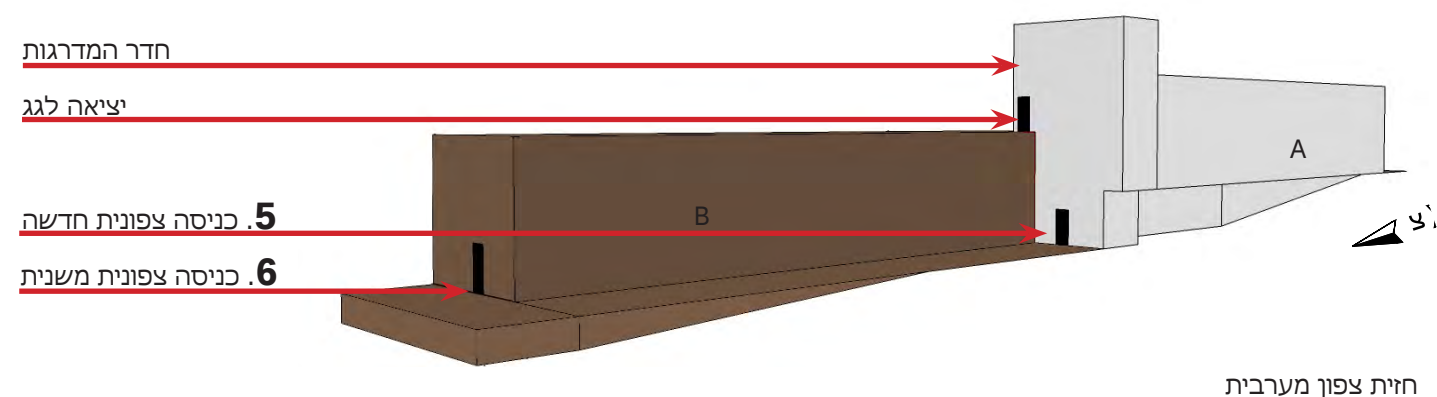
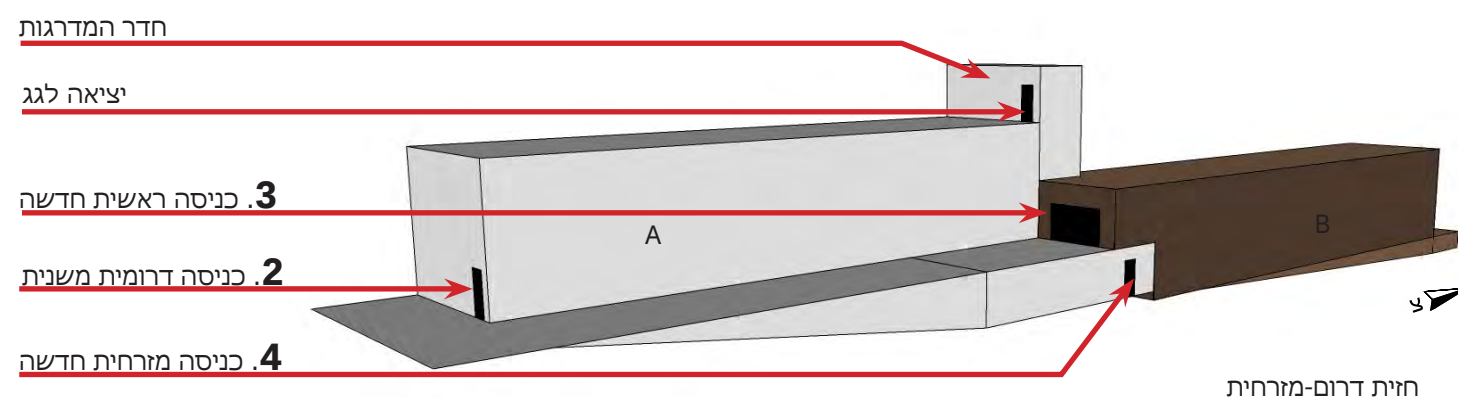
תקרה: התקרה הינה תקרת צלעות בעובי 15-16 ס"מ.

רצפות: המבנה מרוצף כולו. חלקו ריצוף טרצו 20/20, חלקו בריצוף מסוג קרמיקה וחלקו בחומרים פלסטיים כדוגמת אפוקסי.

פתחים: בחזיתות הראשיות, המזרחית והמערבית, חלונות פס אופקי שקועים בקיר (למעט בחזית המזרחית באגף B). החלונות הם ברובם חלונות עץ מסוגים שונים (ראה פרק מיוחד לנושא החלונות).

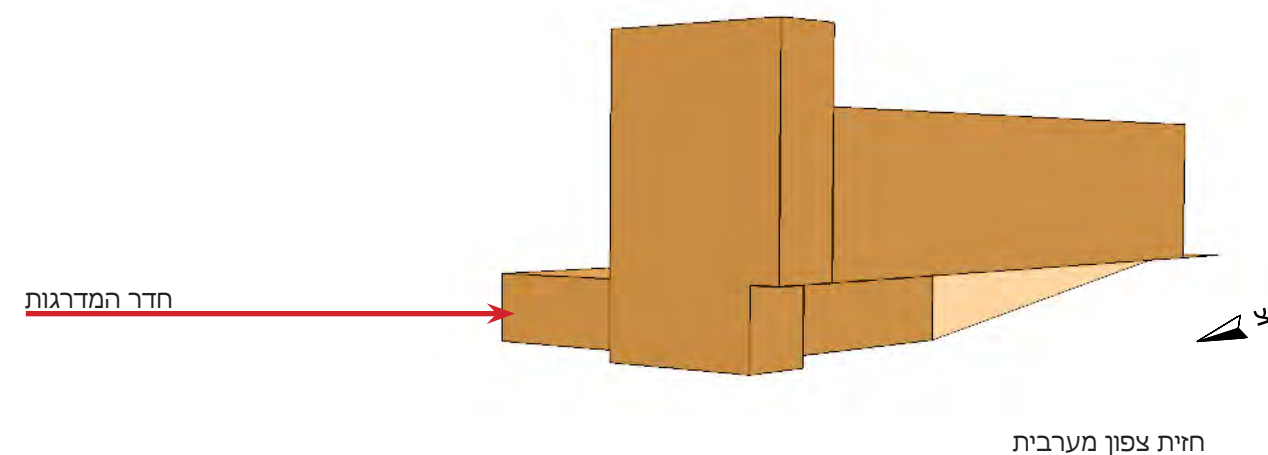
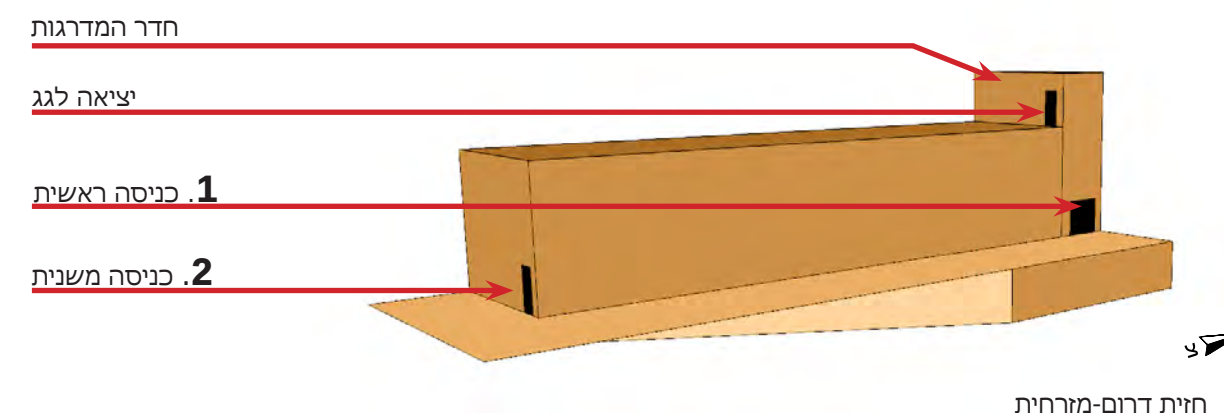
פרק 4: מצב קיים

שלב 2: בניית בניין B מ-1936 עד 1937

בניין B הוא הבניין השני שנבנה. הבניין כולל שתי קומות של חדרי שינה וחדרי עבודה. בשלב זה הכניסה הראשית בחזית המקורית (כניסה 1) נחסמה, ונוספו 4 כניסות חדשות: כניסה ראשית בחזית הדרומית של בניין B (כניסה 3), כניסה שנייה בקומת הקרקע בחזית המזרחית (כניסה 4), כניסה שלישית בחזית הצפונית של בניין A אל קומת המרתף (כניסה 5) וכניסה רביעית בחזית הצפונית של בניין B (כניסה 6). ניתן להבחין כי בניין B נבנה בהסטה, הן ורטיקלית והן הוריונטלית, ביחס לבניין A. בשל כך, קומת הקרקע של בניין B הינה בגובה קומת הקרקע של בניין A.

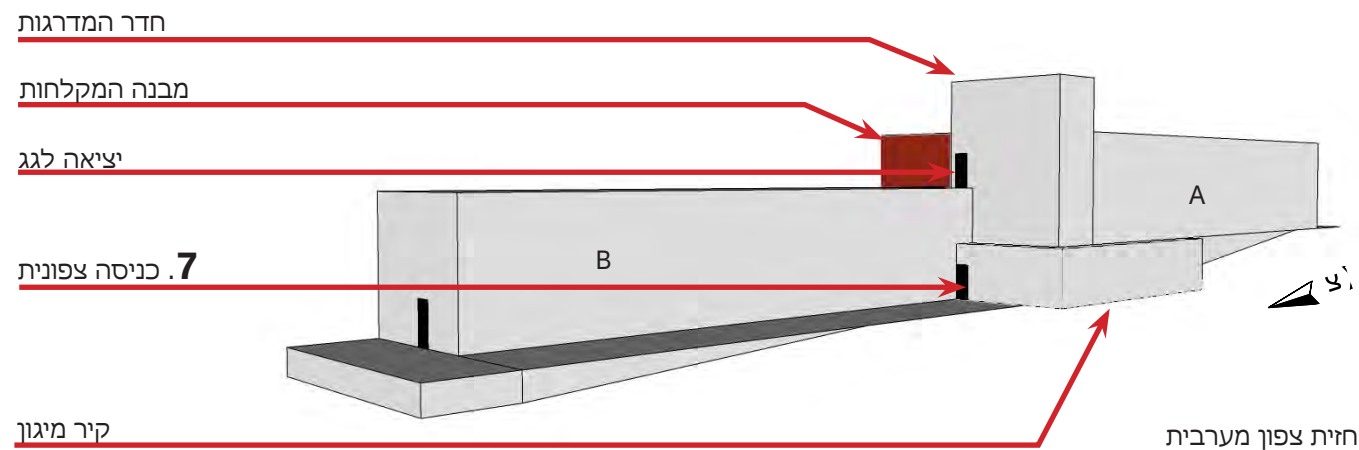
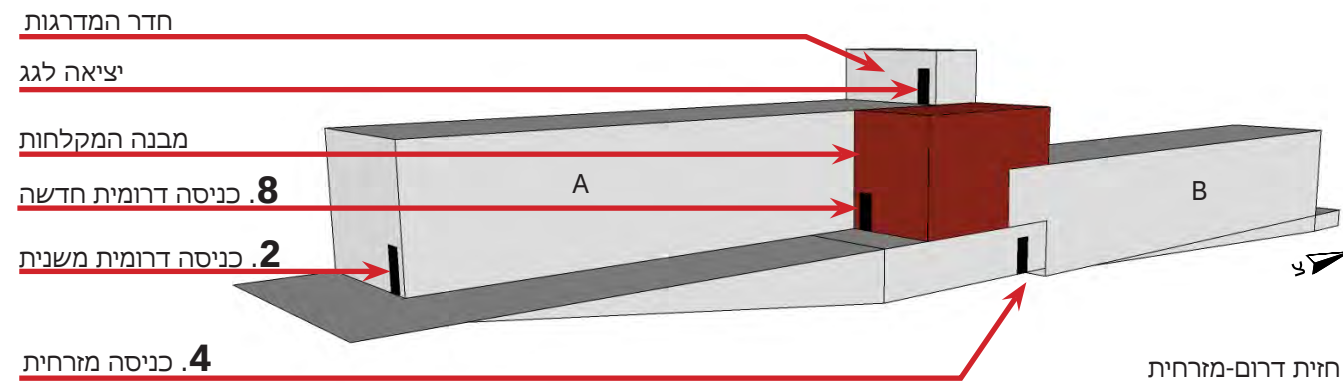
שלב 1: בניית בניין A מ-1933 עד 1935

בניין A הינו הבניין הראשון שנבנה. הוא כולל שתי קומות של חדרי שינה, מגדל חדר מדרגות בקצה הצפוני ומרתף. לבניין 2 כניסות: הכניסה הראשית בדופן החזית המזרחית (כניסה 1), וכניסה שנייה בחזית הדרומית (כניסה 2).

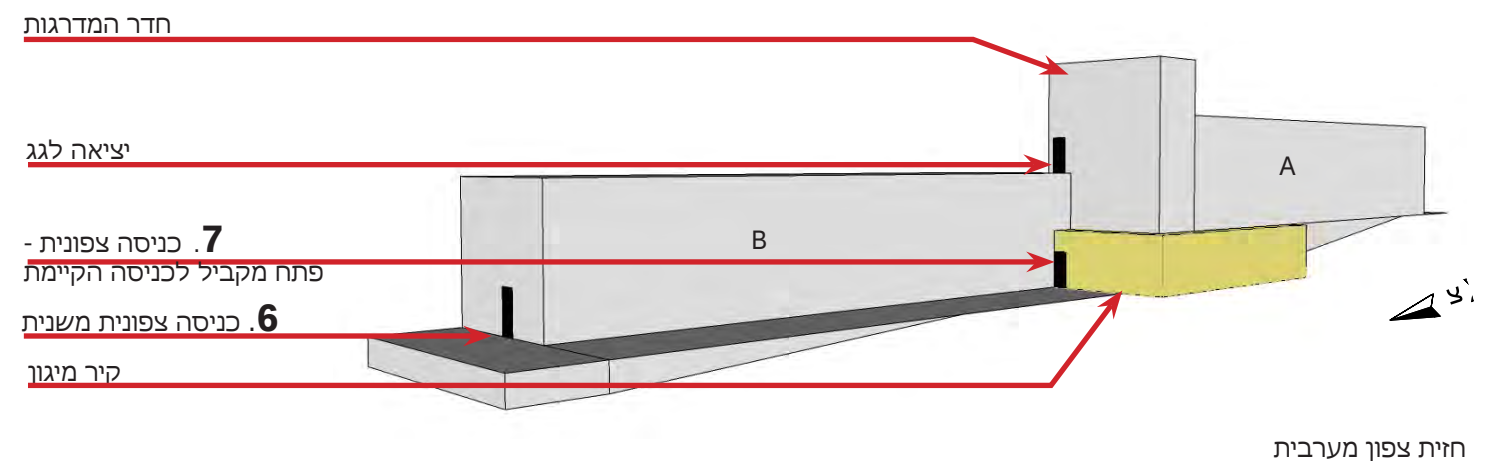
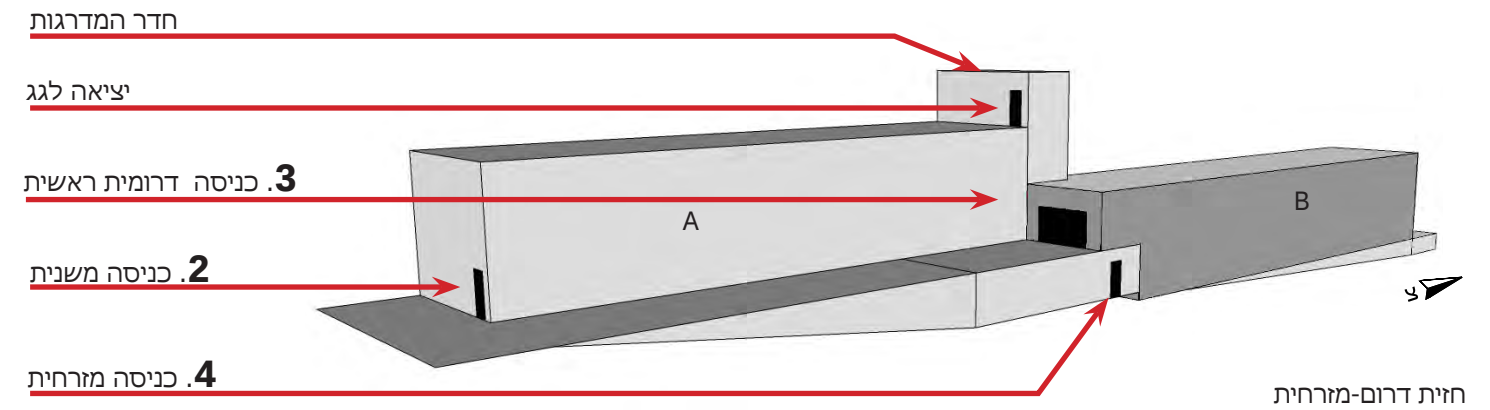
פרק 4: מצב קיים

שלב 4: תוספת מבנה מקלחות דו-קומתי בדופן הדרום-מזרחית - תאריך לא ידוע (בין השנים 1968-1972)

הוספת מבנה מקלחות דו-קומתי בחזית המזרחית חסמה את הכניסה מצידו הדרומי של בניין B (כניסה 3), ובמקומה נפתחה כניסה חדשה בחזית הדרומית של מבנה המקלחות החדש (כניסה 8). כמו כן נחסמה חלק מהחזית המזרחית של בניין A. תאריך הבנייה של תוספת זו לא ידוע, אך ככל הנראה בוצעה בין השנים 1968 ו-1972. בשלב זה אין תוספות בצידו המערבי של הבניין.

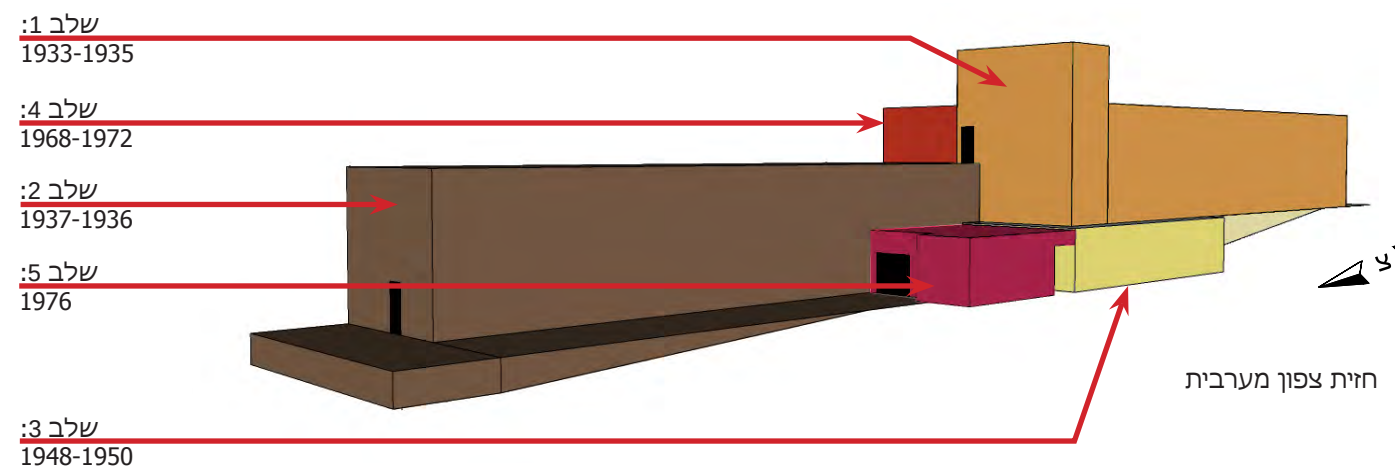
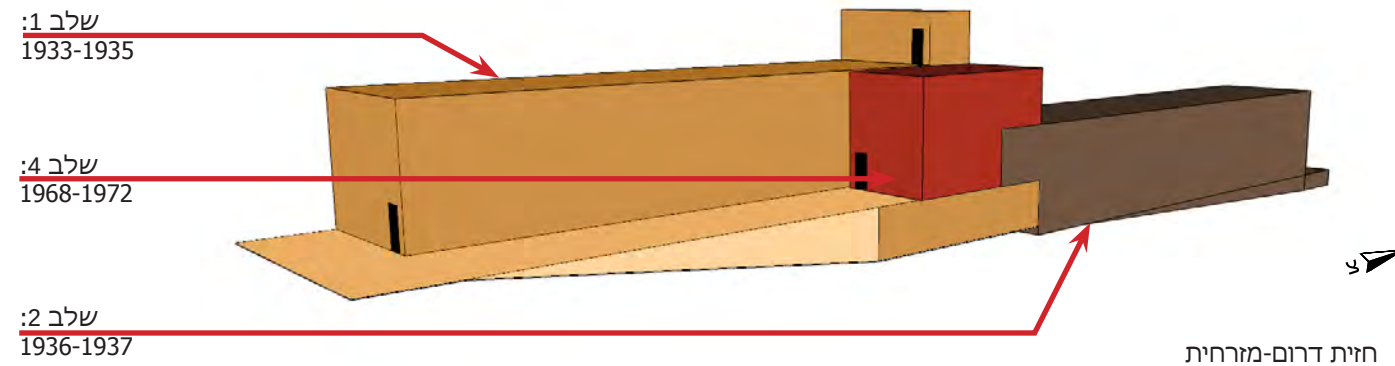
שלב 3: הוספת קיר מיגון עוטף בחזית הצפון-מערבית - תאריך משוער: 1948-1950

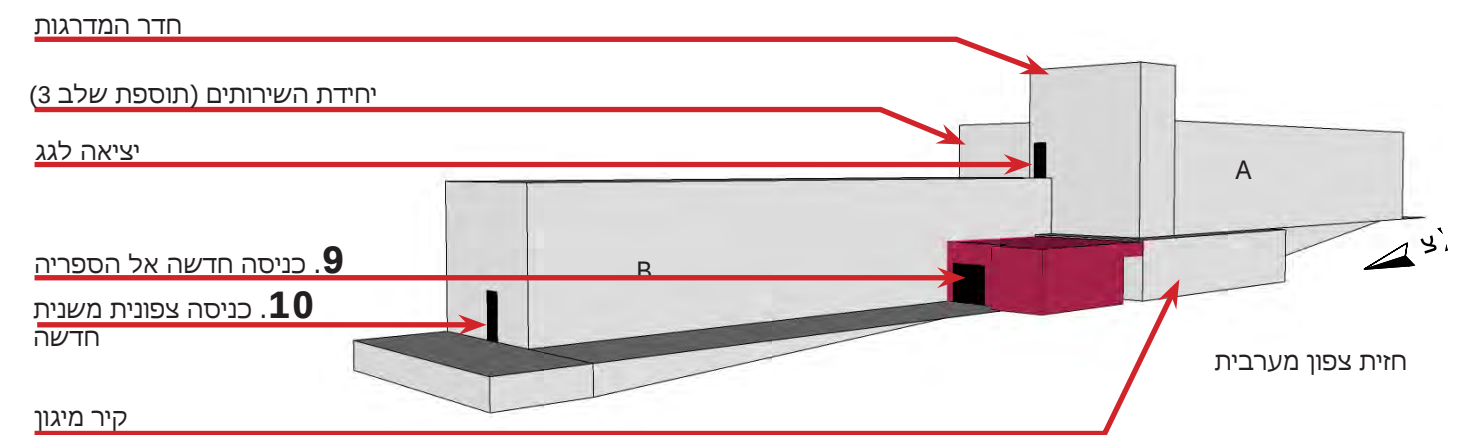
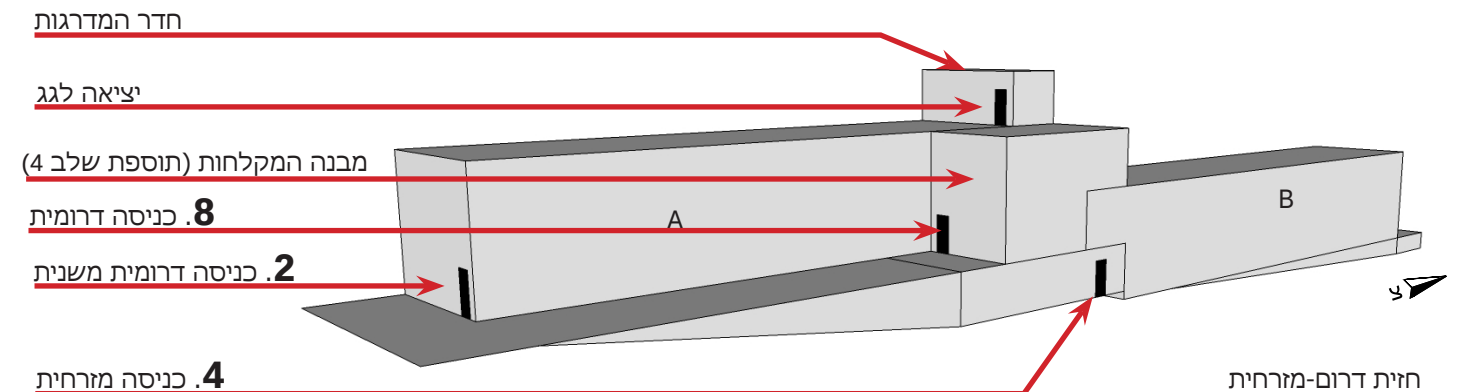
בשלב זה נבנה קיר מיגון העוטף חלק מקומת הקרקע של חדר המדרגות ואת קומת המרתף של בנין A, כדי להפוך אותה לקומת מקלט. הכניסה בצד הצפוני של בניין A (כניסה 5) נותרה במקומה, ופתח מקביל לה נבנה בקיר העוטף (כניסה 7). ככל הנראה בוצעה תוכנית זו כחלק משיפוץ כללי של המבנה בעקבות פגיעות 1948 בשנים 1948-1950. בשלב זה אין תוספות בצידו המזרחי של הבניין.

פרק 4: מצב קיים

סיכום שלבי בנייה

שלב 5: תוספת כניסה וחדרי שירותים לספריה בבנין B - בשנת 1976

בשלב זה נוסף חלל כניסה ותאי שירותים אל הספרייה, שנמצאת בקומת הקרקע של בניין B ובקומת המרתף של בניין A. הכניסה החדשה אל הספרייה וממנה אל בניין A (כניסה 9), נמצאת בחזית הצפונית של התוספת, בקו ישר עם הכניסה הצפונית הקודמת אל בניין A. התוספת אינה חוסמת את הכניסה הקודמת (כניסות 7 ו-5) אל בניין A אלא מאפשרת את המשך השימוש בה. כניסה נוספת שהשתנתה היא הכניסה המשנית מן החזית הצפונית של בניין B (כניסה 6), שכל הנראה נחסמה בשלב מסוים ובמקומה נפתחה כניסה חדשה באותה החזית (כניסה 10). בשלב זה אין תוספות בצידו המזרחי של הבניין.

השלב הראשון - 1933 עד 1935

פרק 4: מצב קיים

בשל אילוצי תקציב, הוחלט בשלב ראשון לבנות את האגף הדרומי של המבנה הראשי בקמפוס המוסד החינוכי, הוא בנין A: מבנה דו-קומתי מאורך המאופיין במסדרון ולאורכו חדרים שווים עפ"י מודול קונסטרוקטיבי קבוע של (4*3.15 מ"ר) (ראו תמונת הבניין בבנייה 1934, ותרשים 1). הבניין הינו פלטה מישורית ארוכה וצורה הממוקמת על גבי מדרון המשתפע לכיוון צפון, כך שבחלקו הצפוני נוצר גובה לקומת מרתף המשתרעת על פני 4 מודולים (ראו מבט על החזית הדרום-מזרחית, ותרשים 1). בקומה זו מוקמו חדרי השירותים והמקלחות של הבניין. המבנה מורכב מ-11 מודולים בכל קומה, ובעת בנייתו הכילו 13 חדרי שינה (בכל חדר 4 ילדים), חדרי שירותים ומרפאות¹. חדר מדרגות בקצה הצפוני של הבניין קשר בין כל הקומות. מצדו המזרחי, הפונה לקיבוץ, מוקמה הכניסה הראשית לבניין (כניסה 1), וכניסה משנית היתה בקצה הדרומי של המסדרון (כניסה 2) (ראו מבט על החזית הדרום-מזרחית ותרשים 1). למבנה שתי חזיתות ארוכות למזרח ולמערב בעלות שני סטריפים ארוכים של חלונות בכל אחת. משיקולי אקלים החלונות שקועים פנימה מהקיר החיצוני וכך מצד אחד הם מצלים על עצמם ומצד שני נוצר קיר עבה שמכיל חללי אחסון וחללי תשתיות (ראו חתך רוחב בגיליון הבא), שיוצר חלל תווך שמבודד את הפנים מהחוץ. חדר המדרגות מאוורר בצורה טבעית באמצעות פס של חלונות גבוהים בקצה העליון (ראו מבט על החזית הצפון-מזרחית). 4000 ימי עבודה נתרמו ע"י חברי הקיבוץ הארצי על מנת להאיץ את השלמת הבנייה ולחסוך בעלויות. עוד על נושא זה - ראו פרק 3, עמ' 3.20.

תאריך בנייה: אבן הפינה של בנין A הונחה ביום ראשון, ה-14 למאי, 1933 בשעה 15:30² ובנייתו הסתיימה ביולי 1934. המבנה שוכן בדצמבר 1934, ונחנך ב-9 לאפריל 1935.³

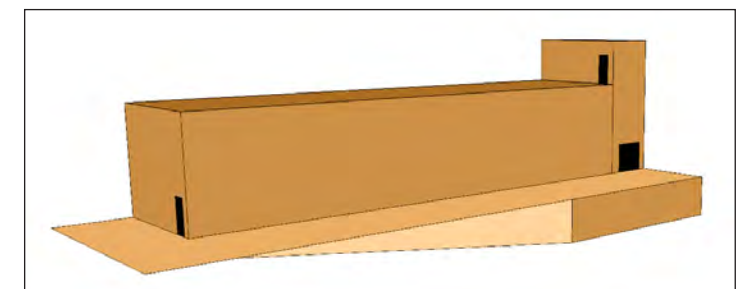
1. בורס, עמ' 210.
2. בורס, עמ' 209.
3. בורס, עמ' 212.

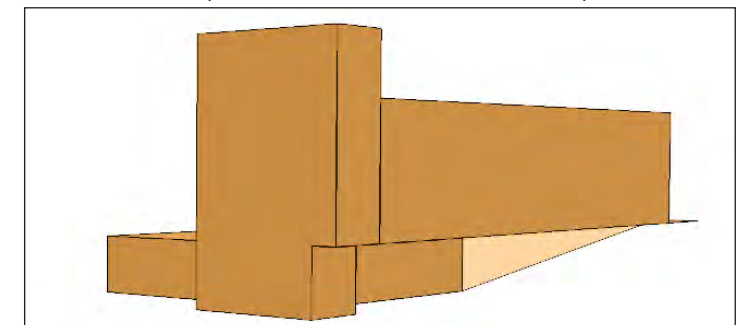
תרשים 1: תוכנית של קומה ראשונה של בנין A, תאריך לא ידוע, כוללת 11 מודולים, שתי כניסות אחת ראשית בצד המזרחי ואחת משנית בצד הדרומי, רואים תאי אחסון מתחת לחלונות, קומת מרתף המשתרעת על פני 4 מודולים. מקור: ארכיון משמר העמק.

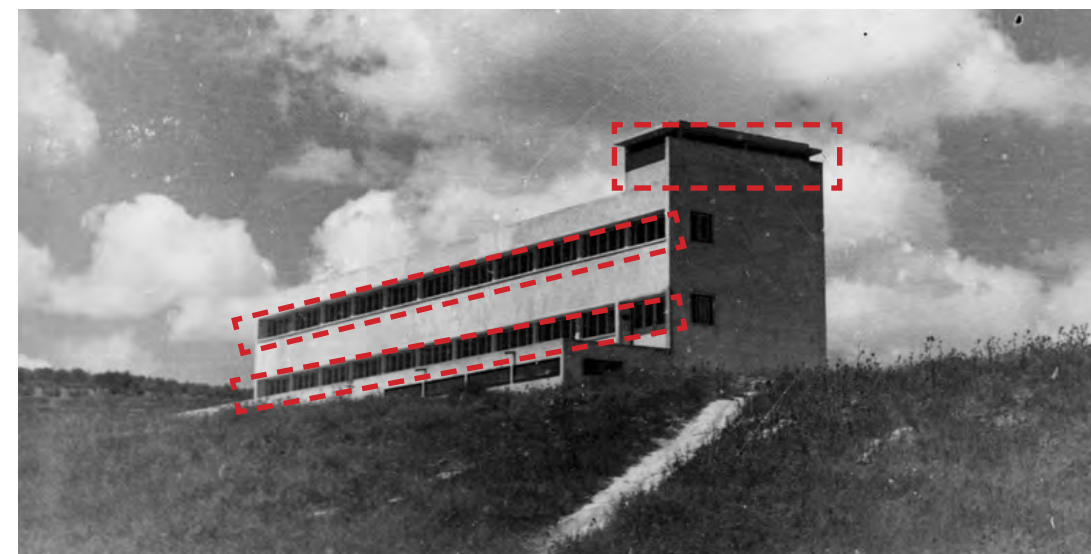
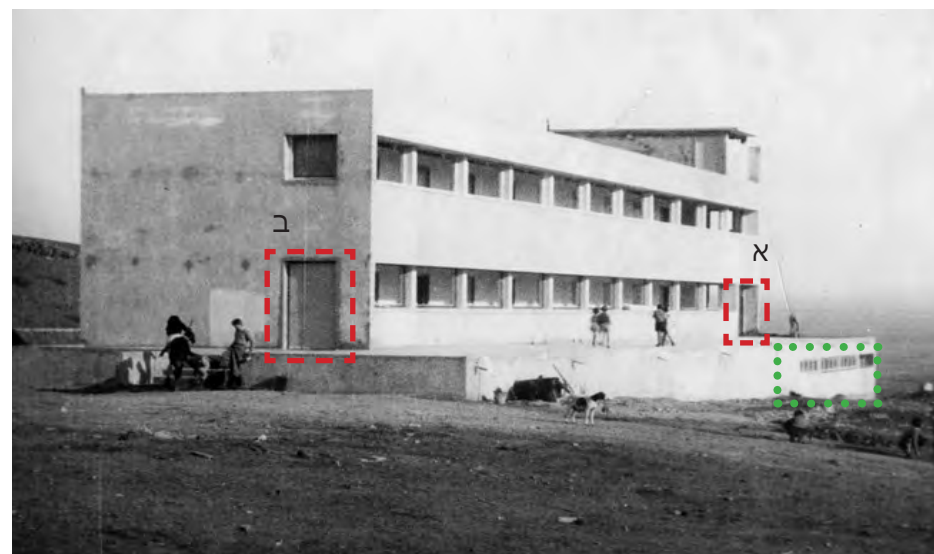
הבניין בבנייה, מבט על החזית הדרום-מזרחית, 1934
מקור: מאגר הצילומים הממוחשב, ארכיון שומריה.

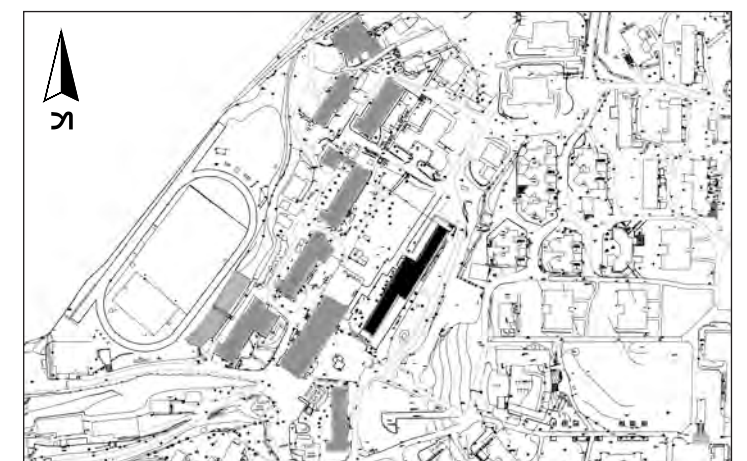
השלב הראשון - החזית הדרום-מזרחית: בניית בנין A

השלב הראשון - החזית הצפון-מערבית: בניית בנין A

מבט על החזית הצפון-מזרחית של הבניין, רואים את סטריף החלונות, ואת חלונות האוורור בקצה העליון של חדר המדרגות, 1935. מקור: מאגר הצילומים הממוחשב, ארכיון שומריה.

4.7 מבט על החזית הדרום-מזרחית בתמונה רואים קומת מסד בקצה הצפוני, שתי הכניסות ממזרח ומדרום. מקור: מאגר הצילומים הממוחשב, ארכיון שומריה.

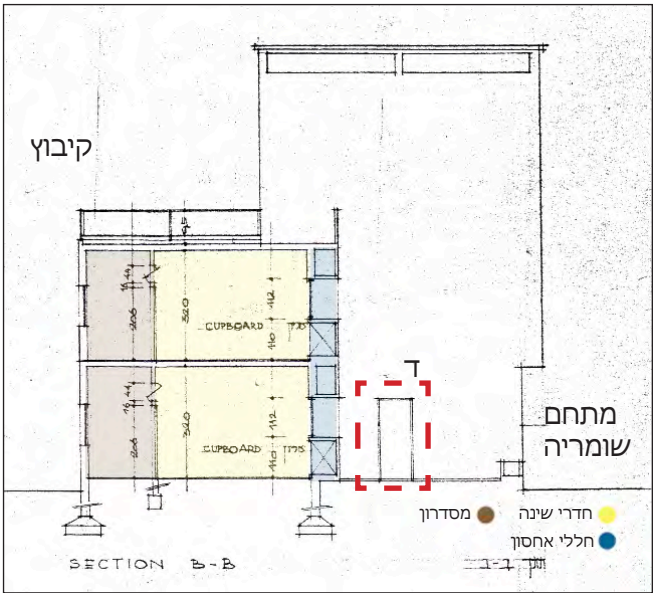
השלב השני - 1936 עד 1937

פרק 4: מצב קיים

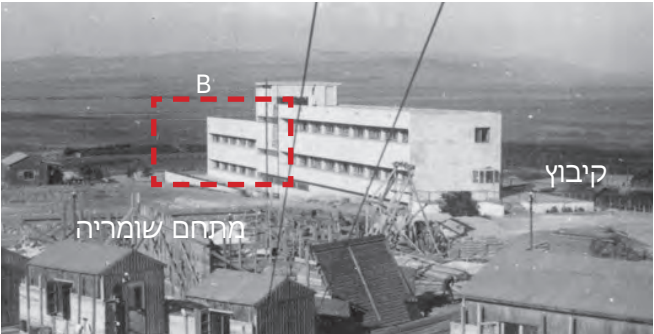
בשלב השני נבנה בניין B, ובכך הושלמה בניית הבניין הראשי של המוסד החינוכי. בניין B הינו מבנה דו-קומתי על בסיס מודול של חדר (4*3.30 מ"ר) (ראו תרשים 1), בשל שיפועי הקרקע נבנה בניין זה במפלס נמוך יותר מבניין A, והחיבור בין שני הבניינים נוצר באמצעות חדר המדרגות (ראו חתך משנת 1935 ומבט לעבר החצר הפנימית). האגף החדש מכיל 10 מודולים של חדרי שינה וחדרי עבודה. במבנה זה מופיעים כבר בתוכנית המקורית חדרי עבודה/כיתות לימוד המשתרעים על פני שני מודולים בקצות המסדרונות הצפוניים של האגף. חדרים אלה נועדו לאפשר לימודים ומגורים בין כותלי המוסד החינוכי. ככל הנראה חדרים אלו לא יושמו בבניין ישר עם הקמתו. בעוד בתוכנית של נויפלד משנים 1931-1932 (ראו תרשים 1) מופיעים החדרים, הרי שבתוכנית משנת 1938 (ראו תרשים 2) אנחנו רואים מבנה שמורכב מ-10 חדרים בני מודול אחד, וחדרי העבודה אינם מופיעים. על פי ראיון עם רן גולן¹ אנו למדים כי בשלב מאוחר יותר נסגרו חלק מן המודולים לכיתות לימוד גדולות יותר. עם תוספת בניין B נחסמה הכניסה הראשית שהיתה בצדו המזרחי של בניין A (כניסה 1, ראו גיליון 4.7), ובמקומה נוצרה כניסה חדשה וראשית בצידו הדרומי של בניין B (כניסה 3). כמו כן, נוספו לבניין שלוש כניסות: כניסה לקומת המרתף מהצד המזרחי (כניסה 4), כניסה מצידו הצפוני של חדר המדרגות, אשר פונה למתחם של שומריה (כניסה 5), וכניסה לבניין B דרך חזיתו הצפונית (כניסה 6), (ראו תרשים 1, חתך משנת 1935 ומבט על החזית הדרום-מזרחית). גם בניין זה מתאפיין בשתי חזיתות ארוכות למזרח ולמערב בעלות שני סטריפים ארוכים של חלונות בכל אחת. מסיבה לא ידועה בבניין זה החלונות אינם משוקעים בחזית המזרחית אלא רק בחזית המערבית וכך יוצרים בחזית זו בלבד הצללה, חללי אחסון ותשתיות (ראו חתך משנת 1935). הפרש המפלסים בין שני הבניינים יוצר שתי מרפסות עיקריות, האחת פונה אל הקיבוץ, והשניה כלפי מתחם שומריה, מרפסות טרסה אלה נוצלו לפעילויות חוץ ולאירועים.

תאריך בנייה: אבן הפינה של בניין B הונחה ב-26 לינואר 1936, והוא הושלם באפריל 1937.²

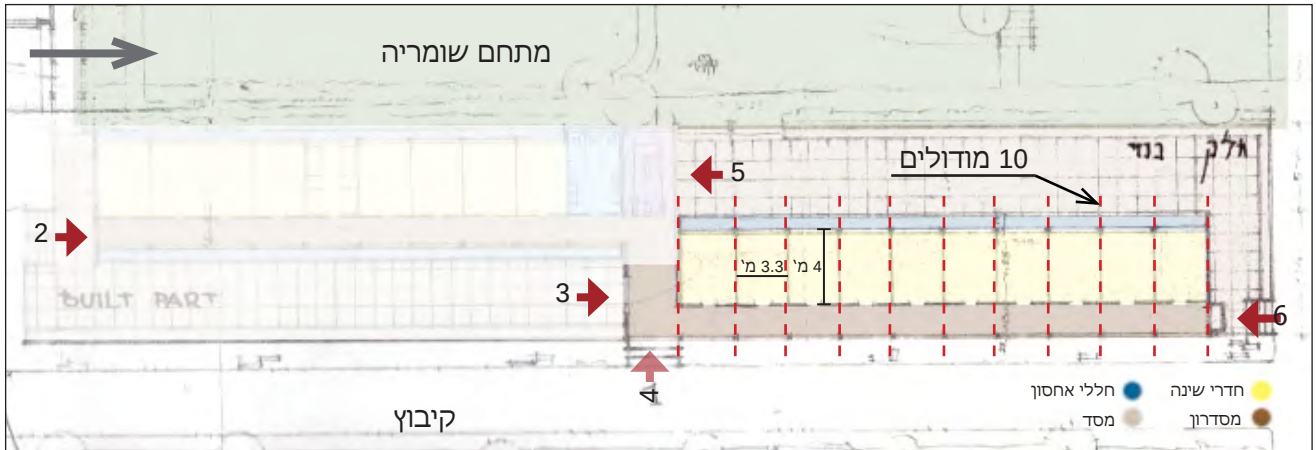
1. ראה ראיון עם רן גולן בפרק הנספחים
2. בורס, עמ' 213.

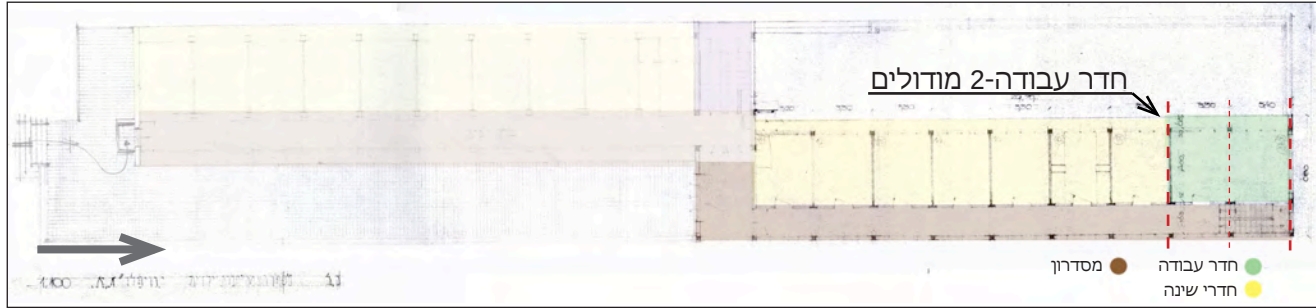
חתך שעובר בבניין B, רואים ברקע את חדר המדרגות ואת הכניסה המשנית מצד זה. רואים את חללי האחסון והתשתיות בצד המערבי, 1935. מקור: ארכיון משמר העמק.

מבט לעבר החצר הפנימית של מתחם השומריה לעבר החזית המערבית של הבנין, 1939 מקור: מאגר הצילומים הממוחשב, ארכיון שומריה.

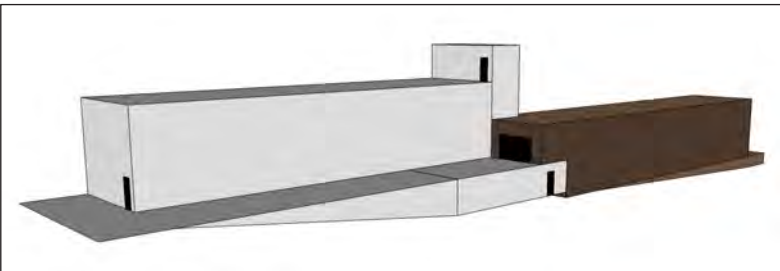
תרשים 1: תוכנית קומה ראשונה, בה רואים את המבנה בשלמותו (בניין A ו-B), אך איננו מבחינים בחדרי העבודה בבניין B, אנחנו רואים את החצר הפנימית של המתחם ואת שתי הטרסות, אחת פונה לקיבוץ ואחת לחצר הפנימית, 1938. מקור: ארכיון משמר העמק

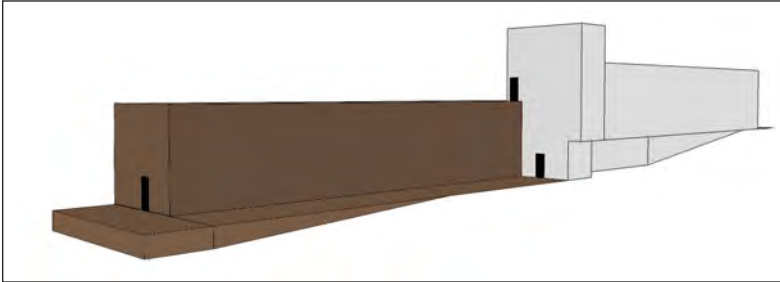
תרשים 2: תוכנית קומה ראשונה, בה רואים את המבנה בשלמותו (בניין A ו-B), אך אנו מבחינים בחדרי העבודה בקצה הצפוני של בבניין B, בין השנים 1931-1933. מקור: ארכיון משמר העמק

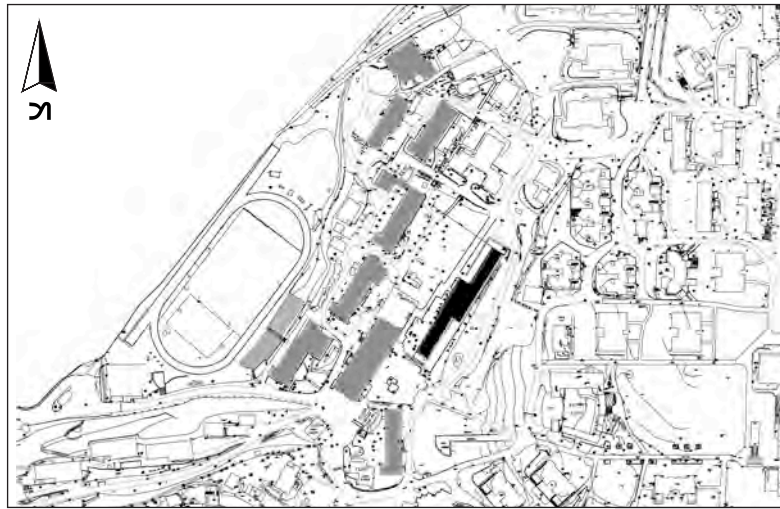
מבט על החזית הדרום-מזרחית של הבניין, רואים את הבניין הראשי של המוסד החינוכי בשלמותו, 1938. מקור: מאגר הצילומים הממוחשב, ארכיון שומריה.

השלב השני - החזית הדרום-מזרחית: בניית בניין B

השלב השני - החזית הצפון-מערבית: בניית בניין B

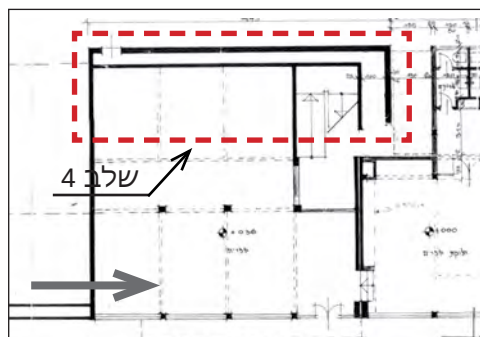
השלב השלישי והרביעי - שנים 1948-1950 ו- 1968-1972 (משוער)

פרק 4: מצב קיים

בשלבים אלו נוספו למבנה תוספות משני צידי האזור המרכזי שמחבר בין שני האגפים (אזור חדר המדרגות). בשלב השלישי נוסף למבנה קיר שעוטף את קומת המרתף (קומת הקרקע בבניין A) מצידו המערבי, מכוונה להפוך את המרתף לחלל מוגן (ראו תרשים 1). הקיר שנוסף יצר חזית כפולה וחלל התווך בין שתי החזיתות שימש כחלל תשתיות (ראו מבט לעבר חלל התווך). לחזית החיצונית חלונות קטנים ועגולים שמהווים פתחי אוורור לחלל המוגן (ראו מבט לעבר חלל התווך), גם החזית הפנימית (המקורית) שונתה, מחלונות מלבניים ארוכים לחלונות קטנים ועגולים (ראו מבט מפנים הספרייה). בשלב הרביעי נוספו בחזית הדרום-מזרחית שתי קומות של חדרי שירותים ומקלחות שמתחברים לקומה הראשונה והשנייה של הבניין. הקומה הראשונה של התוספת היא ברוחב של שני מודולים ויועדה לשירותי בנים, הקומה שמעליה היא יותר גדולה, ברוחב של יותר מ-3 מודולים ובולטת לכל אורכה מקומת המסד, קומה זו מיועדת לשירותי בנות וחדר מטפלת, (ראו תרשים 2 ו-3, ומבט לעבר החזית הצפונית). תוספת זו חסמה חלק גדול מהחזית המזרחית של בניין A ושינתה בלי הכר את השפה של החזית המקורית: נפערו בה חלונות קטנים מרובעים, (ראו מבט לעבר החזית המזרחית), לעומת חלונות הפס ההוריונטליים במבנה המקורי, ונחסמה הכניסה הראשית לבניין (כניסה 3, ראה גיליון 4.8) (ראו מבט לעבר החזית הצפונית, ותרשים 2). שאר הכניסות של הבניין לא שוננו. אפשר להבחין בצורה ברורה בקווי התפר בין התוספת לבניין (ראו מבט מבניין A, ומבט לעבר החזית הצפונית). מלבד התוספות, בוצעו מספר שינויים בחלוקה הפנימית של הבניין: בקומה השנייה של בניין A חוברו שלושה מודולים ביחד בקצה הדרומי ליצירת כיתת לימוד, ובקומה הראשונה של בניין A יעוד החדרים השתנה מחדרי שינה למשרדים¹, בקומה השנייה של בניין B הורחב חדר העבודה שבקצה הצפוני משני מודולים לשלושה (ראו תרשים 2 ו-3).

תאריך: תאריך הבנייה לא ידוע, אך ככל הנראה תוספת השלישית בוצעה בין השנים 1948-1950 והתוספת הרביעית בוצעה בין השנים 1968 ו-1972.

1. ראו תוכנית הצעה לשינויים מתאריך לא ידוע, רואים בה שהאגף הדרומי שונה למשרדים. תוכנית זו היא סכמתית ולא מדויקת קומת המרתף בה לא בגודל הנכון, קשה לסיק ממנה מסקנות מעבר לתוספת השירותים, ואיננו יכולים להשתמש בה כמקור בעניין קיר המיגון.

תרשים 1: תוכנית קומת קרקע, רואים בה את התוספת של קיר המיגון (שלב 4), מקור: ארכיון משמר העמק.

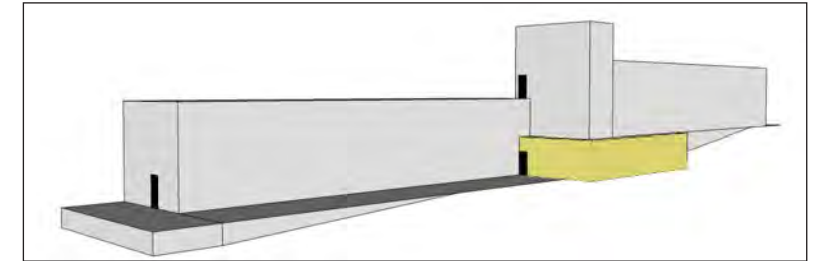
מבט מפנים הספרייה לעבר החלונות מבט לעבר חלל התווך בין שתי החזיתות (שלב 4), 2012

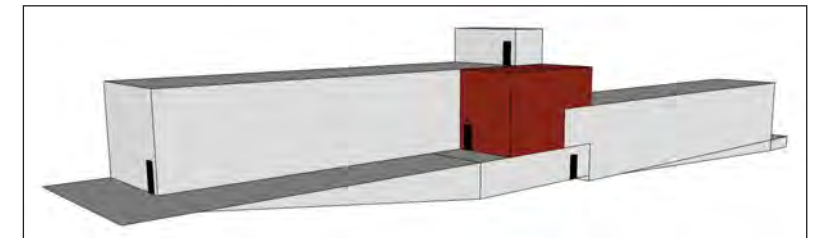
מבט מפנים הספרייה לעבר החלונות מבט לעבר חלל התווך בין שתי החזיתות (שלב 4), 2012

מבט לעבר החזית המזרחית של התוספת, רואים חלונות קטנים ומרובעים, 2012

השלב השלישי- החזית הצפון-מערבית: תוספת של קיר עוטף

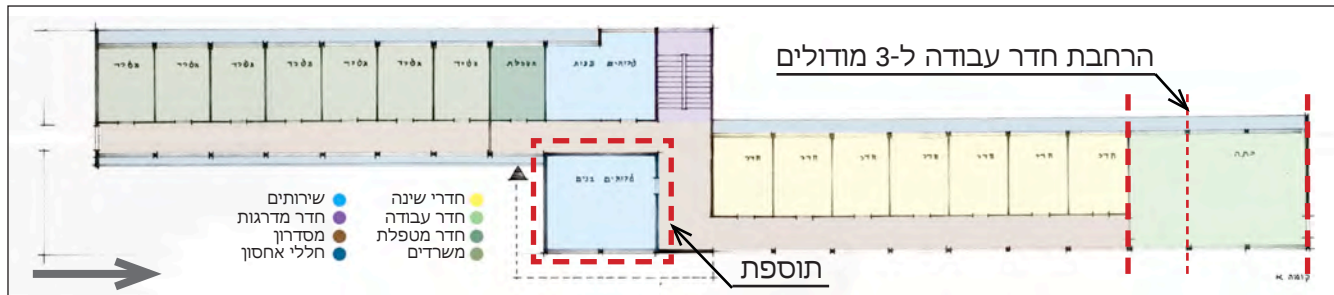
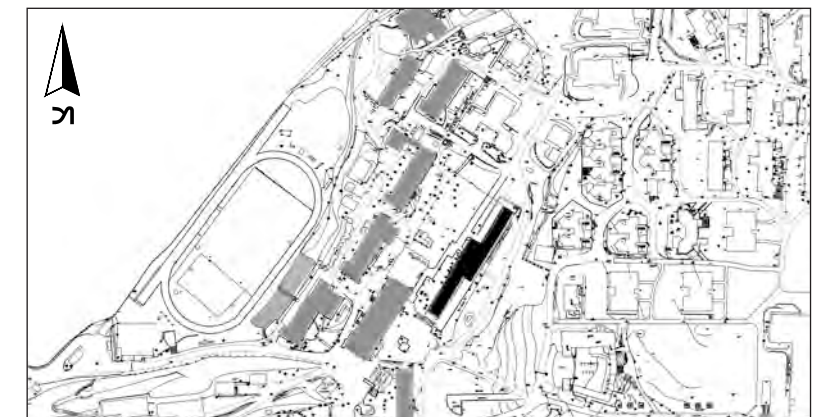
השלב הרביעי - החזית הדרום-מזרחית: תוספת של חדרי שירותים

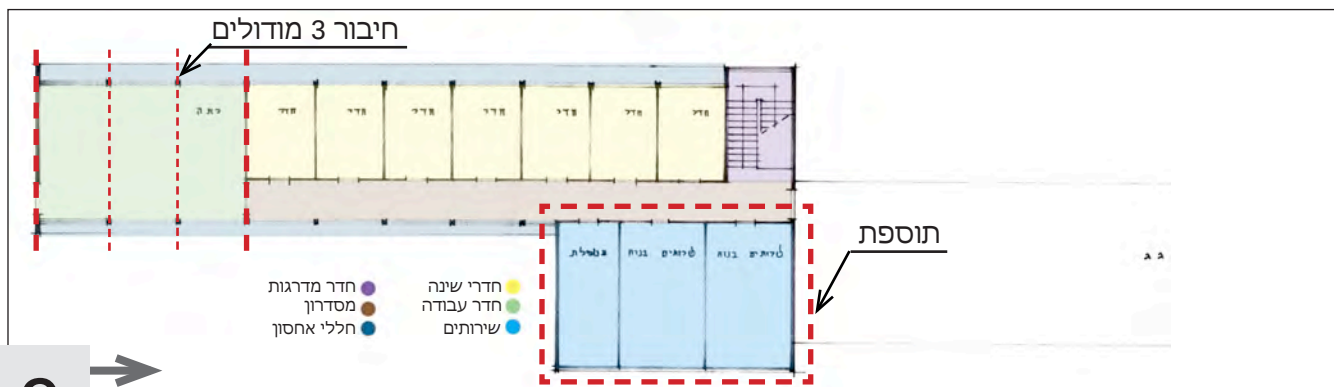
מבט לעבר החזית הצפונית, רואים את הבליטה של הקומה השנייה, ואת החיבור של התוספת לבניין, 2012

מבט מג בניין A לעבר חדר המדרגות וקו התפר בינו לבין התוספת, 2012.

תרשים 2: תוכנית הצעה לשינויים, קומה ראשונה, רואים בה את התוספת שמיועדת לשירותי בנים, ואת הגדלת חדר העבודה בקצה הצפוני של בניין B, תאריך לא ידוע. מקור: ארכיון משמר העמק.

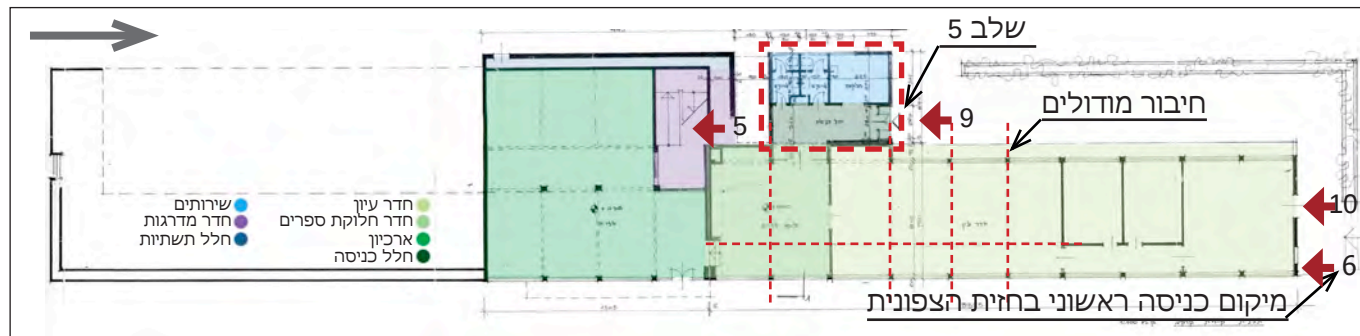

4.9

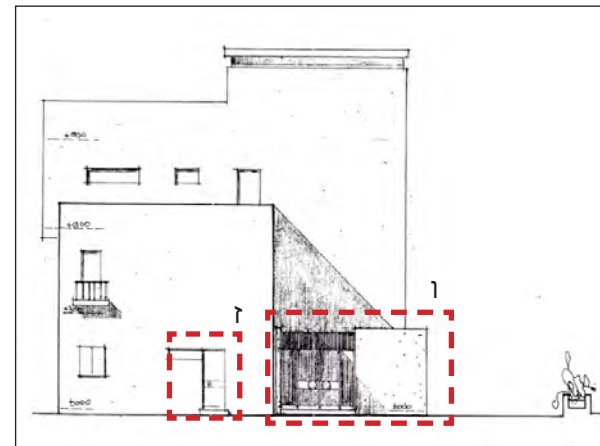
תרשים 3: תוכנית הצעה לשינויים, קומה שנייה, רואים בה את התוספת שמיועדת לשירותי בנות, ואת חיבור 3 המודולים בקצה הדרומי של בניין A, תאריך לא ידוע. מקור: ארכיון משמר העמק.

פרק 4: מצב קיים

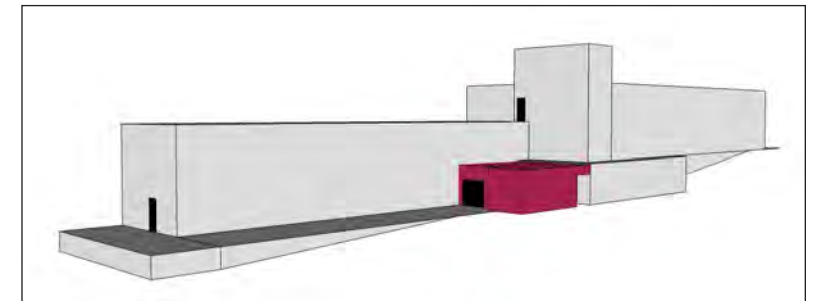
בשלב החמישי הוסבו מפלס קומת המרתף של בניין A וקומת הקרקע של בניין B לספריה עיונית שמשתרעת היום על פני כל הקומה. בכדי לאפשר לספריה לפעול כאגף נפרד משאר הבניין, נוסף למבנה בצידו הצפון-מערבי (שפונה למתחם השומריה) חלל כניסה בן קומה אחת (כניסה 9) (ראו חזית צפונית, תרשים 1, ומבט לעבר הכניסה לספריה), שכלל גם תאי שירותים ומלתחה. חלל הכניסה מוביל לחלל חלוקת ספרים ועמדת ספרניות, והוא בתורו מוביל אל הארכיון או אל חדרי עיון, שינוי היעוד היה כרוך בחיבור מודולים ליצירת חללים גדולים יותר (ראו חתך, ותרשים 1). הכניסה הישנה בחזית המבנה הצפונית (כניסה 6) נחסמה ככל הנראה באשלב כלשהו, ונפתחה כניסה חדשה לידה (כניסה 10), (ראו חזית צפונית). התוספת מוקמה במרחק של מודול מבניין A, והותירה את הכניסה מצידו הצפוני של בניין A (כניסה 5) (ראו תרשים 1). שאר הכניסות לבניין לא שוננו. פתחי החזית המערבית של התוספת מחקים את חלונות הפס האופייניים לחזית המקורית של הבניין (ראו חזית מערבית). תאריך: 1976.

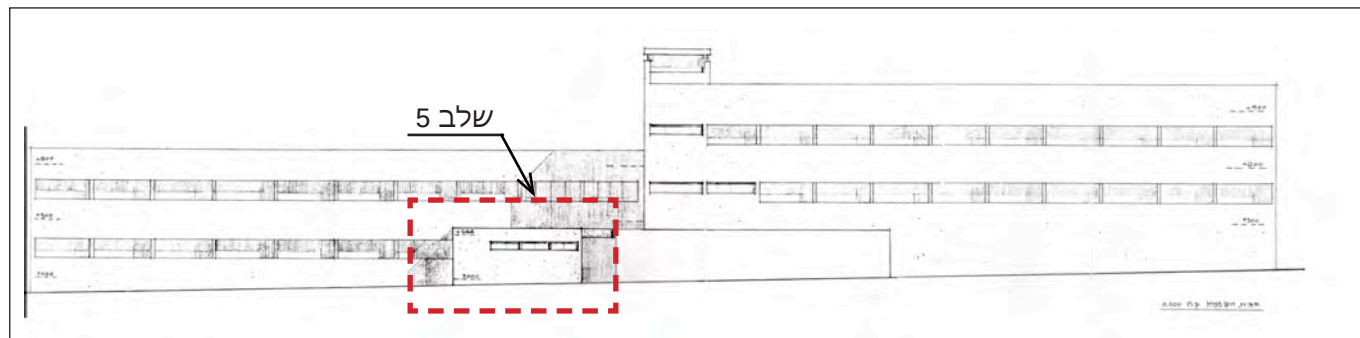
תרשים 1: תוכנית קומת קרקע, בה רואים את התוספת של חלל הכניסה, את השינוי בחלוקה הפנימית של הספריה (חיבור מספר מודולים ביחד), רואים גם את הכניסה בצד הצפוני של בניין 8, כניסה 9, 1976. מקור: ארכיון משמר העמק

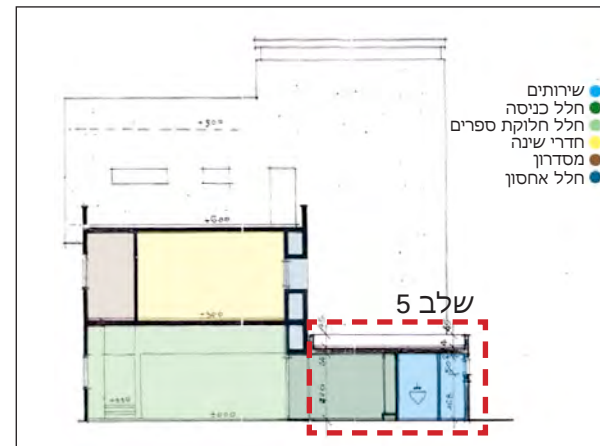
חזית צפונית, רואים בה את התוספת של חלל הכניסה, ושתי הכניסות לספריה, 1976. מקור: ארכיון משמר העמק

השלב החמישי - החזית הצפון-מערבית: תוספת של חלל הכניסה

חזית מערבית, רואים בה את שתי התוספות, 1976. מקור: ארכיון משמר העמק

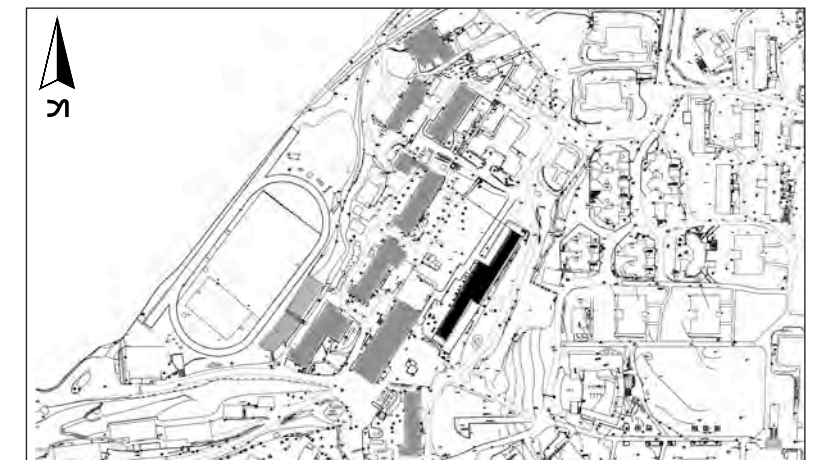
חתך שעובר בחל הכניסה ובבניין 8, רואים בקומת הקרקע את תאי השירותים ואת חלל חלוקת הספרים, 1976. מקור: ארכיון משמר העמק

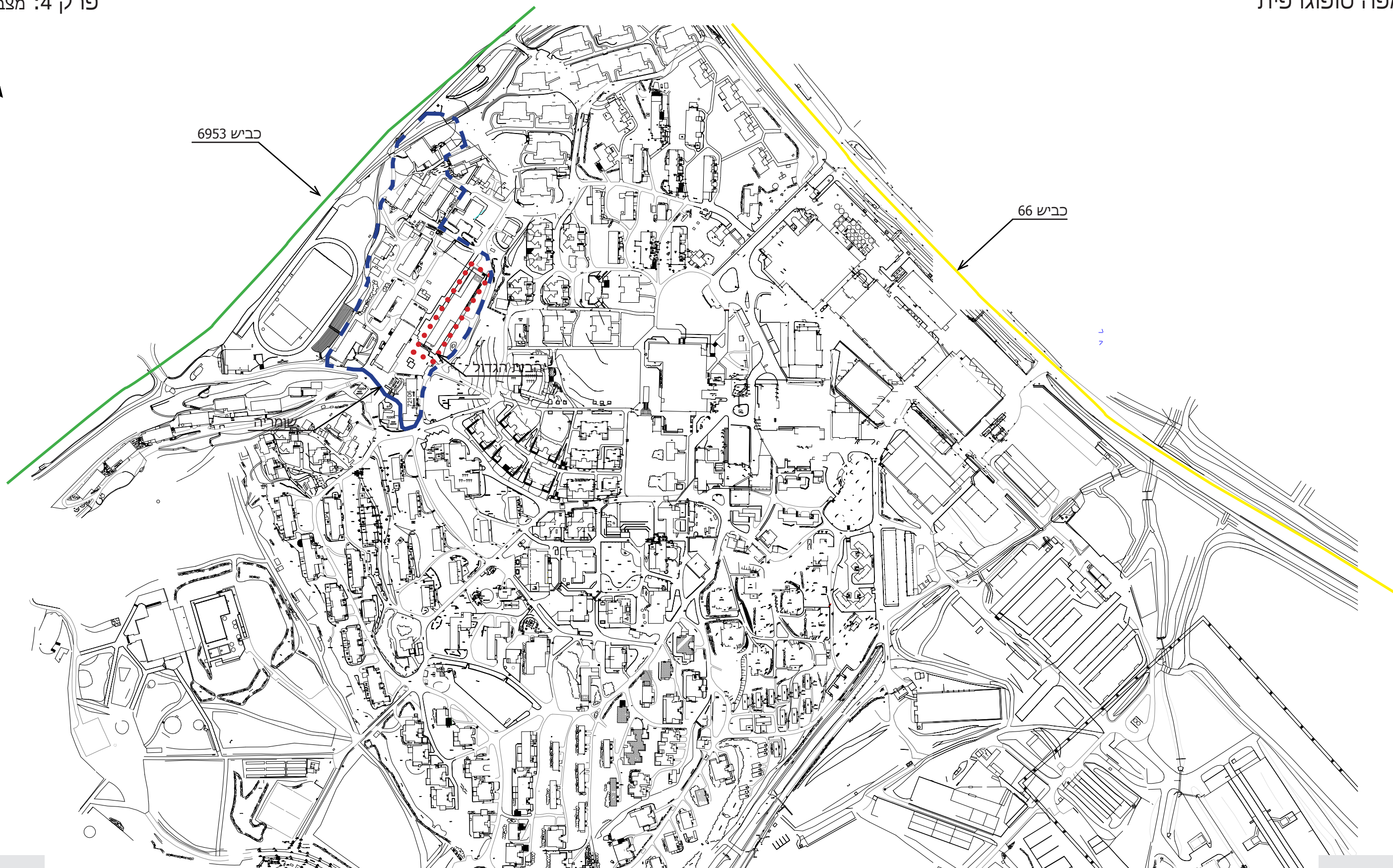

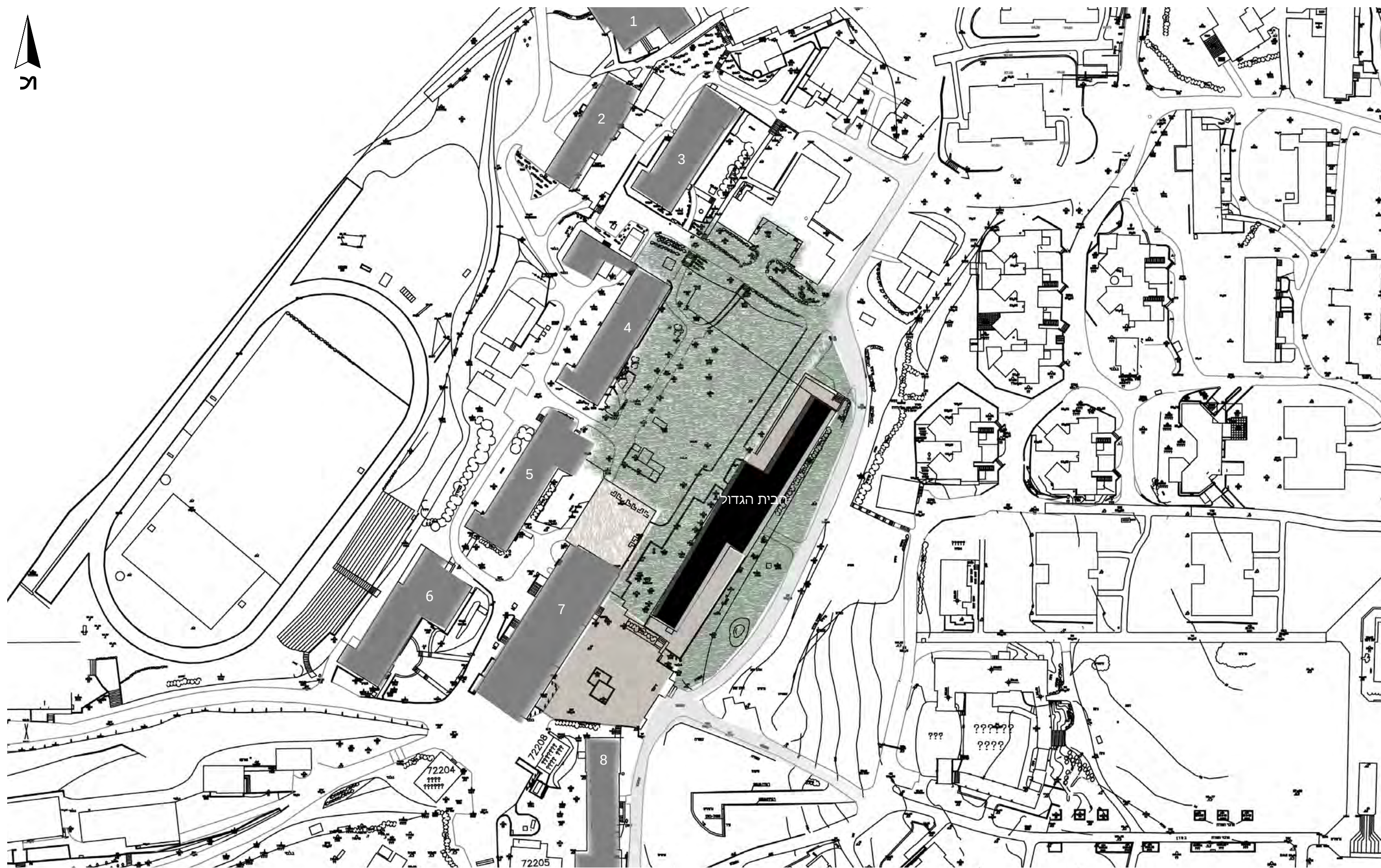
מבט לעבר הכניסה לספריה, 2012

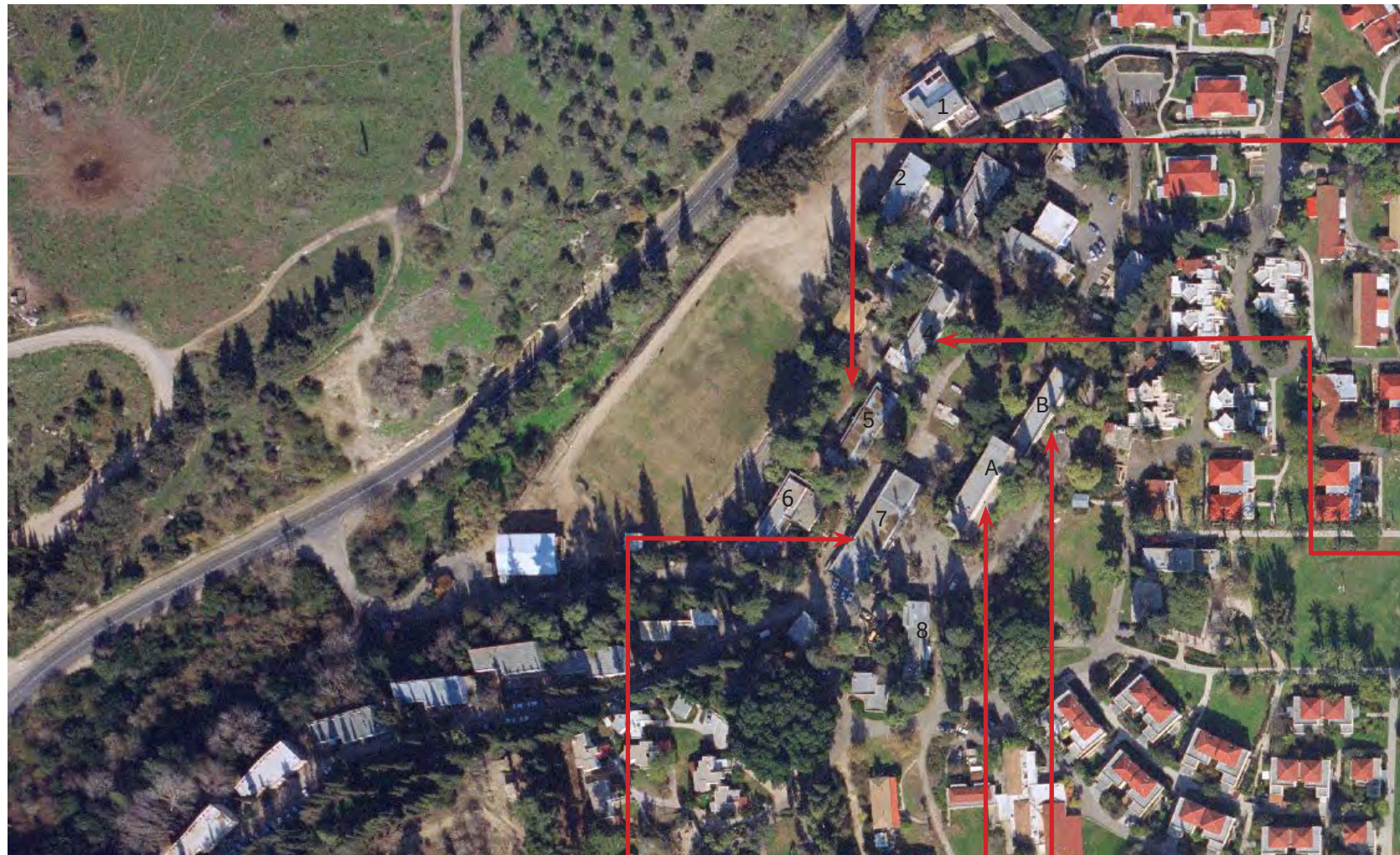
מבט לעבר החזית המערבית, רואים בה מימין את השלב הרביעי ומשמאל את השלב החמישי, 2012

פרק 4: מצב קיים

בניין מגורים וכיתות דרומי

בניין מגורים וכיתות צפוני

חדר האוכל

בניין A

בניין B

4.13

פרק 4: מצב קיים

1 - שומריה - מבט מערבה לעבר החצר הפנימית

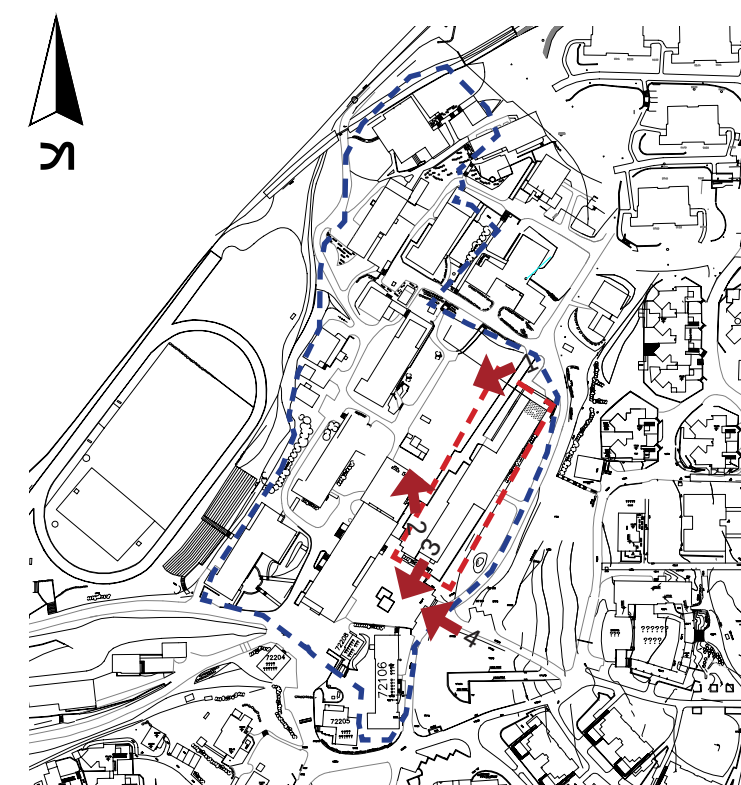
3 - חצר, פונים אליה מצפון הבית הגדול ממערב חדר האוכל

4 - מבט לעבר החזית המזרחית של חדר האוכל שפונה לחצר

2 - שומריה - מבט צפונה לעבר החצר הפנימית

מפת מפתח - שומריה

4.14

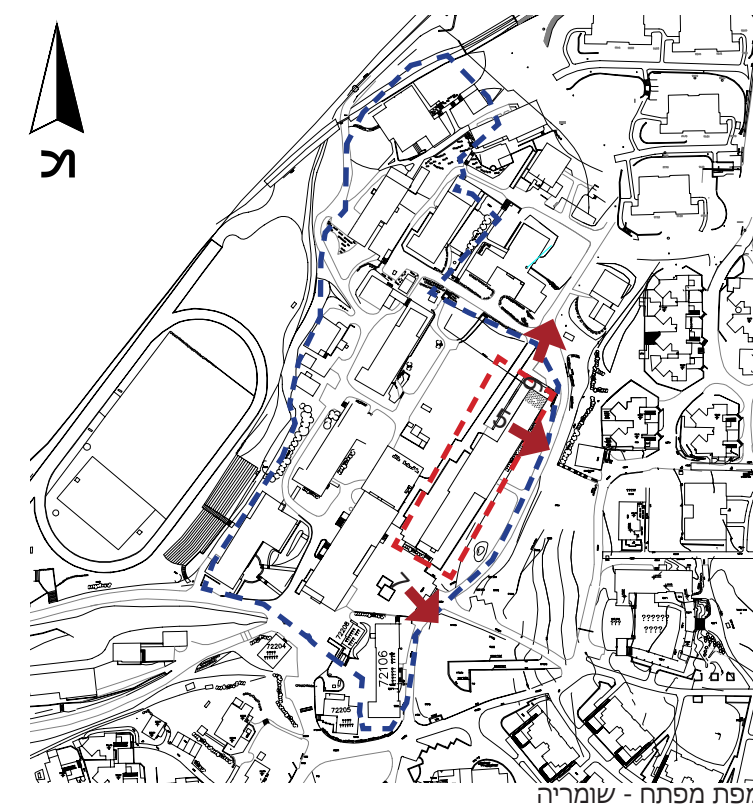
5 - קיבוץ - מבט מזרחה לעבר הקיבוץ

7 - קיבוץ - מבט מזרחה לעבר הקיבוץ

6 - קיבוץ - מבט צפונה לעבר הקיבוץ

מפת מפתח - שומריה

4.15

פרק 4: מצב קיים

ב1 - חזית דרומית, דלת שמובילה לחדר 211 בקומה הראשונה

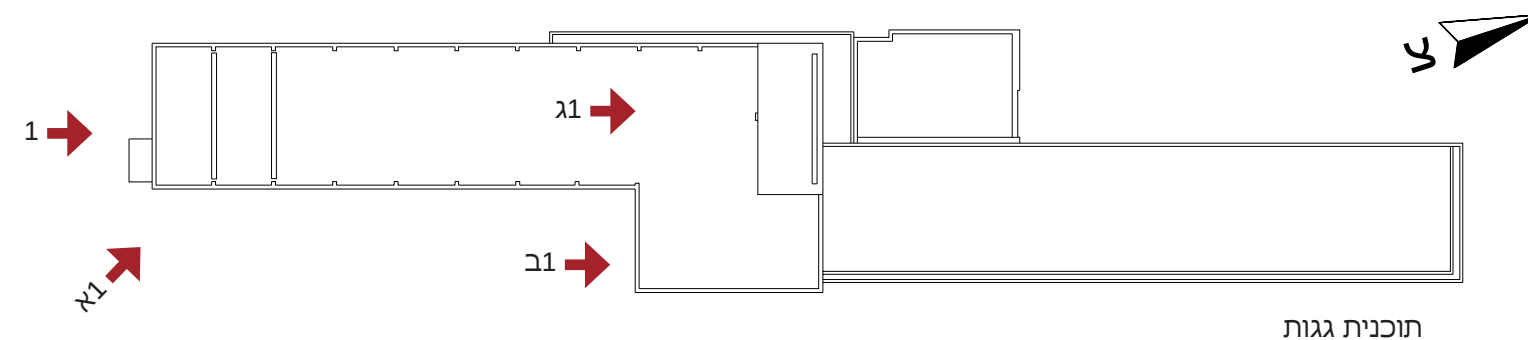
א1 - חזית דרומית

1 - חזית דרומית - חלון אטום בקומה השניה, דלת שמובילה למסדרון אגף ג בקומה הראשונה

ג1 - חזית דרומית - מבט אל חדר המדרגות שמוביל לגג

תוכנית גגות

4.16

א2 - חזית מזרחית

2 - חזית מזרחית

ג2 - חזית מזרחית - מבט אל חדר המדרגות שמוביל לגג, חלונות גבוהים שמאזורים את חדר המדרגות וגורמים לאוויר החם שעולה למעלה לצאת

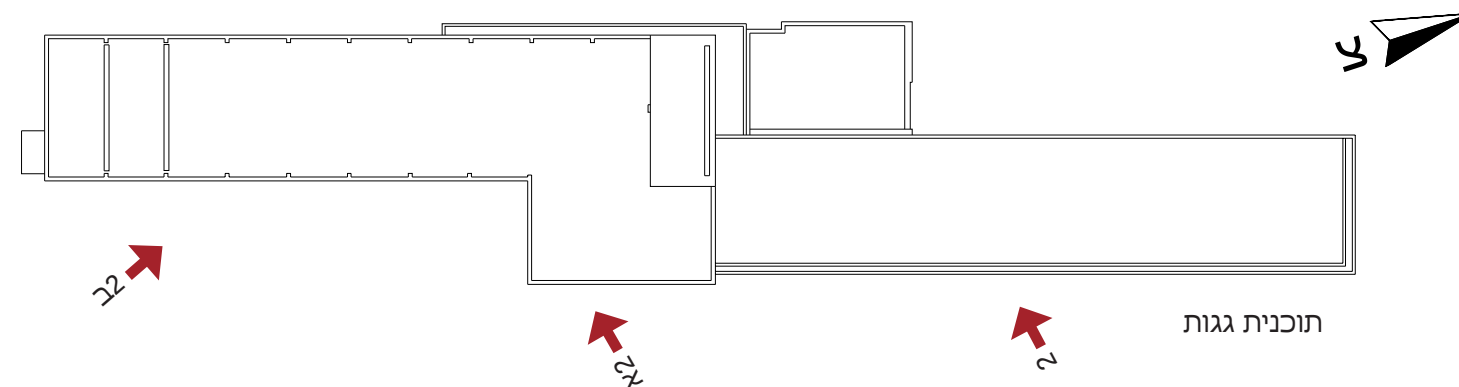
ב2 - חזית מזרחית

4.17 A - אלמנטי הצללה דינמיים - אלמנטים סגורים - האלמנטים נעים באופן ידני

A - אלמנטי הצללה דינמיים - אלמנטים פתוחים - האלמנטים נעים באופן ידני

תוכנית גגות

בב - חזית צפונית - הכניסה הראשית לספריה

א3 - חזית צפונית

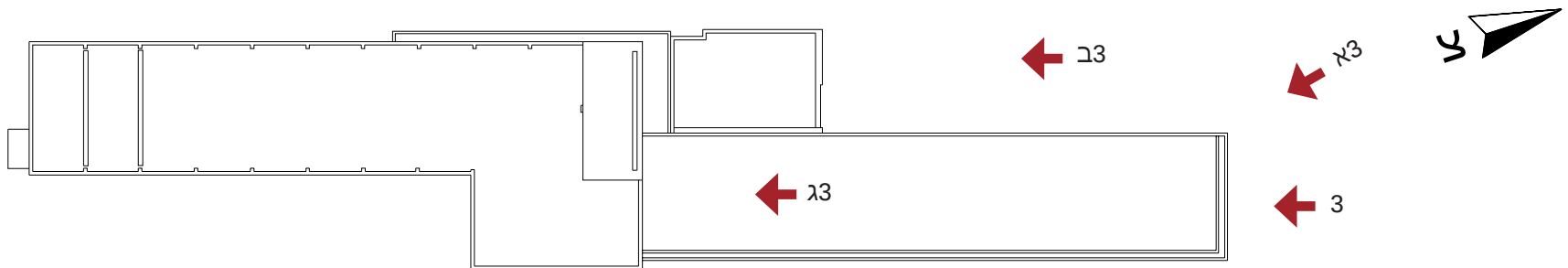
3 - חזית צפונית - דלת שמובילה לחדר 101 הארכיון של הספריה בקומת קרקע

ג3 - חזית צפונית - יציאה לגג דרך הקומה השניה

B - חלונות גבוהים שמאזורים את חדר המדרגות וגורמים לאוויר החם שעולה למעלה לצאת

תוכנית גגות

4א - חזית מערבית - הכניסה לבניין

4 - חזית מערבית

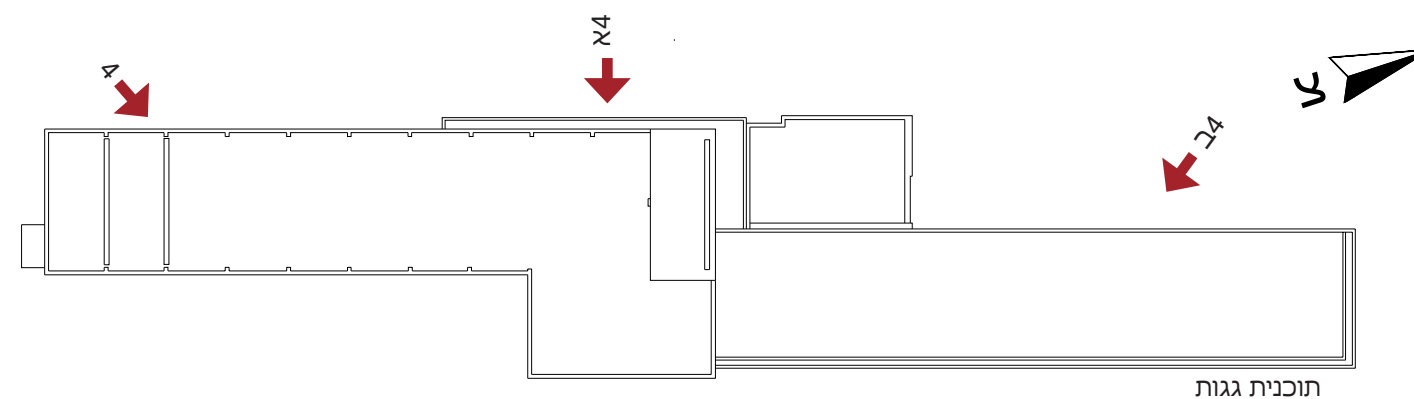
4ב - חזית מערבית

D - פתחים שמופנים לעבר חלל מערכות

C - חלונות שקועים להצללת החלונות המערביים, בפנים שקיעה זו יוצרת חללי אחסון

תוכנית גגות

4 - גג אגף ד - יוצאים אליו דרך חדר המדרגות (עליית גג)

3 - גג אגף ב - יוצאים אליו דרך קומה שניה

2 - חצר מזרחית - חצר זו פונה לקיבוץ

1 - חצר מערבית - דרכה נכנסים לספריה

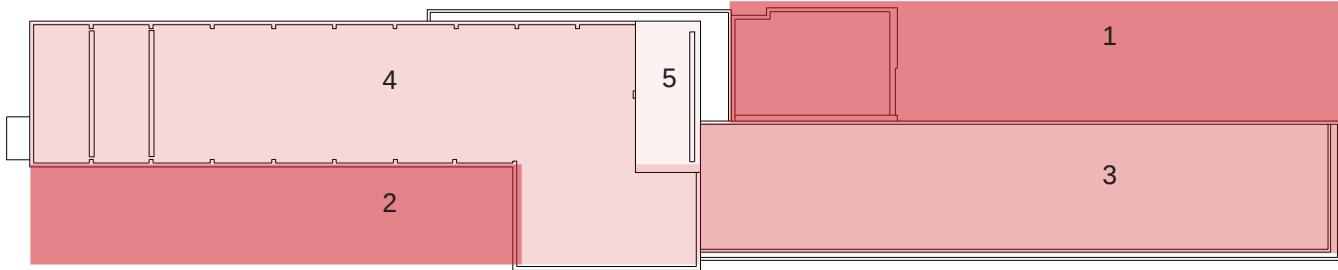
5 - גג חדר המדרגות

מעקה בטון בצד המערבי ומעקה מתכת בשאר הצדדים

שתי קורות בולטות בגג מס' 4

תוכנית גגות

ג1 - חדר 101 - ספריה, ארכיון

11ב - חדר 101 - ספריה, ארכיון

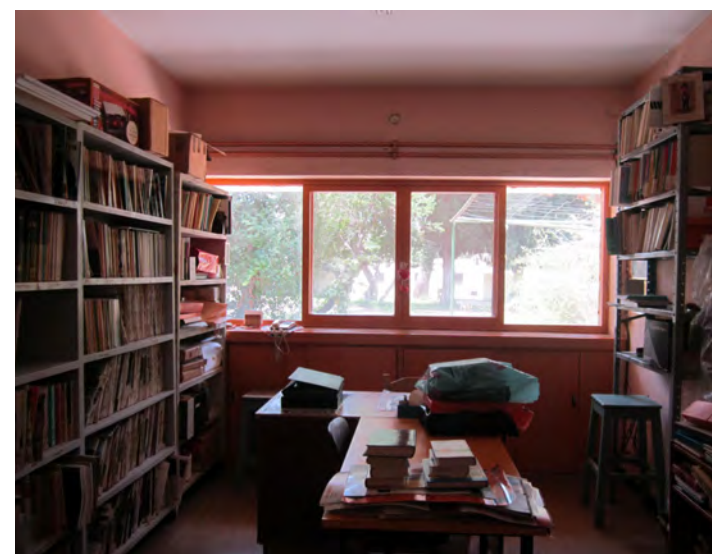
1א - חדר 101 - ספריה, ארכיון

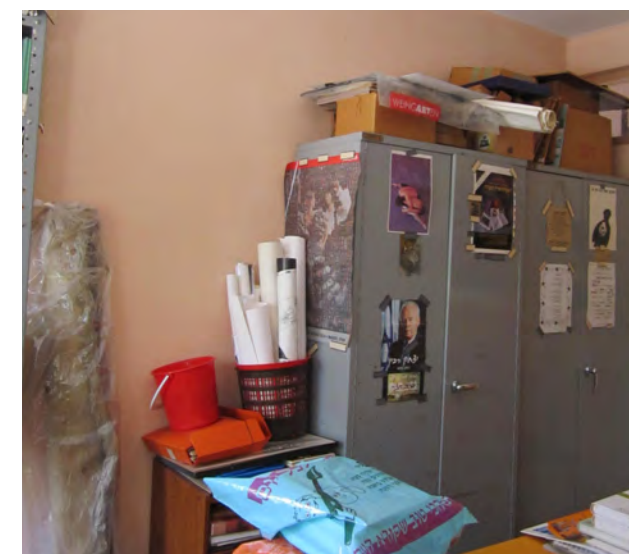
1 - חדר 101 - ספריה, ארכיון

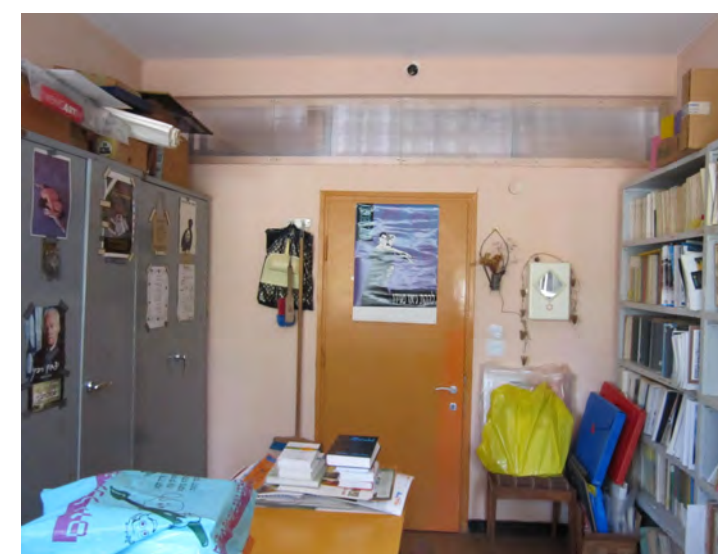
ג2 - חדר 102 - ספריה, משרד

ב2 - חדר 102 - ספריה, משרד

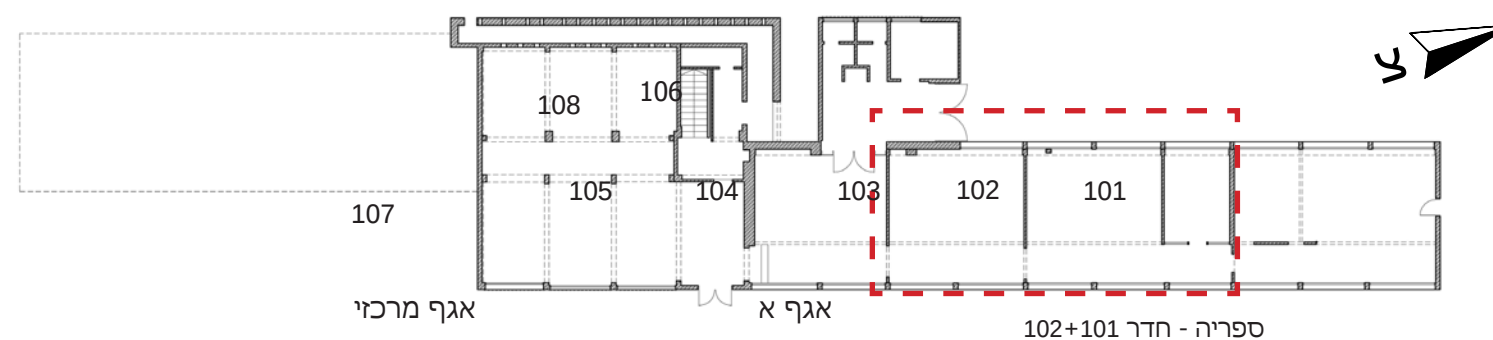
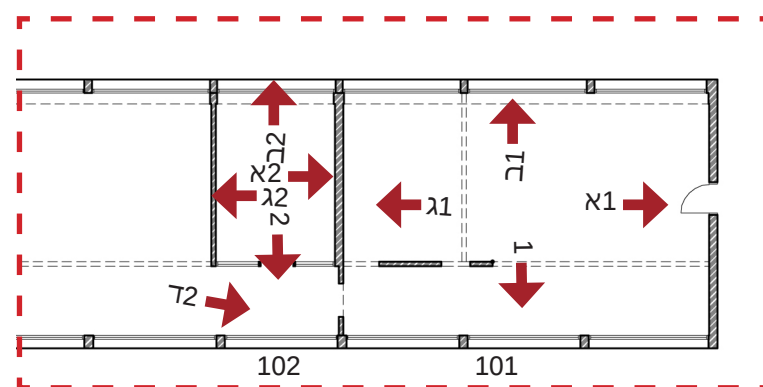
2א - חדר 102 - ספריה, משרד

2 - חדר 102 - ספריה, משרד

ד2 - חדר 102 - מבט לעבר המעבר
המוביל לארכיון

ג3 - חדר 103 - ספריה, אזור עיון

ב3 - חדר 103 - ספריה, אזור עיון

א3 - חדר 103 - ספריה, אזור עיון, חללי אחסון מתחת לחלונות

3 - חדר 103 - ספריה, אזור עיון, מדפי אחסון

ג4 - חדר 104 - ספריה, אזור עיון שני

ב4 - חדר 104 - ספריה, אזור עיון שני

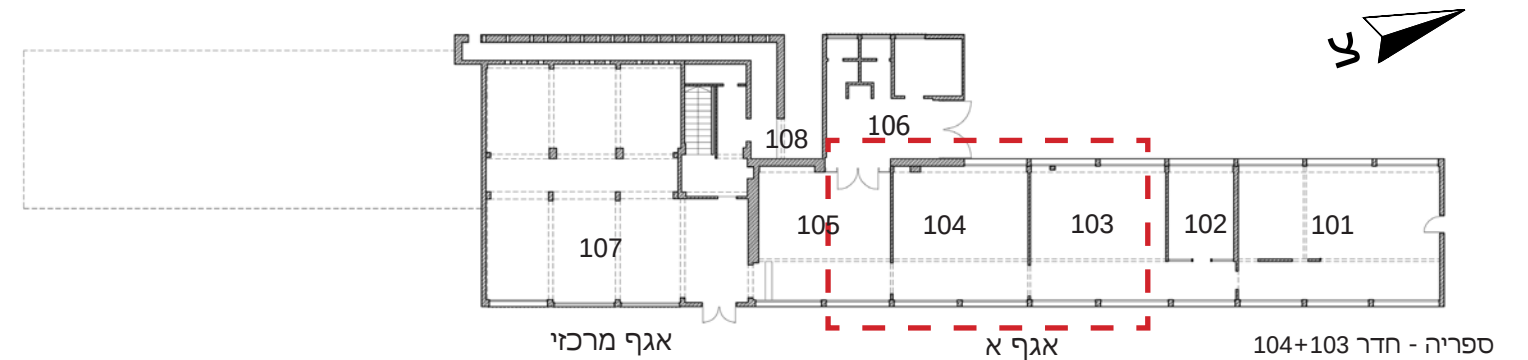
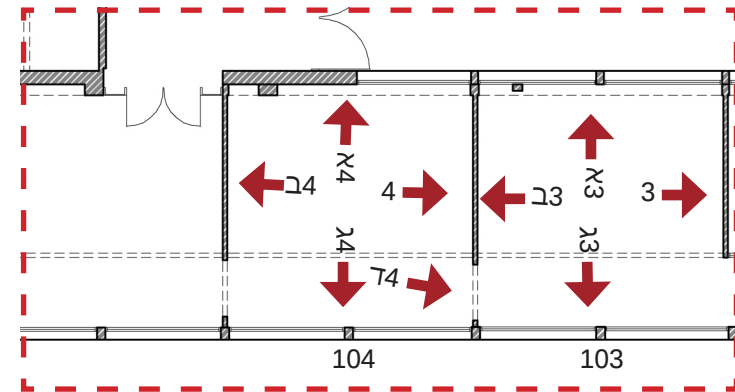
א4 - חדר 104 - ספריה, אזור עיון שני, חללי אחסון מתחת לחונות, חסימת חלון ע"י מדפי אחסון

4 - חדר 104 - ספריה, אזור עיון שני

ד4 - חדר 104 - ספריה, מבט מאזור עיון לעבר המעבר המוביל לאזורי עיון שני, משרד וארכיון

אגף א - קומת קרקע (100)

פרק 4: מצב קיים

ג5 - חדר 105 - ספריה, עמדת ספרניות, מימין דלת המובילה לאזורי העיון, המשרד והארכיון

ב5 - חדר 105 - ספריה, עמדת ספרניות

א5 - חדר 105 - ספריה, עמדת ספרניות, משמאל כניסה המובילה לאזור האחסון

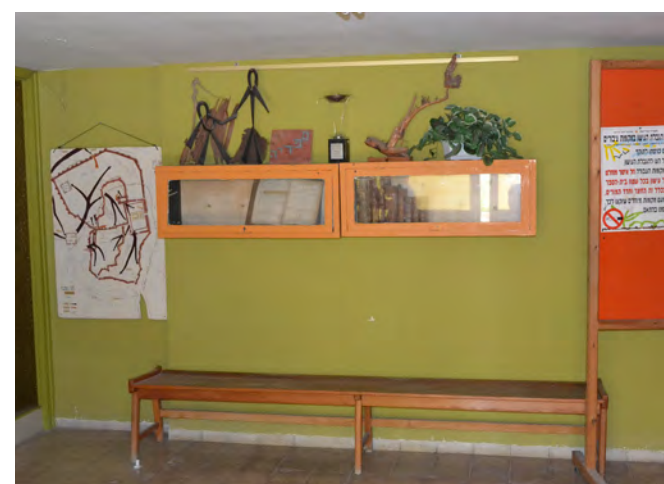
5 - חדר 105 - ספריה, עמדת ספרניות, מימין דלת הכניסה הראשית לספריה

ג6 - חדר 106 - ספריה, חלל כניסה, דלת שמובילה מהחוץ אל חלל הכניסה

ב6 - חדר 106 - ספריה, חלל כניסה, דלת הכניסה הראשית לספריה

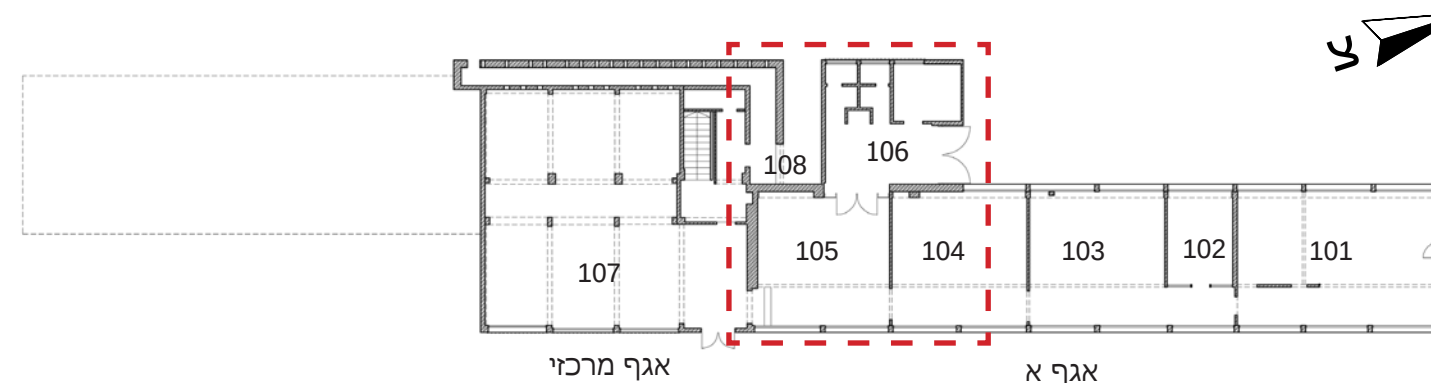
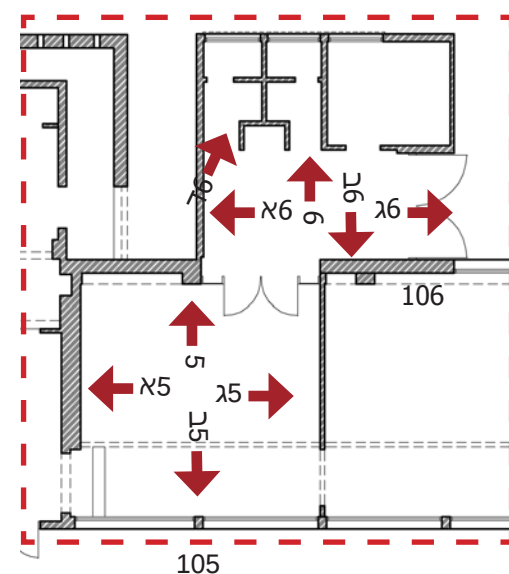
א6 - חדר 106 - ספריה, חלל כניסה

6 - חדר 106 - ספריה, חלל כניסה, מימין מחסן, משמאל שירותים

ד6 - חדר 106 - ספריה, חלל כניסה, שני מסדרונות המובילים לשני תאי שירותים, באמצע נישא בקיר משמשת חלל אחסון

ספריה - חדר 105+106

4.23

אגף מרכזי - קומת קרקע (100)

פרק 4: מצב קיים

ג7 - חדר 107 - ספריה, חדר אחסון

זב - חדר 107 - ספריה, חדר אחסון, דלת המובילה לחדר המדרגות חסומה ע"י מדפי אחסון

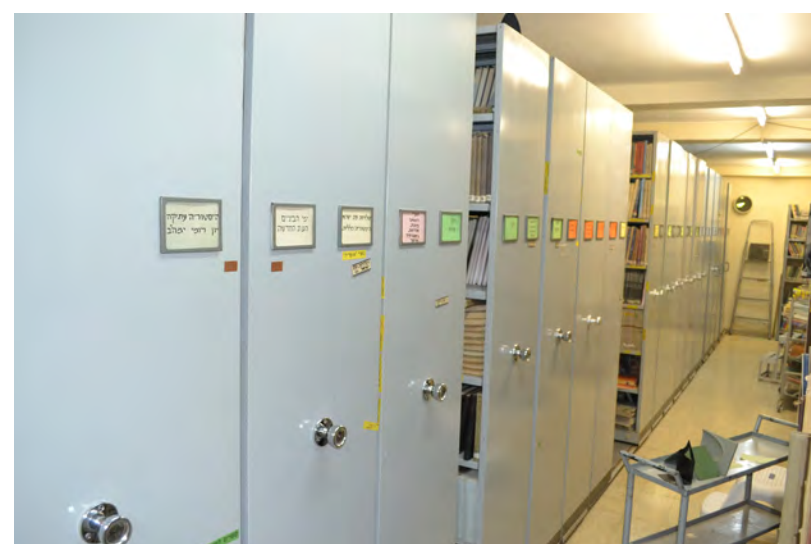
א7 - חדר 107 - ספריה, חדר אחסון, מימין כניסה המובילה עמדת ספרניות

7 - חדר 107 - ספריה, חדר אחסון, דלת שמובילה לחצר חיצונית אינה בשימוש

ז2 - חדר 107 - ספריה, חדר אחסון, פתחי אוורור שפונים לעבר חלל מערכות (חלל תווך בין שתי חזיתות)

ז7 - חדר 107 - ספריה, חדר אחסון

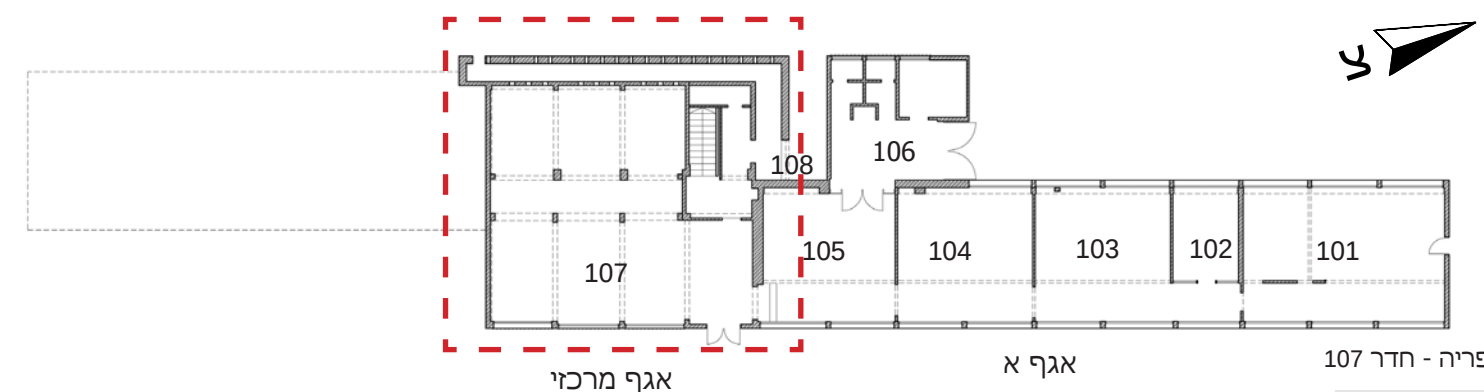
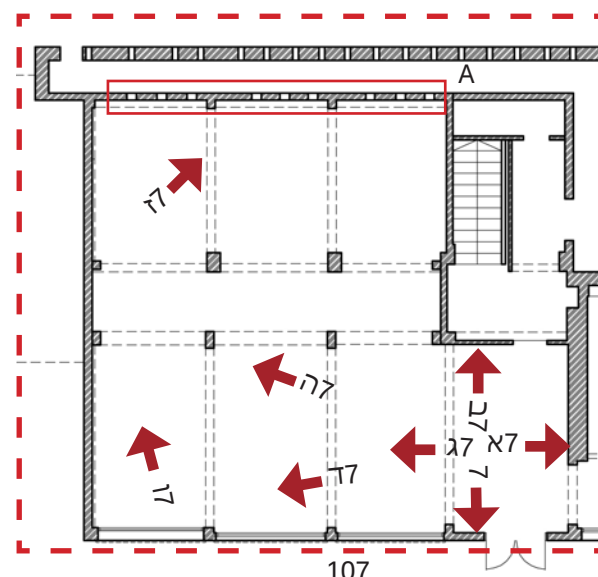
ה7 - חדר 107 - ספריה, חדר אחסון

ד7 - חדר 107 - ספריה, חדר אחסון

A - פתח אוורור ????

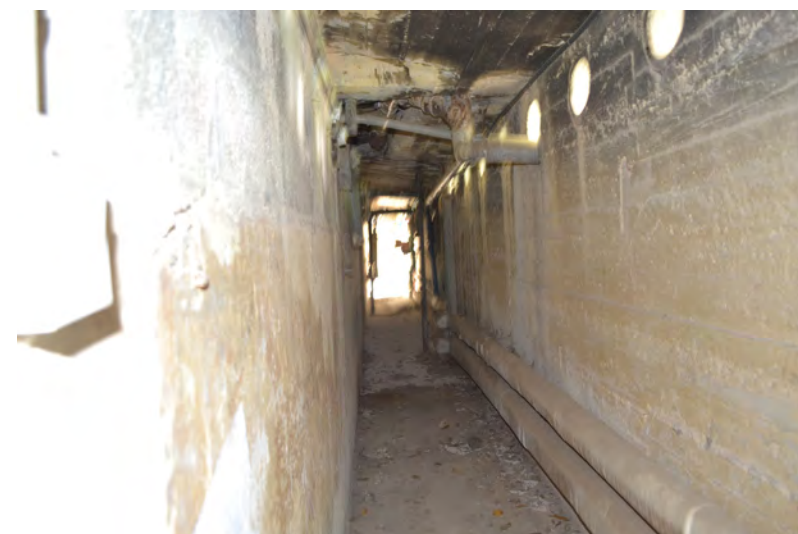
ספריה - חדר 107

ג8 - חדר 108 - כניסה, חדר מדרגות, מבט מהחוץ אל רחבת הכניסה

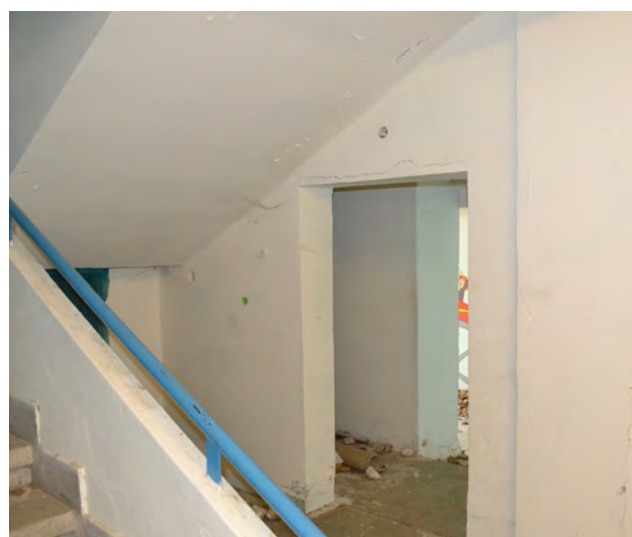
ב8 - חדר 108 - כניסה, חדר מדרגות, מבט מרחבת הכניסה החוצה

א8 - חדר 108 - כניסה, חדר מדרגות, חלל מערכות שכולל גם פתחי אוורור

8 - חדר 108 - כניסה, חדר מדרגות, מסדרון שמוביל לחלל מערכות

ז8 - חדר 108 - כניסה, חדר מדרגות, מבט אל הכניסה

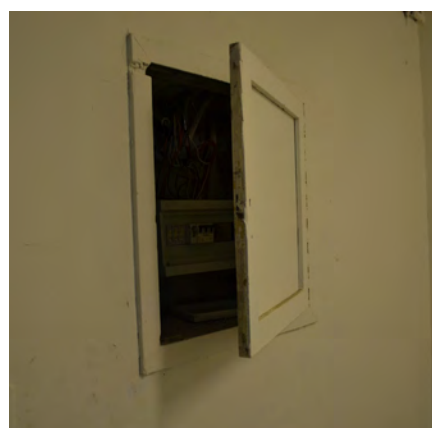
ז8 - חדר 108 - כניסה, חדר מדרגות, מדרגות שמובילות לקומה הראשונה

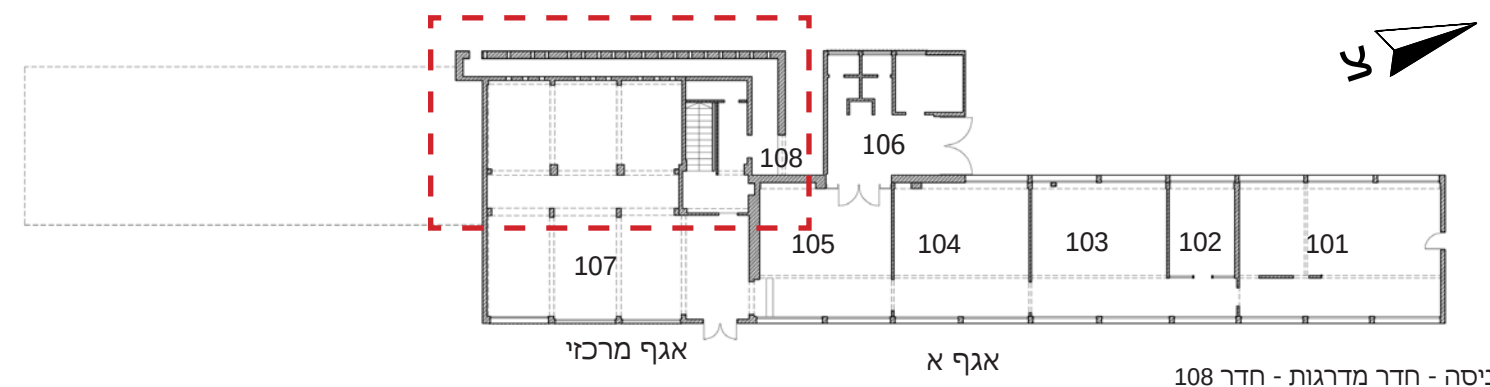
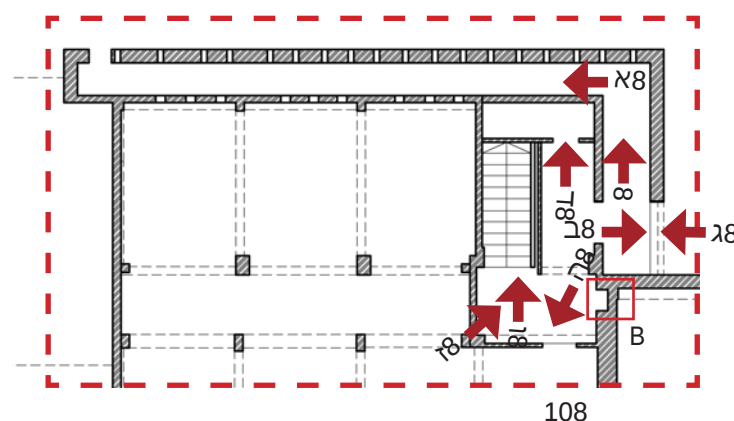
ה8 - חדר 108 - כניסה, חדר מדרגות, דלת המובילה לספריה שאינה בשימוש

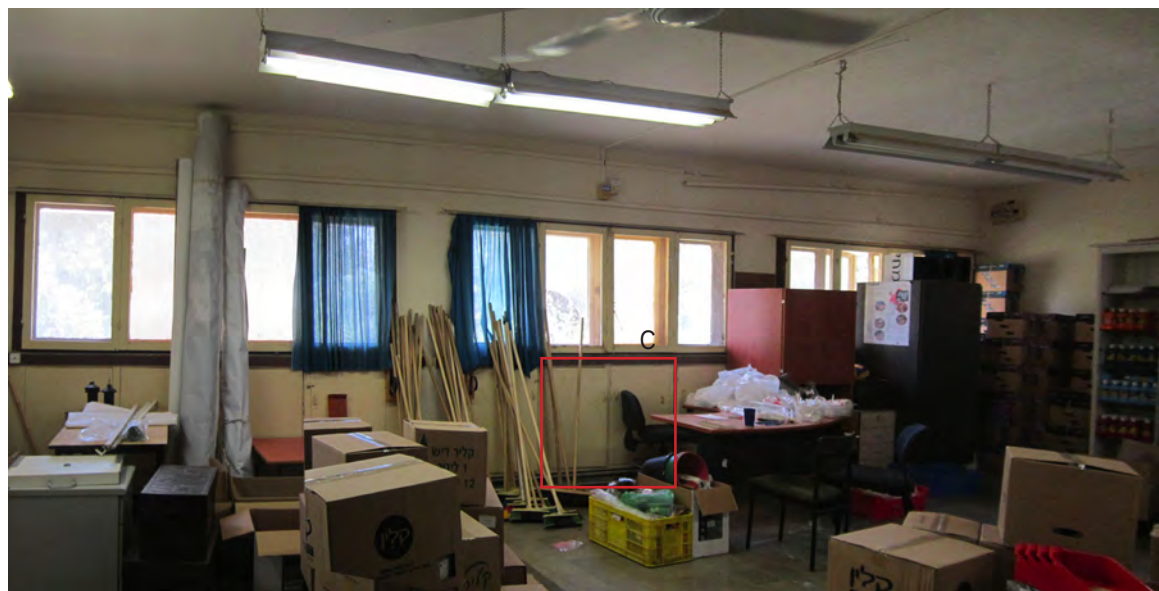

ד8 - חדר 108 - כניסה, חדר מדרגות, פתח מתחת למדרגות שמוביל לחלל אחסון

ב - ארון חשמל

ב1 - חדר 201 - מחסן, חללי אחסון מתחת לחלונות

א1 - חדר 201 - מחסן

1 - חדר 201 - מחסן

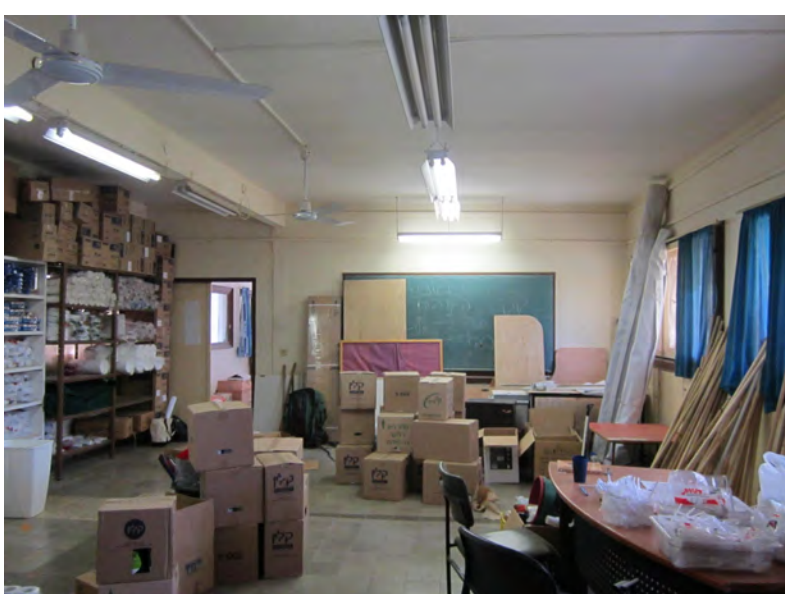
צ - ארונות אחסון מתחת לחלונות

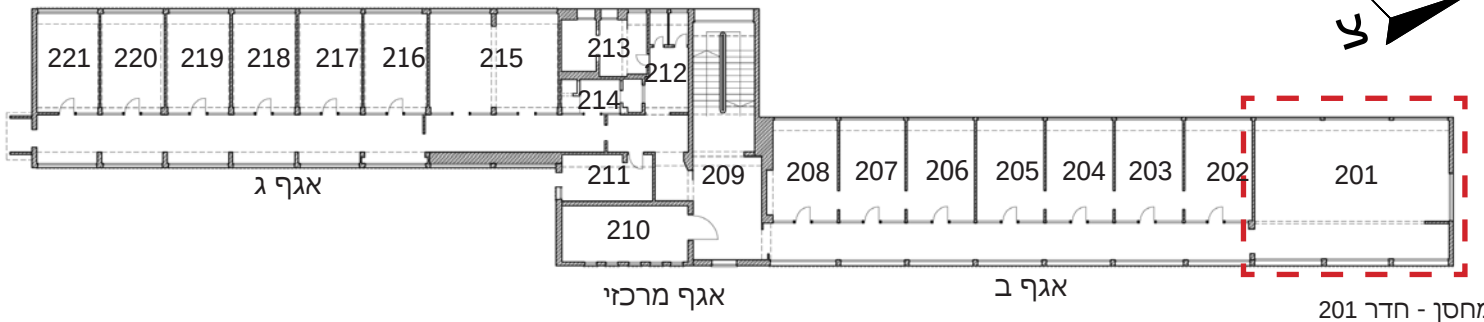
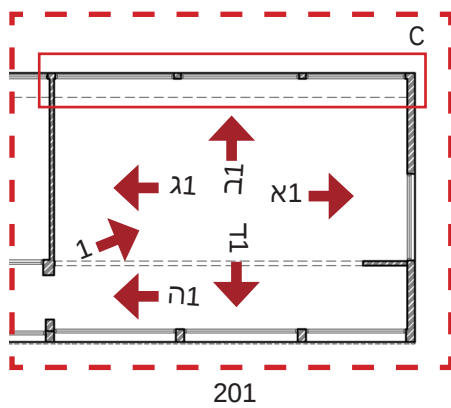
ה1 - חדר 201 - מחסן, מבט מהמחסן לעבר המסדרון

ד1 - חדר 201 - מחסן

ג1 - חדר 201 - מחסן

מחסן - חדר 201

אגף ב - קומה ראשונה (200)

פרק 4: מצב קיים

ג2 - חדר 205 - ארכיון, חדר זה הוא חלק מהארכיון בחדרים 208-206 אך יש לו כניסה נפרדת

ב2 - חדר 205 - ארכיון

א2 - חדר 205 - ארכיון

2 - חדר 205 - ארכיון

ג3 - חדר 206 - ארכיון, דלת חסומה, מגיעים לחדר זה דרך חדר 207

ב3 - חדר 206 - ארכיון, משמאל דלת שמובילה לחדר 207, שדרכו נכנסים לחדר זה

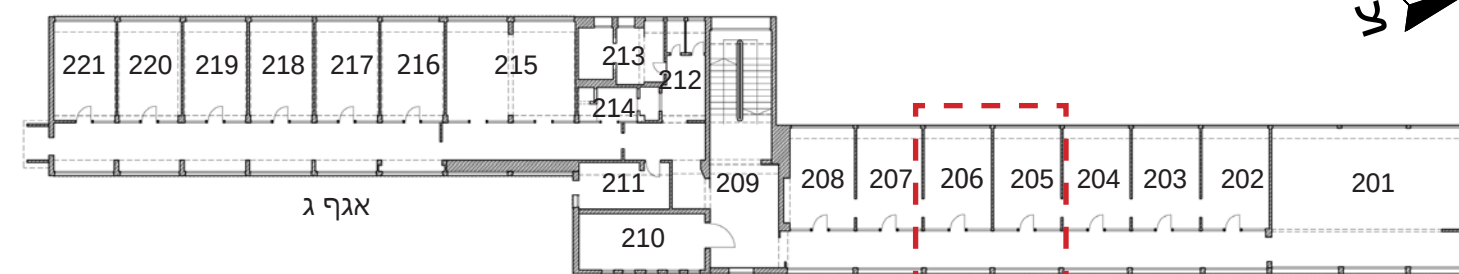
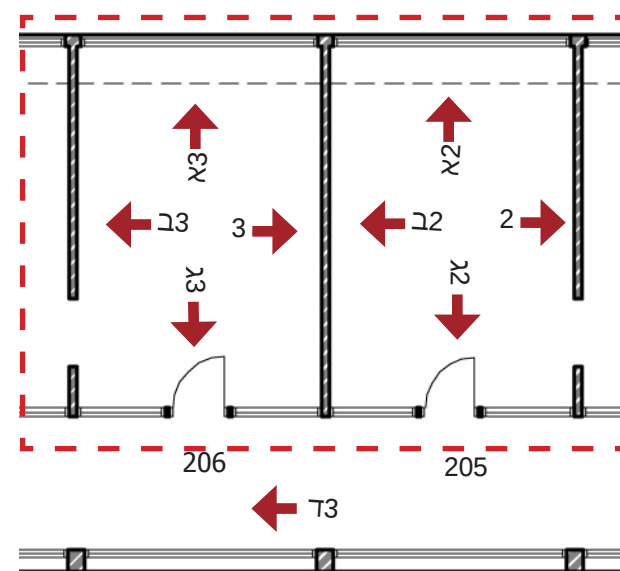
א3 - חדר 206 - ארכיון

3 - חדר 206 - ארכיון

ד3 - מבט למסדרון, מימין דלתות הכניסה לארכיון

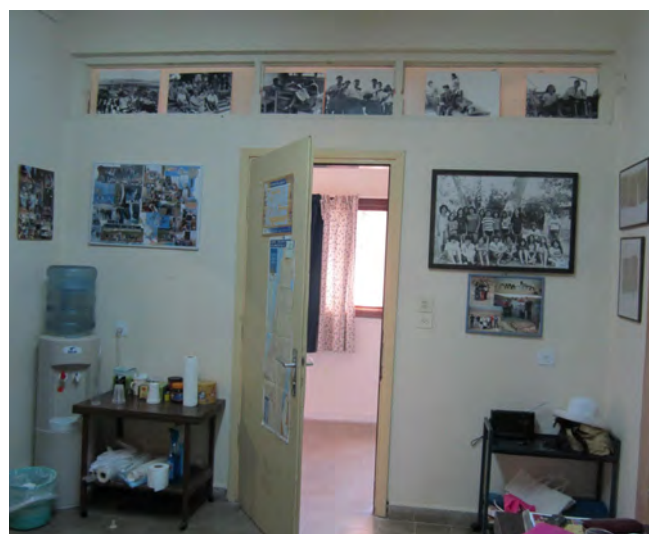

אגף מרכזי

אגף ב

ארכיון - חדר 206+205

4.27

ג4 - חדר 207 - ארכיון, דלת הכניסה לחדר 207 שדרכו מגיעים לחדרים 206 ו-208

ב4 - חדר 207 - ארכיון, משמאל דלת שמובילה לחדר 208

א4 - חדר 207 - ארכיון, חללי אחסון מתחת לחלונות

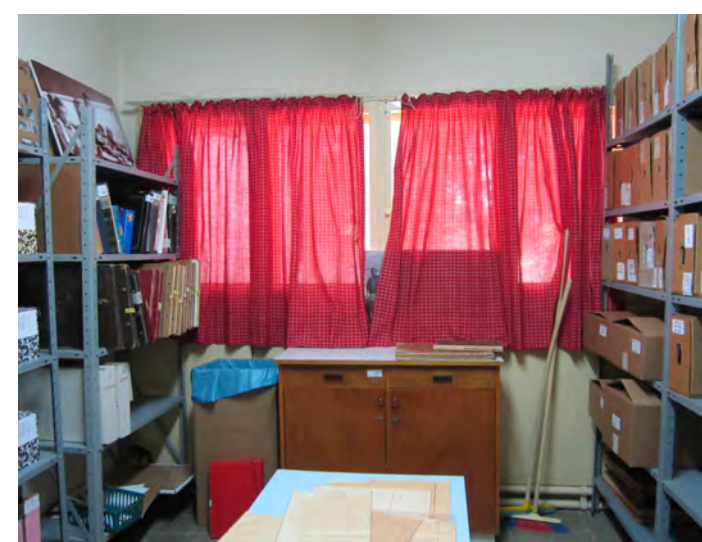
א4 - חדר 207 - ארכיון, מימין דלת שמובילה לחדר 206

ג5 - חדר 206 - ארכיון, דלת חסומה, מגיעים לחדר זה דרך חדר 207

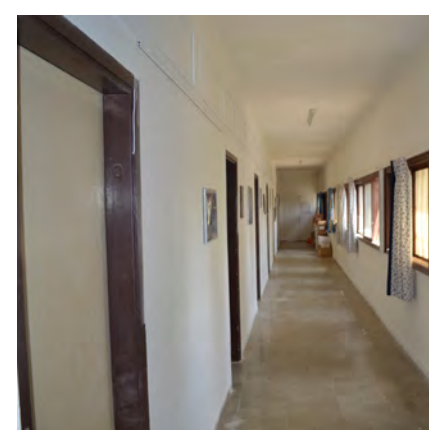
ב5 - חדר 208 - ארכיון, מימין דלת שמובילה לחדר 207

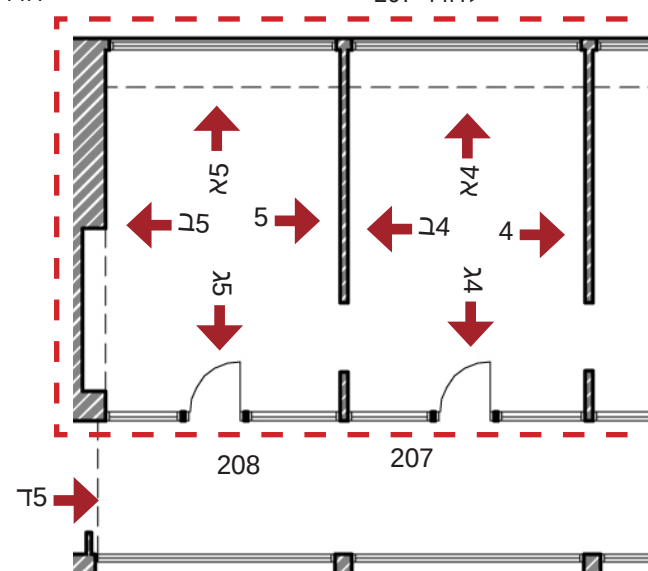
א5 - חדר 208 - ארכיון

א5 - חדר 208 - ארכיון, משמאל נישה בקיר שמכילה ארונות ומדפים

ד5 - מבט למסדרון, משמאל דלתות הכניסה לארכיון

ארכיון - חדר 207+208 אגף ב אגף מרכזי אגף ג

אגף מרכזי - קומה ראשונה (200)

פרק 4: מצב קיים

209 - חדר - 209 - חדר מדרגות, מבט מרחבת הכניסה לעבר הכניסה לאגף ג

209 - חדר - 209 - חדר מדרגות, רחבת כניסה שממנה מתפצלים לשני אגפים ב ו-ג

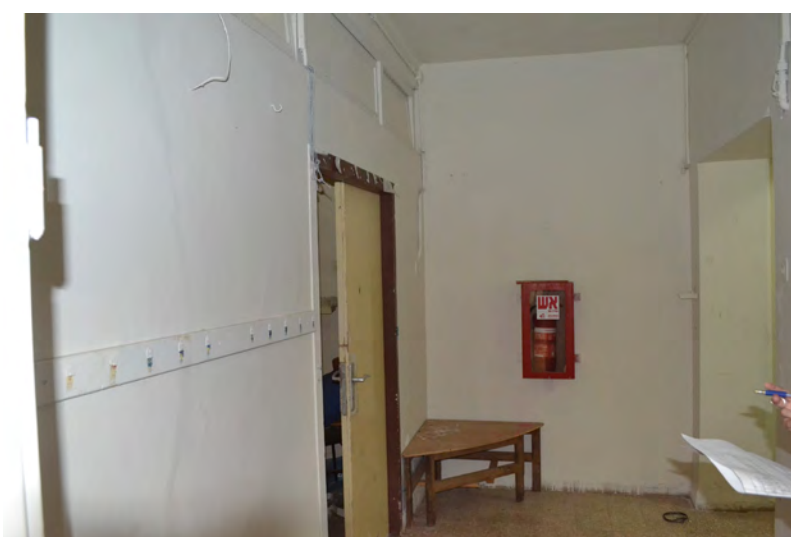
209 - חדר - 209 - חדר מדרגות, מבט לעבר דלת הכניסה שמובילה מהמדרגות אל הקומה הראשונה

209 - חדר - 209 - חדר מדרגות, מבט מהכניסה לקומה הראשונה לעבר גרם המדרגות

209 - חדר - 209 - חדר מדרגות, מבט לעבר מסדרון אגף ג

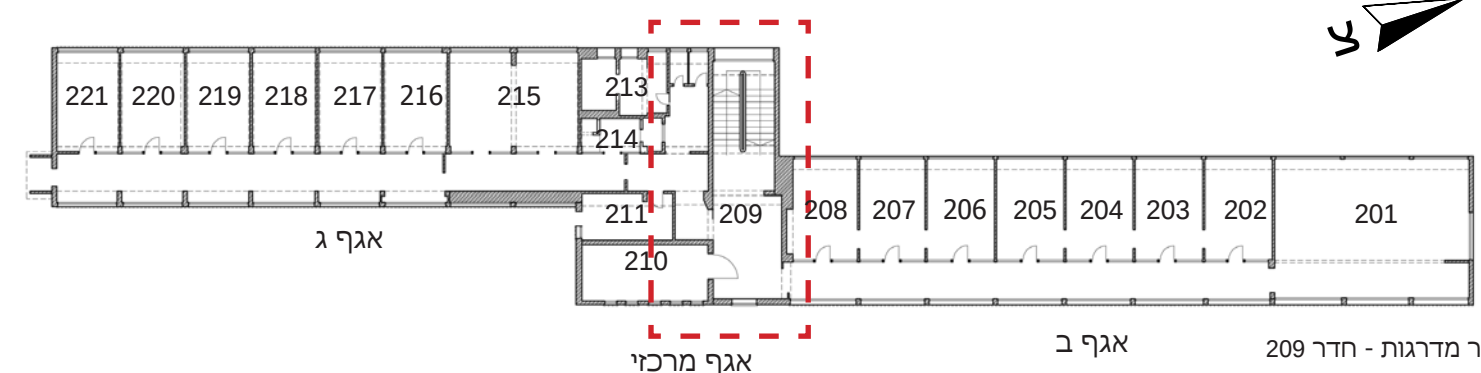
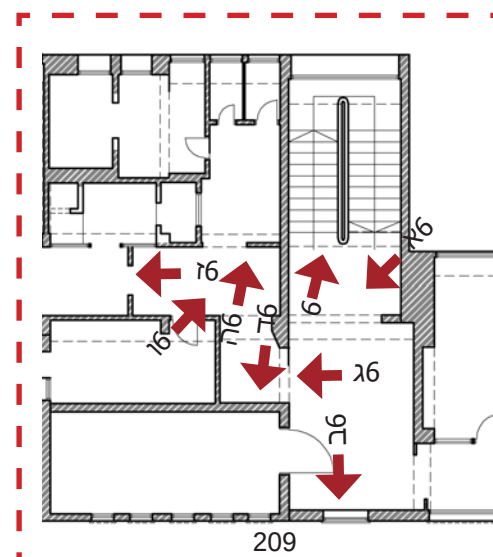
209 - חדר - 209 - חדר מדרגות, מימן פתח הכניסה למסדרון אגף ג

209 - חדר - 209 - חדר מדרגות, מבט לעבר מסדרון אגף ג

209 - חדר - 209 - חדר מדרגות, מבט מהמסדרון לעבר הכניסה לאגף ג

ג7 - חדר 210 - חדר ועדת תרבות

זב - חדר 210 - חדר ועדת תרבות

א7 - חדר 210 - חדר ועדת תרבות

7 - חדר 210 - חדר ועדת תרבות

ג8 - חדר 211 - מחסן

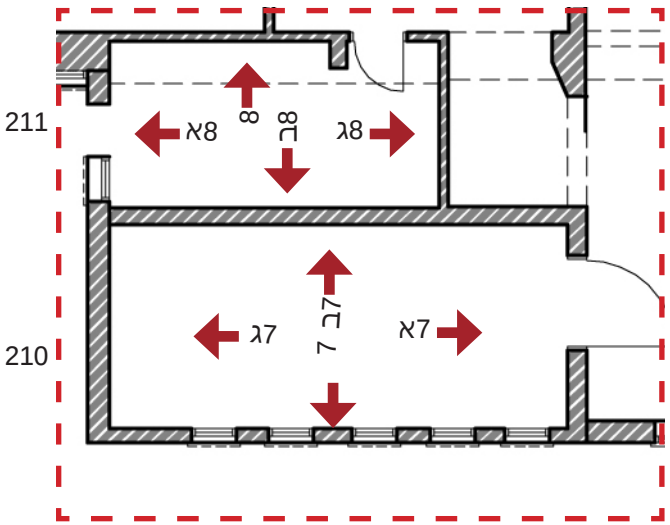
זב - חדר 211 - מחסן

א8 - חדר 211 - מחסן, דלת שדרכה מגיעים לחצר חיצונית

8 - חדר 211 - מחסן

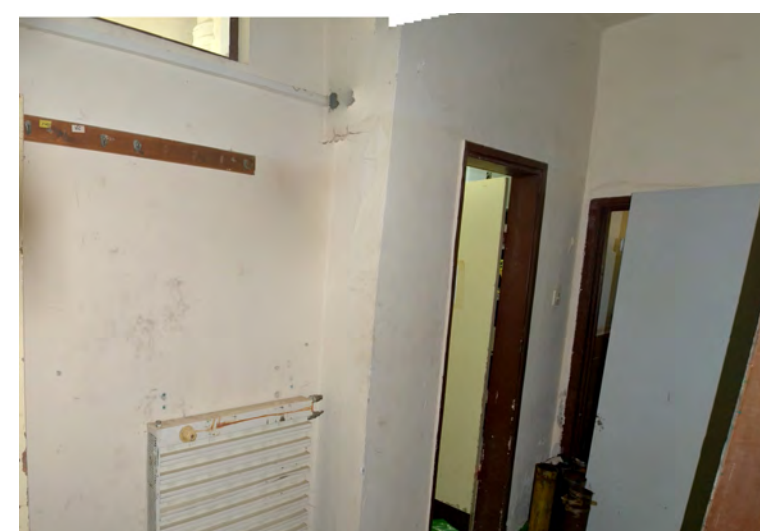

ג9 - חדר 212 - שירותים

ב9 - חדר 212 - שירותים

א9 - חדר 212 - שירותים, באמצע דלת שמובילה לחדר 213

9 - חדר 212 - שירותים, שני תאים

ג10 - חדר 214 - שירותים, מבט מחדר 214 לעבר מטבחון שנמצא במסדרון

ב10 - חדר 214 - שירותים, מקלחון

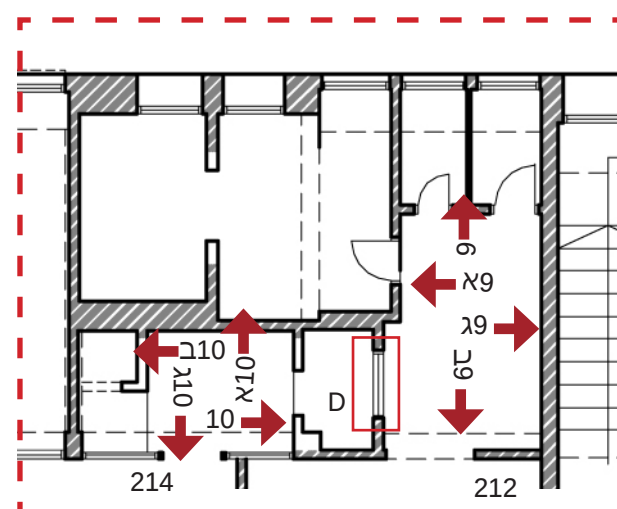
א10 - חדר 214 - שירותים

10 - חדר 214 - שירותים

ד - חלון עליון בין חדר 212 ו-214

11ג - חדר 215 - חדר ישיבות, מורכב משני חדרים, חללי אחסון מתחת לחלונות

11א - חדר 215 - חדר ישיבות, מורכב משני חדרים

11 - חדר 215 - חדר ישיבות, מורכב משני חדרים, חלונות גבוהים לאורור החדר

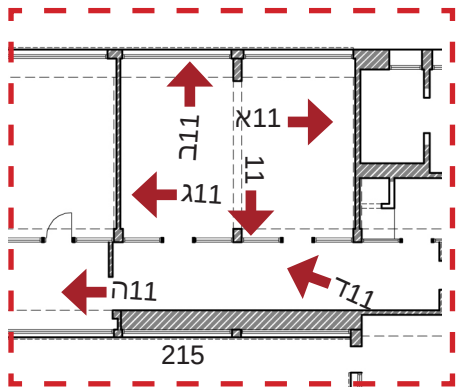
11א - מבט לעבר המסדרון בצד המזרחי של המבנה, משמאל חללי אחסון מתחת לחלונות

11ד - חדר 215 - החדר מורכב משני חדרים, יש אפשרות לכניסה רק דרך חדר אחד, הכניסה השניה חסומה

11ג - חדר 215 - חדר ישיבות, מורכב משני חדרים

ג12 - חדר 216 - חדר מחשבים

ג12 - חדר 216 - חדר מחשבים, חללי אחסון מתחת לחלונות

א12 - חדר 216 - חדר מחשבים, מבט לעבר כיור וברז שנמצאים בחדר

ג12 - חדר 216 - חדר מחשבים, חלונות גבוהים לאוויר החדר

ג13 - חדר 218 - חדר ריק

ג13 - חדר 218 - חדר ריק, חללי אחסון מתחת לחלונות

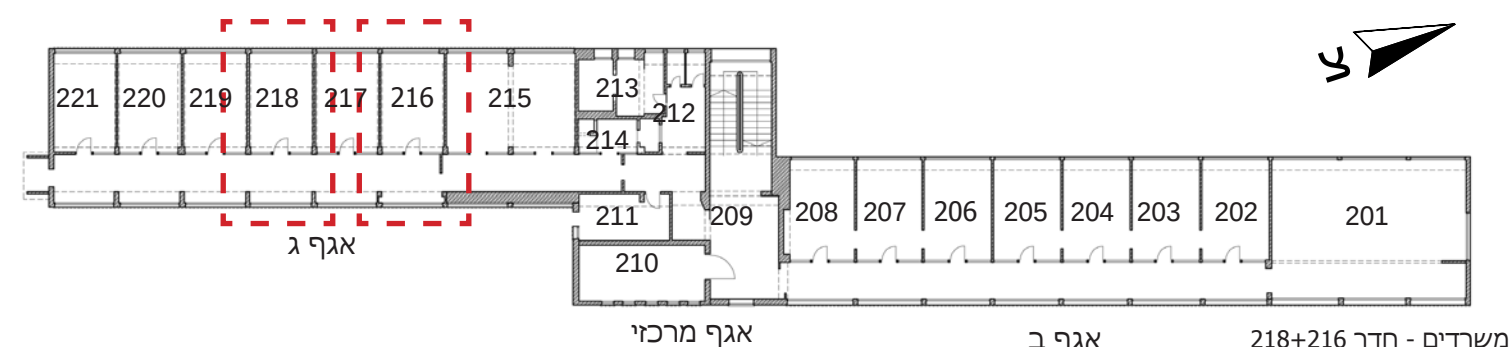
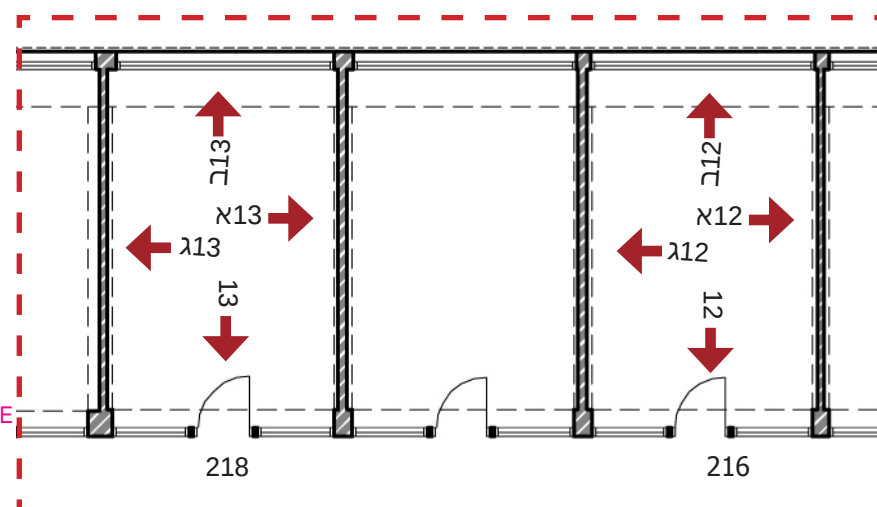
א13 - חדר 218 - חדר ריק

ג13 - חדר 218 - חדר ריק, חלונות גבוהים לאוויר החלל

ג12 - חדר 216 - חדר מחשבים

אגף ג - קומה ראשונה (200)

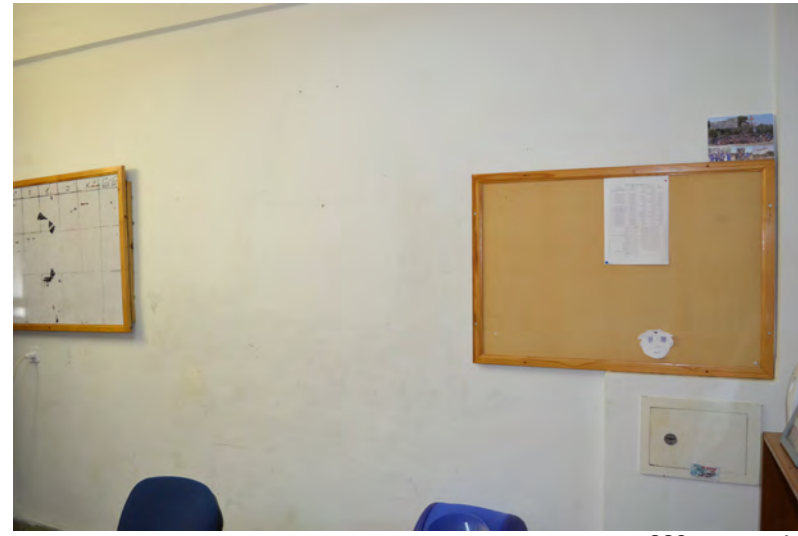
פרק 4: מצב קיים

14א - חדר 220 - משרד

14ב - חדר 220 - משרד, חללי אחסון מתחת לחלונות

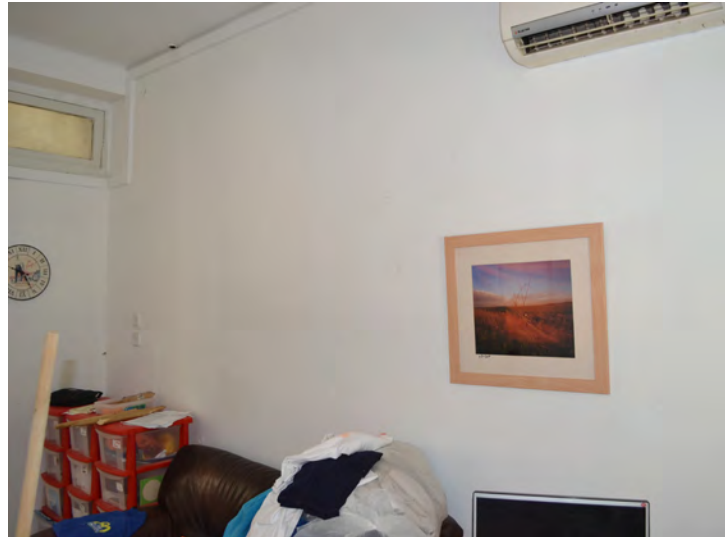
14א - חדר 220 - משרד

14 - חדר 220 - משרד, חלונות גבוהים לאורור החדר

15א - חדר 221 - משרד, חלונות גבוהים לאורור החדר

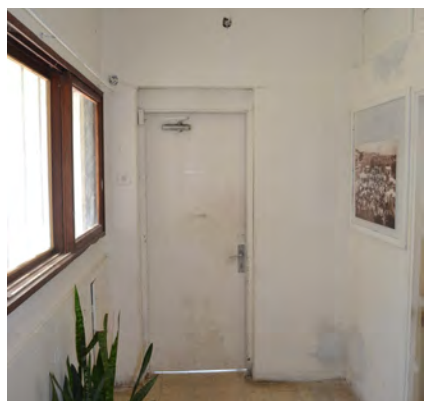
15ב - חדר 221 - משרד

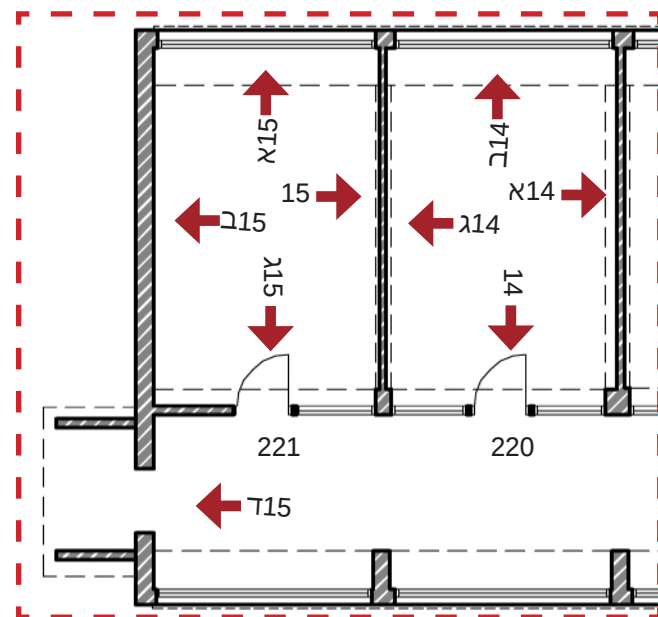
15א - חדר 221 - משרד, חללי אחסון מתחת לחלונות

15 - חדר 221 - משרד

15ד - מבט מסוף המסדרון לעבר דלת שמובילה לחצר חיצונית

4.34

קיבוץ משמר העמק: המוסד החינוכי

רות ליברטי-שלו אדריכלות ושימור

אפריל
2013

אגף מרכזי - קומה שניה (300)

פרק 4: מצב קיים

ג1 - חדר 301 - חדר מדרגות, מבט לעבר המסדרון של אגף ד

ב1 - חדר 301 - חדר מדרגות, גרמי מדרגות שמובילים לגג של אגף ד

א1 - חדר 301 - חדר מדרגות, דלת שמובילה לגג אגף ב

1 - חדר 301 - חדר מדרגות, דלת הכניסה לאגף ד

ג2 - חדר 302 - חדר הלבשה

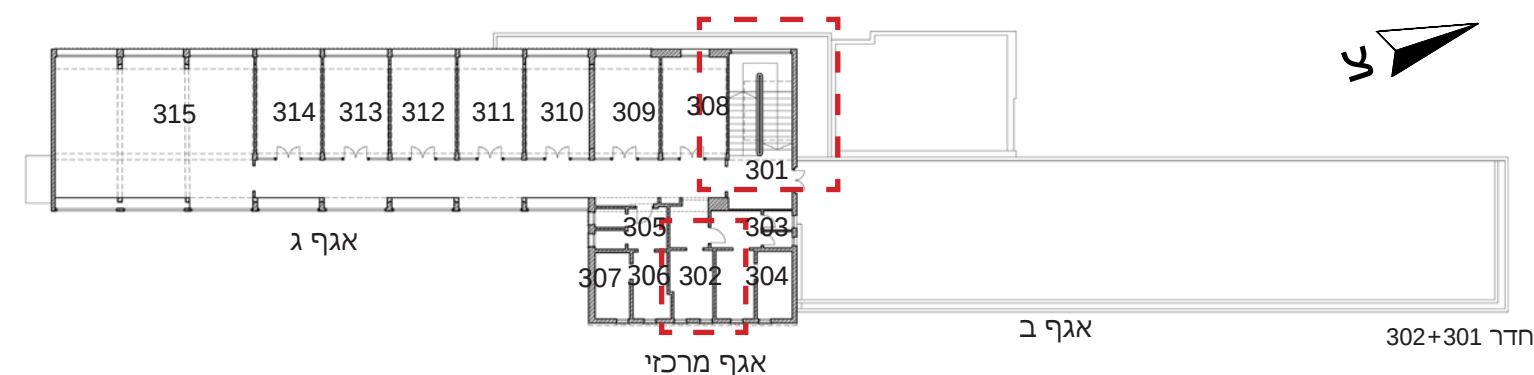
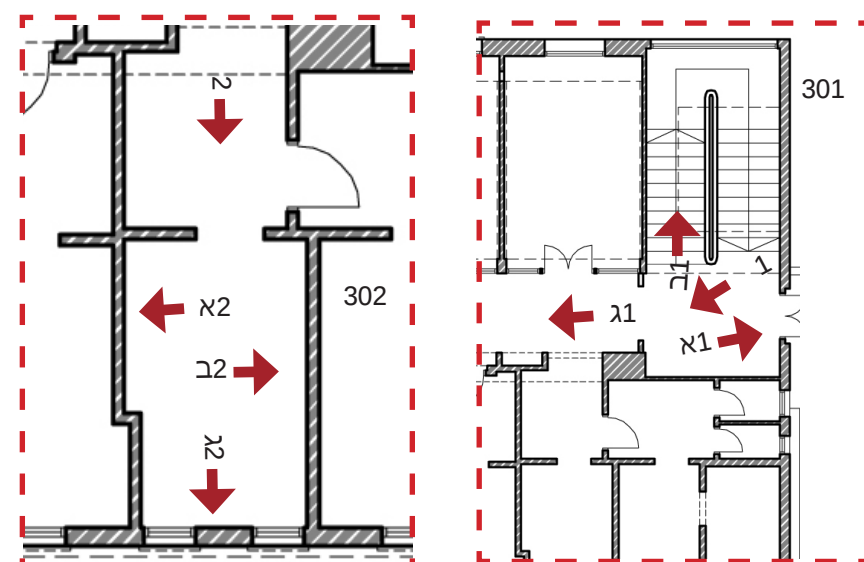
ב2 - חדר 302 - חדר הלבשה

א2 - חדר 302 - חדר הלבשה

2 - חדר 302 - חדר הלבשה, באמצע דלת הכניסה לחדר 302, משמאל דלת הכניסה לחדר 303

4.35

ב3 - חדר 303 - שירותים

א3 - חדר 303 - שירותים, מימין דלת שמובילה לחדר 304 מקלחות

3 - חדר 303 - שירותים, דלת הכניסה

ג4 - חדר 305 - שירותים, שני תאי שירותים

ג4 - חדר 305 - שירותים

ב4 - חדר 305 - שירותים

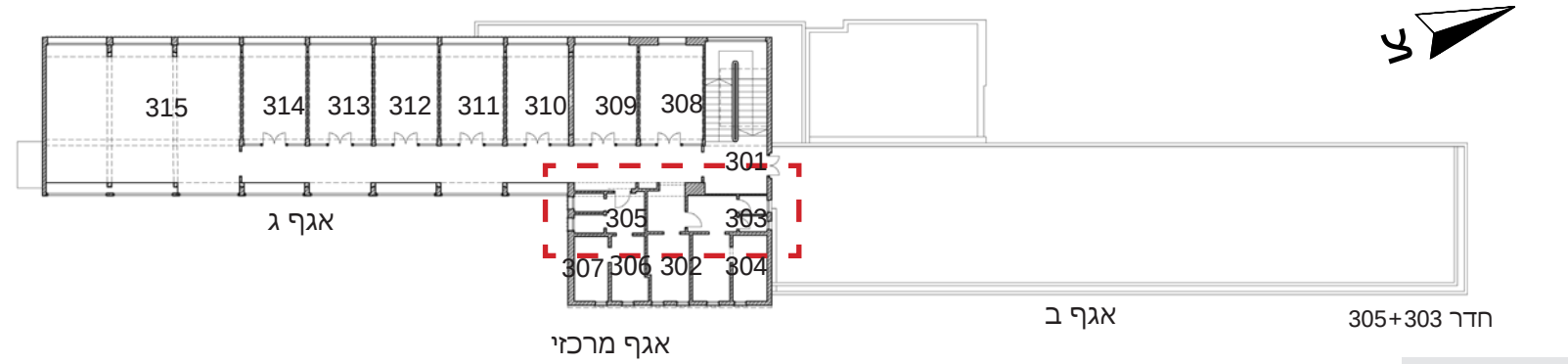
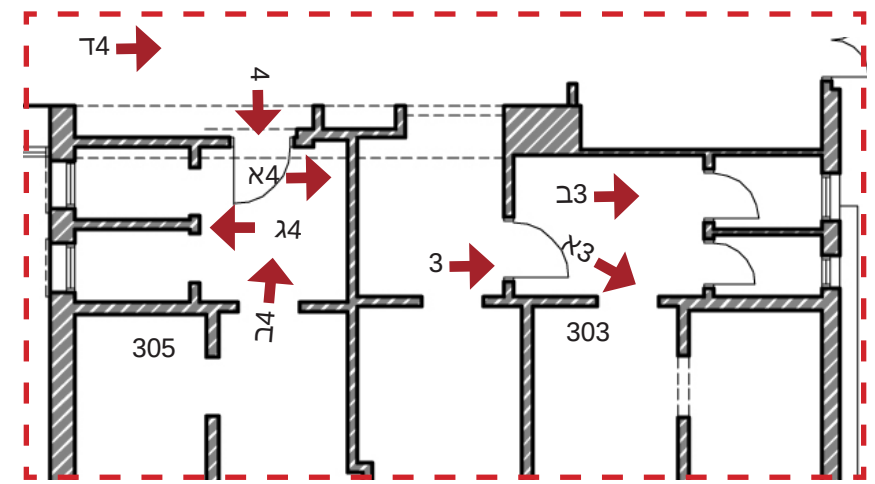
א4 - חדר 305 - שירותים

4 - חדר 305 - שירותים, דלת הכניסה

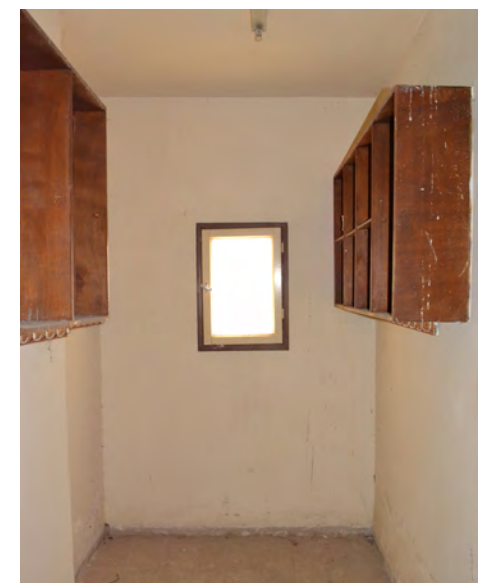

ג4 - מבט מהמסדרון לעבר דלת הכניסה לאגף ד

בב - חדר 306 - חדר הלבשה

א5 - חדר 306 - חדר הלבשה

5 - חדר 306 - חדר הלבשה, דלת שמובילה לחדר 307

ג6 - חדר 307 - מקלחת

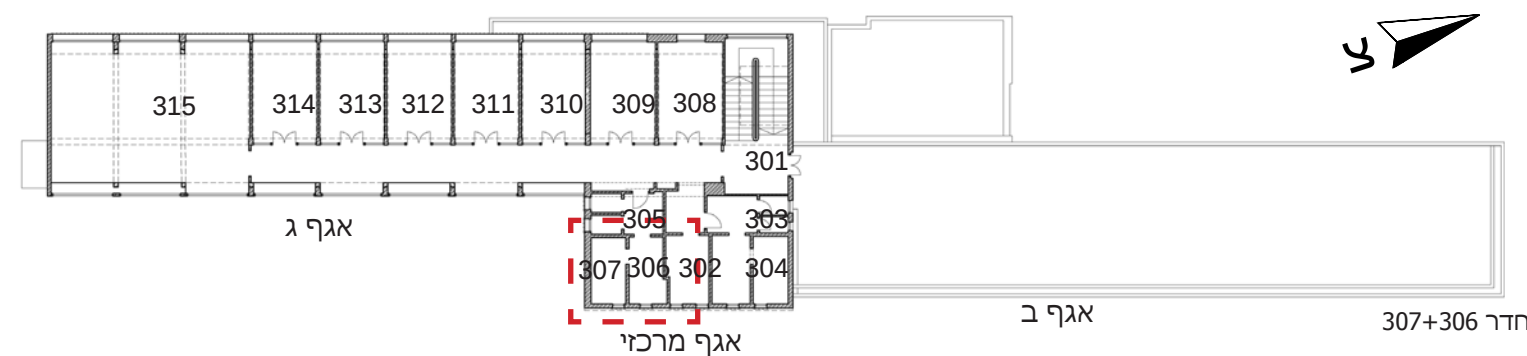
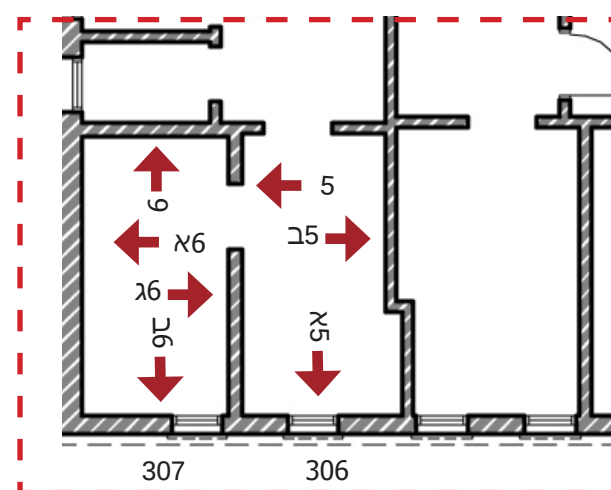
בב - חדר 307 - מקלחת

א6 - חדר 307 - מקלחת

6 - חדר 307 - מקלחת

פרק 4: מצב קיים

ג7 - חדר 308 - חדר ריק, שינוי במודול של החלון חלקו חסום

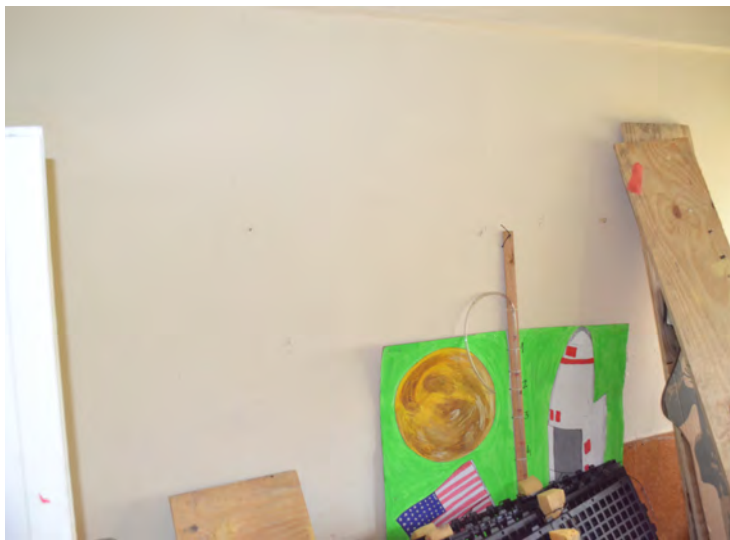
ז7 - חדר 308 - חדר ריק

זא - חדר 308 - חדר ריק, חלונות גבוהים לאורור החדר

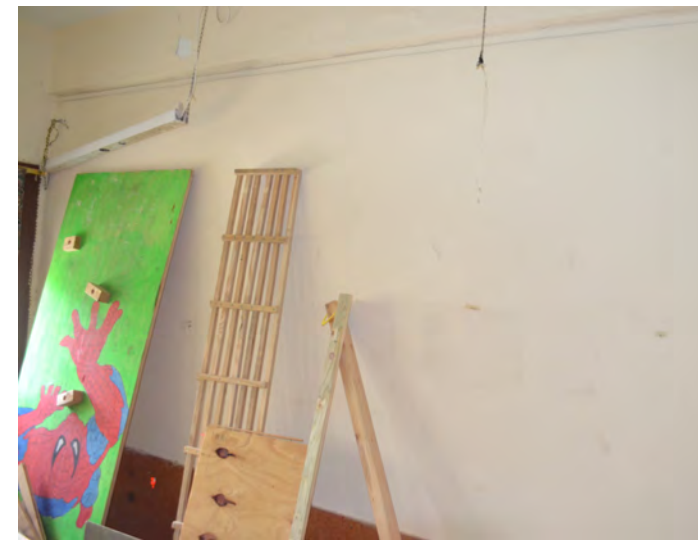
ז7 - חדר 308 - חדר ריק

ז8 - חדר 311 - מחסן

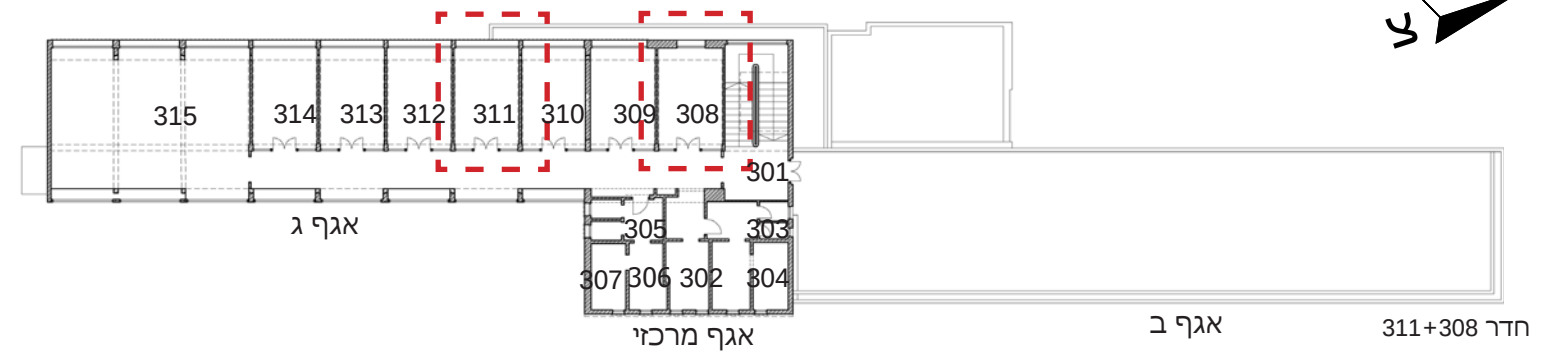
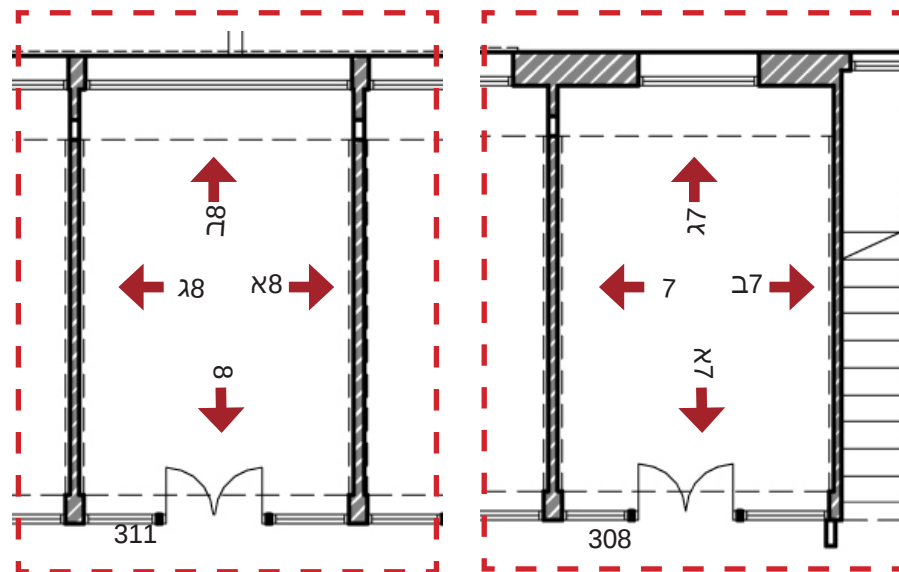
זב - חדר 311 - מחסן

זא - חדר 311 - מחסן

ז8 - חדר 311 - מחסן, חלונות גבוהים לאורור החדר

4.38

ג9 - חדר 312 - מחסן

ב9 - חדר 312 - מחסן

א9 - חדר 312 - מחסן

9 - חדר 312 - מחסן, חלונות גבוהים לאורור החדר

ג10 - חדר 314 - מחסן

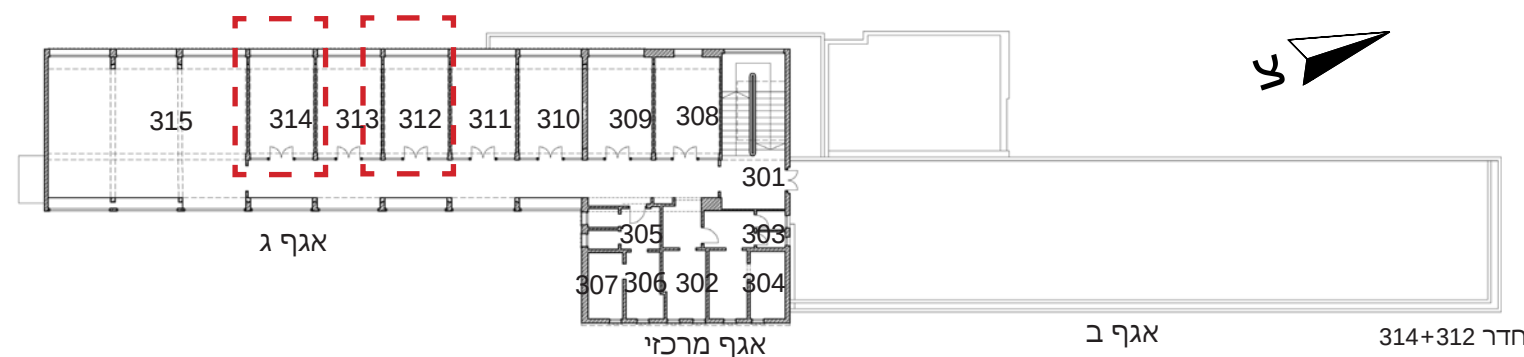
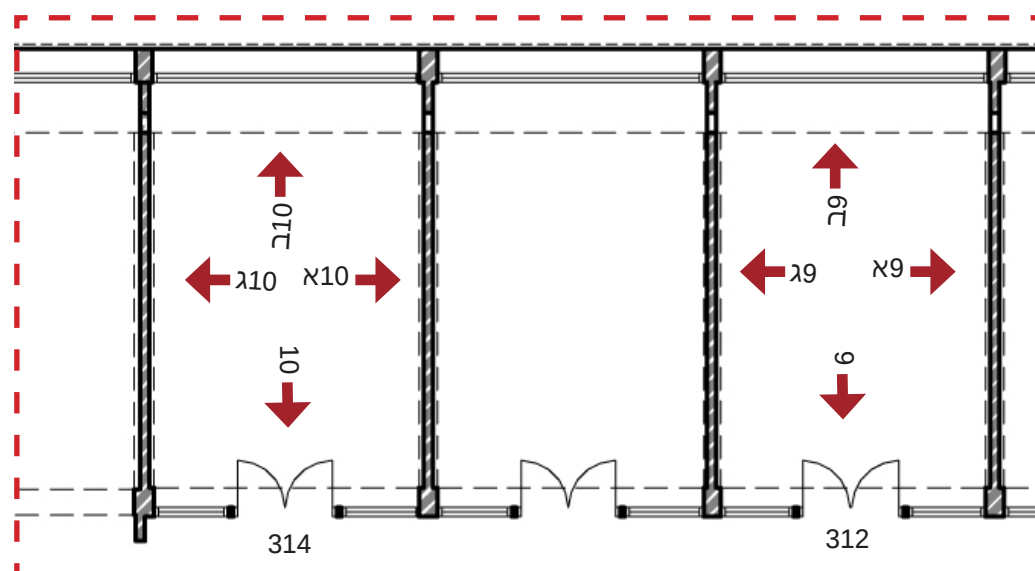
ב10 - חדר 314 - מחסן

א10 - חדר 314 - מחסן

10 - חדר 314 - מחסן, חלונות גבוהים לאורור החדר

4.39

פרק 4: מצב קיים

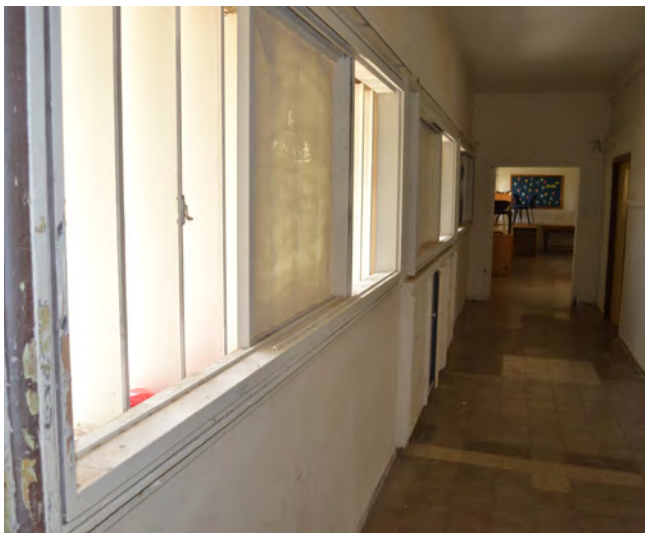
11ב - חדר 315 - כיתת לימוד

11א - חדר 315 - כיתת לימוד

11 - חדר 315 - כיתת לימוד

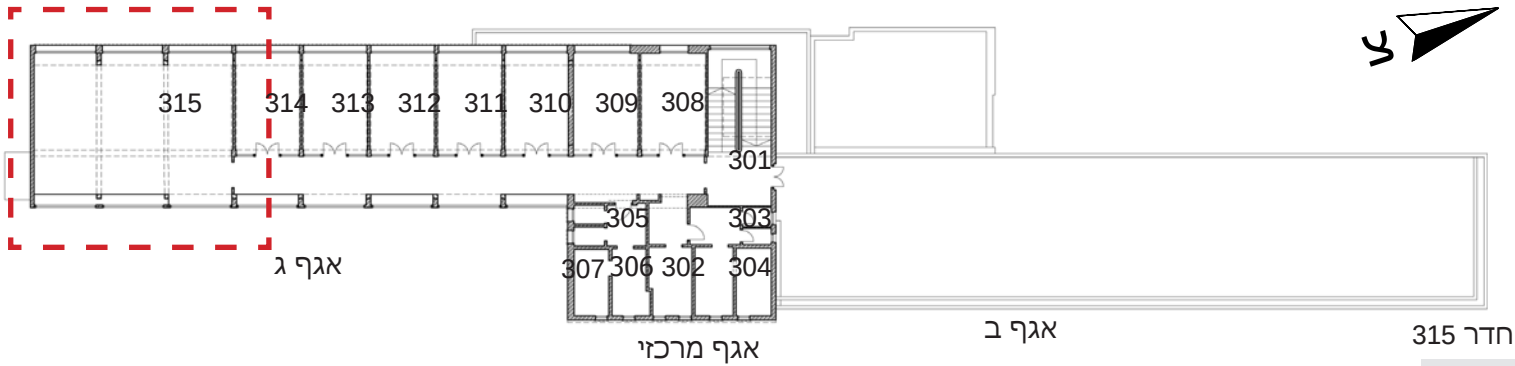
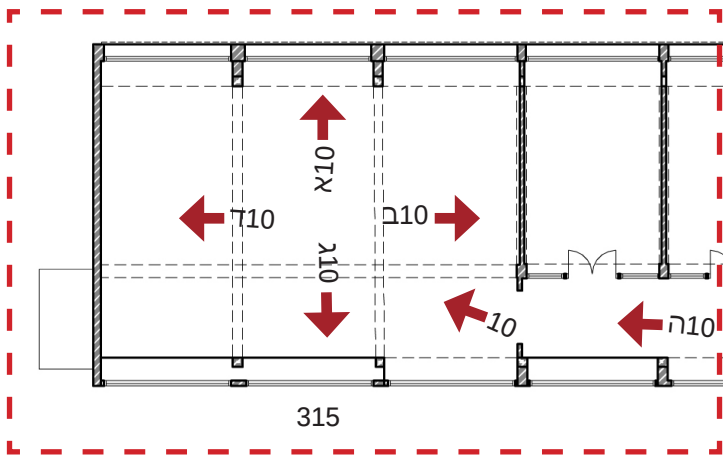
11ה - מבט מהמסדרון לעבר דלת הכניסה לחדר 315

11ד - חדר 315 - כיתת לימוד

11ג - חדר 315 - כיתת לימוד, חלל אחסון מתחת לחלונות

4.40

מבט אופייני על המסדרון. ניתן לראות את אלמנט הריהוט בנישה שמתחת לחלון

מבט על חלון חדר טיפוס. ניתן לראות את אלמנט הריהוט בנישה שמתחת לחלון.

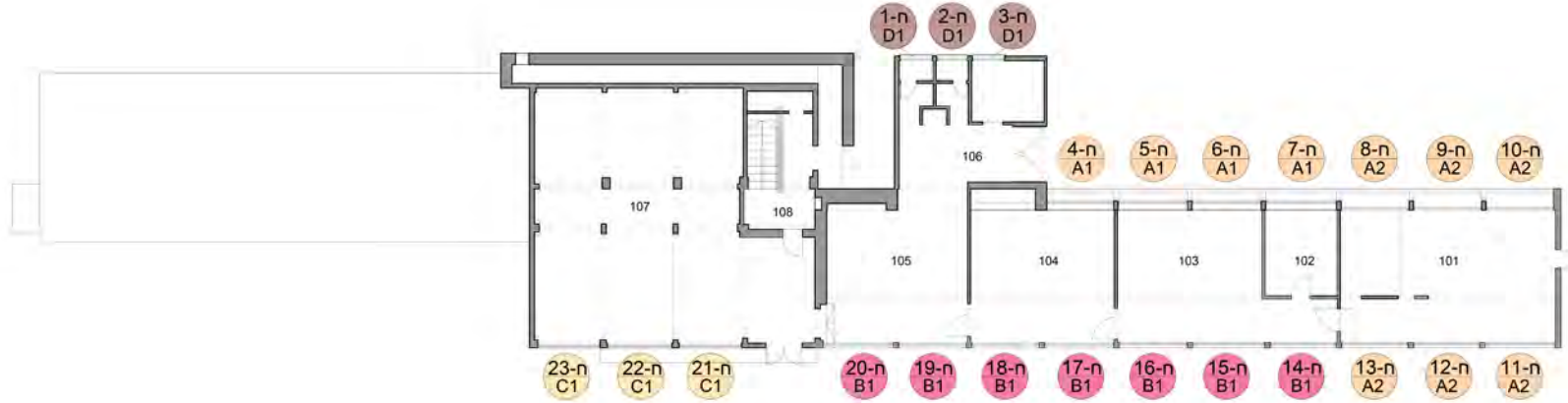

מבט על הקיר בין החדר למסדרון. ניתן לראות חלונות עליונים ודלת כניסה לחדר.

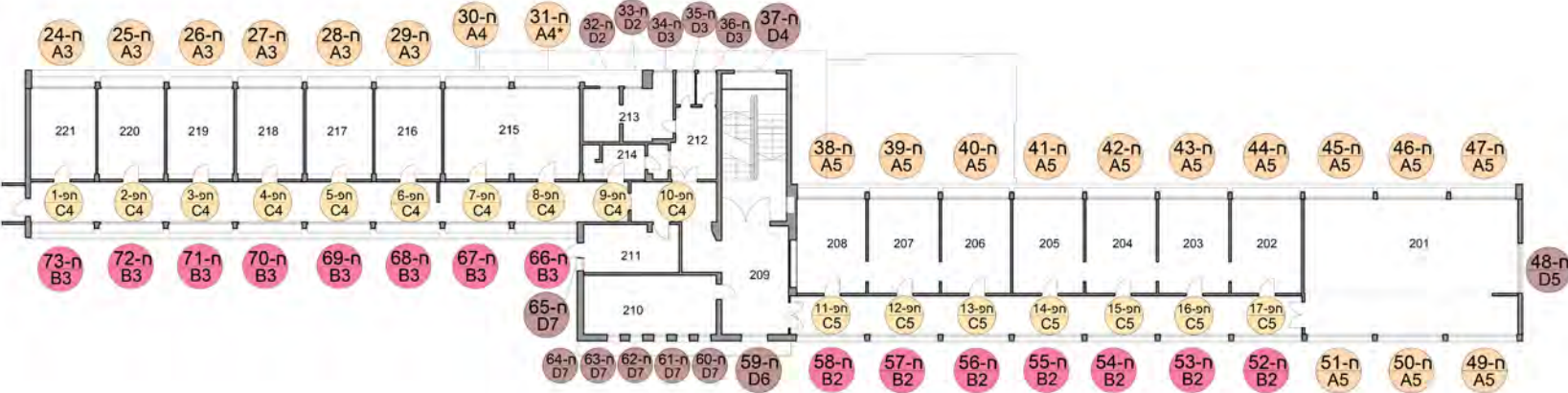

מבט על הקיר בין החדר למסדרון. ניתן לראות חלונות עליונים ודלת כניסה לחדר.

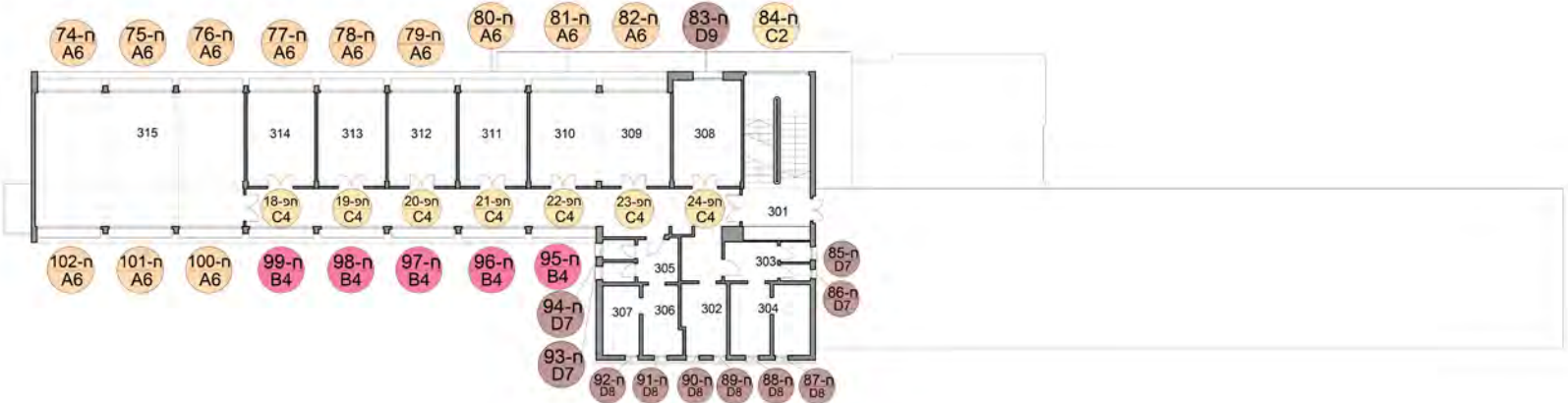
פרק 4: מצב קיים

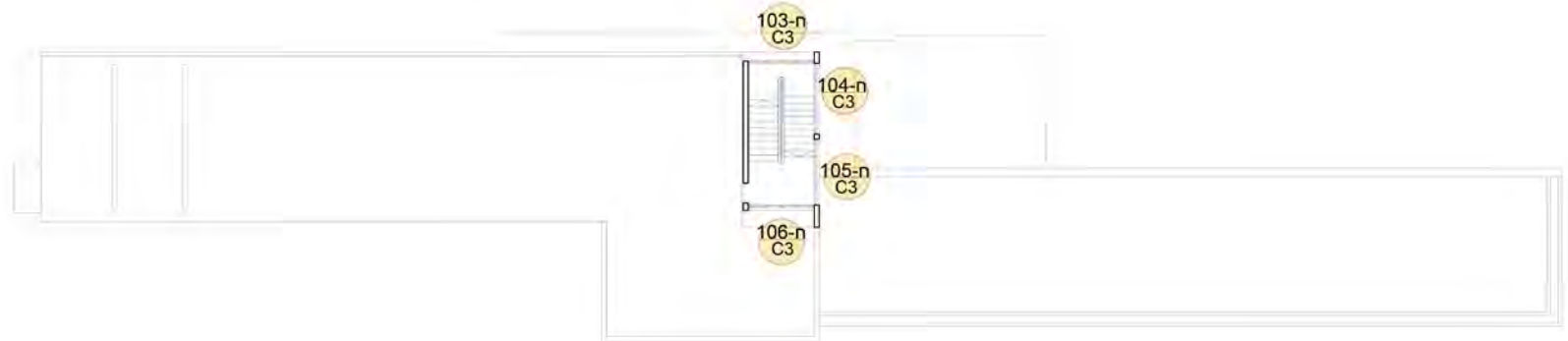
קומת קרקע

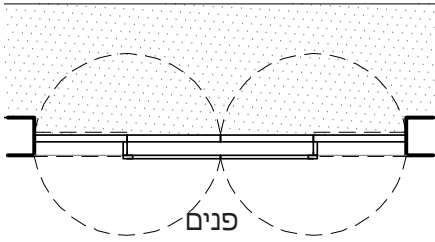
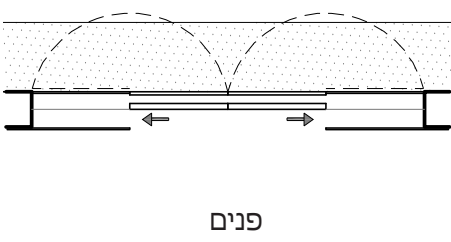
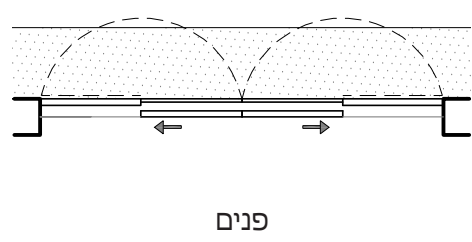
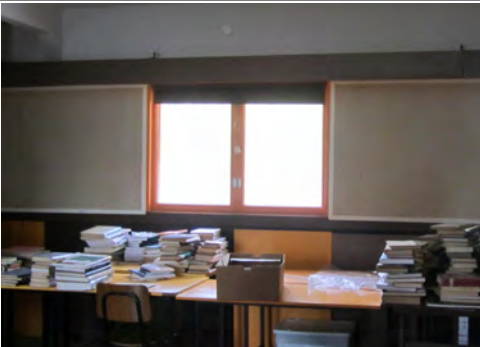
קומה ראשונה

קומה שנייה

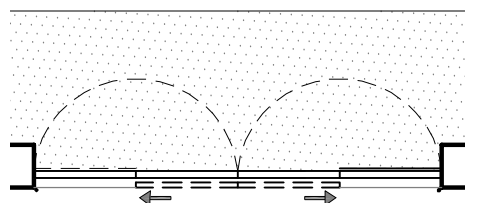
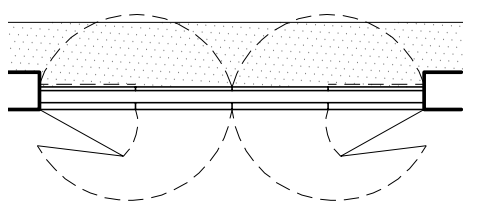
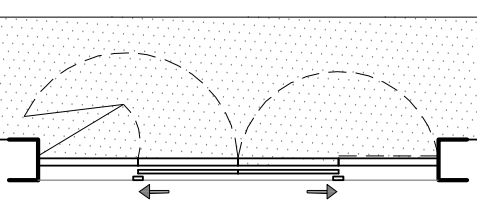
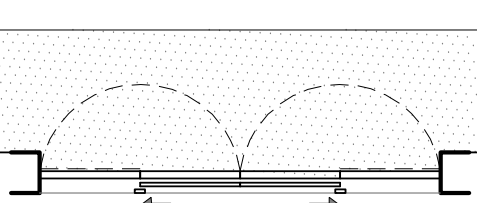

קומה שלישית

A3	A2	A1	
280/106	310/113	312/113	מידות בס"מ:
6 חלונות	6 חלונות	4 חלונות	מספר חלונות:
קומה ראשונה, אגף דרומי, חלון מערבי - חדרים 216-221	קומת מסד, ספריה, חלון מזרחי ומערבי - חדר 101	קומת מסד, ספריה, חלון מערבי - חדרים 104,103,102	מקום:
חוץ פנים	חוץ פנים	חוץ פנים	סכמה:
			תמונת חוץ:
			תמונת פנים:
4 כנפיים פתיחה צידית כלפי חוץ וקבועות	2 כנפיים פתיחת הזזה	4 כנפיים פתיחת הזזה וקבועות	זכוכית:
2 כנפיים פתיחה צידית כלפי פנים	2 כנפיים פתיחה צידית כלפי חוץ	2 כנפיים פתיחה צידית כלפי חוץ	רשת:
חלון זכוכית ורשת, בעל 4 כנפיים מזכוכית, שתי הכנפיים האמצעיות נפתחות פתיחת ציר צידי כלפי חוץ ושתי הכנפיים הצידיות קבועות (נראה שהם קובעו, אך במקור הם היו נפתחות). שתי כנפים עם רשת באמצע החלון נפתחות פתיחת ציר צידי כלפי פנים.	חלון זכוכית ורשת, דומה לחלון A1, אך ללא הכנפים הצידיות הקבועות מזכוכית. במקום, קיימת סגירה קבועה מלוחות דיקט.	חלון זכוכית ורשת, בעל 4 כנפיים מזכוכית, שתי הכנפיים האמצעיות נפתחות בהזזה על גבי שתי הכנפיים הצידיות הקבועות. שתי כנפיים עם רשת באמצע החלון, נפתחות פתיחת ציר צידית כלפי חוץ.	תיאור החלון:

סוגי חלונות: חלון מטיפוס A - חלונות רחבים, צד מערבי

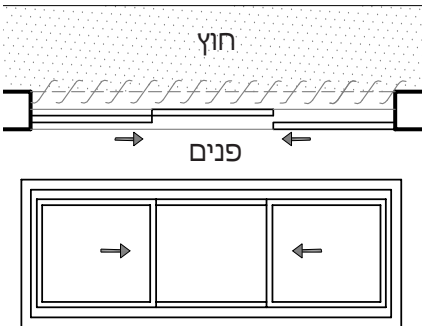
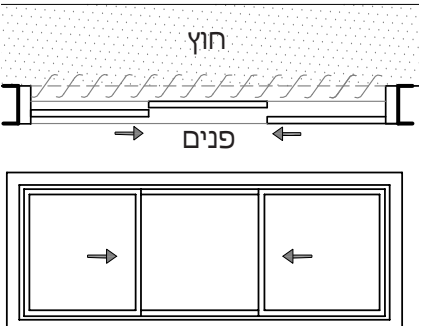
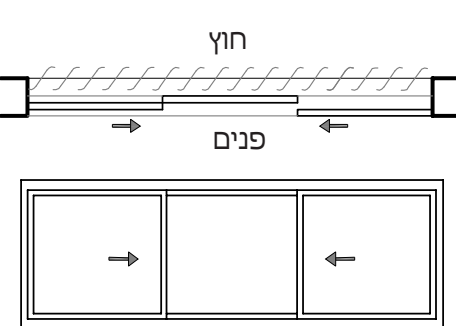
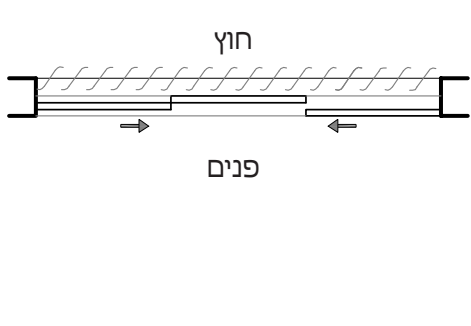
פרק 4: מצב קיים

A6	A5	A4*	A4	
271/110	310/113	280/106	280/106	מידות בס"מ:
12 חלונות	13 חלון	1 חלון	1 חלון	מספר חלונות:
קומה שנייה, אגף דרומי, חלון מערבי - חדרים 309-314, חלון מזרחי ומערבי - חדר 315	קומה ראשונה, אגף צפוני, חלון מערבי - חדרים 202-208, חלון מזרחי ומערבי - חדר 201	קומה ראשונה, אגף דרומי, חלון מערבי - חדרים 215	קומה ראשונה, אגף דרומי, חלון מערבי - חדרים 215	מקום:
חוץ פנים	חוץ פנים	חוץ פנים	חוץ פנים	סכמה:
				תמונת חוץ:
				תמונת פנים:
4 כנפיים	4 כנפיים פתיחה צידית כפולה כלפי פנים	4 כנפיים	4 כנפיים פתיחה צידית כלפי חוץ וקבועות	זכוכית:
2 כנפיים (בחלק מהחדרים אין רשת)	4 כנפיים פתיחה צידית כלפי חוץ וקבועות	2 כנפיים	2 כנפיים פתיחה צידית כלפי פנים	רשת:
חלון זכוכית ורשת בעל 4 כנפים מזכוכית, שתי הכנפיים האמצעיות נפתחות פתיחת ציר צידי כלפי חוץ ושתי הכנפיים הצידיות קבועות. שתי כנפים עם רשת באמצע החלון נפתחות בהזזה (בכל החדרים ישנה רשת למעט חדר 315, כנראה שהרשת הייתה במקור בפתיחת ציר צידי כלפי פנים, ישנם צירים בצדדי החלון)	חלון זכוכית ורשת בעל 4 כנפים מזכוכית, שתי הכנפיים השמאליות ושתי הכנפים הימניות נפתחות ביחד פתיחה צידית כפולה כלפי פנים, 4 כנפיים עם רשת, שתי הכנפיים באמצע נפתחות פתיחה צידית כלפי חוץ, והשתיים בקצוות קבועות	חלון זכוכית ורשת בעל 4 כנפים מזכוכית, שתי הכנפיים השמאליות נפתחות ביחד פתיחה צידית כפולה כלפי חוץ (כנראה אופן הפתיחה המקורי של החלון), הכנף האמצעית ימנית נפתחת פתיחה צידית כלפי חוץ והכנף הצידית ימנית קבועה. (נראה שהיא קבועה, אך במקור הייתה נפתחת) שתי כנפים עם רשת באמצע החלון נפתחות בהזזה (בדומה לחלון C2)	חלון זכוכית ורשת, בעל 4 כנפים מזכוכית, שתי הכנפיים האמצעיות נפתחות פתיחת ציר צידי כלפי חוץ ושתי הכנפיים הצידיות קבועות (נראה שהם קבועים, אך במקור הם היו נפתחות). שתי כנפים עם רשת באמצע החלון נפתחות בהזזה (נראה שבמקור הם היו בפתיחת ציר צידי כלפי פנים, ניתן עדיין לראות את העמודונים עליהם היה ציר הפתיחה)	תיאור החלון:

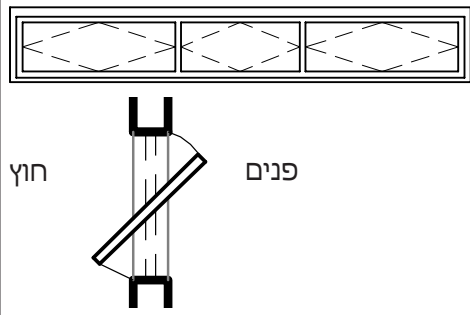
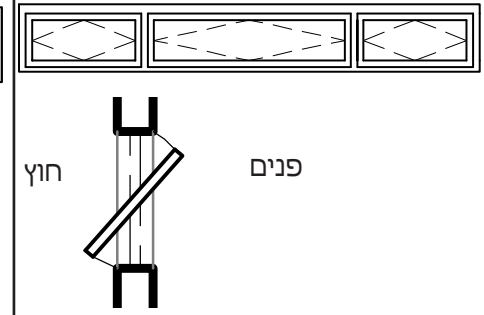
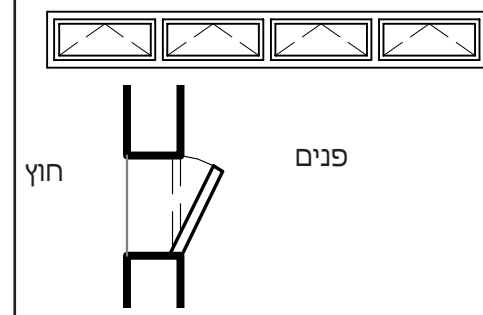
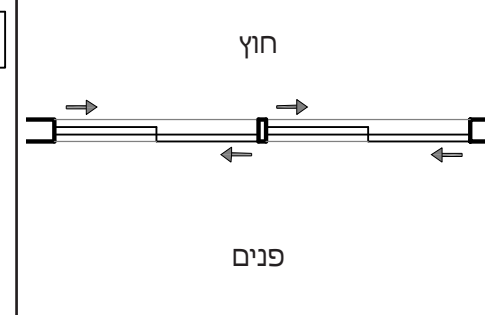
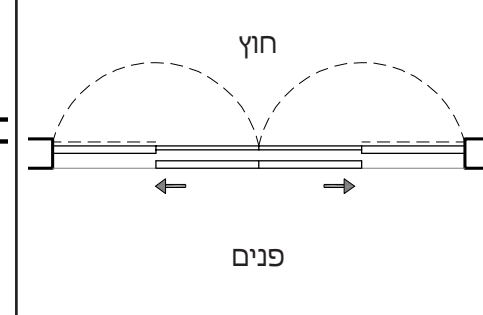
*הערה כללית: כל המידות מקורבות, ייתכנו שינויי מידות בין פרטים שונים מאותו טיפוס

סוגי חלונות: חלון מטיפוס B - חלונות רחבים, צד מזרחי

פרק 4: מצב קיים

B4	B3	B2	B1	
271/105	263/96	301/106.5	310/109	מידות בס"מ:
5 חלונות	8 חלונות	7 חלונות	7 חלונות	מספר חלונות:
קומה שניה, אגף דרומי, חלון מזרחי - מסדרון	קומה ראשונה, אגף דרומי, חלון מזרחי - מסדרון	קומה ראשונה, אגף צפוני, חלון מזרחי - מסדרון	קומת מסד, ספריה, חלון מזרחי - חדרים 105,104,103,102	מקום:
				סכמה:
				תמונת חוץ:
				תמונת פנים:
3 כנפיים פתיחת הזזה	3 כנפיים פתיחת הזזה	3 כנפיים פתיחת הזזה	3 כנפיים פתיחת הזזה	זכוכית:
ללא רשת	ללא רשת	ללא רשת	ללא רשת	רשת:
חלון דומה לחלון B1, השוני בעיקר במידת הגובה שלו	חלון בעל 3 כנפים מזכוכית בפתיחת הזזה. הכנף האמצעית קבועה, ושתי הצידיים נפתחות על גביה בהזזה. חלונות מסוג זה נמצאים בחזית המזרחית של האגף הדרומי שנפגעה ב-1948. כנראה מדובר בחלונות חדשים יחסית, בתוך מסגרת קטנה יותר מהפתח בקיר.	חלון דומה לחלון B1, אך יותר גדול, אין מסגרת	חלון בעל 3 כנפים מזכוכית בפתיחת הזזה. הכנף האמצעית קבועה, ושתי הצידיים נפתחות על גביה בהזזה.	תיאור החלון:
* הערה כללית: כל המידות מקורבות, ייתכנו שינויי מידות בין פרטים שונים מאותו טיפוס				

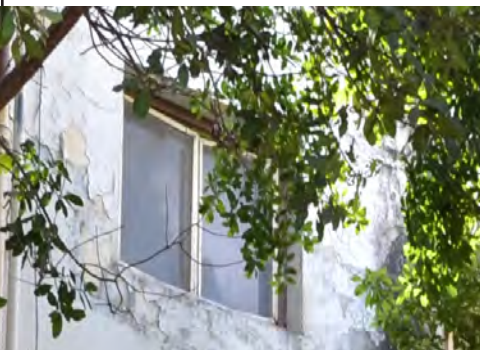
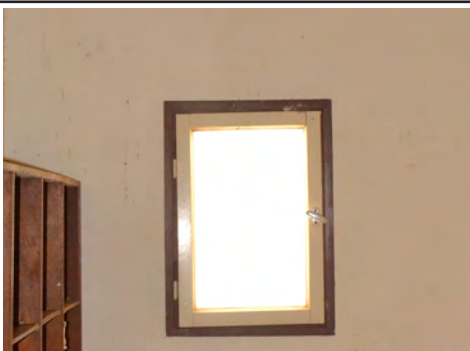
4.45

C5 - חלון פנימי	C4 - חלון פנימי	C3	C2	C1	
310/50	295/45	294/37	281/52	290/54	מידות בס"מ:
7 חלונות	15 חלונות	4 חלונות	2 חלונות	3 חלונות	מספר חלונות:
קומה ראשונה, אגף צפוני - חלונות מעל דלתות הכניסה לחדרים	קומה ראשונה ושנייה, אגף דרומי - חלונות מעל דלתות הכניסה לחדרים	פיר מדרגות - פתחי אוורור	קומה שניה ועלייה לגג - חדר מדרגות	קומת מסד, ספריה, חלון מזרחי - חדר 107	מקום:
					סכמה:
					תמונת חוץ:
					תמונת פנים:
				4 כנפיים הזזה וקבועות	זכוכית:
				2 כנפיים פתיחה צידי כלפי חוץ	רשת:
פתח מעל הדלת ובו שלושה חלונות קיפ עם ציר אמצעי, חלון קטן באמצע ושניים גדולים בקצוות. רוב החלונות אינם נפתחים היום	פתח מעל הדלת ובו שלושה חלונות קיפ עם ציר אמצעי, חלון גדול באמצע ושניים קטנים בקצוות. רוב החלונות אינם נפתחים היום, ורוב החלונות בקומה השנייה הוסרו וחלק מהפתחים נחסמו באמצעות פרספקס	ארבעה פתחים, ובכל אחד ארבעה חלונות קיפ פתיחה עיליונה פנימה לאורור, הזכוכית הוחלפה בפרספקס	שני חלונות הזזה בכל קומה, הזכוכית הוחלפה בפרספקס למעט אחד בעלייה לגג. בקומה שניה ישנם סורגים על החלון	חלון בעל 4 כנפיים מזכוכית, שתי הכנפיים האמצעיות נפתחות בהזזה על גבי שתי הכנפיים הצידיות הקבועות. 2 כנפיים רשת בפתיחת ציר צידי כלפי חוץ	תיאור החלון:

D4	D3	D2	D1	
191/54	83/61	86/62	147/50	מידות בס"מ:
1 חלונות	3 חלונות	2 חלונות	3 חלונות	מספר חלונות:
קומה ראשונה - חלל מרכזי	קומה ראשונה, חלון מערבי - חדרים 212,213	קומה ראשונה, אגף דרומי, חלון מערבי - חדר 213	קומת מסד, ספריה, תוספת, חלון מערבי - כניסה	מקום:
				תמונת חוץ:
				תמונת פנים:
חלון לא מקורי. היום קיימים שני חלונות קיפ פתיחה עליונה פנימה, עם פרספקס	במקור היה פתח אחד, הוא היה יותר צר. היום קיימים שלושה חלונות נפרדים	במקור היה פתח יותר ארוך ויותר רחב, ובחלוקה שונה. החלון במקור דומה לטיפוס A. היום קיימים שני חלונות נפרדים	חלונות בתוספת המערבית - חלל הכניסה לספריה	תיאור החלון:

סוגי חלונות: חלון מטיפוס D - חלונות לא מקוריים

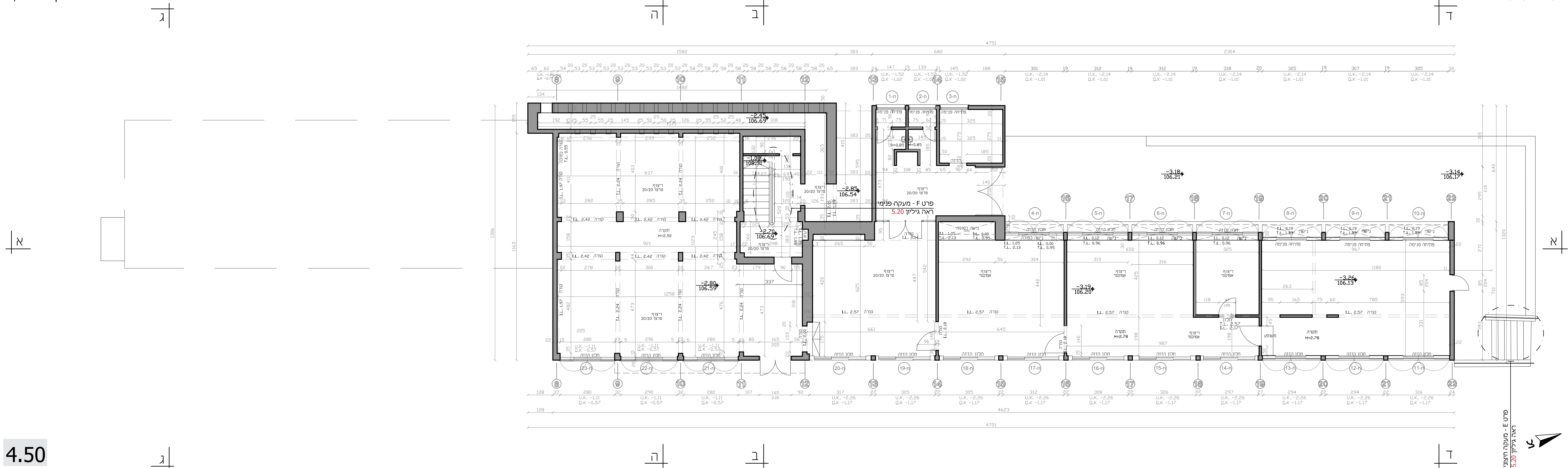
פרק 4: מצב קיים

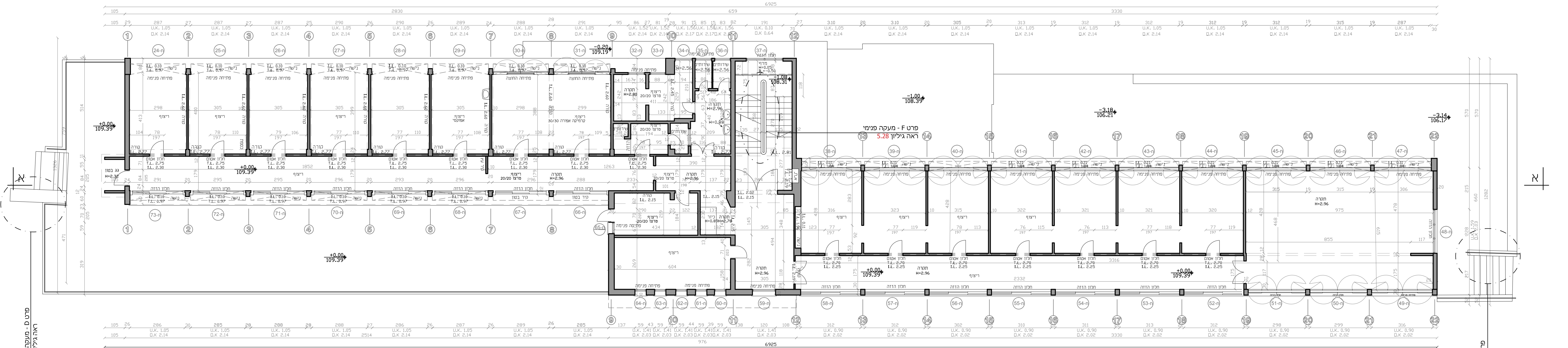
D9	D8	D7	D6	D5	
133/105	57/81	59/62	120/62	228/44	מידות בס"מ:
1 חלון	6 חלונות	10 חלונות	1 חלון	1 חלון	מספר חלונות:
קומה שניה, אגף דרומי, חלון מערבי - חדר 308	קומה שניה, תוספת, חלון מזרחי - חדר 307,306,304,302	קומה ראשונה ושניה, תוספת - חדר 305,303,211,210	קומה שניה, חלון מזרחי - חדר 209	קומה שניה, אגף צפוני, חלון צפוני - חדר 201	מקום:
					תמונת חוץ:
					תמונת פנים:
במקור היה חלון ארוך וצר, דומה לטיפוס C2. היום קיים חלון בעל שני כנפיים בפתיחת ציר צידי כלפי פנים, שתיים מזכוכית ושתיים מרשת.	חלון בתוספת המזרחית.	חולנות בתוספת המזרחית. בקומה הראשונה קיים חלון אחד בצד הצפוני ו5 חלונות בצד מזרחי. בקומה השנייה קיימים שני חלונות בצפון ושניים בדרום.	חלון לא מקורי. שני חלונות קיפ פתיחה עליונה פנימה.	חלון לא מקורי. הוא חסום מבפנים	תיאור החלון:

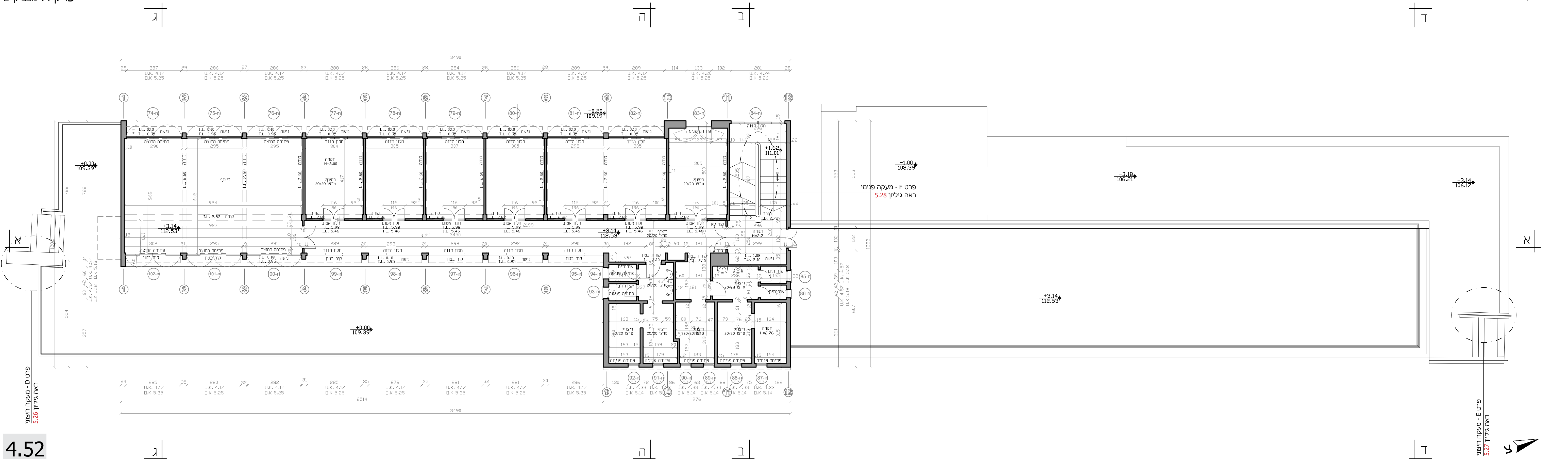
* הערה כללית: כל המידות מקורבות, ייתכנו שינויי מידות בין פרטים שונים מאותו טיפוס

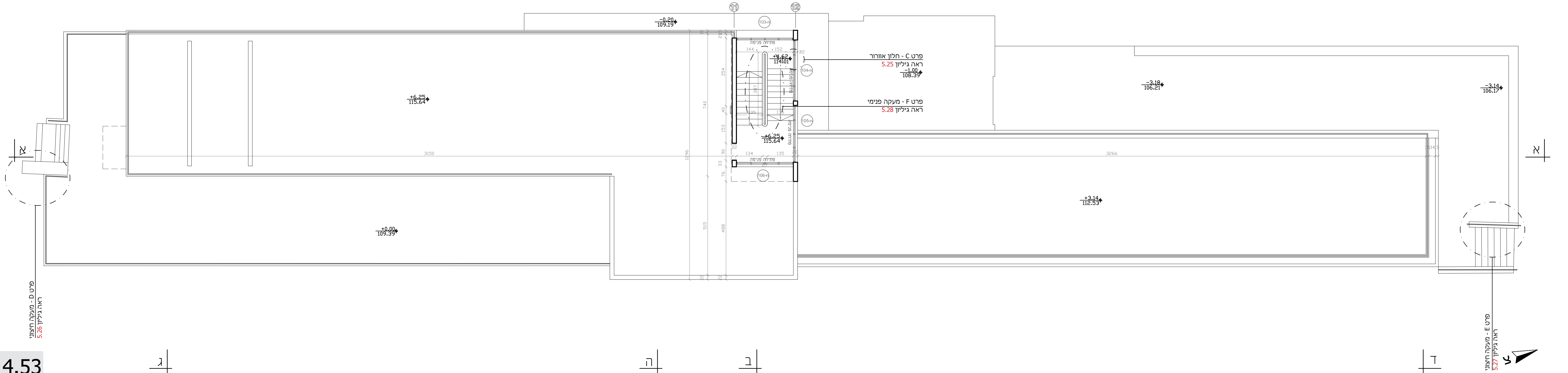
תכנית סביבה 1:250

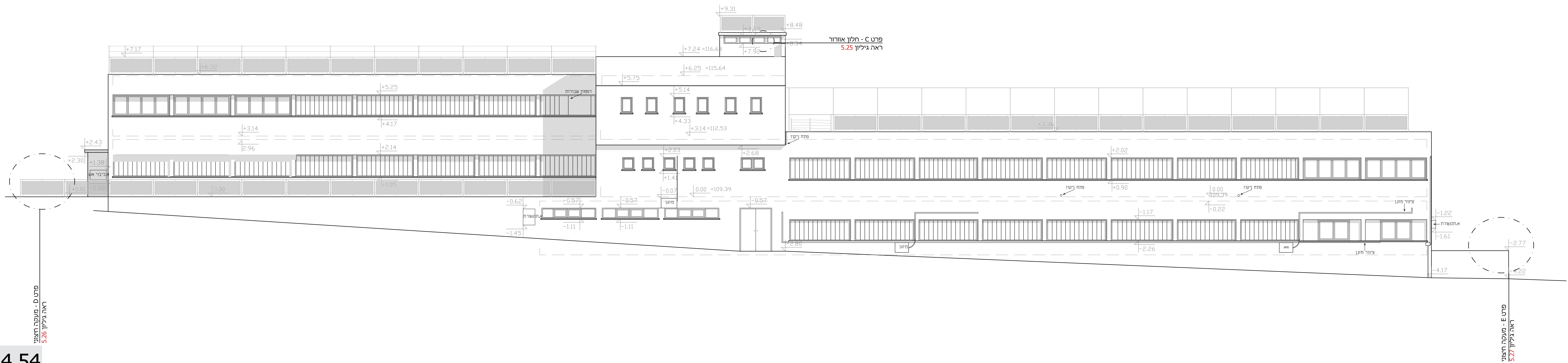
Architectural site plan of a residential building complex. The plan shows a large rectangular building labeled "בית הגדול" (The Big House) with a central courtyard. Surrounding the building are various outdoor spaces, including a "גן" (Garden) and "שטח" (Area). The plan includes numerous elevation points, contour lines, and a north arrow. A scale bar at the bottom left indicates a distance of 4.49 units. The plan is oriented with North at the top.

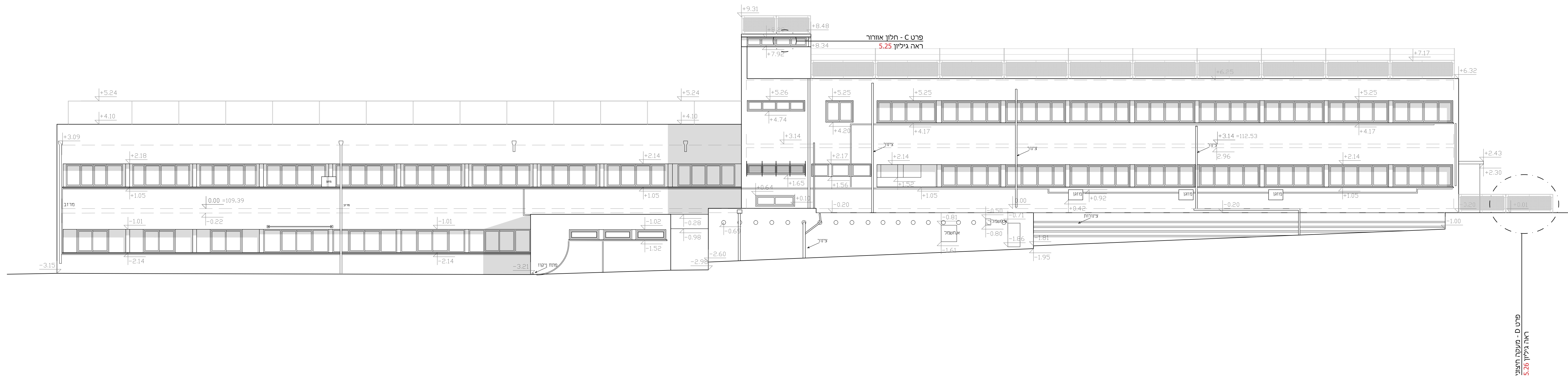

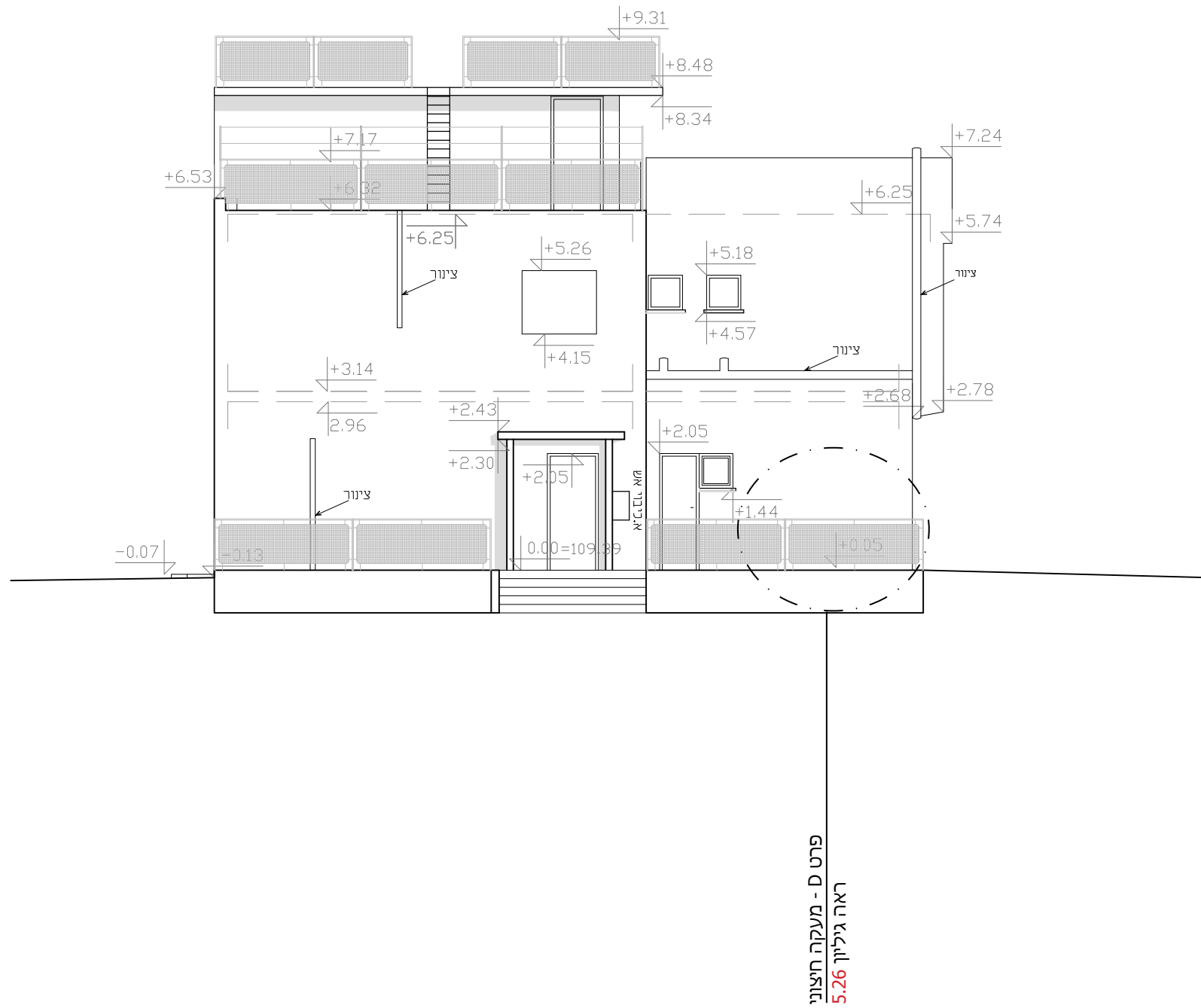
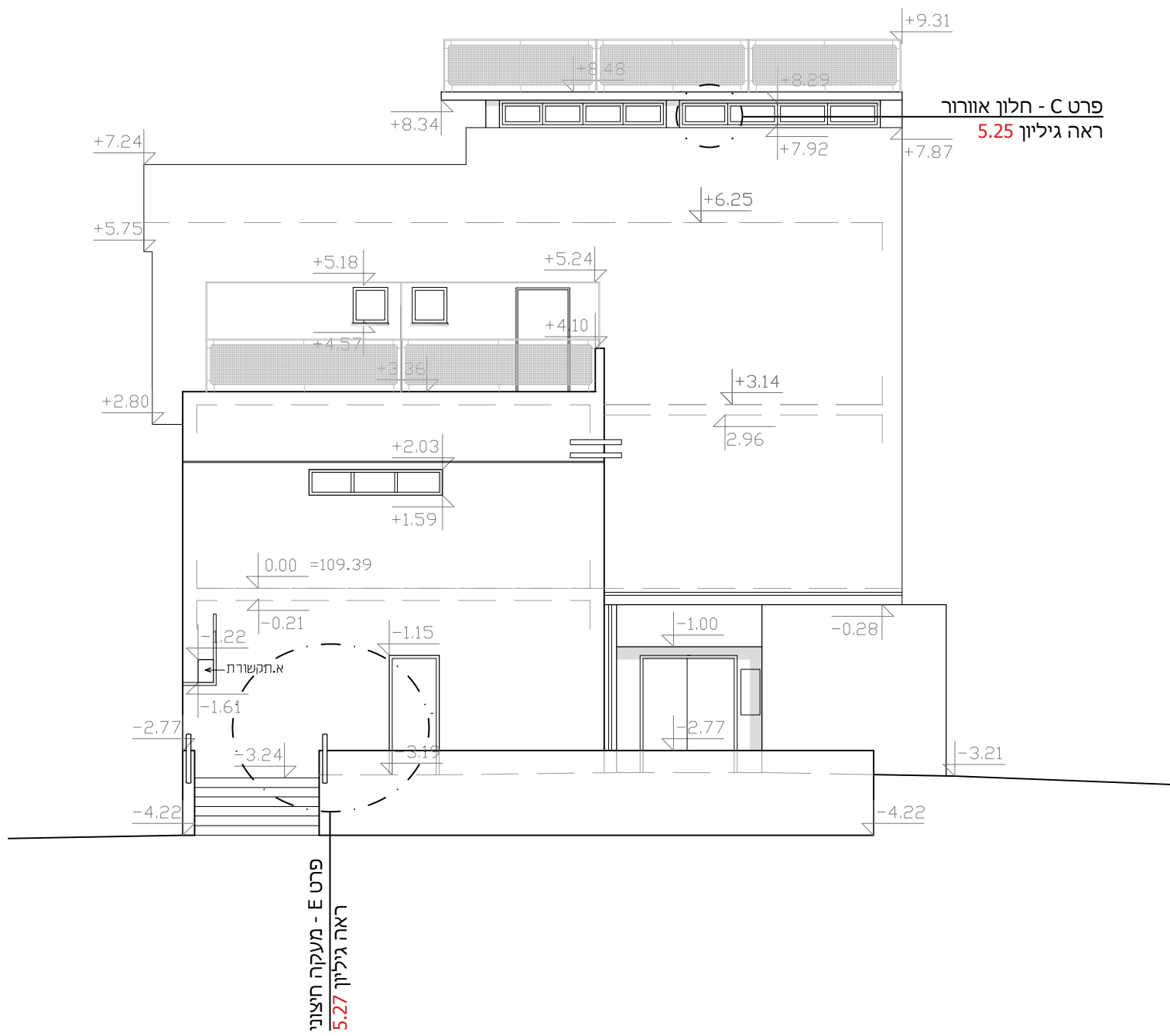

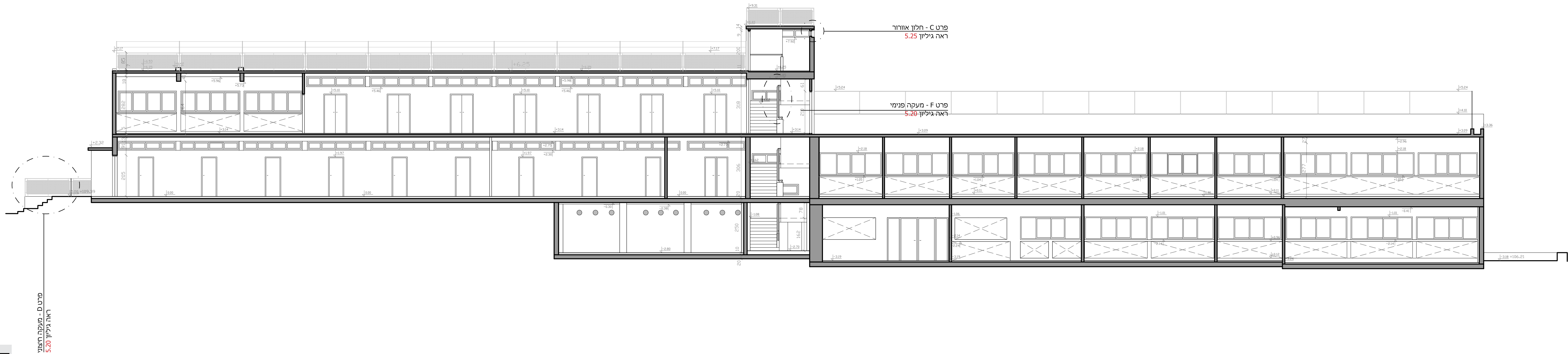

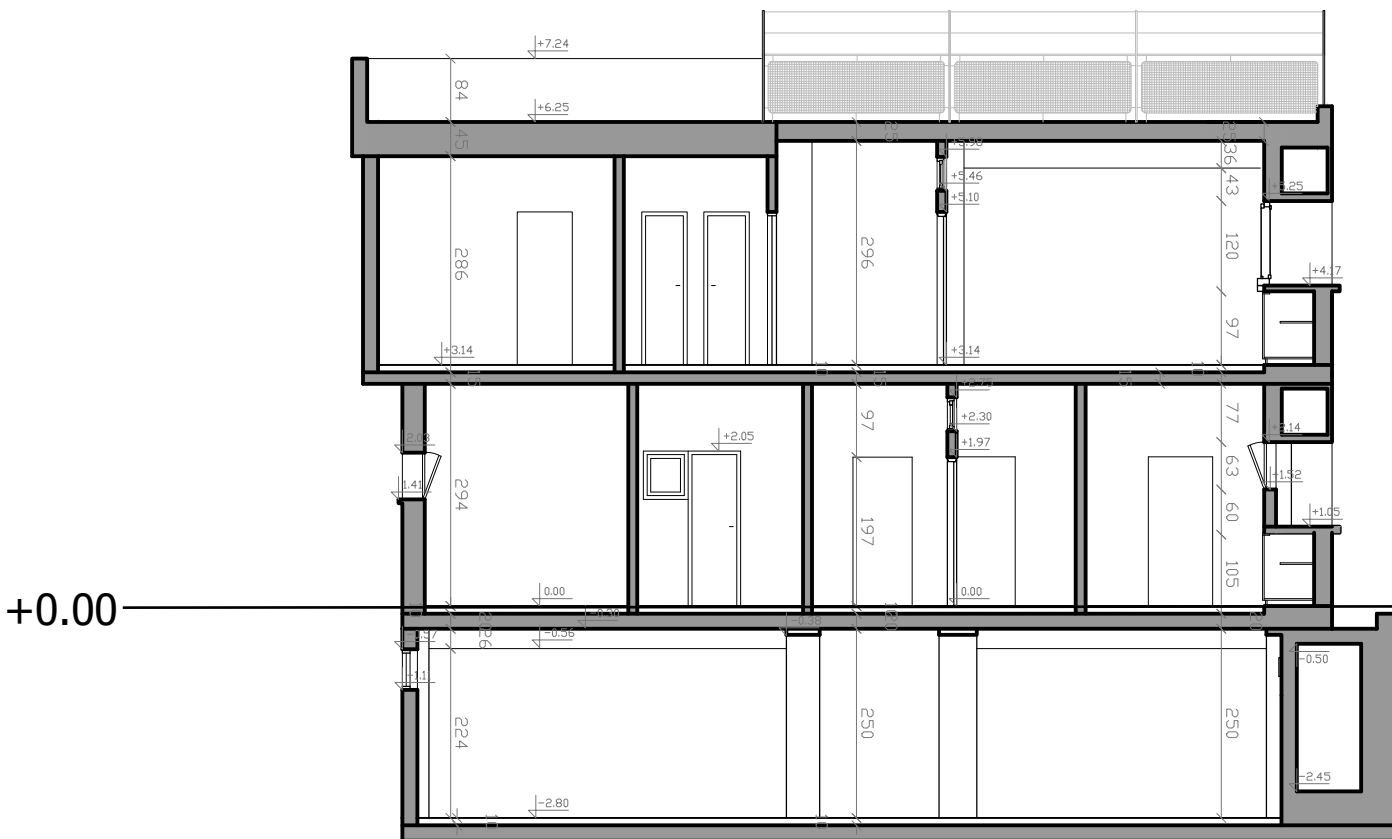
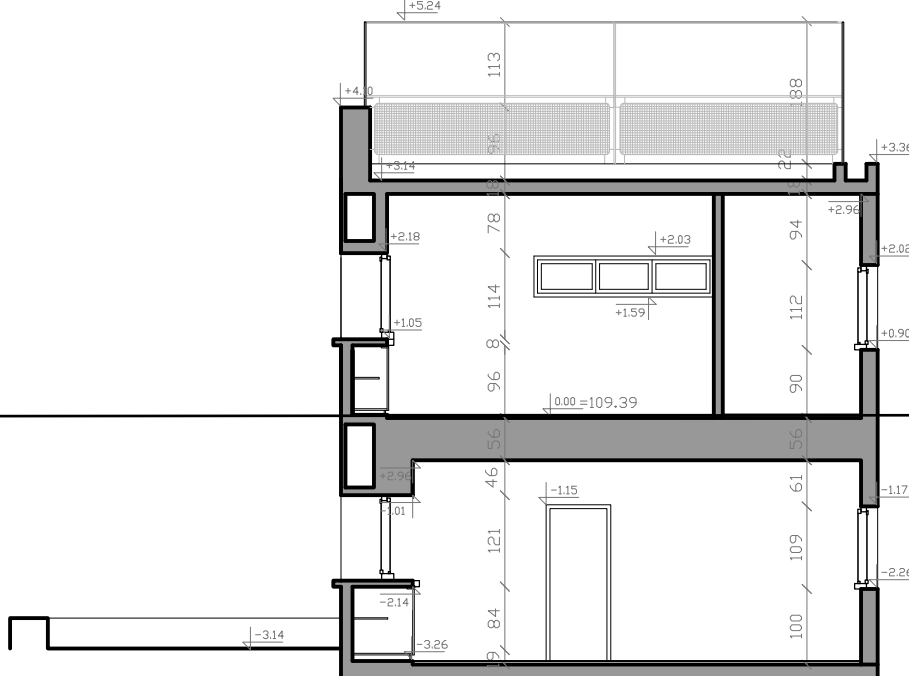
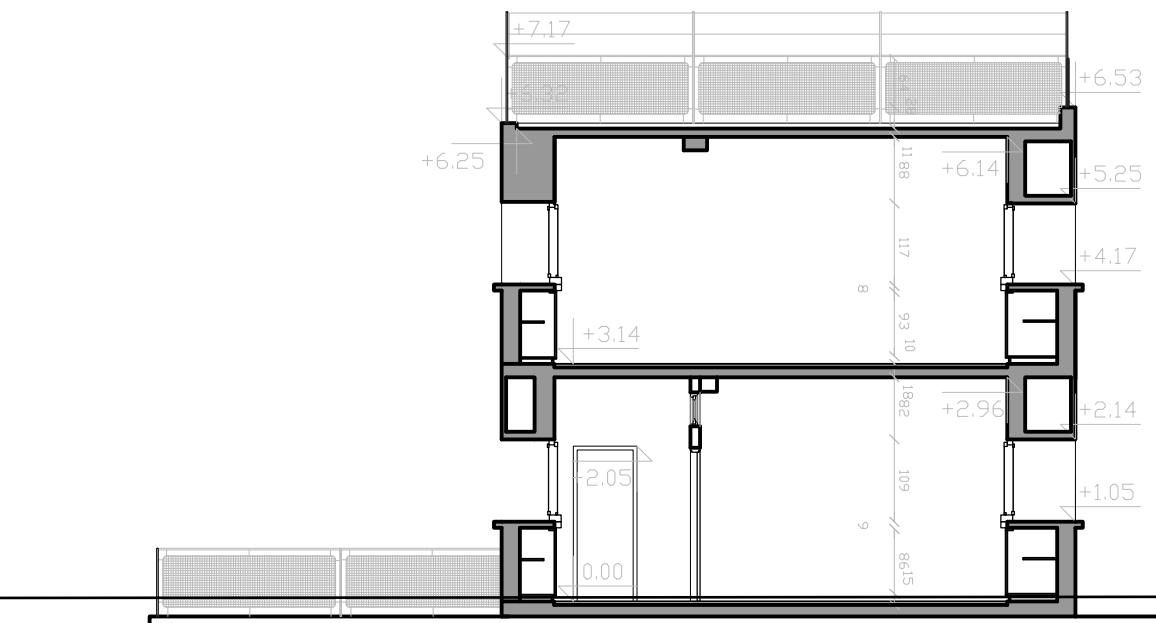
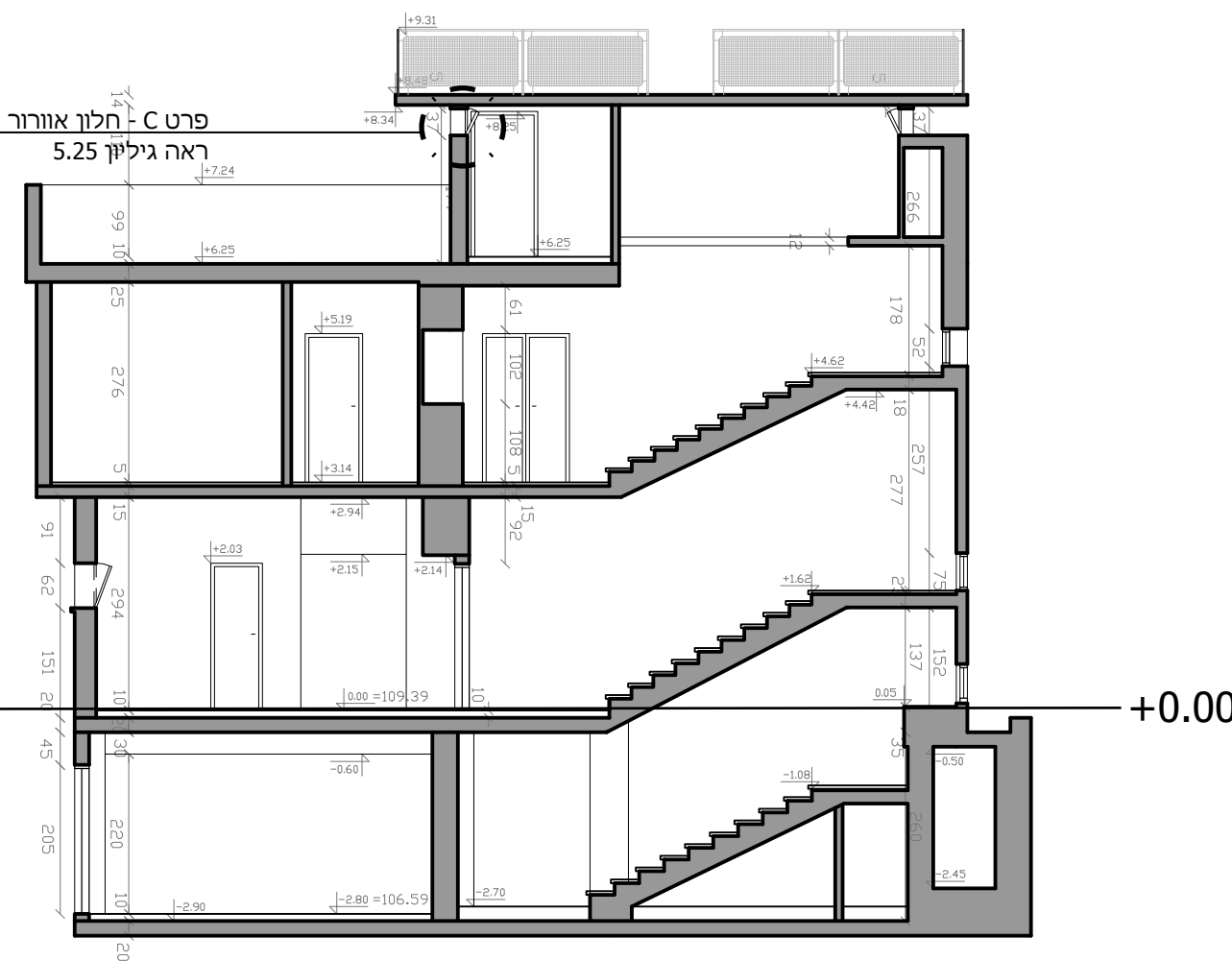

פרק 5:

ניתוח אדריכלי

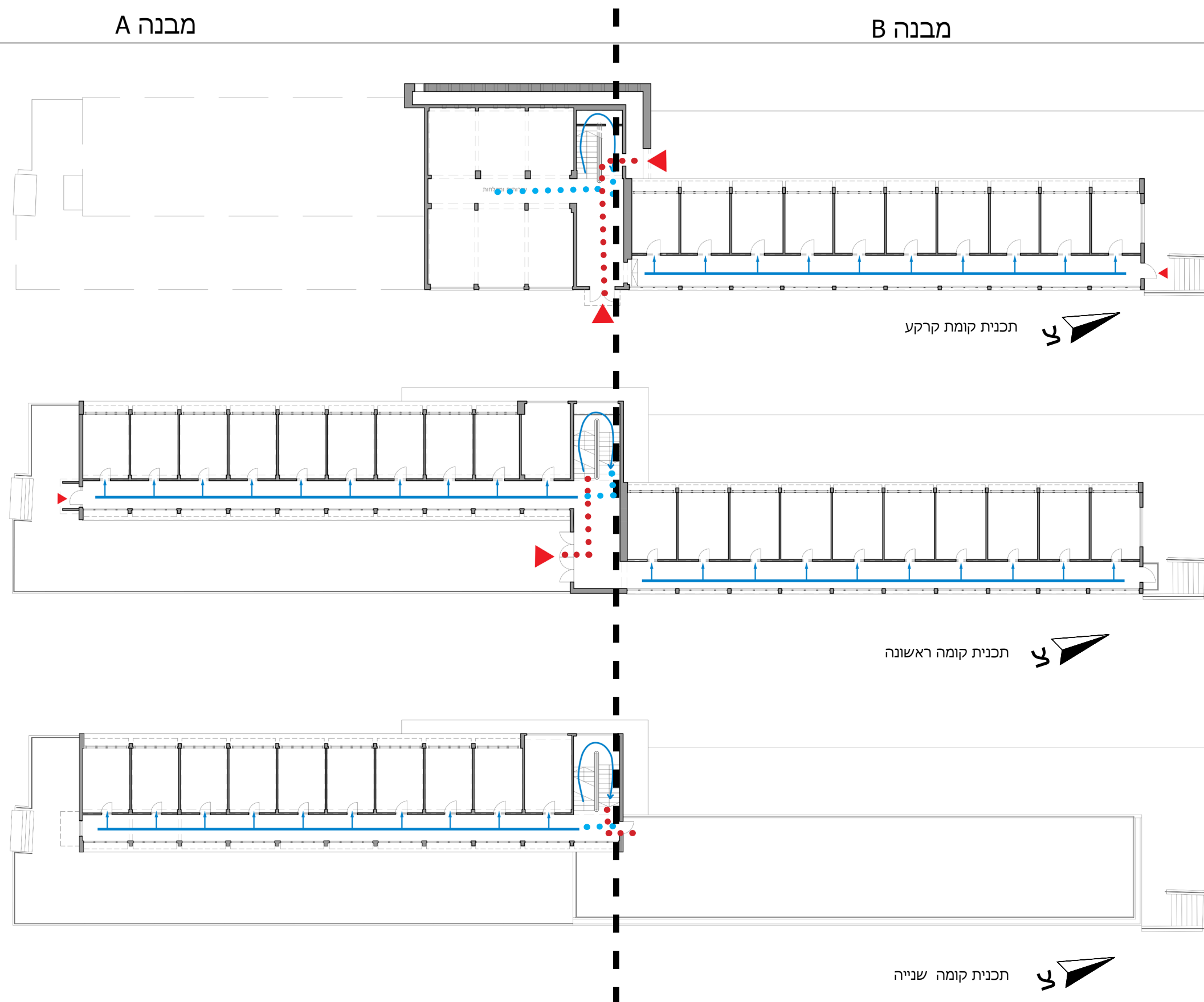
לבניין מערכת תנועה מרכזית הסובבת סביב חלל מבואה ומדרגות, מהם מסתעפת תנועה לינארית של מסדרונות אורכיים המובילים אל חדרי השינה והכיתות.

לבניין 3 כניסות ראשיות המובילות אל חדר המבואה והמדרגות המרכזי:

1. כניסה במפלס -2.80 מכיוון דרום. זוהי כניסה גדולה, דרך 2 דלתות כפולות, והיא מובילה מן המרפסת הדרום-מזרחית אל הקומה הראשונה.
2. כניסה במפלס +0.00 מכיוון מזרח. זוהי כניסה דרך דלת כפולה, המובילה מכיוון הקיבוץ אל קומת הקרקע בה ממוקמים גם השירותים והמקלחות.
3. כניסה במפלס -3.20 מכיוון צפון. זוהי כניסה קטנה, דרך דלת אחת, המובילה מן החצר המרכזית, דרך קיר המיגון אל הקומה הראשונה.

לבניין ישנן עוד 2 כניסות משניות מקצות המסדרונות:

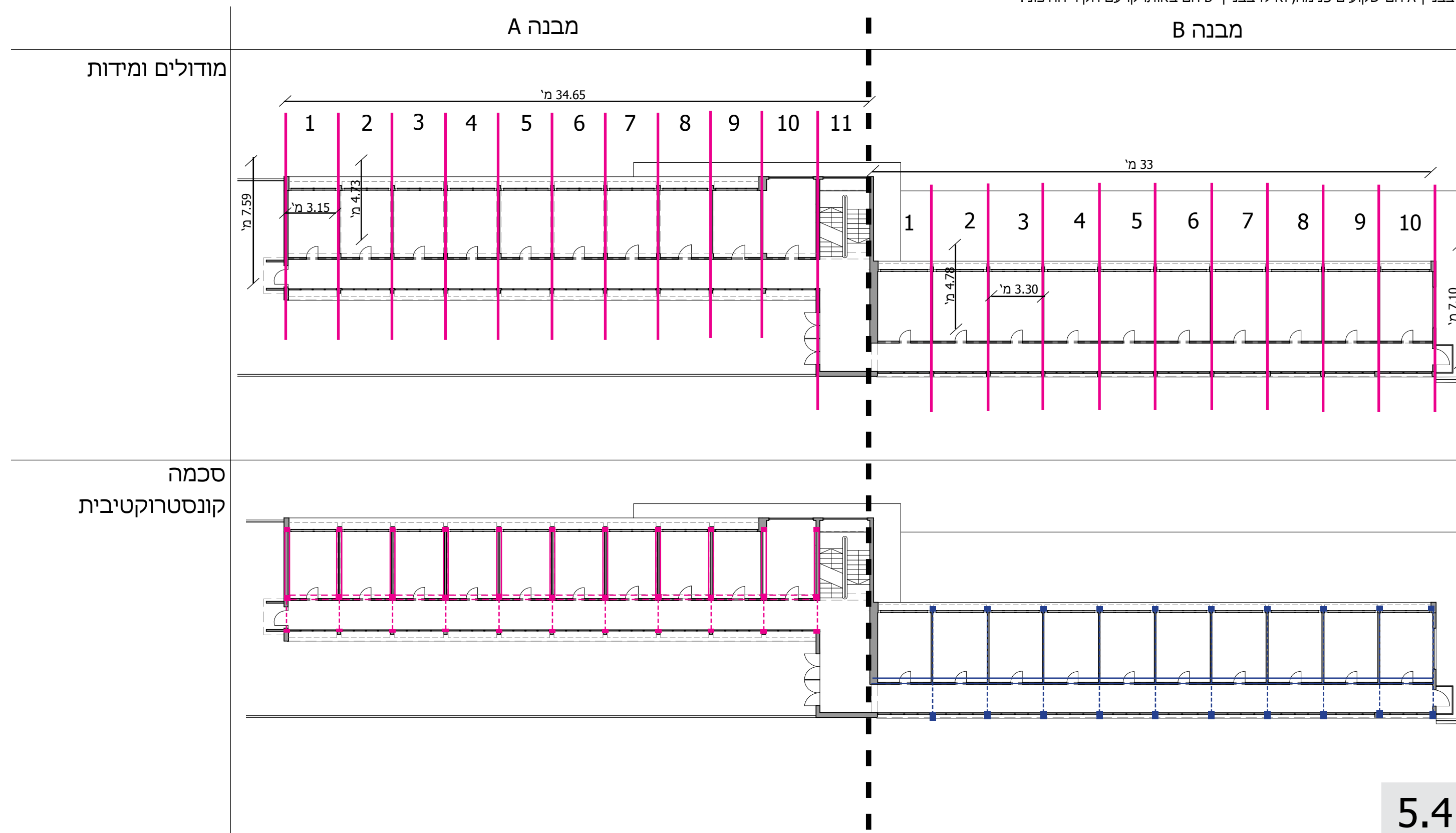
1. כניסה במפלס +0.00 מכיוון צפון. כניסה זו מובילה אל הכיתות והחדרים אשר בקומת הקרקע (בניין B).
2. כניסה במפלס -3.20 מכיוון דרום. כניסה זו מובילה אל הכיתות והחדרים בקומה הראשונה (בניין A).

מודולים ומידות, וסכמה קונסטרוקטיבית

פרק 5: ניתוח אדריכלי

האדריכל נויפלד תכנן את שני חלקי הבית הגדול (מבנה A ומבנה B) כשני אגפים תאומים, אך בפועל בוצעו שני האגפים בשלבים שונים ובבחינה מדוקדקת ניתן לזהות מספר הבדלים ביניהם: מספר המודולים שונה (11 באגף A, 10 באגף B); מידות האורך והרוחב של המבנה שונות, וכך גם החלוקה הפנימית למודולים; הסכמה הקונסטרוקטיבית ועימה מידות העמודים והקורות שונה, וכך גם החלונות בחזית המזרחית - בבניין A הם שקועים פנימה, ואילו בבניין B הם באותו קו עם הקיר החיצוני.

5.4

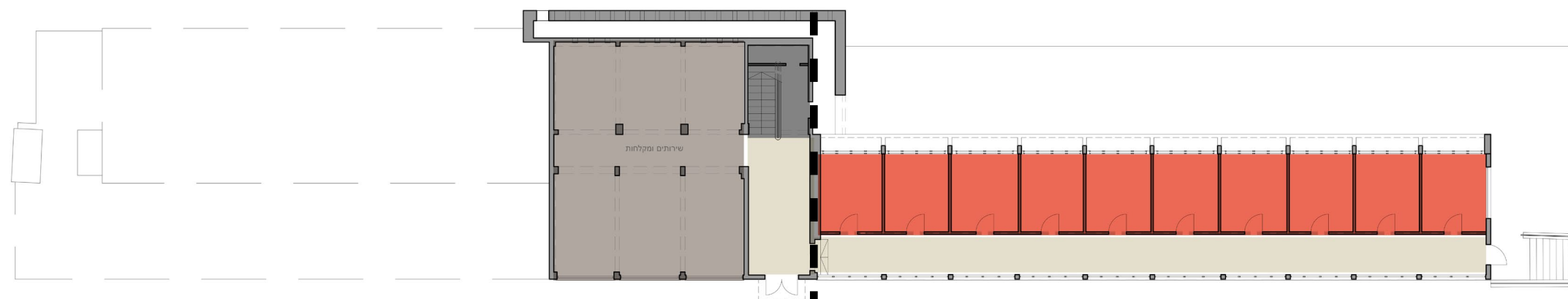
קיבוץ משמר העמק: משמר העמק - המוסד החינוכי

רות ליברטי-שלו אדריכלות ושימור

אפריל
2013

מבנה A

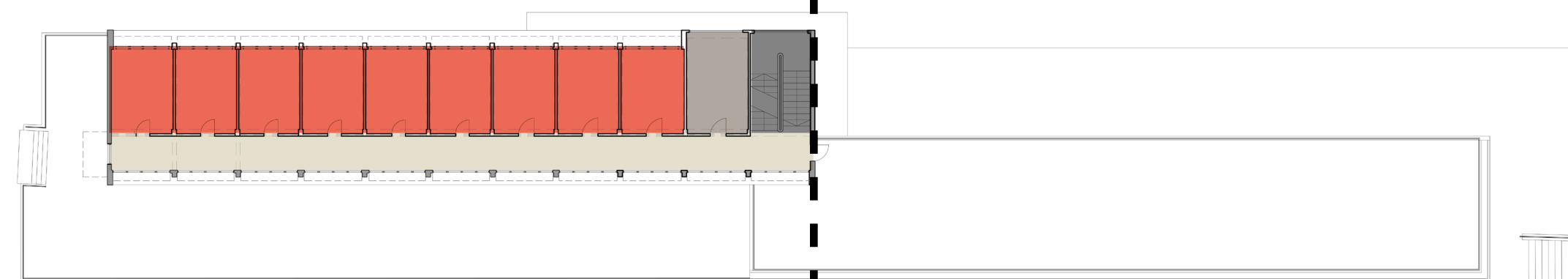
מבנה B

תכנית קומת קרקע

תכנית קומה ראשונה

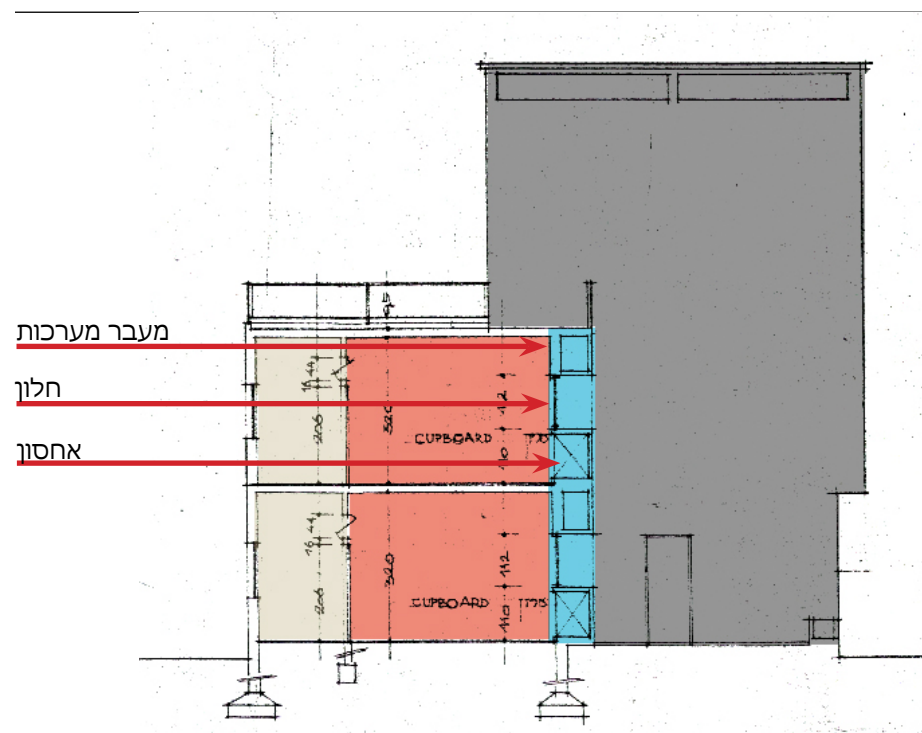
תכנית קומה שנייה

- חדרי מגורים/ כיתות
- שירותים/מקלחות
- מדרגות
- מסדרונות

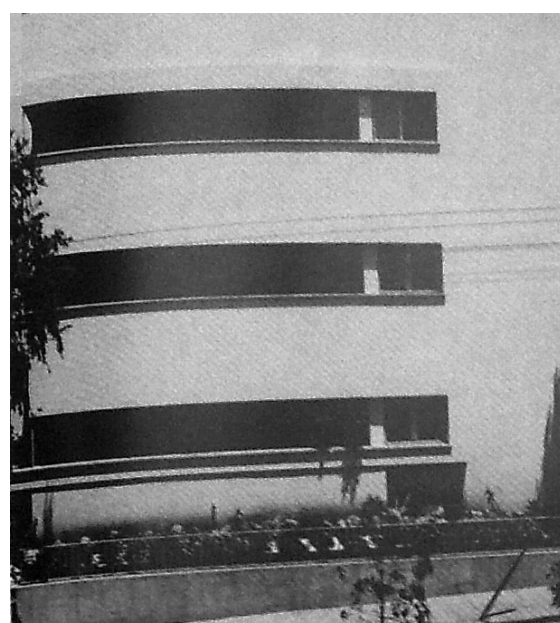
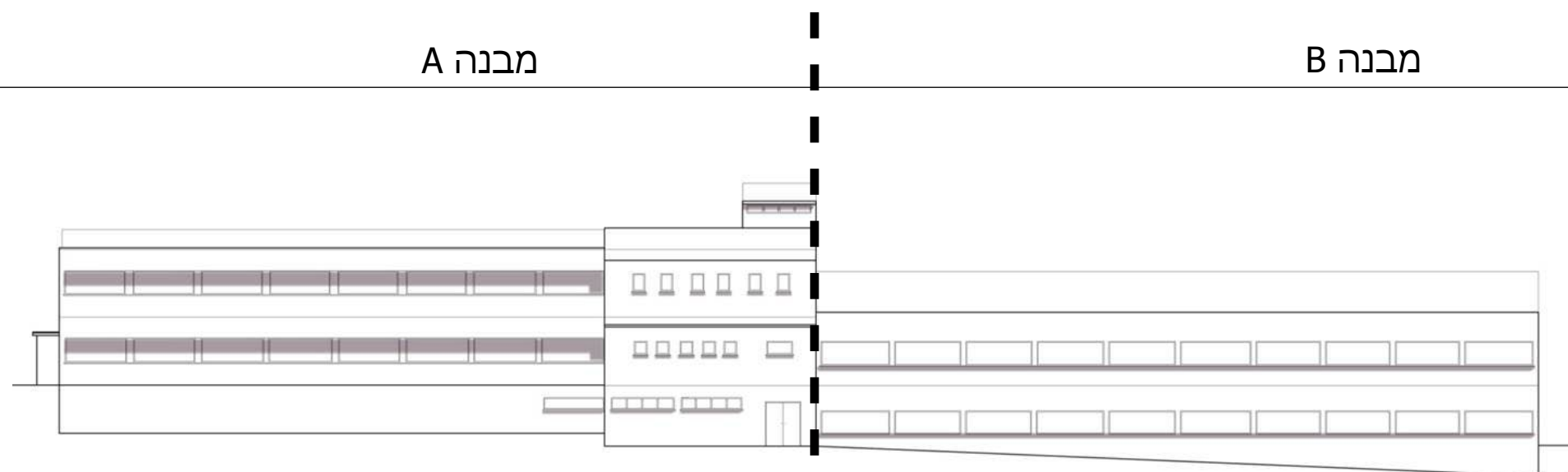
5.5

מבנה A

מבנה B

חתך דרך החזית המזרחית במבנה A, בה חלון הפס שקוע
מקור: ארכיון משמר העמק

בית דירות ברחוב אידלסון ת"א. אדריכל דב כרמי.
מתוך: העיר הלבנה

מבני הסגנון הבינלאומי באירופה היו מאופניים בפתחים מזוגגים גדולים, אך תנאי האקלים בארץ ישראל: האור הרב והחום השורר בה הפכו את החלונות הגדולים או את מסך הזכוכית בלתי מתאימים. רבים מאדריכלי הסגנון הבינלאומי בא"י הקטינו את מידות החלונות ועשו שימוש בחלון הפס האופקי, שהוא אחד מסימני ההיכר המובהקים של הסגנון הבינלאומי, בעיקר בהשפעת לה קורבזיה. בחלק מהמקרים אף דאגו האדריכלים לשקע את החלון למידור הפנימי של הקיר בכדי להגן על חדר המבנה מחדירה ישירה של קרני השמש. במקרים אחרים נבנתה מרפסת, דומה לחלון הפס האירופי, אך שאיננה מזוגגת ומאפשרת זרימת אוויר לבית, תוך הגנה מפני קרני שמש ישירות.¹ במוסד החינוכי במשמר העמק עשה נויפלד שימוש בחלונות הפס האופקי השקועים כחלונות החדרים והמסדרונות. לאורך המסדרונות הותקנו ככל הנראה חלונות רשת קבועים בלבד, שניתן היה להתקינם ולהסירם בהתאם לצורך. המסדרונות, במצב שבו חלונות הרשת אינם מורכבים, מזכירים את מרפסות הפס האופקי, מאחר ולא היו חלונות והפתחים איפשרו זרימת אוויר פנימה ללא חדירת קרני שמש ישירות. החללים שנוצרו בתוך המבנה, מעל ומתחת לחלונות הפס השקועים, נוצלו בחלק העליון לצורך העברת מערכות, ובחלק התחתון לצרכי אחסנה (ראה חתך).

1. העיר הלבנה. עמ' 10.

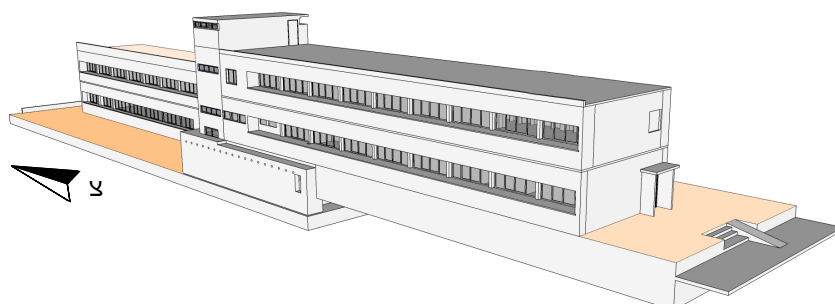
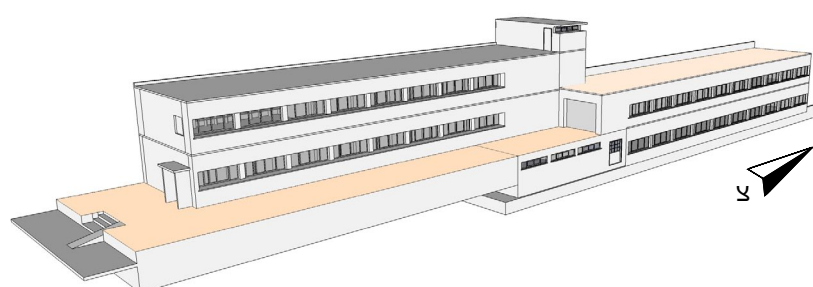
מבנה A

מאפיין חשוב נוסף של הסגנון הבינלאומי הוא הגג השטוח, בניגוד לגג הרעפים המשופע. הכוונה המוצהרת הייתה שהגג ישמש כגן, אך ברוב המקרים הוא לא שימש ככזה. לעיתים הגג היה מרוצף ושימש כמרפסת גדולה או חצר סגורה מוגבהת, בה יכלו דיירי הבית להתרווח, להשתזף או לקיים אירועים חברתיים.

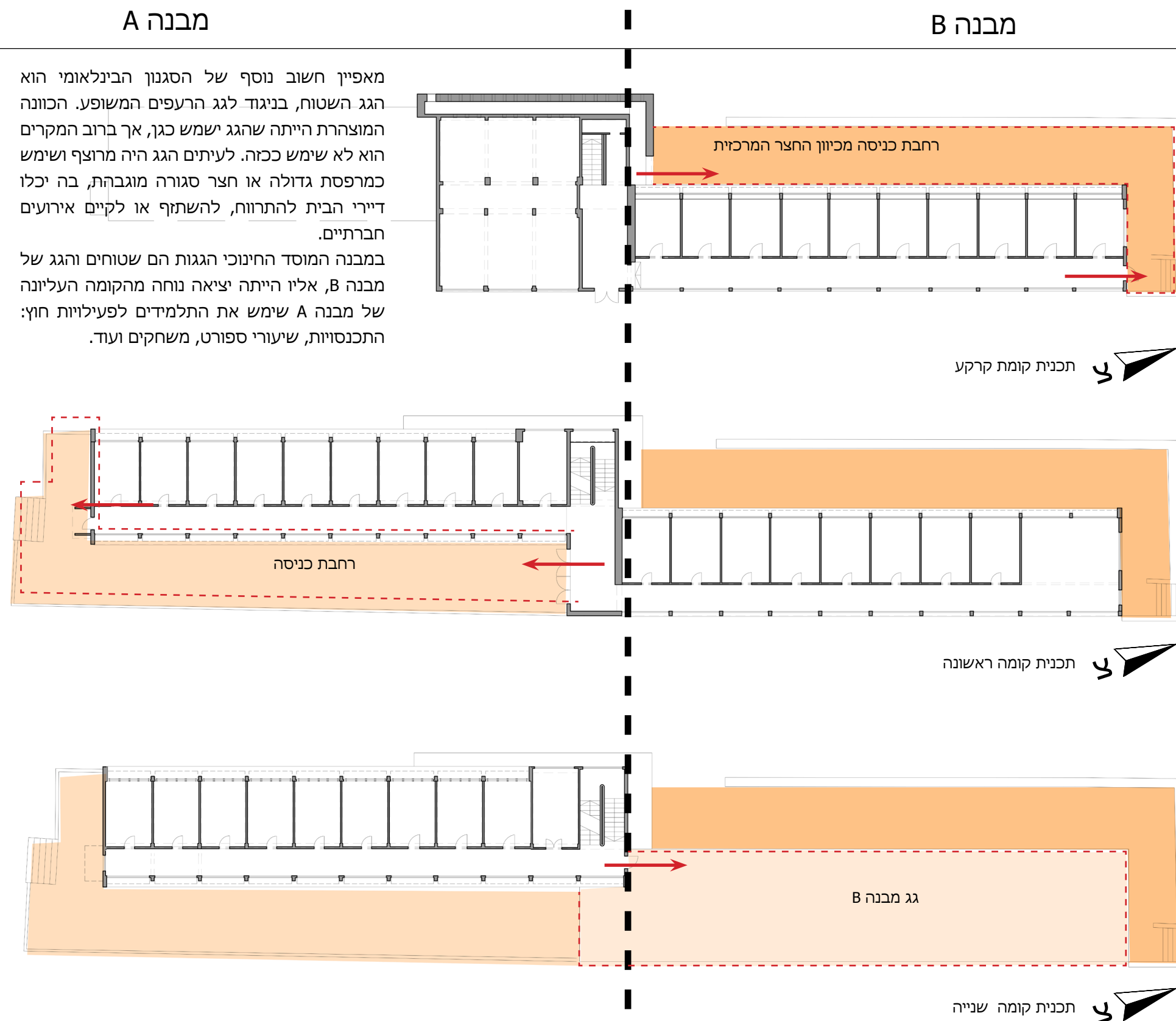
במבנה המוסד החינוכי הגגות הם שטוחים והגג של מבנה B, אליו הייתה יציאה נוחה מהקומה העליונה של מבנה A שימש את התלמידים לפעילויות חוץ: התכנסויות, שיעורי ספורט, משחקים ועוד.

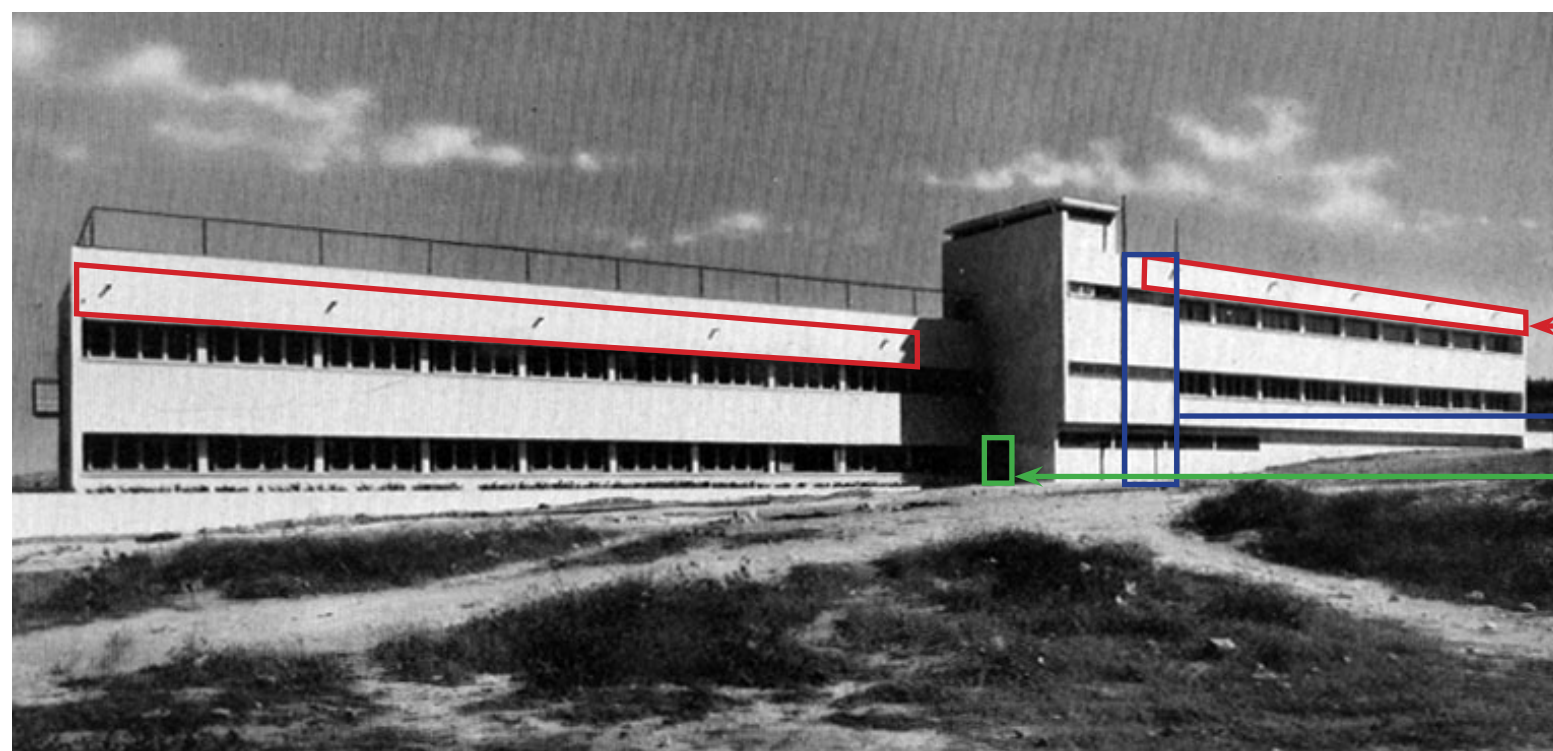

התעמלות על גג בית הקומותיים במוסד.
מקור: ביתמונה

מבנה B

מרזבים

שירותים

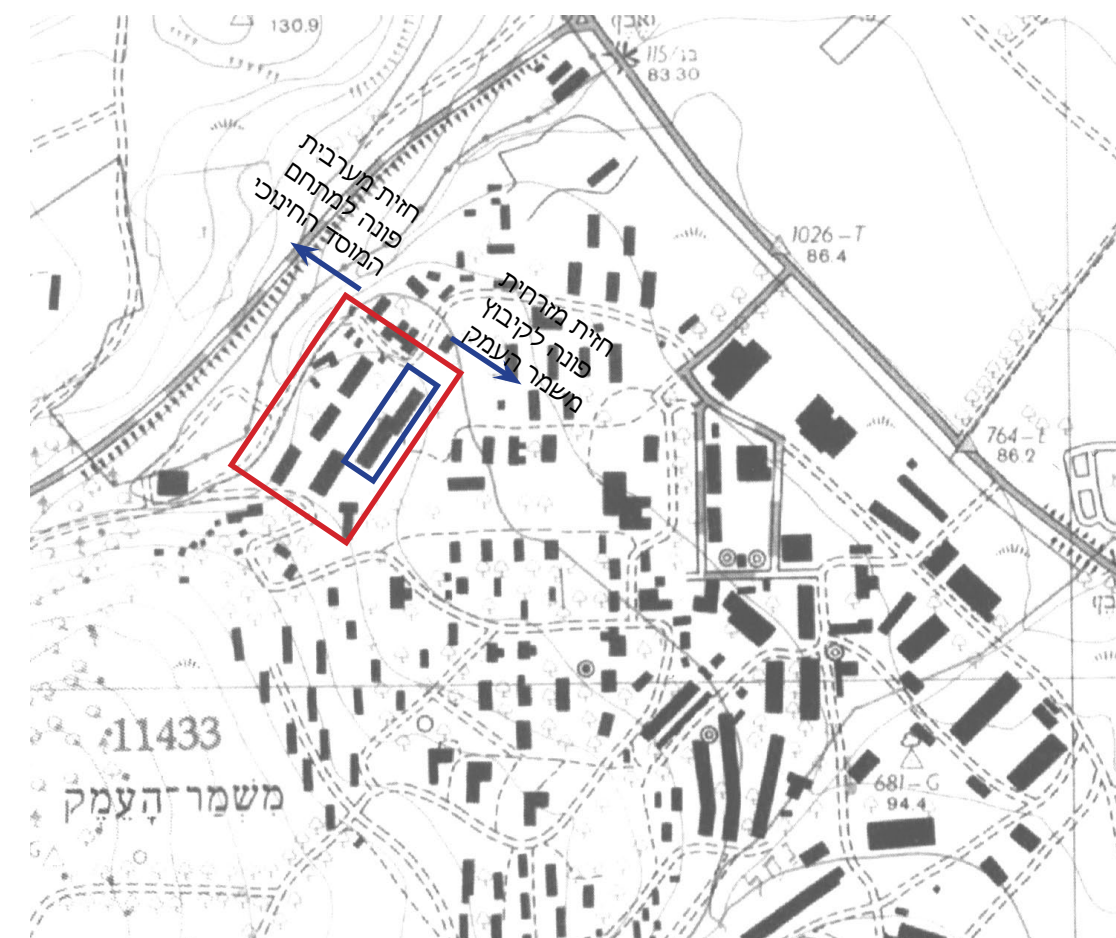
כניסה

החזית המערבית של המבנה, הפונה לכיוון חצר המתחם. מקור: סאטוריס, 1957

כניסה

החזית המזרחית של המבנה, הפונה לכיוון הקיבוץ. מקור: סאטוריס, 1957

מבנה "הבית הגדול" הינו חלק ממתחם המוסד החינוכי, אשר יוצר חצר פנימית. אם כך, ניתן היה להניח כי חזית הבניין המשמשת כחזית הראשית, חזית הכניסה, תהייה החזית המערבית - החזית שפונה אל החצר.

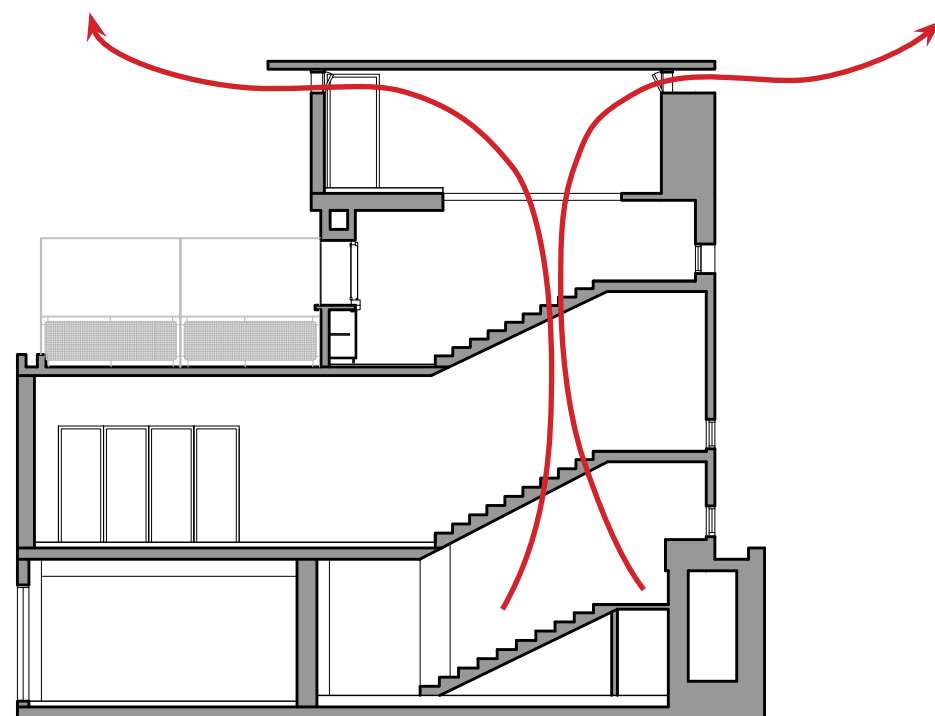
עם זאת, ניתן לראות בבניין כפי שנבנה סימנים המעידים על כך שהחזית הראשית של המבנה היא דווקא החזית המזרחית - החזית שפונה לעבר הקיבוץ.

ראשית, ניתן לראות שמהמפרסת הממוקמת בחזית המזרחית, ישנה דלת כניסה גדולה (4 כנפיים) לעומת דלת הכניסה מהמפרסת המערבית שהיא בעלת כנף אחת בלבד.

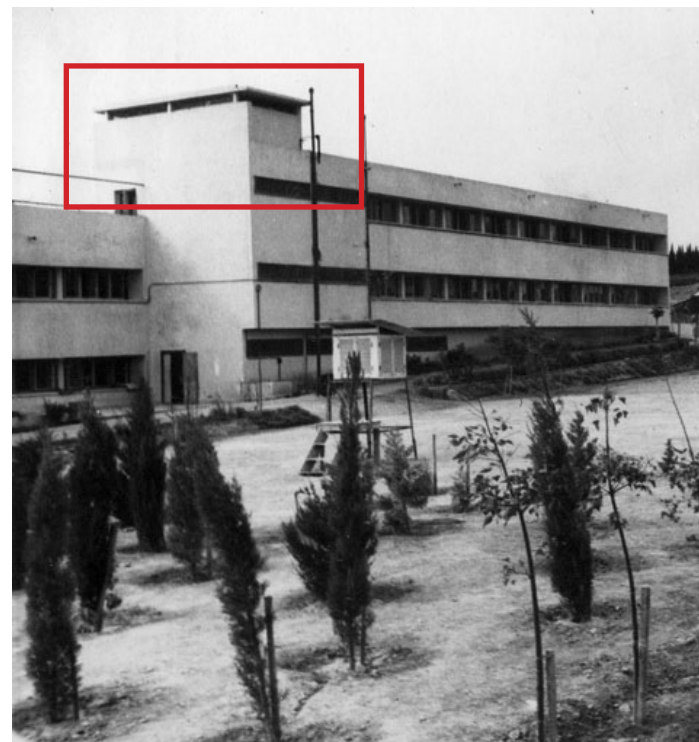
שנית, כל חדרי השירותים בבניין הינם בעלי חלונות אשר פונים לחזית המערבית. סימן נוסף הוא מיקום המרזבים. ניתן לראות כי המרזבים גם הם ממוקמים בחזית המערבית, דבר שמעיד על כך שכנראה שימשה כחזית האחורית של המבנה.

ייתכן והיפוך החזיתות נובע מכך שבתכניתו המקורית היו החדרים ממוקמים בחזית המזרחית והמעברים בחזית המערבית, ואילו בסופו של דבר נבנה הבניין במהופך - החדרים בחזית המערבית ואילו המעברים בחזית המזרחית.¹

1. ראה הסברים בגליון 3.20, וכן בגליון הבא.

חתך דרך מגדל המדרגות של "הבית הגדול".

מגדל המדרגות של "הבית הגדול", המשמש גם לאורור.
מקור: ארכיון שומריה

לאורך תהליך הכנת התוכניות למבנה, נעשו נסיונות שונים להתאימו לאקלים הארץ-ישראלי. נויפלד, שהתחנך באירופה התייחס לאקלים באופן שונה ממה שהיה מקובל אז בפלשתינה, ולבסוף שינה את התכניות על פי דרישות ועדת התכנון. המוסכמה המקובלת בפלשתינה היתה למקם את החדרים במערב על מנת שיתקררו ע"י הבריזה, ועל כן בסופו של דבר נבנו החדרים במערב והמסדרונות במזרח.

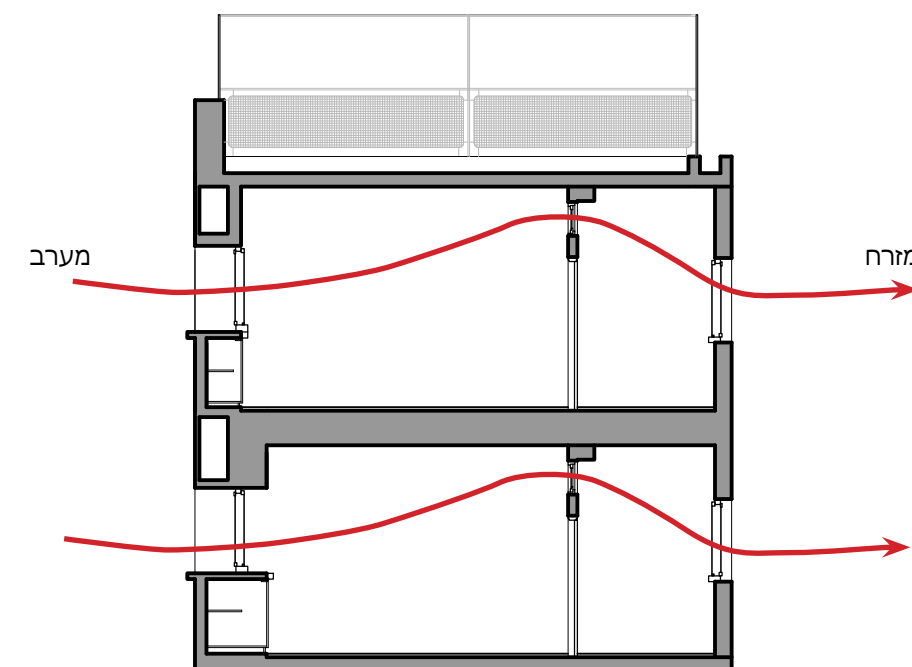
ניתן לראות כי בקירות המפרידים בין החדרים לבין המסדרון מוקמו חלונות עיליים, וזאת, ככל הנראה, על מנת לתרום לאורור החלל ע"י יצירת זרימה של אוויר ממערב למזרח. אלמנט אוורור נוסף שניתן לראות בבניין, הוא חדר המדרגות המוגבה אשר בקצהו העליון חלונות אוורור. חדר המדרגות משמש כארובת רוח המאווררת את מרכז המבנה.

ההצללה של אגפי הבניין ללא כל ספק זכתה גם היא למחשבה, ובוצעה ע"י יצירה של קירות עבים במיוחד שמשמשים גם לאכסנה, ומאפשרים שיקוע החלונות בעומק הדופן הפנימית של הקיר. חלונות אלה בוצעו בחזיתות המערבית והמזרחית. ייתכן שנויפלד היה מודע לכך שהצללה אופקית אינה יעילה לבלימת השמש של שעות הבוקר ואחר הצהריים, אך לא העריך נכונה את עוצמת השמש המזרח-תיכונית בשעות אלה. אין ויכוח על כך שבפועל שיקוע החלונות תחת פס ההצללה האופקי, למרות עומקו, אינו מספק הצללה יעילה בחלק משעות היום.

1. בורס, עמ' 209.

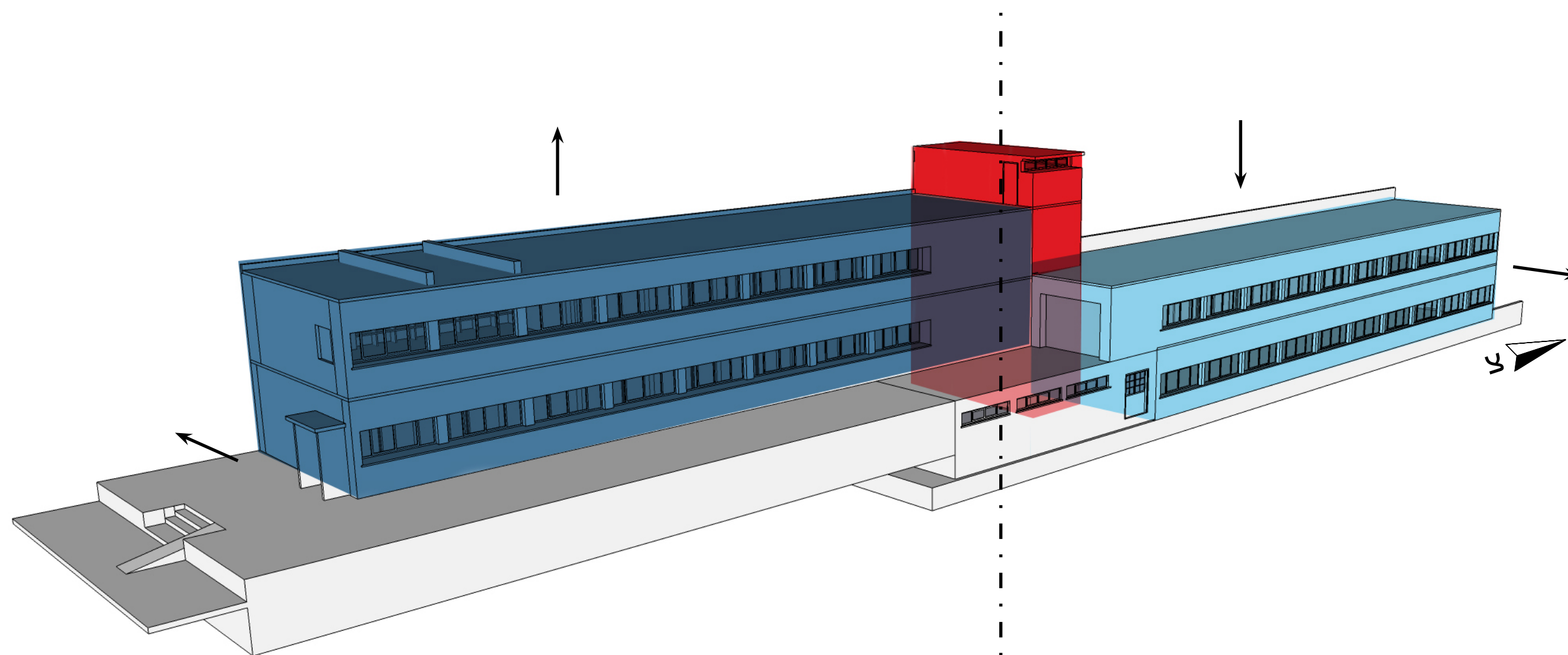

תכנית קומה 1, מראה כי החדרים נבנו בחזית המערבית והמסדרונות נבנו בחזית המזרחית.

חתך טיפוסי דרך חדרי השינה והכיתות, המראה את מעבר הרוחות בבניין.

הבית הגדול מורכב משני אגפים שווים בני שתי קומות, שמוסטים זה מזה הן במימד האופקי והן במימד האנכי סביב גרם המדרגות המרכזי, ועל ידי כך יוצרים מערכת של רחבות ומרפסות בקומות השונות. המבנה תוכנן סביב חלל מרכזי גבוה הכולל מבואת כניסה וחדר מדרגות, ומרכז את הכניסות לבניין, וכן את התנועה ההוריונטלית והורטיקלית. מרכז זה מבטא מבחינה עיצובית כמגדל מרכזי, ואחידותו האורכנית של המבנה נשברת ומקבלת מורכבות צורנית ופונקציונלית באמצעות ההסטות שמתבצעות סביב מגדל זה: האגף צפוני 'מוסט' קומה אחת כלפי מטה, וכך משתלב בטופוגרפיה המשתפלת שלאורכה הוצב המבנה, ומוסט מזרחה על מנת לאפשר לכל אגף לקבל רחבה וחזית כניסה אל מרכז המבנה. השימוש באובייקט ורטיקלי לארגון הסירקולציה הפנימית ולסימול של כניסה אל המבנה הינו מוטיב מוכר של האדריכלות המודרניסטית.

חדר במוסד החינוכי. מתוך: "המוסד" מאת י. פלטק, 1989.

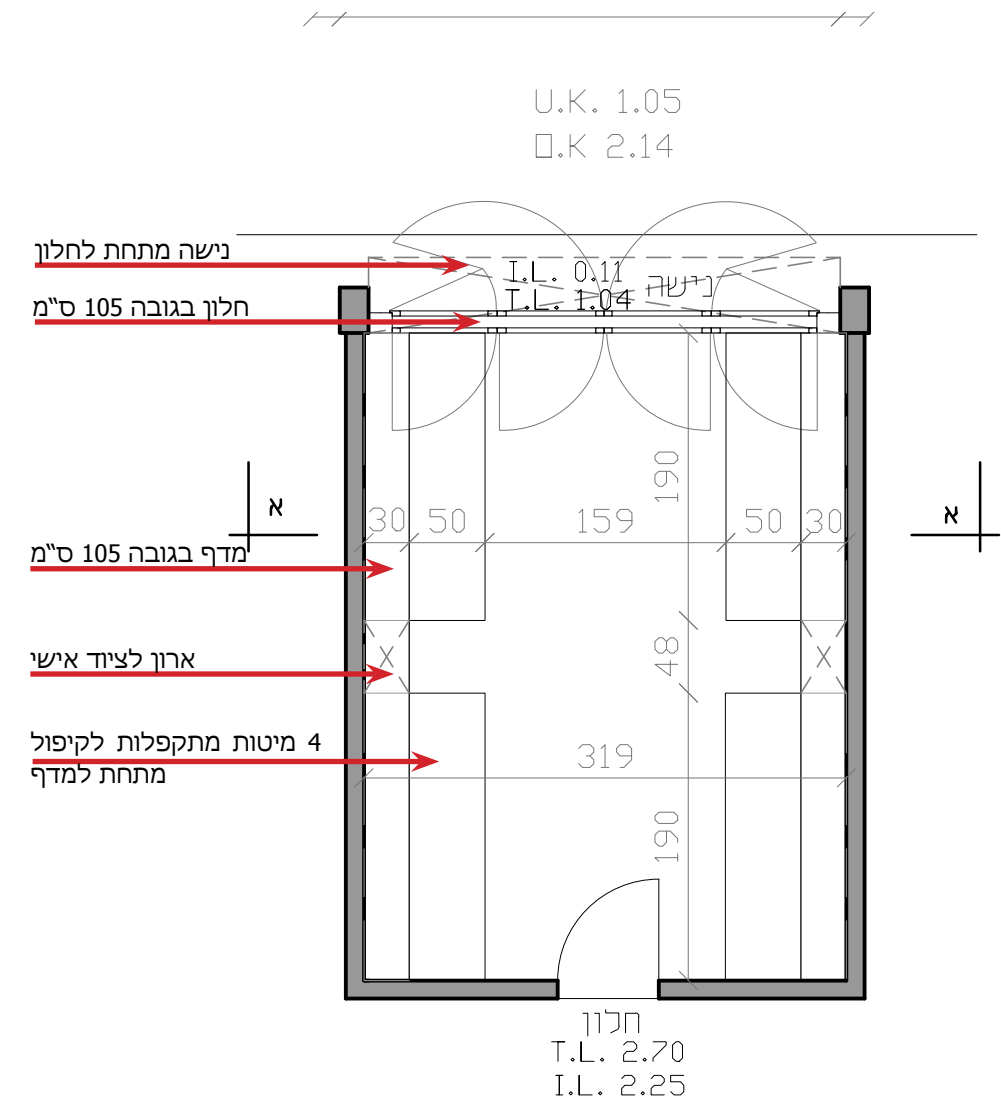
חדר במוסד החינוכי. מקור: ארכיון שומריה

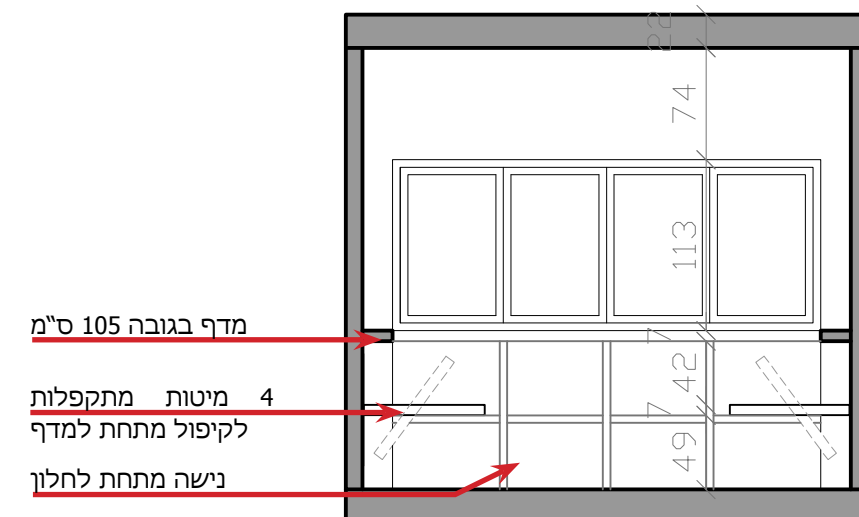
חדר במוסד החינוכי. מקור: ספריית המדיה, אוניברסיטת חיפה

38 חדרי המגורים המקוריים בבית הגדול היו אחדים בכל ארבע אגפי המבנה. החלוקה הפנימית של החדרים מופיעה כבר בתכניותיו של נויפלד משנת 1938 (ראו בעמוד זה) כחלק אינטגרלי מהתפיסה התכנונית של המבנה. מבחינה אדריכלית מתבסס חדר המגורים על המודול הבסיסי של המבנה ונסמך על החלוקה הקונסטרוקטיבית. מבחינה חינוכית נועד כל חדר למגורי ארבעה ילדים, בהתאם לתפיסה החינוכית שהתגבשה (ראו אצל בורס, 2000, עמ' 209-206), כאשר המיטות מתקפלות בבוקר ומותירות מרחב פנוי ללימודים, משחקים ושהות בחדר במהלך שעות היום. במקור תוכננו הקירות הפנימיים להיבנות כמחיצות ניידות עבות המשמשות לאכסנה ומאפשרות מודולריות, אך רעיון זה לא יצא לפועל. את שרידיה של כוונה זו ניתן לראות בתכנית הבית הגדול משנת 1933. את היקף החדר עיטר מדף צר בגובה 105 ס"מ שבקיר החיצוני יצר את ההפרדה האופקית בין ארונות האיכסון מלמטה לבין החלונות מעל (ראו חתך מימין), ובקירות הפנימיים שימש כמדף העליון שתחתיו מאוכסנות המיטות המקופלות. בין כל צמד מיטות הותקנה יחידת מדפים.

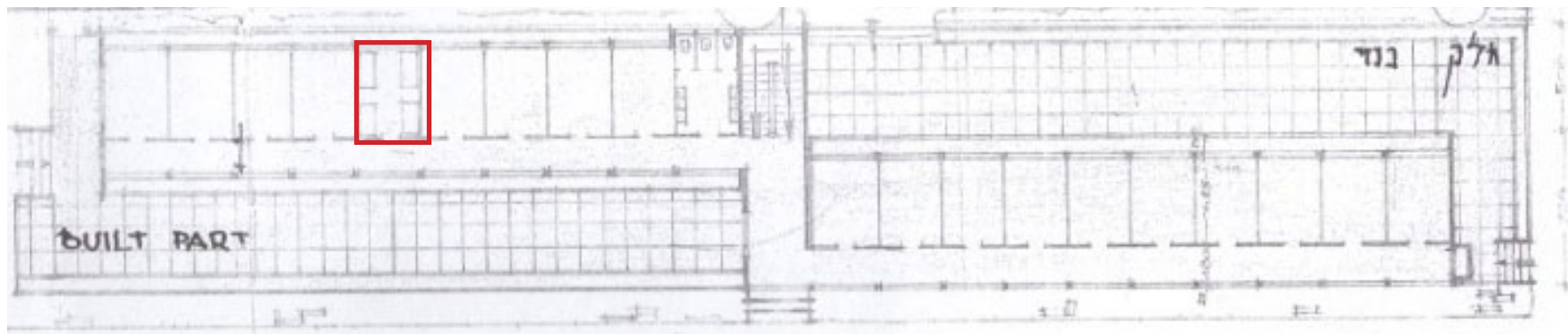
נראה שבשנותיו הראשונות של המוסד כוסו הארונות והמיטות בולונות כהים, ומאוחר יותר הותקנו לארונות דלתות עץ. הפונקציונליות, האחידות והספרטניות של חדרי המגורים שיקפו את עקרונות החינוך השומרי של אחדות ושיוויון לצד הנסיון להמעט בחשיבותם של ממוצרי צריכה וחפצים אישיים.

תכנית טיפוסית של חדר מגורים

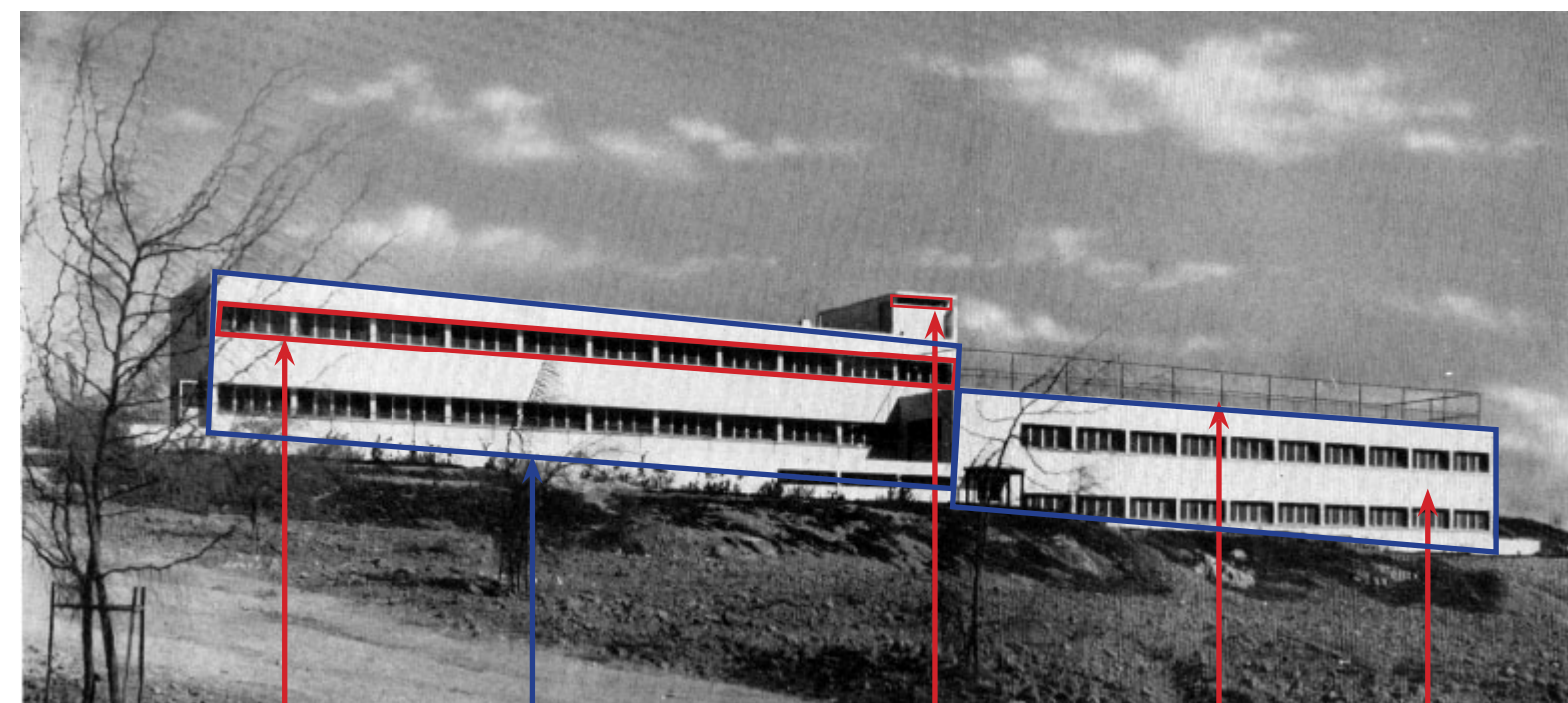

חתך א-א: חתך טיפוסי של חדר מגורים

תכנית המוסד החינוכי משנת 1938, בה ניתן לראות את סידור החדרים המתוכנן. מקור: ארכיון שומריה

סיכום התאמה לעקרונות המודרניזם

קירות מסוידיים בלבן
גג שטוח
מגדל מדרגות מוגבה ומואר
א-סימטריה
חלונות סרט

גג הבניין שטוח, ומשמש לפעילות:

התעמלות על גג המבנה. מקור: ביתמונה.

המבנה בנוי מקונסטרוקציית בטון מזויין:

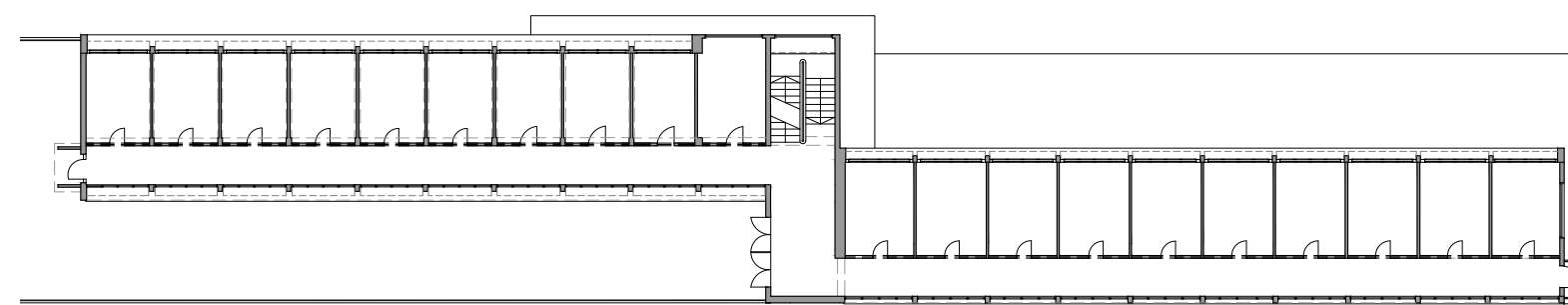
המוסד החינוכי בבנייה. מקור: ארכיון משמר העמק.

ניתן לראות גם בחדרים מחשבה על פונקציונליות:

חדר במוסד החינוכי.
מתוך: חוברת פרוגרמה, אורי אברהמסון

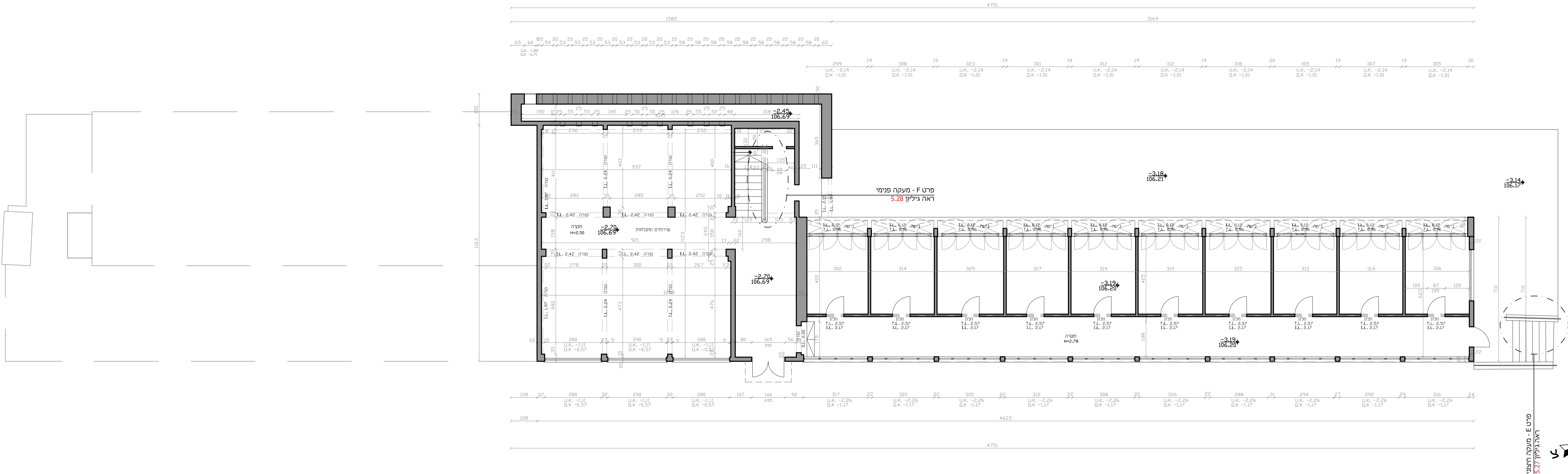
ניתן לראות כי בהתאם לעקרונות המודרניזם, התכנית של הבניין הינה פשוטה ופונקציונלית:

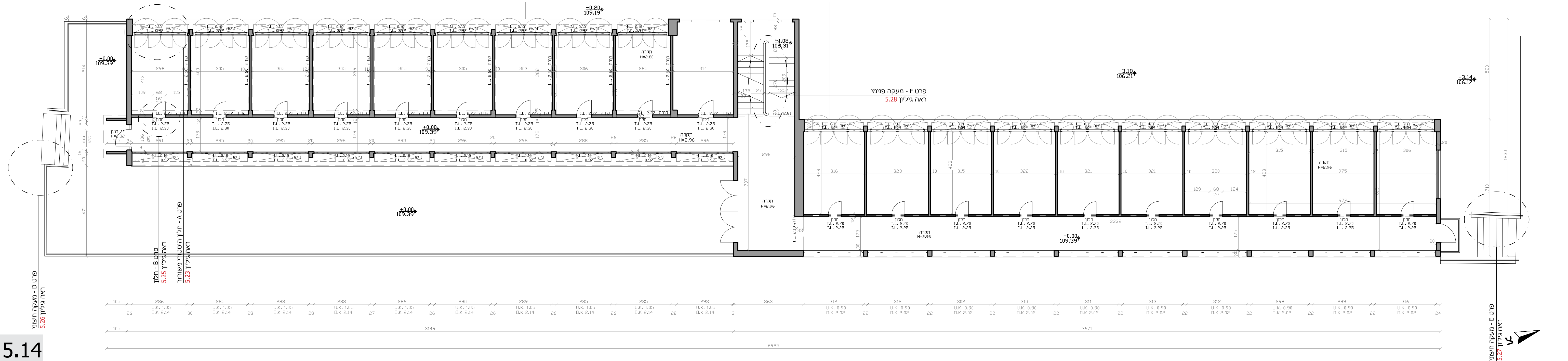

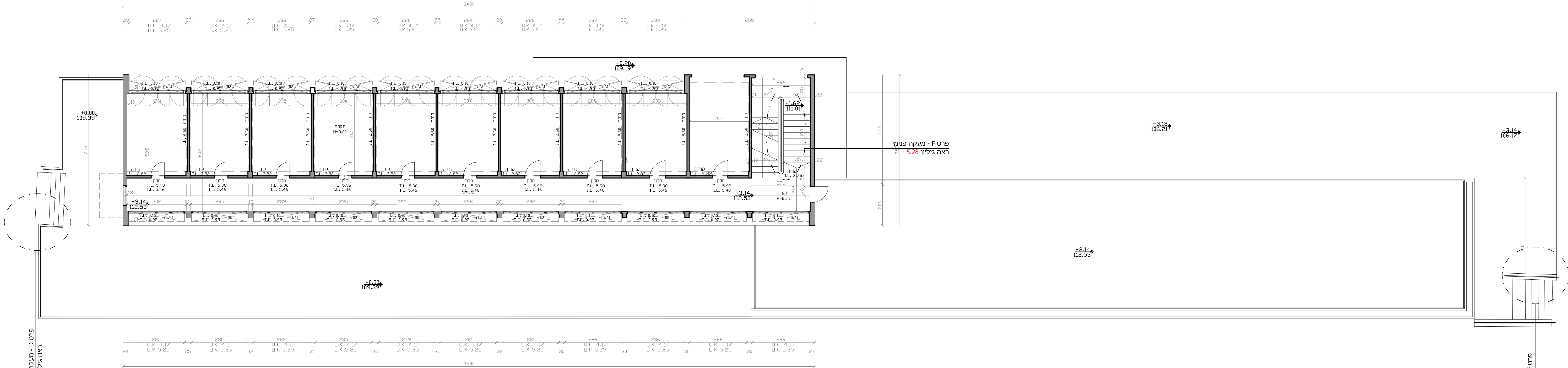
5.12

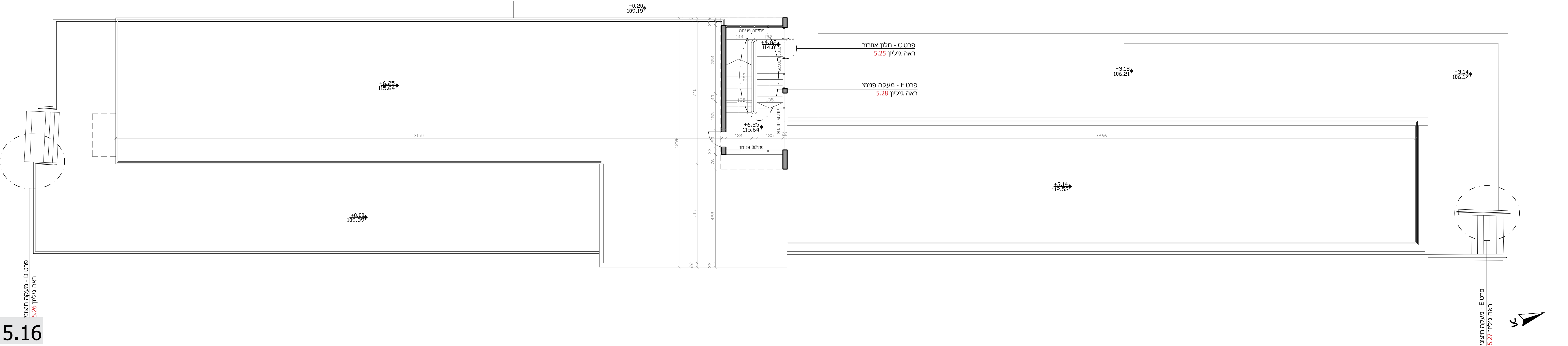
קיבוץ משמר העמק: מוסד החינוכי

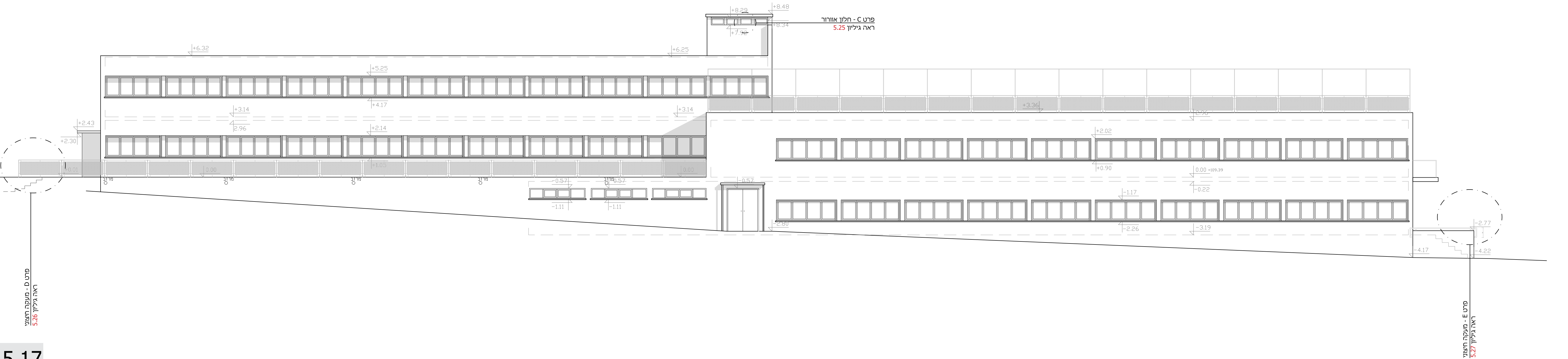
רות ליברטי-שלו אדריכלות ושימור

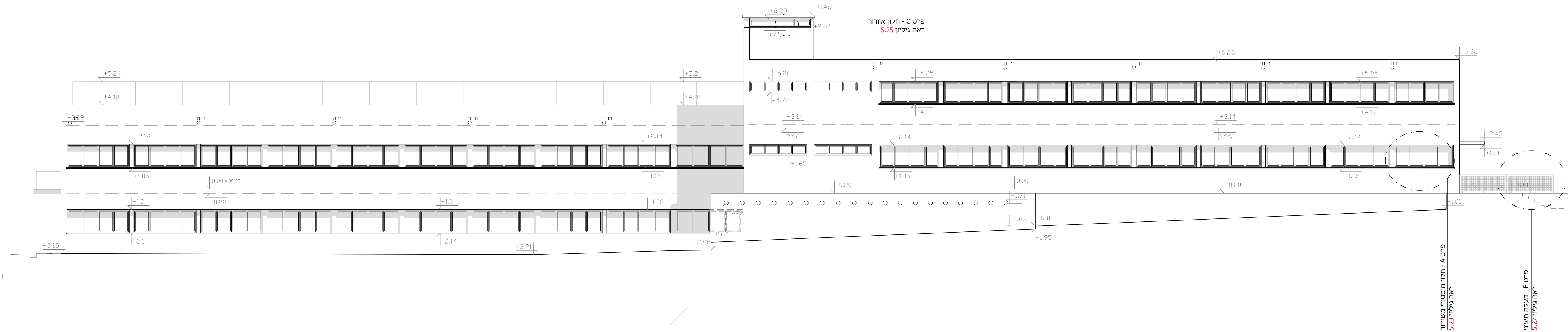

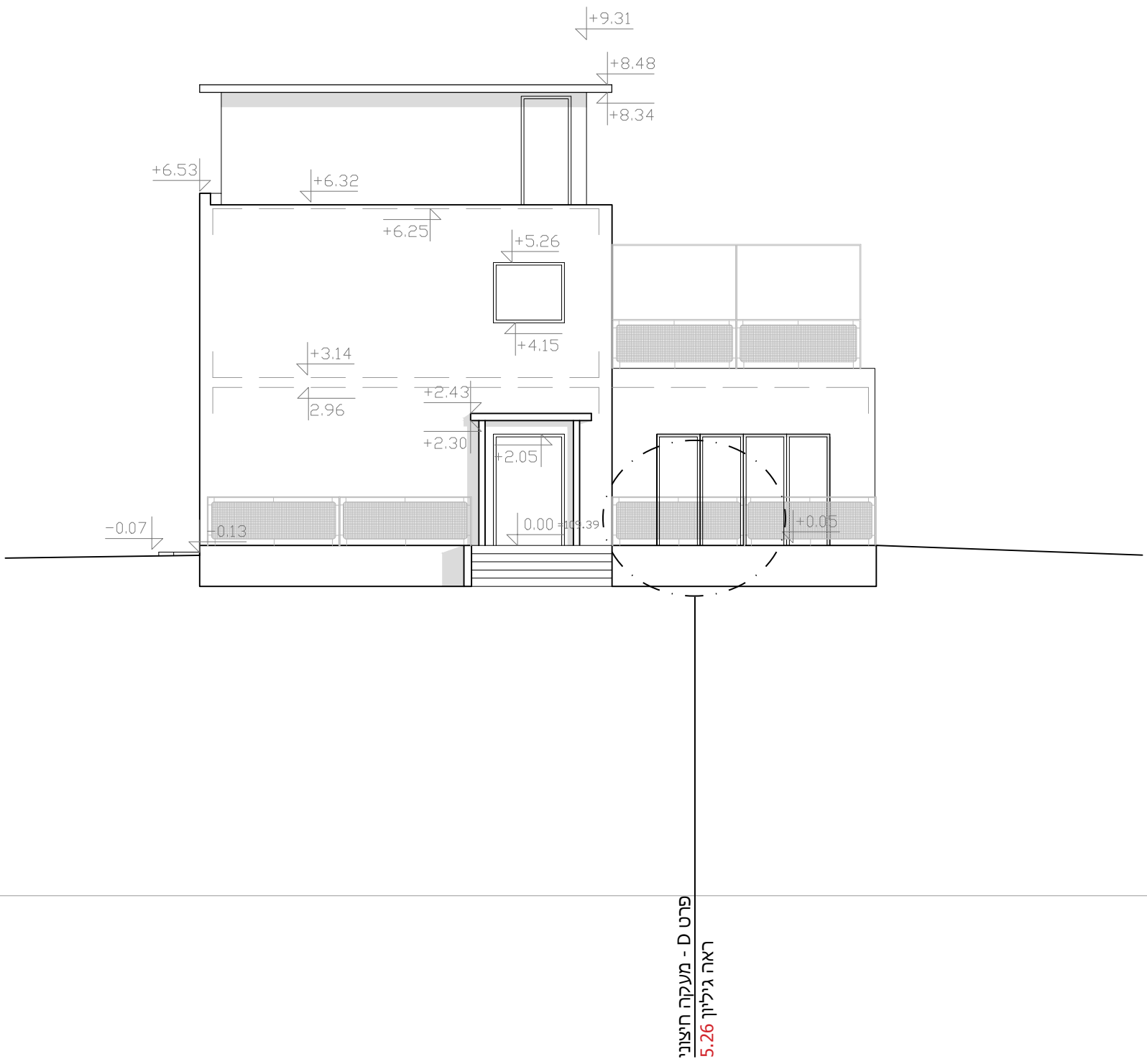
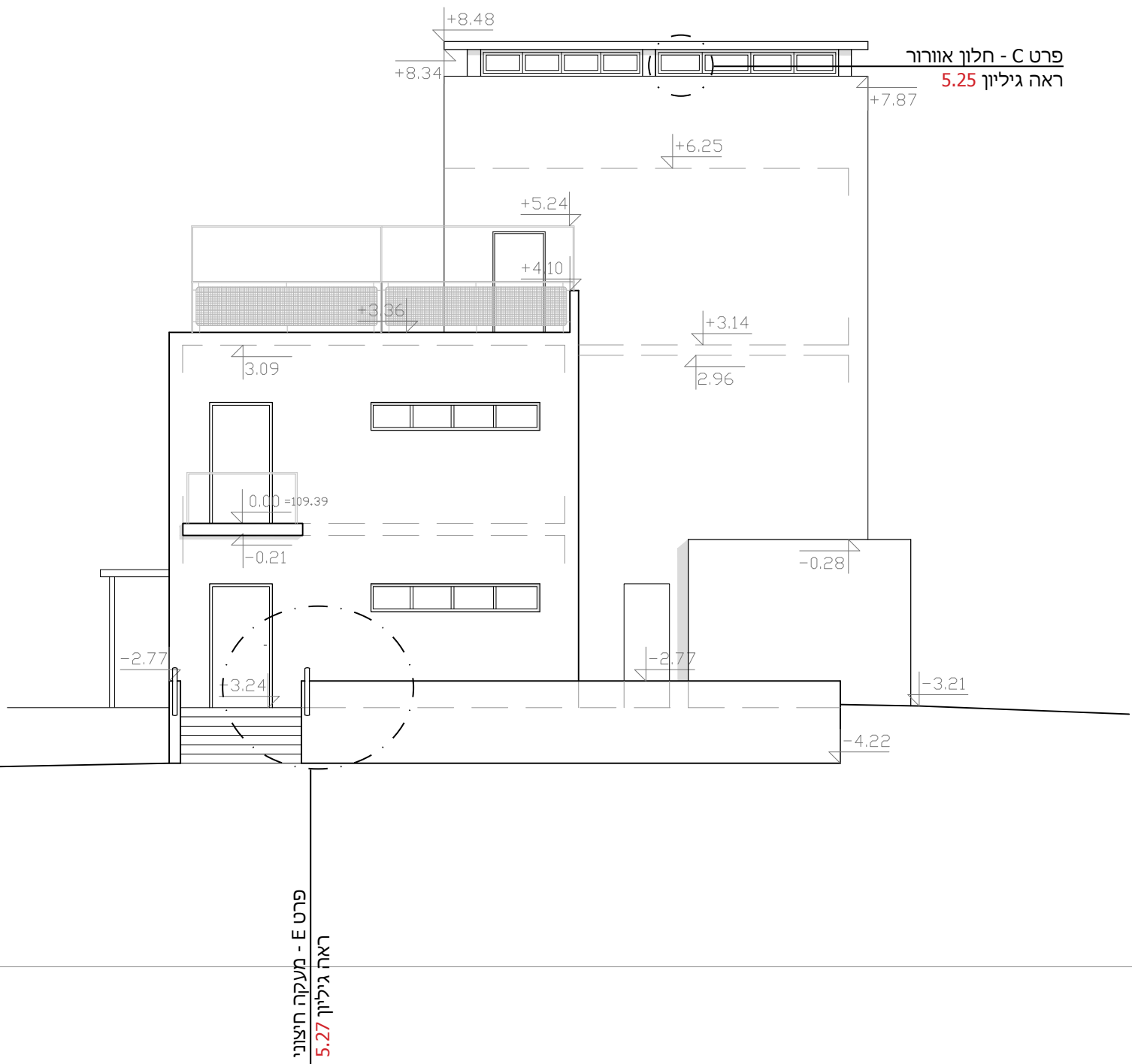

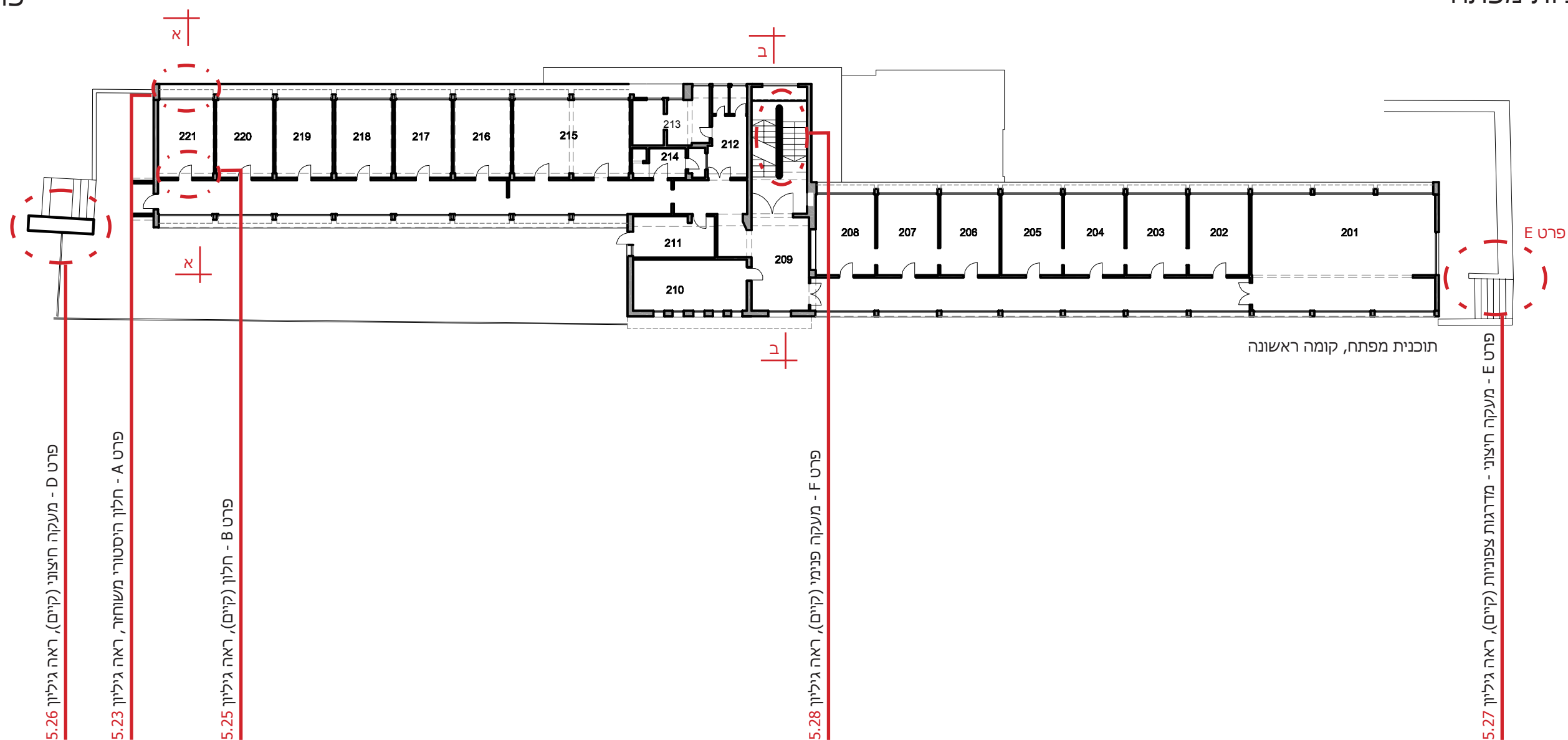

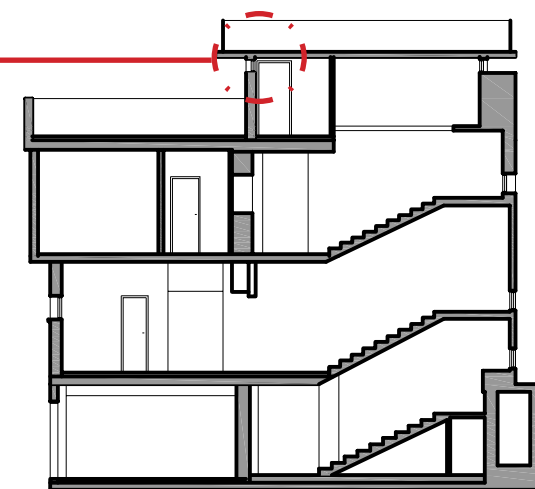

פרט C - חלון אוורור (קיים), ראה גיליון 5.25

חיתך מפתח, ב-ב

פרט C - חלון אזור (קיים), ראה גיליון 5.20

פרט B - חלון (קיים), ראה גיליון 5.20

פרט A - חלון היסטורי משוחזר, ראה גיליון 5.20

פרט F - מעקה פנימי (קיים), ראה גיליון 5.20

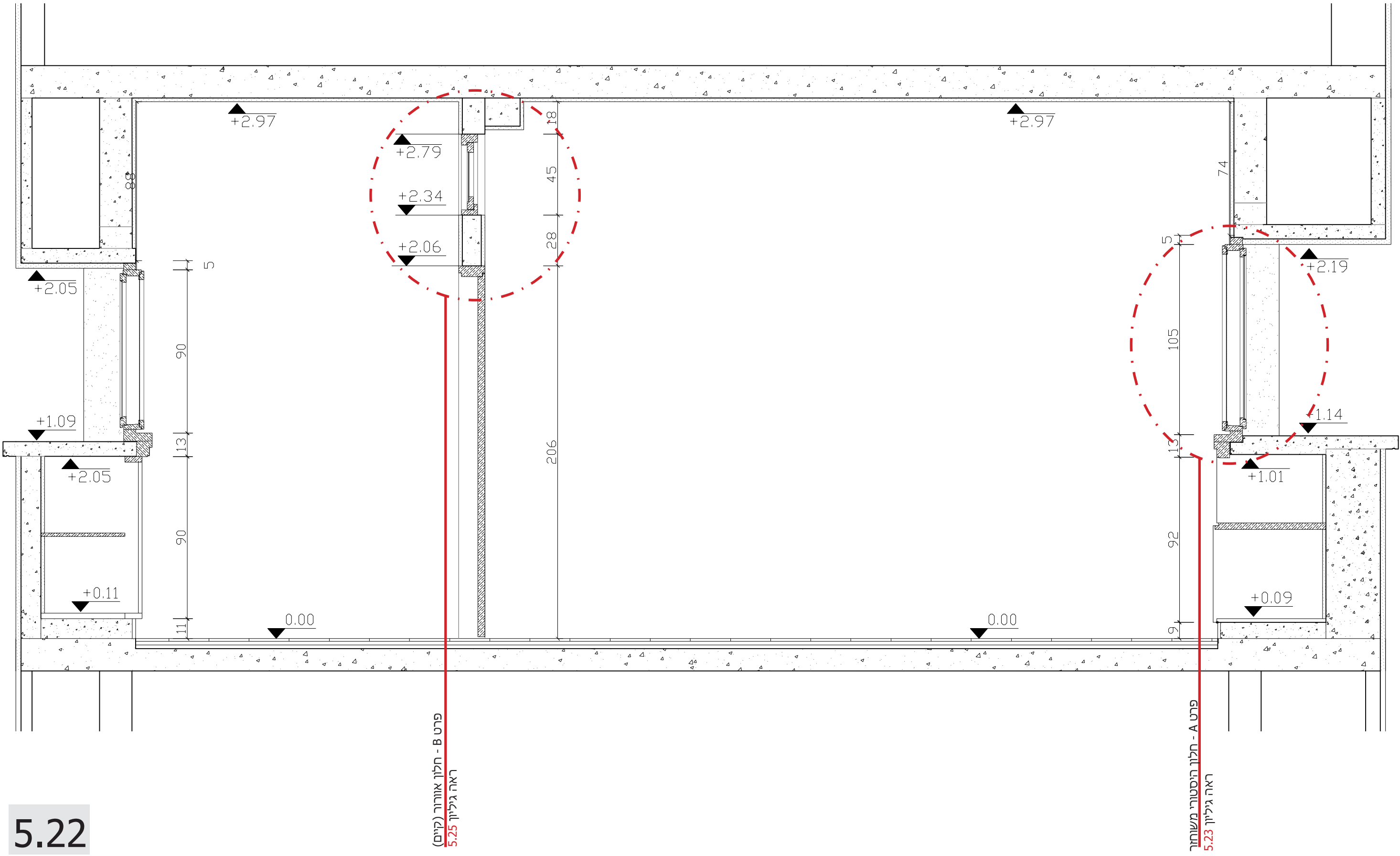
פרט E - מעקה חיצוני - מדרגות צפוניות (קיים), ראה גיליון 5.20

פרט D - מעקה חיצוני (קיים), ראה גיליון 5.20

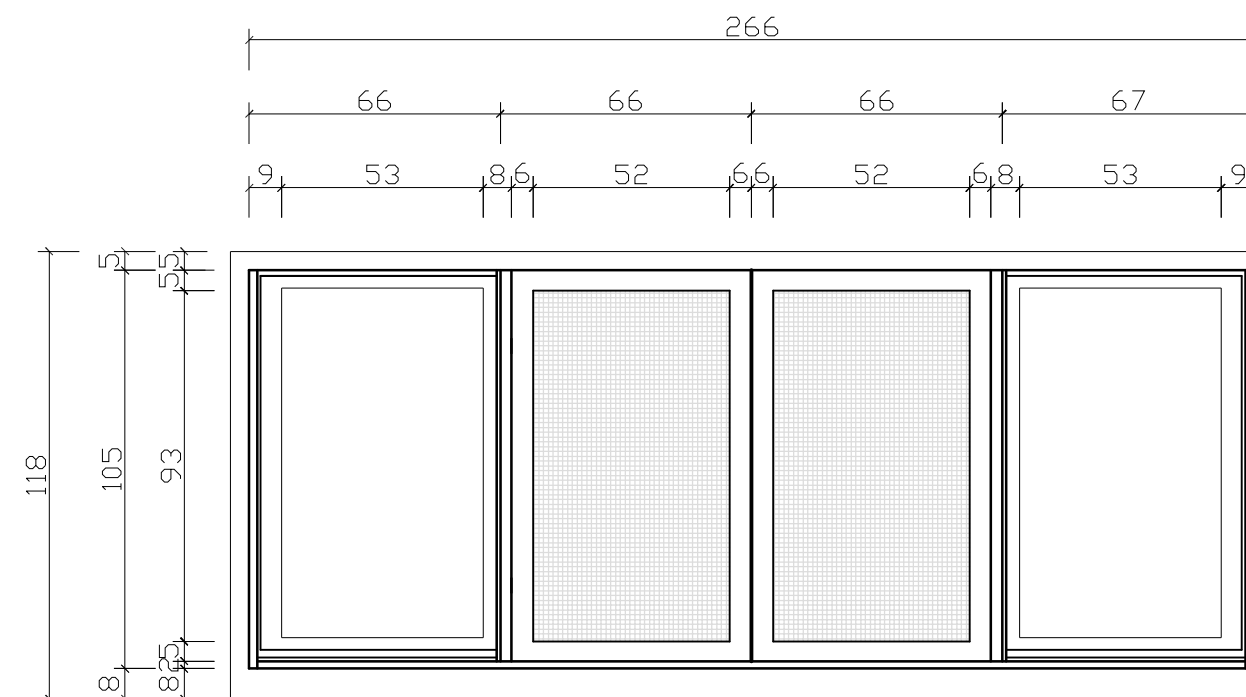
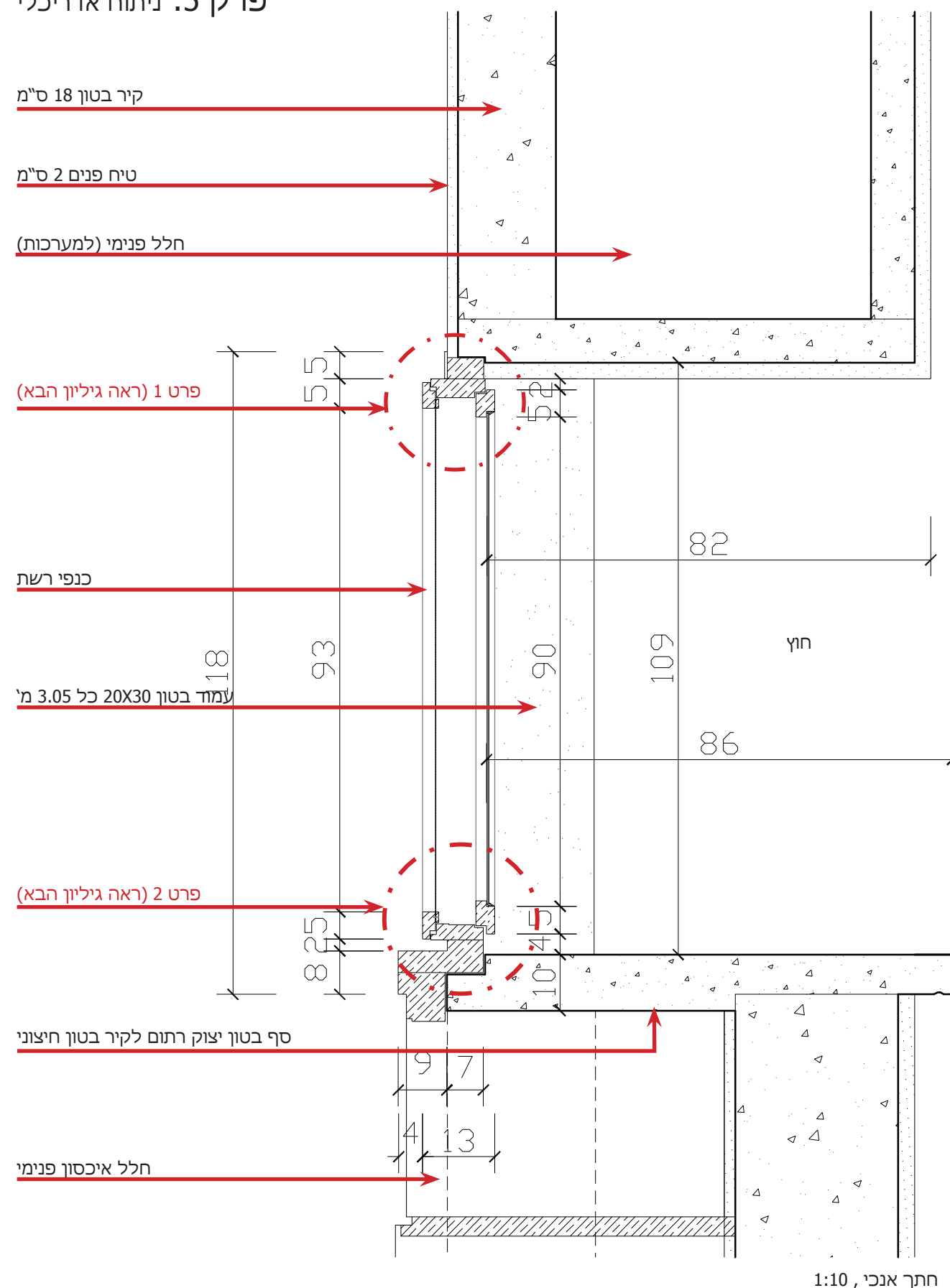
חתך א-א, חתך אגף דרומי, קומה ראשונה, קנ"מ 1:20

פרק 5: ניתוח אדריכלי

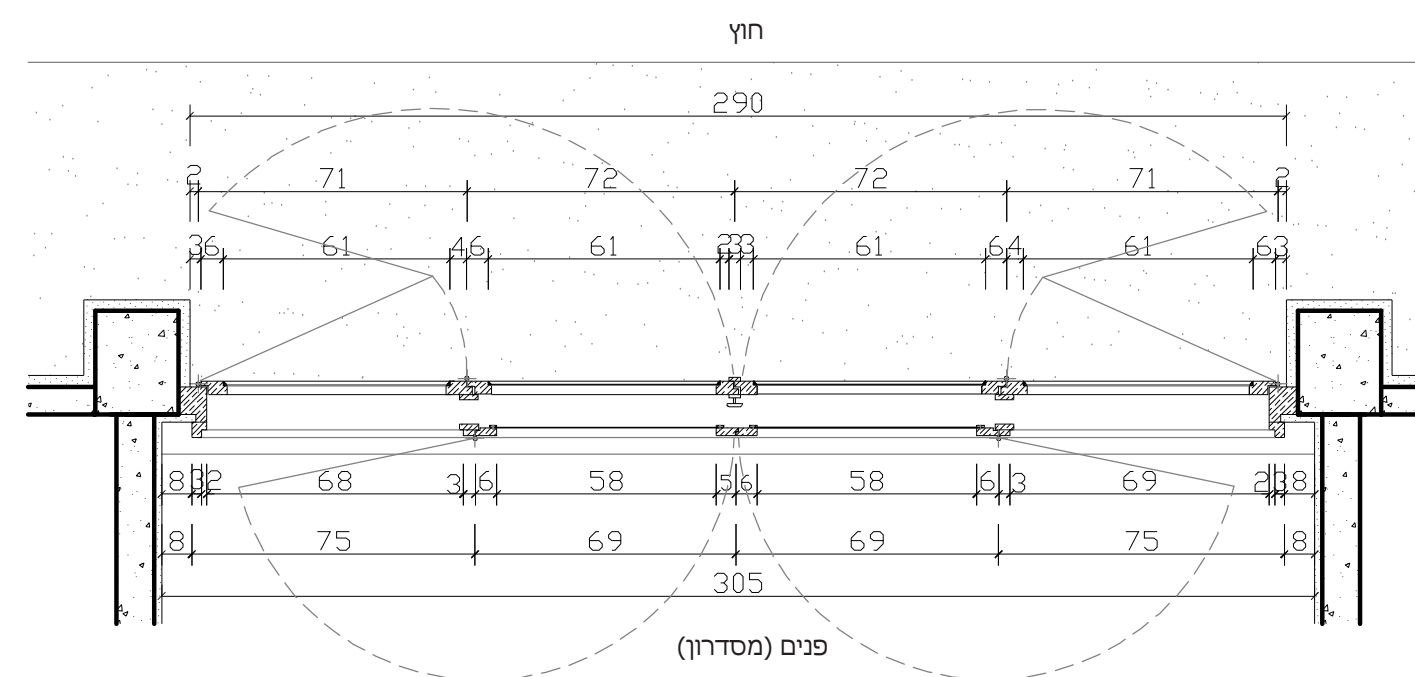

5.22

פרק 5: ניתוח אדריכלי

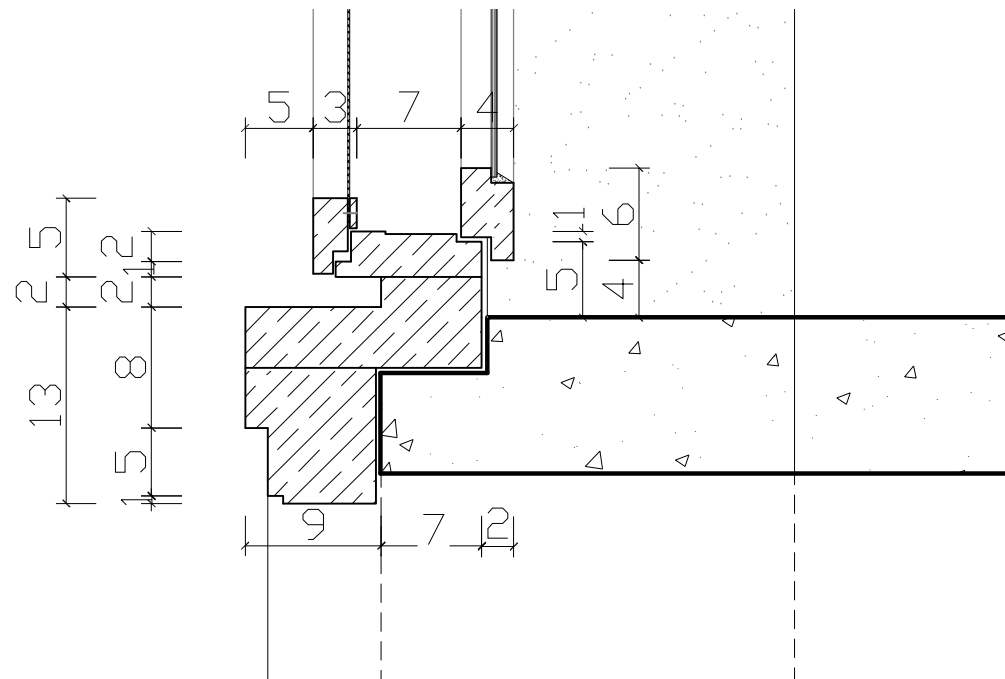

חזית: 4 כנפי חלון - בפתיחה חיצונית

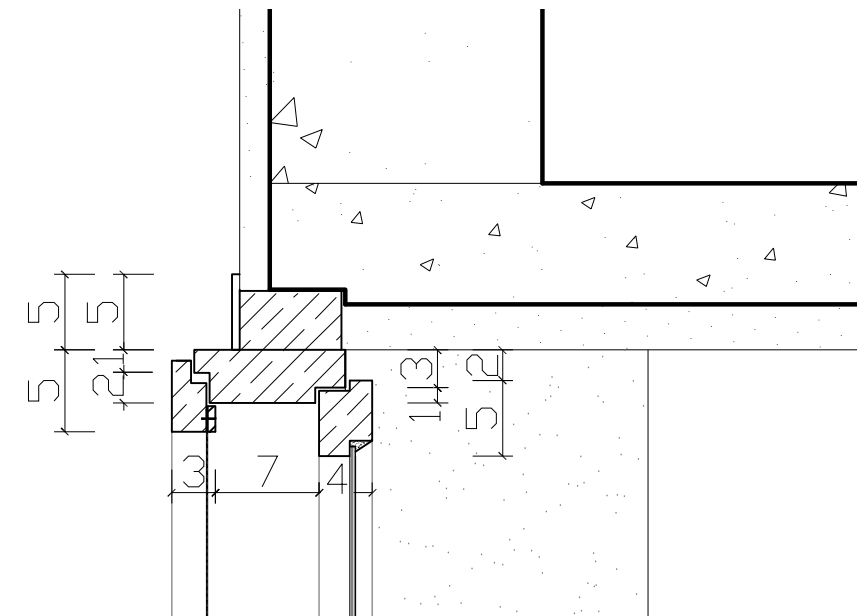

חתך אופקי, 1:10

5.23

פרט 2, קנ"מ 1:5

פרט 1, קנ"מ 1:5

5.24

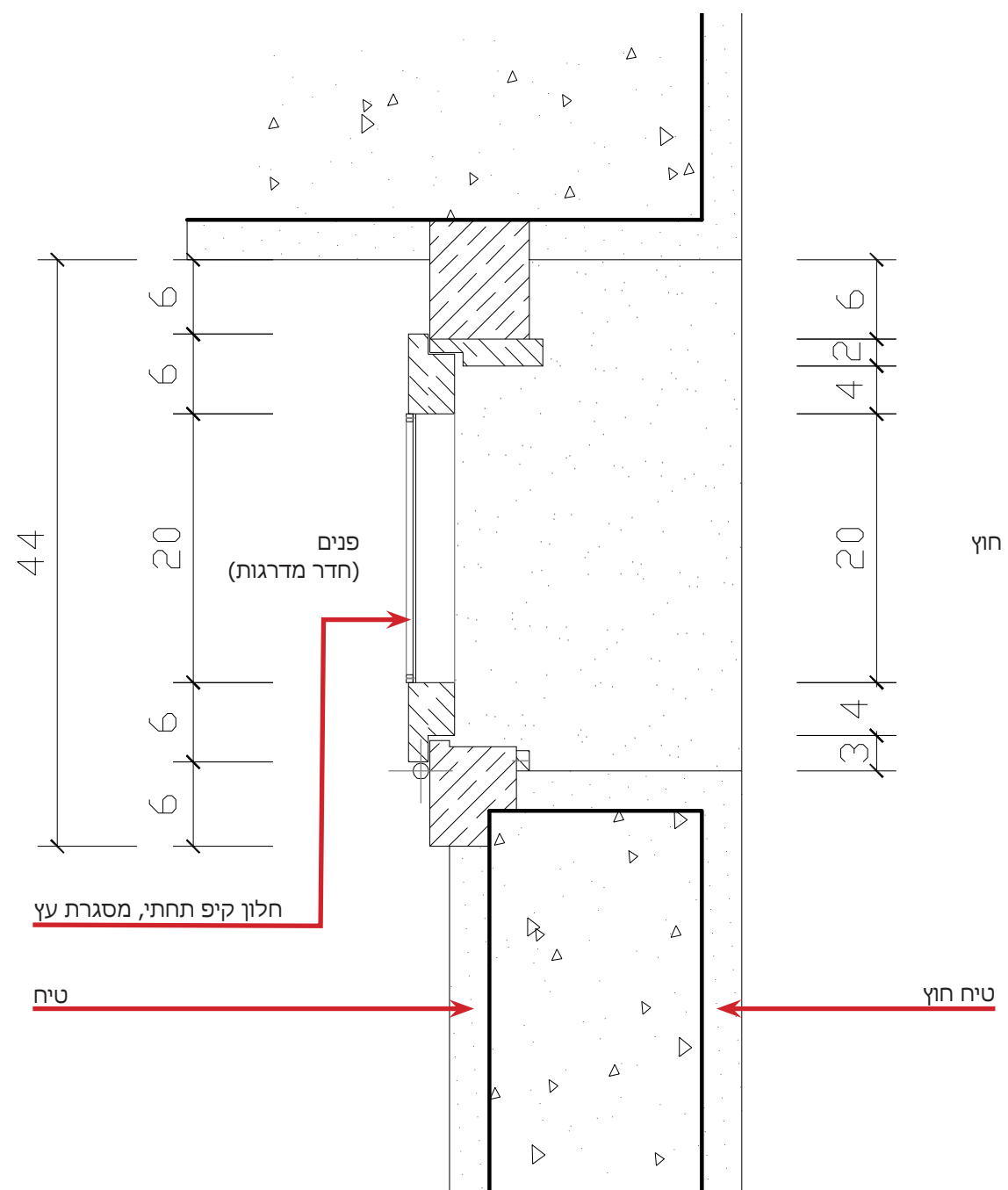
חלונות הבית בגדול, שנה לא ידועה. מקור: ארכיון שומריה

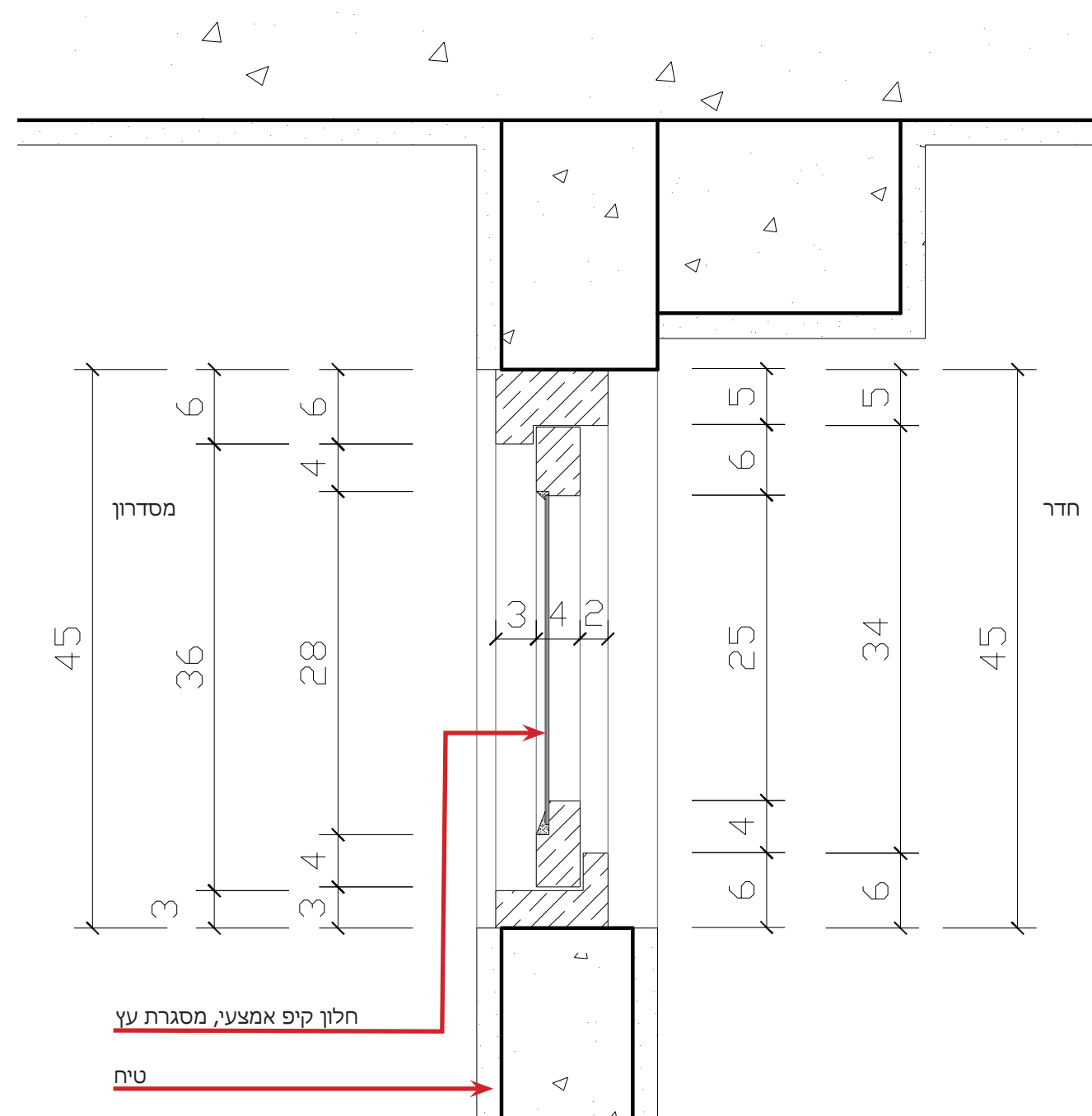
חג ביכורים בשומריה, שנה לא ידועה. ניתן לראות ברקע את החלונות. מקור: ארכיון שומריה

ילדים משחקים בבית הגדול, 1944. מקור: אוניברסיטת חיפה

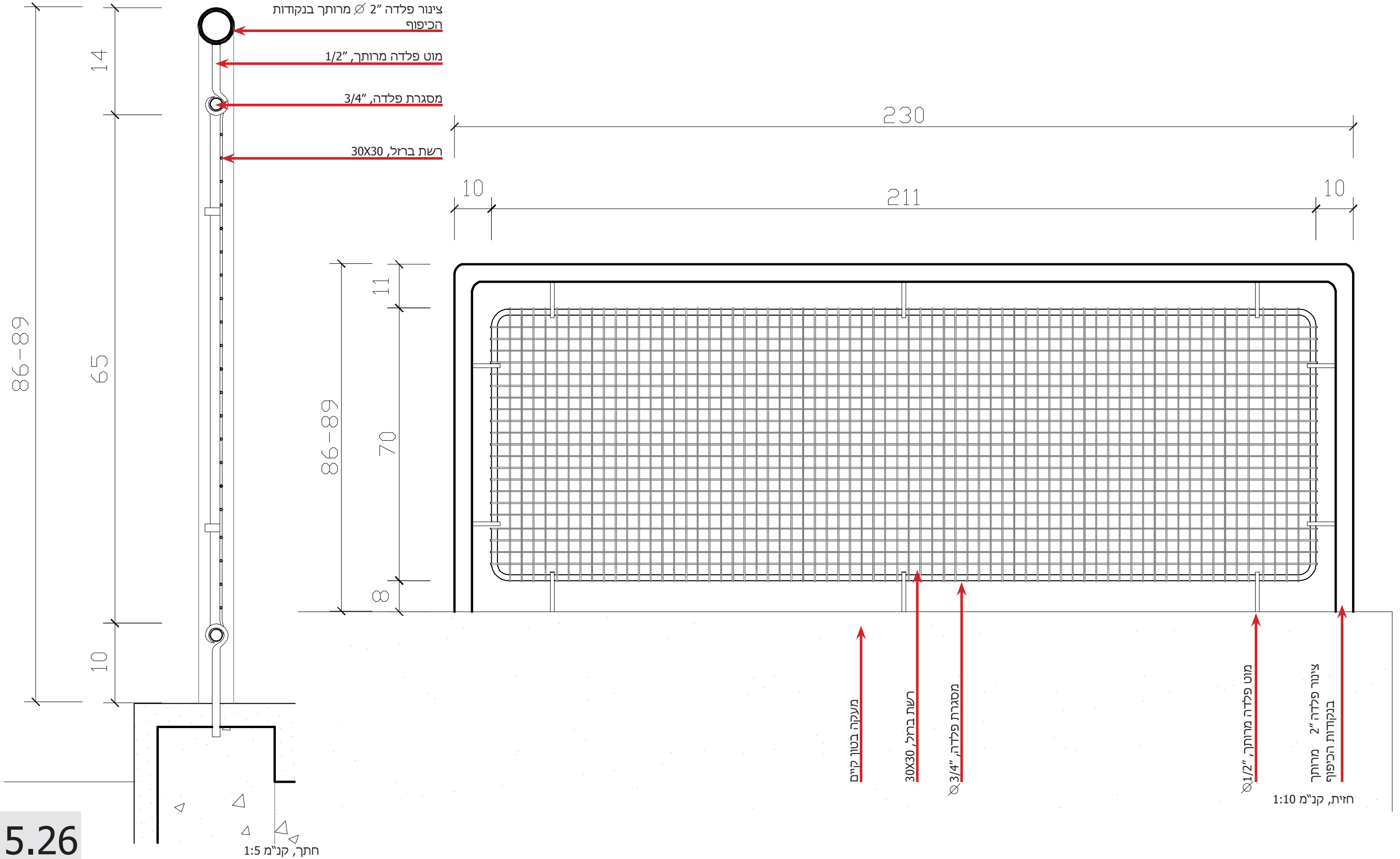

פרט C - עלית גג, פיר מדרגות, קנ"מ 1:5

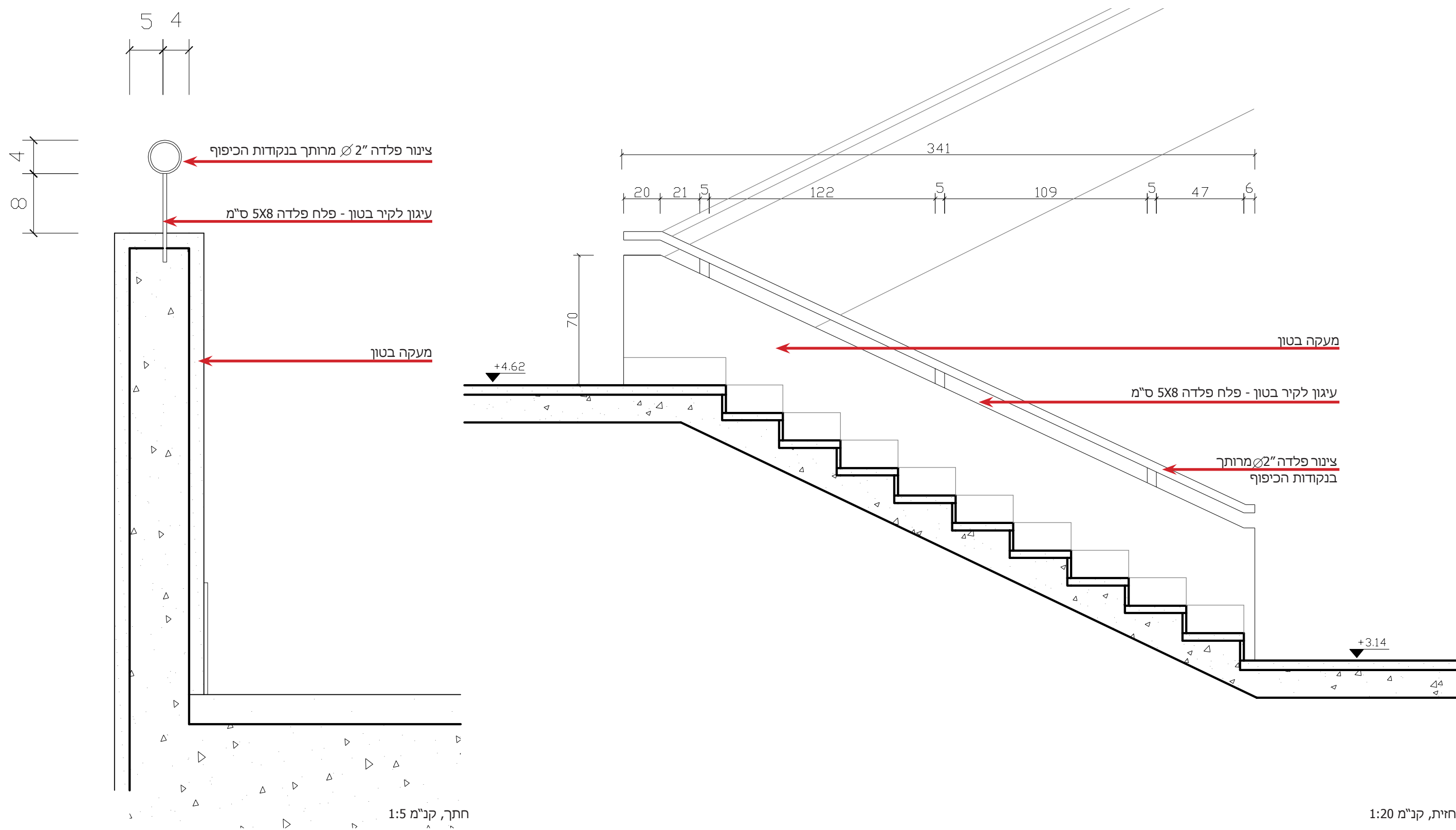

פרט B - חלון פנימי, קנ"מ 1:5

פרק 5: ניתוח אדריכלי

5.26

5.28

פרק 6:

הצהרת משמעות ומסקנות

פרק 7:

נספחים

פרק 6: הצהרת משמעות ומסקנות

הבית הגדול במוסד החינוכי במשמר העמק הינו מבנה בעל חשיבות עליונה בתולדות תנועת השומר הצעיר. המבנה הוקם בשני שלבים בשנות השלושים: האגף הדרומי נבנה בשנים 1933-1935, והאגף הצפוני בשנים 1936-1937. לבנייתו של האגף הראשון נרתמו כל קיבוצי השומר הצעיר דאז (שמנו כ-2000 נפש), אשר תרמו יחדיו כ- 4000 ימי עבודה לטובת הקמת המבנה.

כבר עם בנייתו בשנות השלושים נחשב הבית הגדול במוסד החינוכי החדשני למעין "ספינת דגל" רעיונית ואדריכלית, ביטוי פיזי לחשיבות שייחסה תנועת השומר הצעיר לחזון חברת הילדים והחינוך המשותף. הבניין היווה מקור גאווה לקיבוץ הארצי בכלל, ולקיבוץ משמר העמק בפרט. גם היום מייצג המבנה את רעיון החינוך הקיבוצי בשיא תפארתו, עת האידאולוגיה החדשנית והנועזת הכתיבה אורח חיים חדש ובלתי מתפשר, שמצא את ביטויו באדריכלות נקיית קו וחדת הבעה לא פחות.

הקמת המוסד החינוכי במשמר העמק היוותה נקודת ציון משמעותית בהתפתחות התנועה הקיבוצית בארץ בשנות העשרים והשלושים של המאה ה-20, ובמיסודה וריכוזה של תנועת השומר הצעיר בא"י תחת המנגנון המאחד של תנועת "הקיבוץ הארצי". כמוסד החינוכי הראשון והיחיד של התנועה עד שלהי שנות ה-40, תפקד המוסד החינוכי במשמר העמק, מאז הקמתו בשנת 1931 ובמשך כשני עשורים, כליבו של התהליך החינוכי בו מונחלת האידאולוגיה התנועתית, וכסמל לערכי תנועת השומר הצעיר. מאז שהתקבלה ההחלטה על הקמת המוסד בשנת 1928 הוא נוהל ישירות ע"י 'ועדת המוסד החינוכי' של הקיבוץ הארצי.

המבנה מייצג במובהק את הסגנון המודרניסטי נקי הקווים של שנות ה-30, וככזה זכה להכרה ולפרסום הן בארץ והן בזירה הבינלאומית כבר בשנות ה-30, מיד לאחר בנייתו. האיפוק והפונקציונליזם שהינחו את תכנונו של המבנה מתבטאים בבירור בפשטות ובהיעדר הקישוטיות של חזיתותיו ובתכנויות שלוש הקומות המרכיבות אותו. באופיו הפיזי מצטיין הבנין בקיום אופקיים, בהירות צורנית ואירגונית, ריבוי אור יום ואיורור טבעי, כולם ממאפייני הסגנון הבינלאומי. הוא מורכב משני אגפים שווים בני שתי קומות, שמוסטים זה מזה הן במימד האופקי והן במימד האנכי סביב גרם המדרגות המרכזי, ועל ידי כך יוצרים מערכת של רחבות ומרפסות בקומות השונות. החלונות השקועים הרחק מקרינת שמש ישירה ואדניות הצמחיה סביב היקף הגג מצביעים על התייחסות לשיקולים של אקלים וסביבה, ומהווים עדות לרגישות סביבתית שפסה מן האדריכלות הציבורית הישראלית עם התגברות הבנייה המאסיווית בשנות החמישים והשישים. באמצעות הבנין ניסה האדריכל יוסף נויפלד לבטא רעיונות סוציאליסטיים של שיווין והסתפקות במועט, לצד רעיונות מודרניסטיים וציוניים של קשר לטבע ולמקום, ושל קידמה ורציונליות.

פרק משמעותי בהסטוריה של קיבוץ משמר העמק ושל המוסד החינוכי מסופר באמצעות ההפגזה שספג הבית הגדול באפריל 1948 מחיילי צבא קאוקג'י, בה מנפגעו כמה ממורי וחניכי המוסד החינוכי ששהו בו באותה עת. חזיתו המזרחית של הבית הגדול ניזוקה קשות בהפגזה זו. המבנה שוקם תוך כשנה ותלמידיו, אשר פוזרו בינתיים בין קיבוצי השומר הצעיר, חזרו ללמוד בו.

עבור ותיקי וצעירי קיבוץ משמר העמק מסמל 'הבית הגדול' את זירת ההתרחשויות העיקרית של נערוּתם והתבגרותם, וחלק בלתי נפרד מסביבתם התרבותית. גם בעידן שאחרי הלינה המשותפת ממשיך המבנה לשמש כסמל לחיי הקיבוץ כקהילה ערכית ומלוכדת, והסיסמא "הבית הגדול יעמוד לעד" המושמעת בכל התכנסות של תלמידי המוסד החינוכי 'שומריה' ובוגריו מלמדת על מעמדו הסימלי של המבנה גם כיום.

מסקנות

פרק 6: הצהרת משמעות ומסקנות

1. הבית הגדול הינו המבנה הראשון והמרכזי מבין מבני המוסד החינוכי, מוסד שתוכנן מראשיתו כמבנן מאוחד ומופנם סביב כיכר פנימית, מנותק פיזית וארגונית מהקיבוץ השכן לו. סביבתו הקרובה, כולל חצר המוסד, חדר האוכל, מבני המגורים והלימודים שנוספו בשנות ה-30' וה-40' (חלקם גם בתכנונו של נויפלד) הינם כולם חלק ממתחם המוסד החינוכי המיוצג על ידי הבית הגדול, וכולם קשורים באופן ישיר לערכו התרבותי.
2. חזיתו האיקונית של המבנה, זו המופיעה על גבי כרזות, שערי עיתון, פרסומים בתחום האדריכלות, ומרבית התמונות ההסטוריות שבידינו, היא חזיתו המזרחית של המבנה, זו הפונה אל קיבוץ משמר העמק ולא אל פנים מתחם המוסד החינוכי. ניתן לזהות כי למרות העובדה שהמבנה תוכנן כחלק ממתחם מופנם סובב חצר, ושחניכי 'חברת הילדים' חוו את המבנה ונכנסו אליו מתוך החצר המרכזית של מתחם 'שומריה', הרי שהכניסה הגדולה וה'טקסית' אל המבנה מוקמה בחזית המזרחית, שעוצבה כחזית עיקרית. מרבית התמונות המצויות בידינו היום מעידות על מרכזיותה של חזית זו.
3. תכנונו המקורי של הבית הגדול כמבנה המורכב משני אגפים אורכיים שווים הנפגשים בחלל סירקולציה מרכזי כלל כניסות אל המבנה בשני מפלסים שונים משני צידי המבנה, באופן העושה שימוש בחלל המרכזי לריכוז ופיזור יעיל של התנועה הורטיקלית וההוריזונטלית, ולשמירה על האוריינטציה של המשתמש בו. התוספות שנוספו בשנות ה-60' וה-70' סביב חלל מרכזי זה חסמו את מרבית הכניסות הללו, וכך גרמו לעיוות בגישה אל המבנה ובאופן השימוש בו. כיום קשה למבקר במבנה להתמצא בחללים הפנימיים ו'לקרוא' את הסירקולציה הפשוטה והפונקציונלית שאפיינה את המבנה בימיו הראשונים.
4. מכלול החצרות והשטחים הפתוחים סביב הבית הגדול מהווים חלק בלתי נפרד מהפעילות החינוכית שהתקיימה במוסד בחינוכי. כבר בראשית ימיו הושתת החינוך השומרי על שילוב בין לימודים לבין עבודה במשק החי ובגידולים חקלאיים, לימודי מוסיקה ואמנות בצריפים השכנים, ופעילות גופנית נרחבת על מרפסות המבנה כמו גם במגרשי הספורט. המרחבים, והצמחיה והמבנים סביב הבית הגדול מהווים חלק אינטגרלי מן המוסד החינוכי וממבנה הבית הגדול.

המלצות

1. המאפיין המודרניסטי המובהק ביותר של הבית הגדול הינו הסינרגיה בין הפונקציה, האסטתיקה והקונסטרוקציה של המבנה. חדרי המגורים במבנה נסמכים על המודול הבסיסי שמכתיבה הקונסטרוקציה, וכך גם חלקות הפתחים בחזיתות. בשיוקמו והשמשתו מחדש של המבנה מומלץ להתאים את חלוקת החלל לתכתיבי הקונסטרוקציה והתפיסה האסתטית הקיימת במבנה.
2. בשל הזהות הברורה בין 'המוסד החינוכי' כישות מיתולוגית לבין חזיתותיו האיקוניות של הבית הגדול, וכן בשל האיכות האדריכלית שהושגה במבנה זה, מומלץ להסיר את תוספות הבנייה הפוגעות באופן פעולתו ובצורתו הברורה של המבנה כפי שתוכנן ועוצב על ידי נויפלד. יש לשאוף להחזיר למבנה את בהירותו כמבנה המורכב משני אגפים אורכיים שווים הנפגשים, בהסטה זה מזה, בחלל סירקולציה מרכזי.
3. למטרת ההשמשה העתידית של המבנה כמבנה ציבור מומלץ לפתח את החלל המרכזי כחלל המאפשר שהות ואוריינטציה. לשם כך מומלץ לפתוח מחדש את כל שלוש הכניסות המקוריות אל מרכז המבנה, למקד את הכניסה אל תוך המבנה מכניסות אלו, וליצור קשר פיזי ברור ביניהן.
4. מומלץ לשקול הוספת תוספת חדשה המרחיבה את החלל המרכזי ומחזקת את המטרות המפורטות בסעיף 3.
5. מומלץ להדגיש את מגדל חדר המדרגות כמקור אור עילי, קריא, נגיש וברור, וכמוקד ויזואלי וסירקולטיבי של המבנה.
6. קירות האורך החיצוניים של המבנה הם האלמנט האדריכלי בו נראה שהושקעה המחשבה הרבה ביותר. אלא אינם רק 'קירות' במובן המקובל של חציצה בין חוץ לפנים, כי אם גופים פיזיים המבצעים מגוון של תפקידים: מספקים הצללה, מאפשרים אכסנה, ויוצרים ספים רחבים המשמשים כ'מרפסות' בקומות המגורים וכאדניות צמחים במרפסת הגג. קירות אלה מתווכים וממתנים את המעבר בין חוץ לפנים באמצעות חלל ביניים מתוחכם, ארוז במעטפת מינימליסטית, פשוטה וצנועה, חסכונית וממושמעת בקוויה, כיאה ליצירה מודרניסטית אמיתית. קירות האורך, על שלל האלמנטים האדריכליים המאפיינים אותם ועל קוויהם העיצוביים הנקיים, הם נכסיו האדריכליים עיקריים של הבית הגדול, ומומלץ לשמר את פשטותם הצורנית לצד עושר השימושים המאפיין אותם.
7. הבית הגדול עושה שימוש בבטון מזוין כחומר הבנייה העיקרי שלו. יש לזכור כי בעת בנייתו בראשית שנות ה-30' היה הבטון חומר חדשני ומרתק, ונסיונות השימוש בו היו בחוד החנית הטכנולוגית של התקופה. כיום אנו מודעים לחוזקות אך גם למגבלות של חומר זה, ובנייה חדשנית בת זמננו עושה שימוש נרחב בחומרים אחרים, הן לשלד הקונסטרוקטיבי ובעיקר למעטפת. מומלץ להשלים תיק תיעוד זה בבחינה של מצבו ההנדסי של המבנה, בפרט מצב יציקות הבטון בחלקי הבית השונים באמצעות דו"ח מפגעים הנדסי שיבוצע על ידי קונסטרוקטור המתמצא בבעיות האופייניות למבני בטון משנות ה-30'.
8. במידה ומבוצעת תוספת, מומלץ להתייחס אל תפיסתו האדריכלית של נויפלד (בפרט תפיסת הקירות כפי שמתואר בהמלצה 6) כאל נקודת מוצא בתכנונה, וכן מומלץ לשקול שימוש בחומרי שלד ומעטפת עדכניים המתאימים לתקופתנו, בדומה לקו החדשני שהציג הבניין המקורי בעת בנייתו בשנות ה-30'.
9. מרבית החלונות המקוריים בחזיתותיו הארוכות של המבנה (מזרחית ומערבית) לא שרדו, אך החלונות הקיימים היום ברובם מצייתים לשפת העיצוב המקורי המכתיבה חלוקה לארבעה שדות בגודל שווה. מומלץ לקבל החלטה הנוגעת לשימור או החלפת החלונות הקיימים בהתאם לשיקולים של שימוש ואקלים, ובעיצוב חלונות חדשים להתייחס לשפת העיצוב הקיימת של חלוקה לארבעה שדות שווים.
10. התריסים המצויים כיום לאורך מרבית חלונות החזית המזרחית הותקנו בשנות ה-60' ואינם חלק מהעיצוב המקורי של המבנה. תריסים אלה מכילים אסבסט, ויש להסירם ולפנותם בהתאם לתקנות הקבועות בחוק בנושא פינוי מפגעי אסבסט.
11. מעקות המתכת הקיימים היום בחדר המדרגות ובמרפסות השונות הינם מקוריים, ומומלץ לשקמם על פי הצורך ולשמרם.
12. מומלץ לתעד ולבחון את מכלול המבנים והשטחים הפתוחים המהווים את ליבתו ההסטורית של המוסד החינוכי ולגבש מדיניות כוללת לשימורם כמתחם חינוכי הסטורי.

פרק 7:

נספחים

המוסד החינוכי "שומריה" 2002

המוסד החינוכי "שומריה" חגג השנה 70 שנה להיוסדו.

המוסד החינוכי - חברת הילדים של השומר הצעיר נוסד ב - 1931 והיה מהבולטים שבבתי הספר הפרוגרסיביים בארץ בשנות ה - 30. הוא היווה דגם לכל מוסדות החינוך שהוקמו מאוחר יותר בקיבוצי השומר הצעיר. המטרה העיקרית של מקימיו היתה חינוך דור הבנים להמשך המפעל הקיבוצי. המגמה היתה לחקם חברת ילדים אוטונומית בעלת סדר חיים ומבנה חברתי תרבותי, כלכלי ומשקי עצמאי, בה יהיו לחניכים תנאים שיגרמו להם להיות אנשים יוצרים ופעילים. חברת ילדים שתהיה מבוססת על חיי חברה משותפים ועל חיי יום יום. שלושת היסודות של החברה הם: לימודים, חברה, עבודה.

בשנה הראשונה התחנכו במוסד ילדים מגיל 6 - 10 מכל קיבוצי השומר הצעיר : ממרחביה וממזרע, משריד ומגן שמואל. המחנכים והעובדים במוסד בשנים הראשונות היו אף הם חברי קיבוצי השומר הצעיר שנשלחו מכל הארץ. למרות המספר המצומצם של הילדים וגילם הצעיר התנהלו בחברת הילדים חיי חברה ערים ומגוונים שכללו טיולים, מסיבות, ופעילויות תרבותיות. הלימודים היו בשיטת הנושאים בצמוד למציאות הקיבוצית והחשלאית וקרובים לעולמם של הילדים. מסגרת החיים הלימודית והחברתית היתה הקבוצה החינוכית לכל קבוצה מתנד ומטפלת האחראים לחינוך הקבוצה. בקבוצה קשרים אישיים קרובים בין החניכים לבין עצמם ובין לבין המחנכים. אחד המחנכים הראשונים היה יעקב פדן - פולי ז"ל שהמשיך בעבודתו החינוכית במוסד וחינך דורות של תלמידים. לרשות חברת הילדים הועמדו אז מספר צריפים. בשנת 1934 הושלמה בניית האגף הראשון של הבניין המרכזי. חכסף לבניית המוסד נאסף ברובו ברחבי התנועה

העולמית ובחוג ידידים בארצות שונות בראש הפעולה לגיוס הכספים עמד מרדכי שנהבי ז"ל. לעבודת הבנייה גויסו חברים מכל קיבוצי השומר הצעיר בארץ. בשנת 1935 הגיעה למוסד הקבוצה הראשונה של עליית הנוער מגרמניה קבוצת "עולים". חבריה שהיו מבוגרים מחניכי המוסד והביאו אתם גם מטען תרבותי תרמו תרומה משמעותית לחיזוק החברה. מחנכיה היו שמואל גולן - מילק ז"ל וצבי זוהר. בימי מאורעות תרצ"ו - תרצ"ח, למרות המצב הבטחוני הקשה, חברת הילדים גדלה בהיקפה המספרי ובאינטנסיביות פעולתה. באמצע שנות ה - 40 עם הגיעם של בני קיבוצים רבים לגיל חינוך תיכון החל תהליך הקמתם של מוסדות חינוך נוספים בקיבוצי השוה"צ בארץ ומספר השותפים במוסד החינוכי הצטמצם. בשנת 1950 הצטרפה קבוצה ראשונה של בני קיבוץ הזורע למוסד והמוסד עבר לרשות משמר העמק והזורע. בשנת 1963 הצטרפו למוסד גם ילדי הקיבוצים השכנים מגידו וגבעת עוז שנעשו שותפים ונקבע למוסד השם "שומריה". במלחמת השחרור באפריל 1948 הפגיו צבאות קאוקג'י את משמר העמק בתותחים וגם בניין המוסד החינוכי נפגע. הילדים הצעירים פונו וחניכי הקבוצות הבוגרות השתתפו בהגנה על הישוב. עם שוך הקרבות תוקנו נזקי ההרס, התחילה בנייה נוספת של ביתני מגורים וחיי המוסד חזרו למלוא היקפם. בשנות החמישים נע מספר חניכי המוסד בין 180 ל - 210 והרכבם היה ילדי הקיבוצים השותפים, "ילדי חוץ" וקבוצות של עליית הנוער. המחנכים ועובדי המוסד היו חברי הקיבוצים השותפים במוסד. באותן שנים הצטרפו לצוות "חבר העובדים" גם מראשוני בוגרי המוסד. בשנות ה - 50 וה - 60 חלה עלייה מתמדת ברמת החיים ובתנאי החיים במוסד, נוספו

והותאמו מבנים למגורים, נבנו מעבדות, חדרי עיון, חדר מוסיקה, אולם ספורט וחדר אוכל.

במשך השנים חלו שינויים במוסד, מספר החניכים גדל ובמקביל גדל גם צוות "חבר העובדים".

מראשית שנות ה-80 החלה מכיוונים שונים דרישה להנהגת מערכת של בחינות בגרות כמוטיבציה חיצונית, ולקראת סוף שנות ה-80 הוכנסו באופן הדרגתי בחינות הבגרות למוסד.

בשנת תש"ן החל להתקיים שיתוף פעולה לימודי בין החניכים הבוגרים ב"שומריה" לבוגרי המוסד החינוכי השכן "הרי אפרים" החלו דיונים לקראת איחוד שני בתי הספר והקמת בי"ס אזורי משותף לישובי העמק וההר.

ב-1996 לאחר שהוחלט על האיחוד עברו תלמידי "שומריה" ללמוד בביה"ס האזורי "מגידו" וב"שומריה" מתקיימת חברת נעורים בתנאי פנימיה.

חברת הנעורים מקיימת פעילויות חברתיות תרבותיות ותנועתיות בהדרכת המנחים והמדריכים התנועתיים.

ערכה החינוכי של חברת הנעורים: חיים בחברת נעורים רב גילית, חינוך לחיים

בחברה דמוקרטית ולקיחת אחריות בניהול חיי חברת הנעורים, חיים בחברה

שיתופית כהכנה לחיי קיבוץ.

לסיכום: מראשית הקמת המוסד סיימו בו את חינוכם 61

מחזורים ביניהם גם קבוצות של עליית הנוער

רבים מבוגרי המוסד השתלבו בקיבוצים ובתחומים שונים בארץ ותרומתם ראויה

לציון, ביניהם: סופרים, משוררים, אמנים, אנשי מדע ומחקר ואנשים שתרמו בתחומי החברה, הכלכלה והמשק.

40 מבוגרי המוסד נפלו במערכות ישראל

- רנה גורן - ארכיון "שומריה"

שיחה עם עמוס ויעל הרפז

פרק 7: נספחים

	תאריך: יום שני 8 אפריל 2013, 14:00
	מקום: בית יעל ועמוס הרפז, משמר העמק
	טל': 04-9896728
	ראיינה ורשמה: רותי ליברטי-שלו, אדריכלית

רקע על המרואיינים:

עמוס: יליד 1928, הגיע למשמר העמק בשנת 1942 מהרצליה. בשנה זו הוא החל ללמוד בכיתה ט' בבית הגדול, ולמד במקום עד 1945. בשנת 1968 חזר עמוס ללמד בבית הגדול, כשהיה בן 40, אחרי שנים בהן שימש כעובד משק בקיבוץ. נשוי ליעל. יעל (אשתו של עמוס): ילידת 1933, הגיעה למשמר העמק בשנת 1939, למדה במוסד בשנים 1946- 1951. השנים הראשונות של מוסד הבית הגדול:

כשהקימו את המוסד בשנת 1933 למדו בו ילדים מגיל 7-8 אשר גרו בו. בכל שכבת גיל היו מעט מאוד ילדים בכל קיבוץ, ולכן אי אפשר היה לספק להם מסגרת חינוכית במסגרת הקיבוץ שלהם. לדוג' בעין שמר היו רק שני ילדים בגיל של עמוס. בשנים הראשונות היה קשה למצוא מורים, כולם רצו להגשים את ערכי העבודה בפלחה, ברפת, להיות מורה לא היה במרכז העניין. כל הסגל הראשון של המוסד לא היה מהקיבוץ: גיתה ופולי, מורים במוסד, באו מהמוסד החינוכי בבית אלפא. (בבית אלפא התרחש פילוג בין החברים ב-1924, השמוצניקים נשארו בבית אלפא, והמפאייניקים הצטרפו לרמת יוחנן. בשנות ה-20 הייתה עוינות בין מפאי והשומר הצעיר, למרות שהיה ברור כי יש להם גם אינטרסים משותפים). הילד הכי גדול של משמר העמק הוא אוריאל, יליד 23-1922. הייתה ילדה בשם אריאלה שנולדה בשנת 1922 ונחשבת לבת הראשונה. המשפחה עזבה לירושלים, ואריאלה עברה לבית הערבה ומשם לכברי. מוסד הבית הגדול בשנות ה-40 (השנים בהן למדו יעל ועמוס במקום):

באותה תקופה הילדים שלמדו במוסד הבית הגדול היו בגילאי כיתות ה־י"א. ילדים צעירים, עד כיתה ה', למדו בקיבוצים שלהם. בכתה י"ב היו עובדים במקום אחר על מנת לעזור לקיבוץ, כמו שנת שירות. עמוס היה בשנה הזו בעין שמר. כשהתייצב המוסד (מת?) החלו ללמוד בו רק מכתה ז'. היו מעט מאד קיבוצים צעירים בראשית שנות ה-40, כי הבריטים לא איפשרו את הקמתם. וכך בין 40 ל-50 אחוז מילדי המוסד היו ילדי חוץ. ההורים היו משלמים למוסד עבורם. בדרך כלל היה מדובר בילדים שהוריהם היו קרובים לעולם הרעיוני של השומר הצעיר או אנשים פרוגרסיביים שהעריכו את האיכות של החינוך. לפעמים היו אלה ילדים ממשפחות פרובלמטיות, למשל שלמה בר-שביט. יעל הייתה ילדת חוץ. אימא שלה לא אהבה את סטאלין ולכן לא הפכה לחברת קיבוץ אלא גרה בקיבוץ ועבדה כתופרת. (סידור מאד חריג באותה תקופה). בעת המלחמה כבר גרה האם בתל אביב.

על המבנה:

בכל חדר היו גרים ארבע ילדים שהיו ישנים על מיטות מתקפלות. בקבוצת שחף היה ילד חוץ חולה ששמו אותו בחדר איזולציה (בבניין הגדול, בקומה השנייה של החלק הצפוני, אחד החדרים קרוב לאמצע). הקבוצה גרה בקומה התחתונה, והיה מקובל לקפוץ דרך החלון לשירותים. הילד הזה הלך לשירותים דרך החלון, שכח שהוא למעלה, נקע את הרגל והלך למיטה שלו מרוב בלבול (היה שם מישهو אחר), ומאז קראו לו 'צנחן'. עמוס: במקור- לא היו בכלל כיתות לימוד בבניין הגדול, רק חדרי מגורים. הלימודים התקיימו בצריפים בחוץ. גם המרפאה הייתה בצריף ממול. יעל: בזמנה הכיתות הצעירות למדו בבניין ואח"כ בצריפים. כל השיעורים היו בכתה אחת קבועה, אבל היה גם חדר מוזיקה (צריף), צריף חדר טבע (מעבדה). מוסד הבית הגדול ב-1948 – ההפגזה:

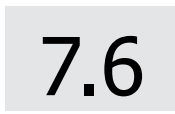
בסמוך למשמר העמק היו שני כפרים ערביים: אבו שושה ורובע א-תחתא. תושבי אבו שושה היו תורכים, לא ערבים מקומיים. הכפר רובע א-תחתא, בצידה המזרחי של משמר העמק, היה כפר אריסים של יוסוף בק (היה שם בית קיץ גדול של משפחת בק שהרסו). רוב הכפר באבו שושה היה ידידותי והיו קשרים טובים מאד איתם. ב-1948, כשהגיעו לאיזור החיילים של קאוקג'י, כבר כל תושבי הכפר רובע א-תחתא ברחו, והכפר היה ריק. באבו שושה היו אנשים והיו משם גם קצת יריות. החיילים של קאוקג'י השתלטו על הכפרים באזור וטיווחו את משמר העמק מכפר מרוחק יותר ששמו מנסי (הכפר הכי גדול באזור, היום מושב תימני – מדרך עוז) בו הוצבו התותחים. ההפגזה התחילה בחמש אחה"צ ב-4 באפריל 1948, ונמשכה כמה שעות עד רדת החשכה. למחרת המשיכה ההפגזה יום נוסף, וביום השלישי באו הבריטים וכפו על הצדדים הסכם הפסקת אש, שבמסגרתו גם פונו הילדים למזרע ומרחביה. בפועל, גם אחרי הפסקת האש עדיין המשיכה ההפגזה עוד כמה ימים.

יעל הייתה במוסד בזמן ההפגזה ביחד עם ילדי קבוצת סנונית, אליה השתייכה, בקומה התחתונה באגף הדרומי. מעליהם היו ילדי קבוצת זמיר. בהתחלה פגעו הפגזים באבו שושה, ואז התחילו לפגוע במבנה. כהכנה לקראת הפגזה אפשרית בנו למוסד הבית הגדול קיר מגן מתפסנות של עץ ומילוי חצץ. בתחילה קיר המגן אכן ספג חלק גדול מהפגזים. כשפגעו הפגזים בקיר, אפשר היה לשמוע את החצץ נשפך מהם. הילדים היו במבנה כשפגעו הפגזים, אולי 10 פגזים. היה פגז שנפל בתוך חדר ולא התפוצץ. ואז אחד הבנים אמר: יורדים למקלחות אחרי הפגז הבא. מישهو אמר על הפגז שלא התפוצץ "מה פתאום זה פגז? זה בקבוק". הבית נפגע רק באגף הדרומי בגלל שהיה גבוה יותר וחשוף יותר. בבניין הגדול בחדר המקלחות במרתף הקימו מפקדה של איזור המוסד במשמר העמק. הייתה פגיעה במרפסת של פגז שחדר לתוך המקלחות- נפגעו קוסטא (פרופ' לזאולוגיה ומורה במוסד), אסתר (ילדה ממעברות/ קבוצת נשר).

ממחרת בבוקר הובילו את הילדים למערת הפלמ"ח. אנשי אבו שושה, אם היו רוצים, היו יכולים לירות ולהרוג את כל הילדים בזמן הפינוי, אבל הם לא עשו זאת. בהמשך פונו הילדים למזרע ולמרחביה. יעל, שאימה התגוררה בתל אביב, עברה לשם ובה־משך נשלחה לגן שמואל ונותרה שם עד סוף שנת הלימודים. הילדים לא חזרו למוסד במשך שנה. כשחזרו המוסד כבר שופץ. בנוגע לתוספות קיימות למבנה, מעידים יעל ועמוס כי התריסים מבריסוליי נוספו הרבה יותר מאוחר.

7.5

	קיבוץ משמר העמק: משמר העמק - המוסד החינוכי
	רות ליברטי-שלו אדריכלות ושימור

שיחה עם רן גולן

פרק 7: נספחים

	תאריך: 21 מרץ 2013, 19:00
	מקום: בית רן גולן, משמר העמק
	טל': 052-8871212
	ראיינה ורשמה: רותי ליברטי-שלו, אדריכלית

רן בן 78, יליד 1934, והמוסד החינוכי נוסד כשרן נולד. המוסד הוקם לפני הבית הגדול. במקור רצו להקים בכפר ילדים ליד עפולה, כך חשבה הסוכנות, אבל שנהבי לא רצה באופציה זו. אביו של רן גולן, שמואל גולן "מילק", היה המחנך של קבוצת ילדים שנשלחו מגרמניה בשנת 1933 או 34, שנקראו "קבוצת עולים"- כ-20 בני נוער בני 14-13-12, שהוריהם הגיעו ארצה בעקבותיהם. הם היו בוגרים בשנים מועטות מהילדים הגדולים של משמר העמק, ולימים היו הבוגרים הראשונים של המוסד, והקימו את קיבוץ להבות הבשן. כשהם הגיעו המסגרת של המוסד כבר היתה מאורגנת, והבית בבנייה. אחרי שסיימו מילק חינוך עוד קבוצה לשנתיים-שלוש, ואחרי זה עבר לפעילות תנועתית במחלקת החינוך של הקיבוץ הארצי כפסיכולוג. הוא בא לארץ כחלוץ בן 22, היה חלק מהקבוצה שישבה באלומות ופרסמה את 'קהילתנו'. ("ליל העשרים" של סובול מבוסס עליהם). בשנת 1931 נסע לברלין ללמוד פסיכואנליזה, פגש את אשתו, וחזר ארצה בשנת 1933. עסק בהסברה מינית, הקים את סמינר הקיבוצים, היה הסמכות החינוכית הגבוהה בחינוך בקיבוץ הארצי, כמו ובמקביל לפולני מאיחוד הקבוצות או דמות ידועה נוספת מהקיבוץ המאוחד. שמואל גולן נחשב למי שייסד וביסס את האידאולוגיה החינוכית של השומר הצעיר ככזה המפריד את הילדים מעולם המבוגרים, ומחנך על ברכי אידאלים ועקרונות, על ברכי הפסיכואנליזה ותיאוריות פדגוגיות גרמניות ורוסיות של אחרי מלחמת העולם הראשונה. פולי המחנך הנודע נסע לסאמרהיל באנגליה בשנות ה-30' המוקדמות , כשכבר היה המחנך של הילדים הקטנים ופיתח את חברת הילדים על בסיס הדגם של סאמרהיל ושל ניל המחנך.

המוסד החינוכי כולל אדמותיו היה שייך לתנועה (הקיבוץ הארצי), והמורים שלימדו בו היו "חבר עובדים" נבחרו ע"י התנועה ולא בהכרח קשורים לקיבוץ משמר העמק. המחנכים חיו בנפרד גם כיחידה כלכלית עצמאית, גרו עם הילדים, אכלו בחדר אוכל של הילדים ולא בזה של הקיבוץ, ולמעשה היו חלק מהמוסד החינוכי. בנוסף, הקיבוצים השונים היו חייבים לתנועה ימי עבודה, וחברי הקיבוץ היו באים לעבוד במוסד. אמו של רן היתה חברת קיבוץ, אבל מילק לא היה חבר קיבוץ פורמלי. הם חיו בצריף בקיבוץ עם רן בנם.

הבוגרים בין ילדי משמר העמק, ילידי 1922-1923 התגוררו במחנה הזמני של הקיבוץ בעפולה, שם היה הקיבוץ עד שנת 1926. משנת 1926 עלתה קבוצת הכשרה לקרקע, ובשנת 1929 עברו המשפחות לקיבוץ במיקומו הנוכחי. בשנים הראשונות החלו להתקבץ ילדים בודדים מקיבוצים השומר הצעיר אחרים שלא היתה להם מסגרת חינוכית הקיבוצים שלהם, והיו בגיל של הבוגרים בין ילדי משמר העמק. המוסד החינוכי החל לפעול לפני הקמת הבית הגדול אך מתישהוא צריף חדר האוכל נשרף. בעקבות זה שנהבי החל לפעול לגיוס הכסף להקמת מבנה של ממש למוסד. במקור רצו שפינקפלד יתכנן אותו, ומרדכי שנהבי הסתכסך איתו והעביר את התכנון לנויפלד. באותה תקופה הנהגת השומ"צ היתה בפולין, עם 80 אלף חברים וחניכים. הקיבוץ הארצי היה סניף של כמה מאות מגשימים של התנועה הראשית בפולין. השיא של התנועה באירופה היה בסוף שנות ה-30'.

רן גר במוסד משנת 1946 (בן 12-13). כשעלה למוסד כבר היו שם שני ביתנים ממול למבנה המוסד. כבר אז הילדים גרו גם בבית הגדול וגם בביתנים שנקראו "הגלות" (בבנין היה מקום רק ל-24 ילדים מכל קבוצות גיל) בשנה הראשונה גרו באגף הדרומי למעלה. פונו במלחמת העצמאות לחצי שנה לשריד וגן שמואל. האגף הדרומי מאד נפגע בהפגזות, והאגף הצפוני בכלל לא. חזרו לתחילת הלימודים בשנת 1948-1949. את הלימודים הוא סיים בשנת 1953. גר באגף הצפוני למעלה ולמטה. הבריסוליי לא היה שם בשנים האלה, הכל היה פתוח. באגף הדרומי לא היו חלונות, היו ספי שיש בשתי הקומות, הילדים היו קופצים החוצה מקומה עליונה. באגף הצפוני יתכן שהיו חלונות הזזה בצד הפונה לקיבוץ, יש מסגרות מקוריות, אולי היו רשתות, אולי גם חלונות כי הקיר היה שם שטוח ללא נישה וללא ספים רחבים. אלה היו באגף הצפוני בצד שפונה לשומריה, בו היו גם חלונות כי משם נכנס הגשם. באגף הדרומי בקצה למעלה היתה כיתה גדולה, למטה היו חדרים ואולי שירותים? באגף הצפוני- בקומה העליונה היתה כתה ארוכה ליד המרכז של המבנה ואחריה שישה חדרים . בקצה היתה דלת עם מרפסת קטנה, אותה סגרו כי הילדים היו קופצים משם. ולמטה אותו דבר- כתה של שני חדרים קרוב למרכז המבנה, ושישה לדרים בקצה האגף. לא זוכר שהיתה דלת בקומת הקרקע. חדר האוכל נבנה בשנות ה-30, והיה מאד יפה. מאוחר יותר הוסיפו לו אגף צפוני שקילקל אותו, היתה שם מרפסת שהתייחסה לחלל המרכזי של המוסד, שההרחבה היתה על חשבונה. המיטות היו מתקפלות אל הקיר תחת מדף ברוחב של כ-20 30- ס"מ, עם וילון שהיה סוגר אותן. כשהיו סגורות היו מאפשרות גישה אל המדפים והיה נוצר מקום בחדר. על תחתית המדף , שהיה כמו תקרה מעל המיטה, היו כותבים סודות וסיפורים... לפעמים היו הופכים את המיטות עם ילדים שישנים בתוכן... במדפים שמתחת לחלונות- היה תא לכל ילד לבגדים וכו', היו סגורים בוילונות.

הזורע הצטרפו למוסד מאוחר יותר, כשילדיהם הראשונים, ילידי 39-1938, הגיעו לגיל המתאים. תוספות הבנייה במרכז המבנה נוספו אחרי שרן עזב, כנראה על ידי מישהו מהזורע. ההמשך הוקמו מוסדות נפרדים בקיבוצים (שריד עם שער העמקים, בבית אלפא עם רשפים ומסילות , במזרע, במרחביה, בעין השופט עם רמת השופט ודליה). המוסד שחינוכי כמוסד של התנועה התפרק, ועבר לידי הזורע ומשמר העמק, ובהמשך הצט" רפו גבעת עוז ומגידו.

7.7

	קיבוץ משמר העמק: משמר העמק - המוסד החינוכי
	רות ליברטי-שלו אדריכלות ושימור